ISTORIA

LUI

MIHAI VITEAZUL

VOL. I.

ISTORIA LUI MIHAI VITEAZUL

DE

N. IORGA

PUBLICATA DE
MINISTERIUL APĂRĂRII NAȚIONALE

Vol. I.

BUCUREȘTI
1935

Introducerea din 1902

De mai multe ori până acuma am avut prilejul să povestesc istoria celor întâmplate prin noi într'un timp de la care s'au strecurat trei sute de ani cu soarta schimbătoare. Incepând, cum trebuie să înceapă orice cercetător cu sârguința pentru adevăr, cu monografii, am schițat acum un an, când ajunsesem a cuprinde tot câmpul cu ochii, tabloul întreg și, puțin după aceasta, într'o cărticică pe înțelesul oricui, vorbind adecă inimii fiecaruia, am încercat sa exprim poesia subiectului, adeca adâncul lui înțeles omenesc, farmecu-i de luptă biruitoare sau nenorocită.

In gândul mieu, niciuna din aceste lucrări nu putea fi cartea definitivă ce se cuvenia de mult timp celui mai viteaz dintre Români și ce i se cuvine mai ales acuma, când de la moartea lui se ridică al patrulea veac, cu zori de speranțe nouă.

Toate viețile omenești se alcătuiesc din nesfârșite amănunte, dintre care unele n'au niciun înțeles deosebit pentru firea aceluia în activitatea căruia ele trebuie să se întâmpine, ca și în activitatea multora. sau chiar a tuturora. Asupra unei părți din ele se oprește povestitorul trecutului, dar numai pentru a se folosi în descrierea unei epoce, când o poate caracterisa pe aceasta măcar, ceia ce nu se întâmplă totdeauna. Sau ele sânt adunate cu osîlavie, de și puțin însemnate în

esența lor, pentru că sînt singurele rămășițe pe care le-a aruncat pe țermul amintirilor distrugătorul val al timpurilor. De la ele începe atuncea tâlcul, care e cu atâta mai deplin, cu cât mai mare e puterea istoricului în a întregi din puțin cele multe care au fost și care trebuie vrăjite din peirea în care se păreau îngropate.

O narațiune istorică nu spune cât spun izvoarele, și acestea sînt înaintea meșterului nu pentru a le strămuta pe paginile lui, câte sînt acele izvoare, nici pentru a se opri și el la hotarele lor, datorite întâmplării priincioase sau vrăjmașe. O carte nu e — sau nu *trebuie* să fie — un *corpus* al știrilor privitoare la subiect, ci și mai mult și mai puțin decât atâta. Înțelegând izvorul, nu ca un obiect de discuții abstracte, sau ca un pril j pentru a născoci fantasme personale pe cerul albastru al închipuirii, unde ele se ivesc și se împrăștie, ci ca un glas viu străbătând până la noi din trecut, une ori tare ca un strigăt de război, ca o protestare de revoltă, ca un îndemn la luptă, alte ori ca o șoaptă de păreri de rău mărturisite, să ascultăm. Când vorbele nu vor fi pentru noi, ci vor fi mântuite fără folos din uitarea largă, le vom lăsa să treacă spre a ajunge poate la acela pentru care sînt menite în vre-o socoteală măruntă. Iar, alte ori, când ele vor începe numai, ni va fi îngăduit a întregi, întemeindu-ne pe acea asămănare dintre ființile omenești din aceiași vreme, și, atât de adese ori, din orice vreme, pe care se razimă și înțelegerea dintre oamenii aceluiași timp și aceia. mai grea, dintre dânșii și acei ce au umblat înaintea lor pe pământ.

Intr'o istorie a lui Mihai Viteazul are cineva și datoria de a alege și aceia de a întregi. Lămuririle sînt întâiu foarte puține, câte pot să rămâie despre traiul unui

fecior de Domn care-şi ascunde neamul, care, aşteptând Domnia din mânile norocului, nu se împărtăşeşte lesne de boieriile ce se dau de către aceia cari i-au răpit „moştenirea" părintelui. Un nume în câteva documente, ca martur formal al întăririlor şi judecăţilor făcute de un Voevod din alt sânge, duşman. Vre-o *isprăvnicie* domnească, grija unei lucrări în care să se pomenească numele altuia. Şi, pe lângă aceste indicaţii, nimic alta decât poveşti naive sau tragice, pe care le-au trezit în minţile oamenilor furtunoasa lui mărire de cuceritor, sau vre-un cuvânt pierdut în rânduri ce au sarcina să ne vorbească de alţii, care erau ei cei mari atuncea.

Sânt trei cronici *de ţară* totuşi — pe lângă cele multe străine — de la care s'ar aştepta lămuriri pentru aceste întunecate timpuri ale începutului, ale avântului către soarele gloriei. Dar una vorbeşte mai mult de boierii cari au hrănit ori plătit pe scriitor: de Buzeşti. Alta ni s'a păstrat numai în prefacerea făcută de un străin, drumeţ întâmplător pe la noi, care spune şi el după un scriitor oficial ce are în vedere numai Domnia. Cea de-a treia, scrisă de un zugrav armean, din care împrejurările au făcut un agent politic cunoscut în tot Răsăritul turcesc, aceia, nefiind nici a Curţii, nici a rivalilor boiereşti ai Curţii voevodului şi venind tot odată de la un om ager şi un bun cunoscător al lucrurilor ce se petrecuseră în preajma sa, va fi cuprins mai multe. Dar din ea n'au rămas decât două frânturi, traduse latineşte, în prosa latină a unui istoric ardelean.

Pentru acest timp al grelei hotărîri, aducătoare de primejdii, şi al celor d'intâiu biruinţi, abia se află ceva în ziarele sau în expunerile meşteşugite ale străinilor. Pe aceştia nu-i privesc încă decât foarte de de-

parte asemenea lucruri. Ele ar fi ajuns totuşi la urechea publicului european, dacă ar fi avut interes la aceasta marele lăudăros de care Mihai făcuse să-i atârne ţara pentrn a nu fi singur în ziua când va da socoteală Turcilor jigniţi. Insă Sigismund Báthory, noul apărător al Crucii, nu stătuse alături cu „Voevodul său" muntean în lupta de la Călugăreni şi-i era tot una dacă despre această biruinţă neaşteptată se va vorbi mult sau puţin, între aceia cari puneau cununa faimei pe fruntea ostaşilor Credinţii.

Aici, în toată această vreme a pribegici la Curţile usurpatorilor, a rătăcirii pe la uşile meghistanilor din Ţarigrad, a suferinţilor de datornic care nu poate plati decât prin ruşinea zilnica ce înghite, a fiorului de revoltă şi a celor d'intăiu lovituri ale braţului răsplatitor, — trebuie puse în lumină lucruri ce se întrevăd abia. La aceasta sarcina, care nu e o falsificare decât atunci când istoricul e un spirit fals sau sărac, ne ajută cunoaşterea altor împrejurări ca acestea şi altor fapte asemănatoare. Ştim bine cum au crescut alţi copii domneşti decât Mihaĭ fiul lui Patraşcu-Vodă, cum au cumpărat Scaunul părintesc alţi pretendenţi decât Banul Mihai, cum s'au pregatit pentru sfărâmarea piedecilor alţi războinici decât Mihai-Vodă.

Fară aceste apropieri, la care sântem pe deplin îndreptăţiţi prin repetarea neapărată, în forme puţin deosebite, a situaţiilor obişnuite din aceiaşi epocă, toată această parte, vremea pregătirii eroului şi silinţilor prin care-şi desmorţi mâna, s'ar înfăţişa palidă şi lipsită de interes. Ar fi o descurcare de date, din care ne-am alege numai cu cunoştinţa celor făcute, şi nu cu înţelegerea deplină a sufletului din care ele izvorâră şi altele, mai mari, erau să izvorască.

Aici e, prin urmare, mai mult o reconstituire, o *inde-*

plinire, decât o urmărire a izvoarelor sau a acelor din ele ce spun mai multe şi cu mai mare siguranţă de adevăr.

Altfel e de la 1598 înainte. Soarta Ardealului e acuma în joc, şi în hotarîrea ei se vede din ce în ce mai bine că Voevodul muntean are să-şi spuie cuvântul, aşa cum înţelegea el s'o facă; trăgând sabia, încercată faţă de Turci, împotriva prietenului Turcilor care era cardinalul Andrei, „popa" păgânilor. Solii vin acum la dânsul, trimet ştiri, fac la întoarcere rapoarte bogate. Ce gânduri are Mihai, străjerul de la Dunăre al Imparatului crestin, ce voinţa se zbate în sufletul lui, nerăbdătoare, sânt acum lucruri ce privesc pe multă lume care se teme, nădăjduieşte sau aşteaptă. Niciodată până atunci cineva din neamul nostru nu fusese urmărit aşa de aproape de ochii neadormiţi ai interesului.

Mihai trecu munţii, în ciuda vrăjmaşilor şi fără voia deplină a prietenilor şi stăpânilor. Vântul biruinţii suflă din nou în steagurile lui binecuvântate de dreptatea dumnezeiască. Ardealul i se aşternu la picioare, şi Alba-Iulia Báthoreştilor avu un „Craiu" român, un „văcar" purtător de coroană.

Imparatul primi atunci ceia ce nu îndraznise a cere. Nu numai atât: el voi să aibă Ardealul, nu numai pentru sine, pentru autoritatea sa de suzeran, ci pentru sfetnicii, pentru generalii şi dregătorii săi, ca o ţară ce-i fusese vânduta de cine avea dreptul asupră-i. Mihai să lase cât mai mult din drepturile sale, căpătate într'un războiu drept, cu primejdia vieţii, să fie cât mai supus, mai umilit, mai şters, — să se ducă, dacă se poate, pentru a se lupta iarăşi la Dunăre cu Impărăţia Necredincioşilor.

Spre a se ajunge la acest scop, se întrebuinţă moneda mare şi mică a înşelătoriei. Scrisori de mulţă-

mîre, îndemnuri, propuneri; ambasadori, agenţi, comisari şi spioni. O corespondenţă de fiecare zi porni din Ardeal, unde se „negocia“ în aşteptarea furtunii ce desrădăcinează pe cei ce sânt prea îndrăzneţi, sau către Ardeal. In cea mai mare parte, ea ni s'a păstrat. Şi, alături cu dânsa, mormane de ştiri, une ori foarte bune şi folositoare, menite să mulţămească dorinţa de-a afla a principilor şi particularilor ce se interesau de politică. Fără să se numere ce veni pe urmă; paginile elegante ale oamenilor de carte şi de şcoală, ale scriitorilor lustruiţi din Europa cultă, ale istoricilor şi moralisatorilor prin mijlocirea faptelor petrecute.

Apoi, Ardealul, care plătia, blăstămând, birurile cuceritorului, era pe atunci o ţară mult mai luminată decât a noastră, o provincie în oraşele căreia se obişnuia să se însemne şi să se păstreze cu scumpătate amintirea vremurile rele ca şi a celor bune. Negustori saşi, cari făcuseră studii, dieci unguri scriseră în latineşte, nemţeşte şi ungureşte despre „tirania Valahului“, supt a cărui opincă se zvârcoliau. Pas cu pas, îl putem urmări pe Mihai după aceste notiţe, anale şi cronici ardelene, după socotelile amănunţite ale cheltuielilor făcute de cetăţi, precum după rapoartele comisarilor şi trimeşilor de toată mărimea îl putem urmări sufleteşte, gând cu gând.

Mai mult încă. Dascăli, boieri, vlădici greci îşi rimează prosa incorectă pentru a înălţa amintirea fulgerătorului viteaz, şi ceia ce numiau ei poeme se află azi supt ochii noştri. In Polonia erau de acela, printre Rutenii pravoslavnici, cari voiau să coboare o nouă coroană, aceasta în adevăr regală, asupra capului lui Mihai. Se putea să nu se vorbească şi aici, în vorba trainică a cronicelor, despre isprăvile acestui om neobişnuit, care râvnia tot mai sus?

Un ziar al vieţii exterioare a marelui strămoş s'ar putea face, amănunţit, după atâtea ştiri, şi ar fi o lucrare de folos. O culegere a tuturor zvonurilor din toate unghiurile faimei s'ar putea face, şi ar fi foarte bogată. Luptele lui sânt notate în cele mai mici amănunte, şi o sigură istorie militară a neobositului dătător de lupte e cu putinţă. Tot aşa socoteala banilor ce a stors de la învinşi, în numele nevoii atotputernice, înşirarea, în monografii, a isprăvilor ostaşilor lui, ş. a.

Dar aici mărgenirea subiectului se impune. Fără o alegere, expunerea ar fi lipsită de proporţiile ce trebuie păstrate. Aceasta chiar ţinând samă de însemnătatea mai mare pe care o are această a doua perioadă, nu numai pentru istoria generală a timpului, ci şi pentru cariera Voevodului nostru. In aceşti ani a trăit el mai mult decât în toată tinereţa lui fără strălucire; în aceşti ani, de mândrie mulţămită, de nouă ambiţie lacomă, de frământări cu aceia cari voiau să răpească gradaleului înşelându-i ochii cu falşe ispite, în aceşti ani de înfrângere, de strașnică durere, de umilinţă adâncă înaintea norocului vitreg. Atunci i-au săgetat mai multe gânduri în minte şi atunci fericirea ca şi nenorocirea a făcut mai mult să-i zvâcnească inima. Astfel, şi nu numai prin strecurarea zilelor anului, se măsoară viaţa oamenilor.

Dar, oricum, izvoare trebuie jertfite aici, iar altele ascultate numai când spun ce trebuie să fie ascultat. In isclarea lor, Calugărenii, despre cari ştim aşa de puţin, vor fi cuprinzând şi ei destul din desfăşurarea sufletului acestuia de patimă.

După cercetarea unor izvoare nouă, concepţia mea asupra politicii şi persoanei lui Mihai nu s'a schimbat. Deci ideia dominanta şi coloarea povestirii vor rămânea aceleaşi ca şi în lucrările mele anterioare, de la „Basta

şi Mihai Viteazul" până la „Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc"[1].

Mihai e, înainte de toate, un ostaş, în cel mai deplin şi mai frumos înţeles al cuvântului. Nu un ostaş de pradă, cum erau atâţia pe vremea lui, cum era rivalul şi ucigaşul lui de mai târziu, Basta: mânile lui s'au pătat de sânge numai în lupta cinstită. Bani a luat mulţi, dar era pentru plata lefilor, fără care nu se putea avea o armata gata oricând de luptă şi împotriva orişicui: lui, nu şi-a adunat o comoara, ca să i se închine. Crud n'a fost, nici când ar fi trebuit să fie, pentru a înabuşi cu sânge limbile de flacără ale răscoalei; n'a taiat capete decât acasă la dânsul, în Ţara-Românească, ale boierilor ce se ridicaseră împotriva persoanei sfinte a Domnului lor; magnaţilor ardeleni nu li s'a atins un fir de păr din creştet. De răul altuia, fie şi un duşman de moarte, nu s'a bucurat, şi înaintea capului sângeros al lui Andrei Báthory el şi-a întors faţa, compătimitor, spunând scurte cuvinte de plângere venite din inima; în urma sicriului acestui „Craiu" învins, îl văzură, mişcat, purtând, creştineşte, făclia, în aspreli lui mâni deprinse cu sabia.

Nerabdător, pripit une ori, supus cu totul marilor visuri ce-i arătau calea către culmile izbândei, ascunzându-i prapastia nenorocirii, viaţa lui, de când a început în adevăr s'o trăiască, e o revărsare de foc. Intre cei cari schimbau vorbe de zăbavă când nevoia se arunca asupra lor, el miră şi înspăimântă pe cine are a face cu dânsul şi asupra căruia trece suflarea sălbatecă a mâniei sale. Nu cruţă pe nimeni în cuvintele nemă-

[1] V. *Luptele Românilor cu Turcii de la Mihai Viteazul încoace*, Bucureşti, Socec, 1889; *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul, în amintirea celor săvârşite acum trei sute de ani*, Bucureşti, Socec, 1900.

surate ce i se desfac arzătoare, de pe buzele înflăcărate, şi sfarmă, mai bucuros, astfel, într'o furtună care-l liniştește, îl înseninează iarăşi, rodul unor îndelungate stăruinţi pe căile ceremonioase ale diplomaţiei. Dar ce-i pasă lui în aceste clipe, când puterea ce zace într'însul se vădeşte prin fulgerarea mustrării şi ameninţărilor!

In aceasta furie de care e cuprins înaintea înşelării, încetinelii, nepriiceperii altora, e o netăgăduită sinceritate. Nu e un Napoleon I-iu, care joacă un rol de tragedie pentru a mişca pe cine nu-i cunoaşte apucaturile. Dovadă ca mânia aceasta nu-i strică nimănui mai mult. Şi, când vede ce a facut, ca un sincer ce este, cainţa-l cuprinde întreg, fara sa se gândească de spre aceasta, la paguba lui. Ii pare rau ca a fost aspru, că a înfruntat, şi vrea să i se ierte din inima

Crede în dreptate, precum crede în Dumnezeu, care da biruinţă oştilor, socotind ce le-a făcut să se coboare pe câmpul de luptă. Poate fi, în adevăr, ceva mai mişcator decât, în timpuri de aprigă nenorocire, fără ţară, fară prieteni, fără familie, — ucisă poate de duşmani, în urmă—, călătoria lui la Imparatul, ca la un izvor de dreptate, ca la un rasplătitor după fapte, ca la un părinte şi domn, caruia până la sfârşit i-a păstrat credinţa?

Viteaz era cât poate să fie cineva. Ceva mai ascuns, mai prevăzător, gata la minciuni să fi fost şi la călcarea jurămintelor, stăpânirea lui s'ar fi prelungit. Dar amintirea i-ar fi rămas alta, şi el n'ar fi, cum este, un chip de curată şi desăvârşită poesie tragică.

Autorii de cărţi simţite îşi iubesc eroii. Mihai e mai vrednic de aceasta iubire decât foarte mulţi alţii: pentru însuşirile rare de soldat, pentru nenorocirea sa grabnică, şi, nu mai puţin, pentru rectitudinea sufletului său limpede.

Şi, când el e din poporul mieu răspândit şi astăzi supt toate stăpânirile străine, apăsat de o nedreptate care pe unele locuri e mai veche de o mie de ani, când el a încunjurat pentru totdeauna cu strălucire numele nostru şi l-a buciumat în lumea largă din buciumele lui de război, când printr'însul s'a săvârşit odată — *singura* dată — uimitoarea minune a strângerii noastre laolaltă supt acelaşi steag de biruinţă pe care-l vedem iarăşi fluturând asupră-ni în cele mai nebune şi mai sfinte visuri ale noastre, cum aş putea să nu închin prinosul smeritei mele iubiri Strămunului!

Notă din 1935

Aceste pagini de mult uitate erau pentru Mihai Viteazul un pios prinos, pentru noi o mare speranţă.

Alte lucrări m'au împiedecat de a duce mai departe povestea marilor isprăvi ale Viteazului.

La 1904, un Bănăţean, Ion Sîrbu, om de mare muncă şi de ascuţită critică, dar nu un scriitor şi încă mai puţin un suflet de poet, s'a oprit şi el asupra lui Mihai în a sa „Istorie a lui Mihai Viteazul" din care a ieşit un volum (1904) şi o fasciculă (1907).

Cred că a venit vremea să duc până la capăt, în zile mari, dar grele, după împlinirea miraculoasă a visului, ceia ce acum peste treizeci de ani începusem.

Pentru multă lume poate fi un îndemn, pentru atâţia şi o învăţătură.

CAPITOLUL I.

Familia lui Mihai Viteazul.

Mihai Voevod al Ţerii-Româneşti, cuceritorul Ardealului şi al Moldovei, era fiul lui Pătraşcu Voevod: aşa se numeşte el în toate actele lui, şi n'avem niciun cuvânt pentru a nu-i da credinţă. Acum în urmă, în ale sale *Cercetări istorice,* d. Ilie Minea observă că, ţinându-se samă de data morţii lui Pătraşcu şi de vrâsta atribuită lui Mihai în portretul de Sadeler, el ar ieşi fiu postum. Dar vrâsta atribuită de pictor poate să fie greşită. Falşii copii de Domni sânt încă pe această vreme o excepţie rară. Această origine domnească îi va fi ajutat cariera foarte răpede ca boier, făcându-l să poată lua steagul de Ban al Craiovei la o vrâstă când trecuse puţină vreme peste treizeci de ani. După ce ajunse Domn măcar, alţii din sângele sau dintre rudele lui Pătraşcu îl recunoscură ca al lor: în Ardeal, către sfârşit, întâlnim lângă dânsul pe un fiu al lui Petru Cercel, un nepot deci al lui Pătraşcu-Vodă, Marcu, pe care-l socotia, ne spune un străin, „ca pe fiul său" [1].

[1] Memoriile lui Basta, redactate de Spontoni, supt titlul de: „Historia della Transivania, raccolta dal cavalier Ciro Spontoni e registrata dal cavalier Ferdinando Donno", Veneţia, 1638, p. 172. Cf., asupra cărţii, Iorga, *Documente nouă, in mare parte româneşti, relative la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul*; extras din „Memoriile

Partisani ai lui Mihai, cari au pus să-i zugrăvească domnescul chip în biserici înălţate de dânşii, îl aşează alaturi de al aceluiaşi frate, Petru Cercel[1].

Patraşcu-Vodă fusese numit de recunoştinţa unei ţeri întregi, care nu era deprinsă cu virtuţi ca ale lui, de blândeţă, de înţelepciune împaciuitoare, de parinteasca îngrijire faţă de cei mici şi mulţi, şi faţă de cei mari şi temuţi: Pătraşcu-cel-Bun. Venise după un Mircea Ciobanul, vrednic să i se zică cel Rău, după un cârmuitor prin groază, care stăpânia boierimea, cea cu dulama şi cea cu rasă, desfiinţând-o prin măceluri ce-i umpleau de bucurie sufletul hain. Bunătatea se păru încă mai senina dupa această furtună, care stingea viepile şi risipia în străinatate pribegii.

Tatal lui Mihai Viteazul nu goni pe nimeni, nici pe cel mai de aproape prieten al duşmanului său de moarte. Venise şi el, firește, cu boierii săi, cari erau din familii mari şi vechi ale ţerii, cei mai mulţi din ei. Dar, cât despre aceasta, nu răspinse pe niciunul din sfetnicii trecutului. Ba încă el spuse cel d'întaiu vorba de pace, el trimese răvaşele, cu făgăduieli şi soli cu jurăminte de asigurare, între cari soli pe însuşi „Vlădica" ţerii.

Acest om bun nu era însă un blajin, cu sufletul slab şi fără iubire pentru luptele prin care atunci se arăta energia omenească. După porunca Impăratului său din Constantinopol, el întră în Ardeal şi lucră pentru aşezarea din nou în Scaun a Crăiesei Isabela. Şi el ca şi fiul său străbătu pasurile ardelene, întră ca biruitor

---

Academiei Române", Bucureşti, 1898, p 54, nota 2. O scrisoare rămasă ineditâ dovedeşte că avem a face cu Memoriile lui Basta.

[1] Odobescu, Raport asupra mănăst.rii Călugului, în *Mem. Acad. Rom.*, seria I, X, planşe; reproduse în parte de Tocilescu, *Familia lui Mihai Viteazul*, ed. a 2-a, 1880. Cf. publicaţia mea *Portretele Domnilor români.*

în cetăți cu porțile deschise, și aduse poate o mângâiere trecătoare iobagilor din neamul nostru, cari-și ridicau de pe țarini fruntea obosită pentru a vedea trecând un Domn român sùpt steaguri învingătoare.

Știa meșteșugul să asculte poruncile stapânului fără a face prea mare pagubă vecinilor, în țara cărora trebuia să lupte pentru regină. La Poartă era privit ca un bun îndeplinitor al dorinților împărătești — pe atunci nu era încă obiceiul stoarcerilor de bani fără îndreptățire — și, cu toate zvonurile de înlocuire care circulau în primavara anului 1557[1], el ar fi fost lasat poate să domnească mai multă vreme din partea aceasta. In țară, boierimea aproape toată era pentru o îndelungată stăpânire a lui, ceia ce ar explica marele măcel săvârșit de Mircea, îndata după întoarcerea lui. Știm ca, după multe staruințe, Patrașcu izbuti să aducă în țara pe Stănila, un mare ajutator al lui Mircea, pe care, „Stanislav Comisul", îl vedem trimes în Ardeal cu solul turc, Mezet Voevod[2], în 1553. Tovarășul cu acest prilej al influentului boier, Ioan Pitarul, ajunse îndata agentul Voevodului celui nou în străinătate[3].

Divanul lui se deosebește simțitor de adunătura de necunoscuți ce încunjură, mai ales în a doua Domnie a lui, pe Mircea Ciobanul. In fruntea-i, mai presus de Ban, al cărui nume nu ni se dă în documentele lui Pătrașcu, sta atotputernicul Vornic Socol, boier neobișnuit, care, în legături cu ambasadorul frances de la Constantinopol[4], e socotit de Turci în stare să-și trimeată

[1] Hurmuzaki, II[4], p. 403, no. 165.

[2] „Meszyt Wayda, legatus turcicus"; Arch. Muzeului Național din Pesta, 1097 („fol. lat. Oklevél").

[3] Cf. *ibid.*, și Hurmuzaki-Iorga, XI, Prefața, pp. V-VII.

[4] Pătrașcu el însuși, închis în Bagdad — Radu Paisie, tatăl său, departe într'un exil egiptean — fusese liberat în timpul campaniei lui Soliman-cel-Măreț din Persia și făcut Domn prin stăruințile ambasadorului frances d'Aramont. V. Hurmuzaki, XI, p. 110, no. 3.

Domnul înapoi la Poartă şi să-l ucidă, dacă se împotriveşte[1]. E fiul lui „Hamza Benga"[2] şi, înainte de a conduce Domnia lui Pătraşcu, el a pus la cale pe aceia, de câteva luni numai, a lui Radu-Vodă din 1552-3[3]. De atunci, a tot fost în pribegie, peste munţi, şi Pătraşcu l-a chemat şi pe dânsul ca pe mulţi alţii, pentru a fi bine sfătuit şi încunjurat de oameni cu vază. Şi, venind el, Socol pare să-şi fi adus şi un frate, Spătarul Stanciu al acestei Domnii, care şi el era al „Bengăi"[4].

Tudor, Mare-Logofăt, e, după cât se pare, Vistierul lui Radu Ilie, şi el se credea aşa de strâns legat de soarta partidului, încât nu îndrăzni să vie la Mircea-Vodă şi încă în 1559, doi ani după ce murise Pătraşcu, el rătăcia pe la Bistriţa Ardealului[5]. Nu ştim cine erau cei doi Radu, Păharnicul şi Stolnicul, dar Radu Clucerul, om căruia i se încredinţă isprăvnicia Scaunului în lipsa lui Vodă, era un fruntaş al ţerii, un boier avut şi harnic, începătorul măririi Goleştilor[6].

Cum se vede, acest Domn care cârmuia cu boierii unui hain şi cu ostaşi, înfăţişa simţitor mai mult decât acel pe care-l înlocuise, voinţa boierilor de ţară Dar nu-i era sortit să steie multă vreme în fruntea lor. Încă din 1557, după întoarcerea sa din Ardeal, el era bol-

---

[1] *Ibid.*, II[5], p. 403, no. 165.

[2] Tocilescu, *Hrisovul Buzeştilor*, în *Tinerimea Română*, seria nouă, I, pp. 119, 123. I se dă aici numai demnitatea de Postelnic. Celălalt Socol, din secolul XVII-lea, despre care vom mai vorbi, era, la moartea lui, în 1633, Ciucer şi nu nele-i de familie era Cornăţeanul. V. Iorga, *Socotelile Braşovului*, Bucureşti, 1899, p. 88.

[3] V. Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 785, 788.

[4] *Ibid.*, p. 796 şi registrele; Cronica ţerii, „Anonimul" sau Stoica Ludescu p. 271.

[5] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 583, no 4.

[6] Cf. Iorga, prefaţa citată la Hurmuzaki, XI.

nav, şi-l vedem mergând la munte pentru un aier mai bun; aici i se trimete din Sibiiu un „doctor în medicină". Nu se poate asigura că a fost la mijloc otrava lui Socol, care n'avea nimic de câştigat cu alt Domn şi care nu voia Domnia pentru sine, cum s'a dovedit pe urmă; dar boala lui Pătraşcu nu fu învinsă de meşteşugul învăţatului doctor sas. La sfârşitul anului, era temere în Ardeal să nu năvălească iarăşi Muntenii, şi ştafete porniau din oraşe în toate părţile. Veşti sosiră că în adevăr oştile s'au pus în mişcare, că înaintea lor merge Radu Clucerul, că au ajuns acum dincolo de pasuri, că sânt la Tălmaciu, la Şelimber, unde era să răsară pentru noi, după vre-o patruzeci de ani, un soare de biruinţă. Apoi oamenii Domnului se văzură întorcându-se în grabă înapoi, părăsindu-şi toate gândurile de luptă. Ceva însemnat se întâmplase în Ţara-Românească: pe când armele sunau spre hotare, ştafeta morţii sosise la Voevod. El se stingea la sfârşitul lui Decembre 1557, şi, pe când îl îngropau la mănăstirea Dealului, un Domn vechiu se ridica iarăşi prin voia lui Socol: Radu Ilie, zis şi Vlad, iar, de foarte departe, prin porunca Sultanului, pornia către Dunăre un Domn şi mai vechiu, Mircea Ciobanul, ca să-şi răsbune şi să domnească[1].

Pătraşcu nu muria totuşi fără urmaşi, dar niciunul din aceştia nu putea să-i ceară moştenirea. De mult, înainte ca tatăl său Radu Paisie să fi schimbat rasa de călugăr argeşean cu dulama domnească, el se căsătorise cu o jupâniţă din neamul care s'a numit mai apoi al Bălenilor. Ea se chema *Voica* şi numele ei se

[1] V. Prefaţa citată, unde se arată izvoarele: Socotelile oraşelor ardelene, Cronica lui Ostermayer, în Kemény, *Deutsche Fundgruben* I, şi altele mai mărunte.

pomeneşte în unele întăriturí din timpuri mai nouă[1]. Cu Voica el avu o fată, Maria, careia, îndata ce norocul îi dădu tronul, el îi dăruieşte satul Şegarcea de pe Jiu[2].

Ştim şi mai departe câte ceva despre această soră a lui Mihai Viteazul. Intre boierii lui Pătraşcu-cel-Bun se afla şi un Dragomir. E poate Armaşul din 1552 al lui Mircea, şi supt Domnul cel nou i s'a dat Vistieria, poate pentru că acesta avea o datorie faţă de dânsul. Mai aflăm, din socoteli ardelene, şi despre o judecată a lui cu Sibiienii. Când moartea lui Pătraşcu risipi în pribegie pe boierii lui din Divan şi pe unii din ceilalţi, Dragomir Vistierul, care nu-şi va fi uitat acasă pungile birului şi slujbelor domneşti, se adaposti la Braşov, şi cu acest prilej ni se spune în acele socoteli că el era „ginerele" Voevodului. Trebuie să fi luat deci în căsătorie, poate înainte de donaţia moşiei din Jiiu, pe Domniţa Maria[3].

Maria avu un fiu, Radu Postelnicul, caruia nu înţelegem pentru ce însuşiri i s'a dat numele de Bidiviul. El se întâmpină supt Alexandru Mircea la 1569 ca unul din stapânii moşiei Drăgoieşti, pe care o vinde Banului Craiovei Dobromir, împreună cu mătuşa sa, „Neacşa Logofeteasa din Drăgoieşti". Aceasta era văduva Logofă-

---

[1] In documentul 97/LXXIX dela Academia Română, copie după o traducere din slavoneşte, Matei Basarab dă din parte-i, la 21 Septembre 1632, când se lupta pentru Domnie, satul „Răduleştii ce se chiamă Căcaţi, din judeţul Prahova", lui Ivaşco Vornicul Băleanu. Acesta arătase că satul „fost-au de moştenire mai dinainte vreme al străMoşului lui ...Apoi l-au fost dat zestre Doamnii *Voicăi*, Doamna răposatului Pătraşcu Voevod".

[2] Documentul din 14 Septembre 1554, în Arch. Statului v. adausul documentar de Hurmuzaki, XI, se cunoaşte numai printr'o scurtă comunicaţie. Originalul fusese luat de directorul de atunci, B. P. Hasdeu.

[3] Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 789, 797, 867.

tului Radu din Drăgoieşti, tăiat de acelaşi Domn în cel d'întâiu an al cârmuirii sale[1], şi avea drept asupra moşiei de la dânsul. Ramâne ca şi Vistierul Dragomir să fi fost un Drăgoiescu, un frate al lui Radu, şi „Bidiviul" a moştenit astfel pământurile tatălui său[2]. Şi Vistierul şi Maria erau morţi la aceasta dată de 1569[3].

După moartea Voicăi, Pătraşcu-cel-Bun s'a mai căsătorit odată, într'o vrâstă mai înaintată, fiind Domn acum. Data ni-o spun socotelile Saşilor de peste munţi, cari trimeseră la „nunta Voevodului" vecin obişnuitele daruri ce se făceau la ai noştri: postavuri *şai* şi altele, căciuli, cuţite, o sabie, lucruri de mâncare. La 27 Ianuar 1555 porniră darurile din Sibiiu, iar cele din Braşov peste o săptămână, la 5 Februar[4].

Din acelaşi izvor aflăm şi cum îl chema pe socrul bătrânului mire: „Radu Logofătul". E acelaşi ca şi „Radu Logofătul" care e rugat să se întoarcă în ţară, din pribegia sa ardeleană, în 1554 şi care pleaca din Sibiiu la 2 Iunie[5]. Dintr'un act judecătoresc ştim şi mai multe despre dânsul. Tatal său era Tudor Logofătul, în care trebuie să vedem o jertfă a lui Radu Paisie, pe unul dintre boierii tăiaţi de acesta. Tudor mai avuse încă doi fii, Pârvu Pârcălabul şi Vlad Comisul, cari rămaseră în ţară, supt Mircea Ciobanul, care dădu înapoi familiei moşia părintească: Pătraşcu introduse în Divanul său, ca Mare-Comis, pe Vlad[6]. Singur Radu rămase în străinătate, căutând până târziu dreptate într'o afacere a tată-

[1] *Ibid.*, p. XXI; cf. însă regestele şi lămuririle de faţă.

[2] Cf. cu nota precedentă documentele tipărite de Aug. Peşacov, în *Timpul* din I-iu Maiu 1894.

[3] Pentru Radu „Bidiviul", v. doc. 97/LXXIX din Bibl. Ac. Rom. El a luat pe Maria, „sora lui Vintilă Vornic", şi a murit fără urmaşi.

[4] Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 792, 855.

[5] *Ibid.*, p. 865.

[6] *Ibid.*, pp. 789, 793.

lui său[1]. Alte fete ale lui se căsătoriră cu boieri în țară[2].

„Voevodeasa" cea tânără *ține Scaunul* în 1556, împreună cu Radu Clucerul, în timpul cât lipsi soțul ei dus la războiu[3]. Moartea lui Pătrașcu o aruncă în pribegie. Ea apare la Brașov, la Cluj, la Sas-Sebeș, la Sibiiu, căutând sprijin la Curtea ardeleană sau dreptate înaintea magistraților sași[4]. Apoi i se pierde urma Despre vre-un copil născut din această căsătorie, nu se vorbește nimic.

Daca Pătrașcu n'a avut astfel decât un singur coborîtor legitim, pe Maria, cinci alții: patru băieți și încă o fată, i se născură din relații întâmplătoare, înainte de Domnie sau după.

Cel mai mare din fiii lui Pătrașcu-cel-Bun ni e foarte puțin cunoscut. In 1574, pe când oștile muntene căutau să răpuie pe Ioan-Vodă al Moldovei, care se făcuse dușmanul Impăratului păgân, pribegi munteni adă-

---

[1] Cf. Prefața mea la vol. XI, din Hurmuzaki, p. I și n. 2. Procesul la Protocolul no. I al Archivelor, din Sibiiu, p. 281, an. 1555. „Superioribus annis Radul Legoffott, boiero transalpinensis . . . Quod ante aliquos annos transactos pater actoris, Theodorus Lugoffet . . . . Propter notam infidelitatem esset [Theodorus] a Wayvoda proscriptus". Și în pribegie, Radu-Vodă urmări pe acești boieri și, împreună cu dânsul, „episcopus transalpinensis", luindu-li niște bani.

[2] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 888; act din 4 Iulie 1557. — Sîrbu admite nunta Mariei, sprijinindu-se pe noțiunea sibiiană. Brașovenii, cu mai multe legături, vorbesc despre nunta „Voevodului". A desface nunta din familia lui Radu Clucerul de aceasta e imposibil. De altfel, când soc telle brașovene (*ibid.*, p. 792) arată că darurile se fac Domnului și soției lui, aceasta pare să arăte că de căsătoria ei era vorba. Tot acolo, nimic despre fiică și despre ginere, cum, altfel, ar fi trebuit să fie.

[3] *Ibid.*, p. 795.

[4] *Ibid.*, pp. 798-9, 806, 870, 875.

postiți peste Milcov veniau la București cu un Vintilă-Vodă, fiul, probabil natural, al lui Pătrașcu, care Vintilă fusese un timp în Ardeal. El ocupă Scaunul și-l ținu patru zile, dar Domnul cel vechiu se întoarse cu oastea, îl bătu și, ucizându-l, îi așeză capul pe poarta cetății[1].

Încă de la 1579 apărea la Curtea francesă, unde se primiau bine vânturătorii de lume, numai să fie cu o înfățișare plăcută și meșteri în cuvinte, un fiu de Domn român: era frumos, cu înfățișarea măreață, nalt și puternic, dar mlădios în mișcările sale. Avea părul lung, lasat pe umerii de voinic, ochii vioi și plini de farmec; vorba-i era măiastră în limbi pe care e o mirare că putea să le știe așa de bine: italienește, în care scria versuri cu avânt, latinește, poate și franțuzește[2]. Alcătuia cu dibăcie scrisori cu supțiri complimente și cugetări filosofice, le pecetluia cu o pecete care purta vulturul încoronat având crucea în plisc, soarele și luna de o latură și de alta, și numele său princiar, într'o elegantă caligrafie, cu liniile lungi și aplecate: „Petru Dimitrie, Domn și moștenitor al Valachiei-Mari". Celor ce-i puteau fi de ajutor în acea clipă de pribegie îndepărtată sau într'un viitor de candidat la coroană, el li spunea minunate lucruri despre neamul său mare și trecutul de suferinți din care venia: cum tatăl său, Pătrașcu Voevod, fusese „Domn natural al Țerii-Românești", cum îl trimisese la Constantinopol ca ostatec, la vrâsta de zece ani abia, cum rămăsese orfan între străini și dușmanii neamului său îi luaseră țara „prin mijloace foarte nedrepte și drăcești", cum nu voiau să i-o lase nici acuma când ajunsese la anii când să poată domni, cum Turcii îl purtaseră, ca pe unul ce nu avea

[1] Cf. Iorga, *Contribuții la istoria Munteniei*, extras din *Mem. Ac. Rom.*, 1896, p. 13, și Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. XXV, XXXIV.

[2] V. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei*; p. 87; Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 105, 201.

sprijin, prin Siria şi Arabia, prin „multe cetăţi şi castele din Asia", timp de paisprezece ani, cum „iubirea de patrie" îl făcuse în sfârşit să fugă din Damasc, gândindu-se înainte de toate la purtatorul „Coroanei preacreştine"[1].

Intre aceste spuse erau multe de care trebuie să zâmbim astăzi[2]: Ţara-Românească nu era un Stat cu moştenirea tronului hotărîtă prin legi, Petru, aşa de frumos şi de tânăr încă în 1589, după ce stătuse Domn şi-si pierduse Scaunul, nu putea să aibă „zece" ani la 1554, când fusese numit tatăl său, şi de la moartea lui Patraşcu-cel-Bun se strecuraseră mai mult de „paisprezece" ani. Dar cei cărora li vorbia cu un farmec atât de convingător, cu atâta durere în stralucitorii lui ochi, crezură toate şi scriseră la Poartă scrisori după scrisori pentru a se goni din Ţara-Românească uzurpatorii şi a se aduce la locul ce i se cuvenia de drept pe moştenitorul legiuit, pribeag prin voinţa celor răi. Astfel capătă el, în 1583, după lungi stăruinţi ale Francesilor, tronul muntean în care până atunci se perindaseră doi fii şi un nepot al lui Mircea Ciobanul: Petru, fiu legitim, Alexandru, copil din flori şi Mihnea, „coconul" acestui din urmă cu Doamna Ecaterina[3].

Că Petru, căruia i s'a zis Cercel, pentru podoaba pe care o împrumutase de la curtenii eleganţi, afemeiaţi ai desgustătorului Henric al III-lea, „rege al Franciei şi al Poloniei", că această neobişnuită creatură francesă între Domnii români era fiul lui Pătraşcu-cel-Bun, nu

[1] Iorga, *Acte şi fragmente* I, pp 29-30 Despre el, acum în urmă, şi Iorga, *Aventuriers Orientaux*, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, 1931.

[2] O expunere în Anglia a unui secretar al său vorbeşte de o întreagă dinastie a „Demetrilor", înlocuită de a lui Alexandru Mircea; v. Iorga, în *Mem. Ac. Rom*, seria a 3-a, VIII, 1928 p. 11.

[3] V. şi Iorga, *Ospiti romeni in Venezia*, Bucureşti 1932.

se poate tăgădui cu temeiu. Dar între stăpânirea lui de trei ani şi între stăpânirea de patru ani a tatălui nu e nicio legătură, cum s'ar fi întâmplat, de sigur, dacă el ar fi fost un fiu legitim al acestuia, cunoscut prietenilor de odinioară ai lui. De altmintrelea aceştia se împraştiaseră sau trecuseră, ei şi, după dânşii, urmaşii lor, la alţi stăpâni. In vara anului 1558, Socol, cerut cu stăruinţă de Turci, fusese trimis de „Crăiasă" la Constantinopol, împreună cu Domnul pe care încercase să-l impuie, şi perise înecat, cu toate asigurările ce se dăduse că i se va cruţa viaţa[1]. Dintre fiii lui, unul, purtând acelaşi nume, luă pe una din fetele Chiajnei, văduva lui Mircea Ciobanul[2]; despre altul, Radu, spune Cronica ţerii ca ar fi fost omorît într'o revoltă[3]. Radu Clucerul murise şi trăia numai văduva lui, Caplea, dar fiii ei, oameni cu o trecere deosebită, Ivaşcu şi Albul, erau cei mai credincioşi boieri şi luptători ai familiei lui Alexandru Mircea. De aceia Cercel îşi culese Curtea unde găsi cine să-l ajute; între cei ce o compun găsim pe un fugar de la Alexandru-Voda, Miroslav, acum Mare-Logofăt, iar, încolo, tot nume necunoscute.

Ca de obiceiu, şi în această Domnie se culeseră biruri mari şi se tăiară boieri, poate nevinovaţi, printre cari Banul Craiovei Dobromir, care cumpărase de la Neacşa din Drăgoieşti moşia Voinigeştii şi fusese de la un timp în capul Divanului domnesc al neamului duşman[4]. Apoi veni mazilia, din seninul siguranţii, în

[1] Hurmuzaki. II[1], p. 360.

[2] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. VI.

[3] Iorga, *Contribuţiuni*, p. 9; *Pretendenţi domneşti în secolul al XVI-lea*, extras din *Mem. Ac. Rom.*, 1898, p. 29, n. 5. Socol e pomenit, cu un „Radu Postelnic", supt Mihnea-Vodă; Hurmuzaki-Iorga, XI, regeste, pp. 900-1.

[4] Cf. Cronica ţerii, p. 276, şi Peşiacov, în *Timpul* din 1-iu Maiu 1894. Articolul precedent al aceluiaşi, în *Carpaţii*, din 19 Aprii 1884, nu i-am putut vedea.

urma unor intrigi, Petru-Vodă nu era un rob ascultător al Impăratului turcesc, cum se arătaseră totdeauna Mirceştii, şi un drum la Constantinopol nu i se părea tocmai sigur. El trecu munţii în Ardeal, ca un Voevod în fruntea oştilor, şi nu ca un fugar, fu prins, despoiat şi închis aici între creştini; fugi, se arătă iarăşi în Apus, jucând, cu mult mai puţin succes, vechiul rol de om frumos şi de moştenitor nedreptăţit, ajunse la Constantinopol, cu scrisori şi făgăduieli, care fură uşor învinse de banii pe şin ai lui Mihnea, şi-şi sfârşi zilele zbuciumate în Bosfor, înecat pe furiş, precum fusese cu treizeci de ani înainte alt ocrotit al ambasadorului francez, Radu-Vodă, urmaşul de „opt zile" al lui Pătraşcu-cel-Bun [1]. Trupul său umplut cu paie fu adus în Moldova unui rival, Aron-Vodă [2].

Cu prilejul fugii lui în Ardeal, Socotelile Braşovului vorbesc de sora sa, de sigur de la aceiaşi mamă, necunoscută. Ce s'a făcut cu dânsa, nu se ştie.

Dar Pătraşcu-Vodă fusese un mare iubitor de femei, cum erau mai toţi Domnii noştri de atunci, chiar cei mai „mari" pentru Biserică şi mai cuvioşi dintre dânşii. La cererile Francesilor în 1579, Vizirul răspundea, ca un cunoscător al lucrurilor, că răposatul „avea de obiceiu zece, douăsprezece femei" [3].

In aceiaşi convorbire, înaltul dregător turc tăgădui că omul cu cercel ar fi adevăratul fiu al acestui *Iflac-beg* cu moravuri orientale. Autenticul „Petru, fiul lui Pătraşcu", ar fi aiurea, în Cipru, şi e drept că undeva în lumea grecească scria un tratat de gramatică pentru folosul altor şcolari ca dânsul, cu sârguinţă pentru limba elinească, un „Petraşco Eutelos (smeritul, călugărul,

[1] V. *Contribuţiunile* citate, *passim*.
[2] Iorga, *Nichifor dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, 1905.
[3] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 49, no. 92.

fiul lui Petru Voevod a toată Valachia-Mare"[1], Pătrașcu, fratele dușman al lui Petru Dimitrie, fiu al alteia din cele „zece sau douăsprezece", se afla în Cipru, în adevăr, încă din 1574 și 1576, împreună cu Iancu Sasul, și fusese vorba odată că el să fie numit Domn, dar rămăsese pe urmă cu grija manuscriselor ce scria și a celor ce făcea să se scrie prin alții, ca Evangheliariul lui Radu din Mănicești, acum la Londra. Când fratele-i necunoscut ceru Țara-Românească pentru dânsul, el se înfățișă, la rândul său, între candidați. Neavând însă prieteni puternici sau bani mulți, el își închină norocul înaintea norocului rudei sale anonime. El veni, abia sculat dintr'o lungă boală de șase luni, la Constantinopol, pentru a fi ostatecul noului Petru-Vodă. Și poate că-l vor fi omorît Turcii la tradarea din 1585[2].

Aceștia sânt câți cunoaștem din sângele lui Mihai Viteazul. Soarta lor nu se asamănă totdeauna: unii au izbutit mai mult decât alții, fără ca izbânda să li fie trainică. Dar între ei toți este o asămănare de familie în ceia ce li privește sufletul, precum sufletește nu se deosebesc mult Mircești; uniți față de stăpân, cruzi față de boieri, miloși întru câtva cu țara. Cești alți sânt oameni cu planuri, cu visuri, cu poesie în făptura mai aleasă a minții lor. Li plac războaiele, luxul, rătăcirile: în viața obișnuită ei nu-și găsesc locul. Cu toată nepotrivirea aparențelor, există o strânsă legătură între „cele zece sau douăsprezece" ale lui Pătrașcu-cel-Bun, între cercelul de elegant al lui Petru-cel-Frumos, călătorul în lumea largă, și între epicele lovituri de sabie prin care Mihai Viteazul sfărâmă ho-

[1] Iorga, în *Archiva societății științifice și literare din Iași*, V, p. 261 și urm. Cf. *Columna lui Traian*, pp. 50-5 și, pentru gusturile literare ale lui Cercel, *Biserica ortodoxă*, 1884, p. 745 și urm.

[2] V. locurile din vol. XI al col. Hurmuzaki, arătate în tablă.

larele. Sânt toţi oameni neobişnuiţi, chemaţi să-şi clădească din elemente de vis o viaţă neobişnuită[1].

Cu toate că multe părţi din viaţa lui Mihai înainte de Domnie sânt cu totul înecate în întunerec şi lumina desăvârşită nu se face nicăiri în această vreme, ca şi cum lui i-ar fi fost lăsat să răsară de-odată înaintea ochilor noştri în toată strălucirea-i de învingător, ceva se poate spune despre începutul şi tinereţa lui, cu mult mai bogate ştiri sigure decât despre fratele său mai mare, Petru.

In Domnia lui Alexandru Iliaş, la 1615, o fată din flori a lui Mihai-Vodă aduse la judecata pentru nişte moşii înaintea Domnului un mare hrisov solemn al părintelui ei, prin care satele Studina, Cruşovul, Frăsinetul şi Studeniţa, toate de peste Olt, se dăruiesc, în 1597, Septembre, „Doamnei Teodorei", mama Voevodului, rămâind ca ele să treacă, după moartea ei, asupra acelei fete[2]. Hrisovul fu judecat ca falş, de boierii de pe atunci, cari aveau poate mai bune dispoziţii pentru cealaltă fată a Voevodului, Florica, născută din căsătorie şi măritată cu un om mai influent. Dar, oricum s'ar crede lucrul, Mihai dăruise într'adevăr acele cumpărături ale lui din boierie „Tudorei", cum se scrie într'un document mai nou, şi ea le stăpânise până la sfârşit, lăsându-le, după dânsa Domniţei Florica şi dând la o parte pe sora ei, născută din dragoste nelegiuită[3].

„Când s'a întâmplat vremea Domnului Mihai Voe-

[1] Aceasta se observă şi la fiii lui Petru Cercel: Marcu, Dumitraşcu şi Ştefan, toţi trei aventurieri, iar cel d'intâiu un viteaz.

[2] Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente Istorice*, I, p 389.

[3] Arch. Statului, *Cozia*, pach. 24, mai multe n-re, acte de la Domni din secolul al XVII-lea cu privire la moştenirea acestor sate. Ele se repetă între ele şi nu spun, despre Mihai, decât lucruri bine cunoscute de aiurea.

vod din Domnie a ieşi", spune, într'o hotărîre din 1635, Matei Basarab, „şi s'a săvârşit în Ţara-Ungurească, dar maică-sa, Doamna Tudora, ea a rămas în sfânta mănastire a Coziei, luând asupra sa chip monaşicesc şi prenumindu-se Teofana monahia"[1].

Închinase călugăriei cele din urmă zile ale ei, după ce, cum ni mărturiseşte însăşi cu căinţă, „vieţuise viiaţa ceştii lumi deşartă" şi „petrecuse lumeaşte destul, în tot chipul, în viaţa sa". Aici, între zidurile vechi ale „răpausului răposatului Mircei Voevoda", află ea, cea departată de maririle primejdioase ale Curţii fiului ei, de crunta „svrăşire a zilelor" acestui „drag" copil, de risipa neamului ce-i rămăsese pe urmă pentru a cerşi în pribegie pânea Impăratului. In chilia-i primi ea, când vremi mai bune veniră şi un alt Domn de la creştini, Radu, care fusese Şerban, Păharnicul lui Mihai, se sui în Scaunul ţerii, pe nora şi nepoţii ei întorşi din strainătate, în toamna anului 1602[2]. Peste puţin moartea o găsi aici pe bătrâna călugăriţă şi-i închise ochii plânşi în această măreaţă pace, plină de sufletul strămoşilor. O piatră îngustă, aşezată în dreapta bisericii din Cozia, îi acopere ţerna; ea a fost pusă, spun pe româneşte slovele vechi care o împodobesc, în anul 7114 de la Facerea Lumii (= 1605-6 de cei doi nepoţi întru amintirea „calugăriţei Teofana, muma răposatului Mihail Voevod"[3].

---

[1] După o traducere, alipită la originai, în pachetul citat al Coziei, no. 10.

[2] Dania ei către Cozia, în înţelegere cu văduva, Doamna Stanca, şi copiii ei, Pătraşcu şi Florica. în Papiu, *l. c.*, pp. 388-400, ediţie cu chirilice, sau în *Convorbiri literare* pe 1901, ediţie cu litere latine, de D. Onciul. Inainte de Papiu, actul fusese rău tipărit de Aricescu, în *Revista Istorică a Archivelor*, iar parte reprodus, după ediţia din *Tesauru*, întrebuinţându-se originalul, de Gr. Tocilescu, în studiul *Doamna Stanca*, pp. 51-3.

[3] Papiu, *l. c.*, pp. 395-6.

Cine a fost această Tudora, apoi Teofana, în călugărie, care ni apare mai ales plângându-şi în singurătate bucuriile vinovate ale tinereţelor şi straşnicile dureri de mamă ale bătrâneţelor sale închinate căinţii: „de plângere şi de suspine zua şi noaptea", până ce, limpezindu-şi sufletul prin durere, adormi, liniştită, întru Domnul?

Din rândurile pe care le scria fără îndoială după spusa şi învăţătura ei „călugăraşul Gavriil" în strâmta chilie de-asupra valurilor Oltului, care venia din Ardeal, greu de amintiri negre, din aceste rânduri de o blândă şi creştinească durere, ni s'ar desface faţa unei jupânese de ţară, dintre acelea pe care le descoperia într'un colţ uitat vre-un Voevod plecat în urmărirea cerbilor de munte sau în mânarea oştilor către graniţe şi se opria în loc, fermecat de un zâmbet.

Ea poartă însă în pecetea de pe inelu-i titlul de Doamnă, „gospojda", şi semne luate din herbul ţerii. Fiul său va fi numit-o în dania cea adevărată[1] tot „Doamna", cum îi zic apoi toţi Voevozii ce vin pe urmă şi hotărăsc asupra moşiilor ei de moştenire. Dar din singura dată când ea ni vorbeşte, lipseşte orice pomenire a unui soţ domnesc, orice urmă a lui Pătraşcu Voevod, şi în cuvintele săpate pe piatra ei din porunca lui Nicolae-Vodă-Pătraşcu şi a Domniţei Florica nu se spune nimic alta decât ca supt lespede odihneşte mama lui Mihai.

E neîndoielnic deci că Mihai Viteazul a fost fiul de greşeală şi nu de cununie al Tudorei, şi călugăriţa cucernică va fi văzut în moartea înainte de vreme a copilului ei o pedeapsă. E adevărată însă cealaltă impre-

[1] Cealaltă, despre care am vorbit mai sus, nu se află acum între actele pachetului dela Arch. Statului, şi Papiu nu dă verbal decât începutul, cuprinzând titulatura lui Mihai.

sie, că Tudora se născuse aici în ţară, din vre-un neam de boierinaşi sau poate dintr'o seminţie şi mai umilă? O cronică ungurească, adunând zvonuri goale, o înfăţişează chiar ca o femeie de rând din Piua Petrei la gura Ialomiţei, unde era atunci Târgul de Floci[1].

Un Silesian, Baltasar Walter, în cale spre Constantinopol, se abătuse pe la noi în vara anului 1597 şi căpătase de la Logofatul de atunci al lui Mihai, Teodosie, cu învoirea Voevodului însuşi, o însemnare, un izvod românesc despre Domnia biruitorului, pe care izvod îl întrebuinţa dupa o traducere polonă, înădindu-l. In izvod se cuprindeau, pe scurt, „ispravile" Domnului, şi ce se mai dă în tratatul lui Walter vine de aiurea, din spusele ostaşilor, mai mult străini decât români, pe cari drumeţul fusese în măsură să-i întrebe despre „luptătorul pentru creştinătate". Intre alte lucruri introducătoare la războiul cu Turcii, Walter spune că tronul muntean a foşt căpătat lui Mihai de o rudă bogată din Constantinopol, de un Grec, care, fost Ban, avea trecere mare la Turci. Grecul, al cărui nume nu se dă, ar fi fost „unchiul" candidatului la Domnie, „fratele mamei lui"[2].

Tocmai în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, un om al fiilor lui Nicolae Mavrocordat scrise în călugărie, după izvoare ce ni sânt cunoscute, după notiţe greceşti pierdute, după spuse şi amintiri, o Cronică a Răsăritului, în care vorbeşte şi de ale noastre. Chesarie Daponte ajunge a vorbi de Şerban-Vodă Can-

[1] V. Szamosközy, *Fragmente*. Cf. în *Anuarul Institutului* din Cluj, şi Minea în *Cercetări istorice*, 1934.

[2] „Avunculus vel matris frater, Graecus"; p. 9, din ediţia, cuprinsă în *Tesauru*, a lucrării lui Walter, „Brevis et vera descriptio rerum ab illust., ampliss. et fortiss militae contra patriae suae reiq. pub. christianae hostes, duce ac dn. dn. Ion Michaele, Moldaviae Transalpinae sive Walachiae palatino, gestarum, în eiusdem aula Tervisana fideliter collecta."

Cantacuzino şi de la tatăl acestuia, Constantin Postelnicul, apoi trece la un personagiu din care face greşit bunicul acestui Domn, la „Ienachi Cantacuzino, care a fost capuchehaie al lui Mihai-Vodă hainul". Ni spune că Ianachi a platit pentru răscoala Voevodului, trecând prin frica osândiţilor la moarte, dar el, turcindu-se după sfaturile Vizirului-Caimacam, a fost iertat, ajungând sa fie şi „chiuciuc-tefterdar" sau „Micul-Contabil" al Porţii [1].

Ştim din multe izvoare diplomatice, din scrisori de ambasadori creştini la Poartă, că între 1589 şi 1593 a jucat un mare rol la Turci un bogat Grec cu numele de Iani. Lui îi erau încredinţate, în acelaşi timp, afacerile Moldovei, unde era Vistier, şi ale Ţerii-Româneşti, în Divanurile căreia figurează ca Ban. El făcea împrumuturile de la gelepi pe socoteala Domnilor ce atârnau de dibacia şi credinţa lui, el avea grija concurenţilor cari trebuiau învinşi sau înlăturaţi, el transmitea veştile din ţerile vecine la Poartă şi le potrivia aşa încât să fie mulţămitoare Când nu-i plăcea un Domn, nu-i era greu sa-l scoată şi, între mijlocitorii pentru o situaţie de stăpânitor la Dunăre, el era cel mai vestit, urmaşul, aproape în întregimea influenţii, al lui Mihai Cantacuzino, capetenia neoficială, dar atot puternică, a creştinilor din Impărăţia Sultanului. Se amesteca pretutindeni şi-şi facea interesele cu toată lumea, care îl despreţuia sau îl ura, fără să poată scăpa însă de dânsul. Acesta e „Banul Iani", care era pentru Marele-Vizir Sinan ceia ce făcuse Mihai Cantacuzino pentru alt puternic Mare-Vizir, Mohammed Socoli, de pe vremea Sultanilor Selim şi Murad [2].

[1] Cronica e reprodusă în Erbiceanu, *Cronicarii greci*, Bucureşti, 1888, p. 20.

[2] V. *Contribuţiile* citate, pp. 82-3 şi vol. XI din Hurmuzaki, *passim*; *Documente relative la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul*, pp. 318-20.

In sfârşit avem şi un poem consacrat de un Grec anonim puternicului Iani, care ar fi izbutit să păstreze tronul unui Petru-Vodă[1].

Din aceste mărturii deosebite ar ieşi că Banul Iani al ambasadorilor străini, care Ban ni-a lăsat de altmintrelea şi mărturii scrise ale împrumuturilor sale[2], e Ianachi Cantacuzino al tradiţiei greceşti, reprodusă de Daponte. Cu atât mai mult, cu cât şi după numirea lui Mihai Viteazul, „Banul" prin excelenţă şi-a păstrat la Constantinopol vechiul său loc de supraveghetor al intereselor noastre, şi, de oare ce-l găsim reprezintând pe Aron-Vodă al Moldovei încă în Iunie 1594[3], s'ar putea ca el să fi fost silit, în adevăr, prin ameninţări de moarte să se turcească în acelaşi an când se află răscoala celor doi Domni. Capuchehaielele suferiau adesea pentru păcatele stăpânilor şi, când s'a aflat, în 1600, la Constantinopol că Mihai a pierdut Ardealul şi când războiul de nimicire s'a început şi de către Turci împotriva lui, omul lui la Poartă, Dimo, a fost schilodit, ars cu făcliile, aruncat în cârlige şi împuşcat, de milă[4]. Şi, Iani Cantacuzino fiind frate cu mama lui Mihai, aceasta ar fi o Teodora Cantacuzino, o patriciană din Bizanţul nou grecesc, o fată a puternicului Şaitan-Oglu, înrudită în felul acesta cu cele mai mari familii din Răsăritul creştin[5].

Dar, văzute mai de aproape, lucrurile se înfăţişează

---

[1] După textul din revista lui Sp. Lampros, Νέος Ἑλληνομνήμων, XI, p. 417 şi urm.; *Revista Istorică*, 1923, pp. 6-9.

[2] Chitanţe dela el, din anii 1588-90, în *Documentele* citate şi în vol. XI din Col. Hurmuzaki.

[3] Hurmuzaki, IV[2], p. 180.

[4] Iorga, *Documente* citate, pp. 17-8.

[5] De această părere a fost Xenopol, *Ist. Rom.*, III, p. 157; IV, p. 217, nota 1, şi autorul acestei lucrări, în studiile sale anterioare.

altfel. Iani nu poate fi un Cantacuzino[1]. Cantacuzinii afirmă, de cum îi vedem iarăşi, cu mândrie originea lor împărătească: îşi scriu numele de familie neapărat, ca Andronic, acesta în adevăr fiul lui Şaitan-Oglu[2]. Ei întrebuinţează, îndată ce avem elemente de control, în peceţile lor vulturul bizantin[3]. Din potrivă, „Ioan Banul", în multele hârtii ce ni s'au păstrat de la dânsul, dă numele său numai în această formă, şi tot numai astfel îl ştiu, fără familie, deci dintr'o familie ce nu se impune a fi pomenită, şi străinii ce scriu despre dânsul în rapoartele lor; pecetea lui îi dă simplu numele acesta de botez, dregătoria, patria, „Moldovlachia", toate în greceşte, şi apoi le repetă, după cât se pare, în turceşte[4]. Când Andronic Cantacuzino, într'o nepreţuită „carte" a lui către Petru Şchiopul, vesteşte partea ce a luat la numirea „Banului Mihai" ca Domn muntean, presupusul frate, Iani, nu e menţionat de loc, de şi noul Voevod îi era rudă şi izbutise şi prin banii lui Ioan sau Iani. Să ne gândim apoi că în 1578, la moartea lui Mihai Cantacuzino, fiul său Ioan, despre care nu mai ştim nimic sigur, avea numai opt ani[5], şi de sigur că nu la optsprezece ani putea să joace cineva marele rol de mijlocitor între Turci şi creştini, în care ni se presintă încă de la 1588 „Banul Ioan". Nici „Banii" nu erau aşa de tineri şi, fiindcă Vistierul lui Petru Şchiopul, nu e, din 1582 încă, decât tot acest Iani, ajungem

---

[1] Părerea a fost exprimată şi de d. I. Tanoviceanu, în *Arh. Soc. şt. şi lit. din Iaşi*, III, pp. 29-31, dar cu argumente fără valoare, pe care le-am înlăturat în *Contribuţiuni*, p. 83. n. 1.

[2] Scrisoarea lui din Hurmuzaki, XI, pp. 373-4.

[3] Scrisoarea citată nu ni poate servi, pecetea fiind cu totul sfărâmată, dar Constantin, fiul lui Andronic, pecetluleşte cu vulturul. V. Iorga, *Studii şi Documente* IV, pp. 32-3, no. 41.

[4] Hurmuzaki, XI.

[5] Gerlach, *Tagebuch*, Frankfurt-a.-M., 1674, p. 466.

la vrâste tot mai absurde, care înlătură definitiv o părere greşită.

E drept că Walter scrie „unchiu, frate al mamei", arătând înrudirea dintre Mihai şi cumpărătorul Domnilor. Dar un alt ziar, foarte sigur, notiţa scoasă din povestirea lui Petru Armeanul, zugrav de biserici în Ţara-Românească şi apoi agent politic dintre cei mai siguri şi mai adese ori întrebuinţaţi supt Mihai Viteazul şi pe urmă, în epoca Movileştilor şi a lui Radu Şerban[1], acest izvor spune atâta, că „Ioan Vistierul", acelaşi ca şi „Banul", era numai *rudă* cu Mihai[2]. Un raport veneţian afirmă că alesul din 1593 al Turcilor era „un fiu al Banului", ceia ce arată cum se puteau încurca asemenea legături chiar de cine era în stare a le cunoaşte bine[3]. In sfârşit, într'un proces pentru moşia Băileştii, dată de Danciul Brâncoveanu, tatăl lui Matei-Vodă, lui Iani ca să-i capete o boierie şi oprită de Grec, cu toate că boieria nu fusese dobândită, se aminteşte şi aceia că Mihai, în Domnie, luă pentru sine zisa moşie, după moartea Banului, „făcându-se rudă Mihaiu-Vodă cu Iane Banul", ceia ce presupune o relaţie depărtată şi nelămurită[4].

Aşa încât nici aceia nu se poate spune, că Iani, care nu e Cantacuzino, ar fi fost fratele Teodorei. Şi altfel, o asemenea înrudire se pare cu neputinţă. Lăsând la o parte faptul că Iani a fost unul din duşmanii cei mai răi ai lui Petru Cercel, şi el fiu al lui Pătraşcu

---

[1] V. *Documente*, p. 24.

[2] „Quidam sibi genere coniunctus". Locul, „ex scriptis Petri Örmény", e reprodus, după Szamosközi, în W. Bethlen, *Historia de rebus transylvanicis*, Sibiiu, 1782-93, IV, pp. 274-8.

[3] Hurmuzaki. III[1], p. 457, no. 53.

[4] Document citat în Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 21, nota 33. El nu se mai află azi la locul lui.

și un frate de care-și aducea aminte cu pietate Mihai[1]. nu se prea poate admite că puternicul Grec să nu fi adus lângă dânsul, în Constantinopol, pe sora lui și pe fiul acesteia, când, atunci, soarta lui Mihai, de la început încă, ar fi fost alta. Mai prudent e să se primească o înrudire prin femei, și încă nici atunci nu se poate hotărî dacă Mihai era legat cu Iani prin rudele femeicști ale Tudorei sau ale tatălui sau Patrașcu chiar.

Cât privește anul nașterii, care, e drept, s'ar potrivi cu nașterea din ultiima căsătorie, aceasta pare sigur. Când Egidiu Sadeler zugrăvi *ad vivum* la Praga, în Februar 1601, pe războinicul care trecuse prin norocul bun ca și prin norocul rău, Mihai ar fi avut patruzeci și trei de ani. El s'ar fi născut, deci în 1557-8, în cel din urma an al vieții tatalui său. Dar am aratat ca data nu ar corespunde, afară numai dacă Mihai ar fi fost un fiu postum.

Cum se creștea un fiu de Domn pe acele timpuri se știe, prin lamuririle pe care ni le-a păstrat norocul asupra creșterii tânărului „cocon" Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul. Până târziu, îl încunjurau femeile Curții și numai când venia târzia vrâstă a învățăturii se chema un dascăl dintre călugări sau preoți pentru a face cunoscute viitorului stăpânitor românesc cetitul, scrisul și oarecare socoteli. Câte le știa el mai mult decât atâta, le câștigase pe urmă, de la oamenii cu cari îl pusese întâmplarea în relații.

Când fiul de Domn era un copil din flori, prilejurile de a deveni un cărturar erau și mai rare. Știința de carte era apoi privită ca un meșteșug, și nu pentru aceasta se creșteau pretendenții, domnișorii cari trebuiau să vâneze coroana. Mihai scria frumos, cu o deo-

[1] Hurmuzaki, XI, p. 733, no. 23.

sebită eleganță, dar nu atâta cât să se poată asămăna cu un diac de profesie[1]. Rupea ceva turcește, grecește poate limbi apusene de sigur că nu. Dar și fără acestea se poate câștiga o bătălie, și pentru această sarcină fusese el menit pe lume; a răsturna tronurile, a pleca grumazurile semețe, și nu a zugrăvi cu arta buchile. Așa ceva știa să facă Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, care fu numit de atâtea ori Domn înainte de a se vedea odata și el în Scaun.

Intru câtva cariera boierească a lui Mihai, cel puțin de la întrarea lui în Divan înainte, se poate reconstitui. Între sfetnicii fratelui său Cercel nu-l găsim, de și ne-am aștepta la aceasta, Mihai apropiindu-se pe atunci de treizeci de ani. Și Domnii nu erau totdeauna cu frică față de frații lor: Mircea Ciobanul îl ținu lângă dânsul, făcându-l chiar Ban al Craiovei, pe frate-său Stan[2], și Miloș, fratele lui Alexandru, se găsește la Curtea acestuia din urmă, primind împreună cu dânsul cinstea supușilor și darurile străinilor. Și, pe urmă, Ștefan Surdul chemă de peste hotare, cu sentimente mai mult sau mai puțin sincere, pe cine se lauda că-i este frate[3].

Lămurirea sta însă aiurea. Mihai ajunsese a sluji lui Mihnea, fiul lui Alexandru și nepotul de fiu al lui Mircea Ciobanul, înainte ca Petru să-și fi câștigat „moștenirea". Cronica spune ca, în cea d'intaiu Domnie a sa, Mihnea a înălțat mănăstirea Tutana din Argeș, și pisania acestei sfinte clădiri mărturisește că ispravnic a fost, de la 9 Iulie până la 10 Septembre 1582[4], „Mihai

[1] Probe din scrisoarea lui, în *Documentele* citate și la începutul volumului IV din *Studii și documente.* Sau în *Revista pentru Istorie, archeologie și filologie*, IV, tabela III.

[2] *Contribuții*, p. 2, nota 3; Hurmuzaki, XI, tabla.

[3] *Pretendenți*, p. 57.

[4] 7091. Celelalte indicații: „crugul 7, epacta 4, numărul de an 6 indictionul 17" nu corespund.

Banul", adecă unul din dregătorii mai mici ai Banului celui Mare, adevărat Domn al Olteniei, având steagul, veniturile şi Divanul său deosebit[1].

Prin sine însuşi nu se putea ridica Mihai. El era făcut pentru războiu, şi în Ţara-Românească nu se mai adunau oşti pentru lupte, fie măcar pentru luptele, „împărăteşti", ale stăpânului. Ardealul supt Báthoreşti era în pace; în Moldova stăpânia unchiul Domnului muntean care venise în locul lui Petru Cercel. Luptele cu Cazacii le purta acolo Petru Şchiopul pe sama sa, fără să alerge la ajutorul lui Mihnea, nepotul de frate din Bucureşti. Timpurile pribegiei, când de la munte se revărsau împotriva Voevodului de la Turci cetele de haiduci şi de tineri boieri înstrăinaţi ale Domnişorilor, se încheiaseră. Dincolo de graniţă era o cârmuire tare, a unor credincioşi vasali ai Sultanului, şi pasurile erau închise şi din acea parte pentru navălitori. Şi apoi tăiaseră într'o părere, neobosiţi la măcelul boierimii, Mircea Ciobanul în amândouă rândurile, văduva lui, Chiajna, în numele fiului nevrâstnic Petru, Alexandru, celalt fiu al lui Mircea, Mihnea chiar. Cel din urmă pribeag pentru Domnie fusese călugărul Radu, Radu Popa, care fusese ridicat, înainte de aventura domnească a lui Petru Cercel, de „boierii de Mehedinţi" şi perise în lupta de la Craiova[2]. Domnii veniau acum numai din Constantinopol, fără alţi ostaşi, decât cei de la Poartă, fără alt steag decât al Impăratului. Şi se părea că de acum înainte îşi vor trece ţara de la unul la altul tot Domni din neamul, socotit ca mai credincios decât toate celelalte, al Mirceştilor, pă-

[1] Inscripţia, în Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară*; în *Mem. Ac. Rom.*, ser. II, VIII, p. 229. Cf. Odobescu, în *Col. lui Traian*, 1873, p. 181, cu data de „1589", care nu se potriveşte cu menţiunea din Cronica ţerii.

[2] Cf. *Contribuţii*, p. 27 şi Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. XXII, 808 şi n. 1.

sări de pradă mărunte, cari se lăcomiau la biruri grase şi la sânge vărsat din uşor şi n'aveau aripile puternice ale celor ce pot ţinti către stăpânirea printr'înşii şi după voia lor.

Mirceştii erau plăcuţi Turcilor, şi, între dânşii, mai ales strașnicului Sinan, asprul Albanes cu vorba brutală, care despreţuia pe toţi creştinii, fiindcă şi el se născuse creştin şi se ruşina de aceasta. Dar ei erau vazuţi bine şi de ajutorul grecesc al lui Sinan, Iani Banul. „Acuma", scriu la 1587 fraţii de Marini Poli, Ragusani înrudiţi cu familia lui Mihnea, „la Ţarigrad stă pentru Vodă Marele-Ban, om cuminte şi prieten al Domnului, care în timpul maziliei l-a ajutat mult a se întoarce în Scaun, şi cu înţelepciunea sa, şi cu banii săi, căci e foarte bogat, aşa că, pe cât timp va fi el la Constantinopol, Doamna (Ecaterina, mama lui Mihnea) nu se va duce acolo"[1]. Incă de la începutul acestui an, Divanul lui Mihnea-Vodă se începea cu numele lui Iani în 1587 şi el se întâmpină şi în ajunul maziliei acestui Domn, în Decembre 1590[2].

Prietenia de interes dintre Voevod şi Banul care-i era rudă ajută înnainte de toate înaintarea lui Mihai. Dar îi mai trebuia ceva pe lângă acest sprijin al puternicii rude: banii, pe cari nu-i putea găsi la Tudora. El făcu deci ceia ce se făcea atunci ca şi acum de oamenii grăbiţi să înainteze: o căsătorie bogată. Supt Mihnea-Vodă întâia oară găsim pe un boier Dumitru, care e pe rând Mare-Clucer şi Mare-Spătar. În Domnia lui Petru Cercel, al cărui Mare-Ban nu-mi este cunoscut, un Dumitru Banul şi soţia sa Stanca se văd

[1] *Contribuţii*, p. 79, nota 1.

[2] V. regestele la vol. XI din Iorga-Hurmuzaki. Par a fi timpurile când Iani veni în ţară.

cumpărând cu 6.000 de aspri o parte din satul Măgurele în Ilfov. Dumitru muri peste puţin timp, nelăsând fii şi împărţindu-şi averea între văduvă şi nişte nepoţi, de la Vâlcăneşti, în Dolj: Dracul Postelnicul şi fraţii lui.

Dumitru era probabil Oltean, şi tot din Banat arata să fi fost şi Stanca. Ea era fata unei jupaniţe Neacşa, care, intrând în shima călugărească, s'a numit apoi Maria[1], şi sora unui Postelnic Dragomir. Nu cred a se fi dovedit însa că această Neacşa e acciasi cu Neacşa pe care am admis-o ca soţia lui Radu Logofătul din Drăgoieşti. Dacă ar fi dovezi, atunci Mihai i-ar veni Stancai un fel de departată rudă prin alianţă şi, cum am văzut, pe acel timp statea şi el în Oltenia, de unde ar fi fost mamă-sa Tudora[2].

Pe la 1583[3] se făcu astfel căsatoria lui cu Stanca. La 1558 ei se înfăţişează amândoi înaintea lui Vodă Mihnea pentru a vinde una din moşiile Stancai, anume Plăvicenii[4]. Mihai era încă, pe atunci, tot numai un Ban oltean: „Mihai Banul ot Mehedinţi"[5]. Se mai poate bănui ca, în 1588, el ar fi isprăvit biserica Sf. Paraschivei din Râmnicul-Vâlcei, care fusese începută de domnescul lui tată[6].

[1] În actul dela Radu Şerban — 28 Decembre 1603 — care arată împrejurările morţii Stancăi, se pomeneşte şi mama ei în aceste cuvinte: „мти гспжда Stancăi, anume Maria călugăriţa"; Arch. Statului, *Schitul de un Lemn*, pach. 18, no. 2.

[2] Cât se reproduce de Peşiacov în *Timpul, l. c.*, nu hotărăşte de loc că e vorba în cel d'intâiu document privitor la Neacşa soacra lui Mihai, de Neacşa din Drăgoeşti. Ar rămânea de văzut *Carpaţii*, unde actul pare a fi dat întreg.

[3] Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 23.

[4] Pe Iacov, *l. c.* Neacşa Drăgoiasca vânduse încă din 1569 o moşie, tot în Oltenia, Voinigeştii, lui Dobromir Banul. Acesta fu omorît de Petru Cercel. *Ibid.*, şi Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XXI, nota 8.

[5] Cf. Peşiacov, *l. c.*, şi Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 23, n. 42.

[6] Tocilescu, *Raporturi*, p. 267, Se crede astăzi că acel care a mântuit clădirea ar fi „Mihai Banul Craiovei" la a. 1558. Se poate să fie greşală pentru 1588.

Dar după bogata-i căsătorie micul „Ban ot Mehedinți" nu rămase multă vreme în această dregătorie, în care stătuse atâta. Incă din 1588 Marele-Stolnic al lui Mihnea-Vodă se schimbă, și în locul lui Vintilă apare Mihai [1]. Se întâmplă neapărat să fie în același timp mai mulți boieri mari cu același nume de botez, dar ca acest Mihai c acela care trebuia să-și câștige ca Domn faima de Viteaz o dovedesc documentele ulterioare, care spun ca Mihai-Vodă a fost în boierie Mare-Stolnic [2].

Inainte de Stolnicie însă el ocupase, foarte scurt timp, o altă dregătorie însemnată pe atunci, ce caracter militar, dar al cării titular nu făcea parte din Divan și n'avea dreptul să întărească astfel cu mărturia sa hotărîrile și daniile domnești. La 1635, Matei Basarab, fost Agă în oștile cui stătuse până la dânsul în Scaun, amintește că moșia Frăsinetul a fost cumpărată de Mihai „pe când a fost Domnia Lui Mare-Agă și Mare-Stolnic" [3]. Intr'o confirmare ce-și face singur, la 1598, pentru moșiile ce-și luase în boierie, Mihai așează Agia, prin care trecuse, între Postelnicie și Bănia Craiovei, dar e greu să se creadă că ordinea e cea bună și că el putea fi aruncat astfel înapoi în cariera sa [4].

Mihai păstrează dregătoria de Stolnic în Divanul acelui care-i înlocuise fratele, până la sfârșitul Domniei lui Mihnea. Stătea la Curtea acestui pașnic Voevod și strângea banii cu cari cumpăra moșii într'o vreme când

[1] V. regestele la Hurmuzaki, XI, unde trebule schimbată neapărat data documentului din „1587", care cuprinde pe Mihai ca Stolnic.

[2] Actele procesului pentru moștenirea Tudorei; Arch. Statului, *Cozia*, pach. 24. Cf. Tocilescu, *l. c.*, p. 24, nota 43.

[3] Document din 1-iu April 1635, Arhivele Statului, *l. c.*, no. 10. Cf. Tocilescu, *l. c.*

[4] Document din 6 Septembre 1598, la Bibl. Ac. Rom., 147/XLV.

strașnice impuneri de dajdii aruncau cu grămada pe moșnenii cari mai păstraseră pământul ce asigura libertatea, în rândurile sărăcimii sau ale șerbilor. Lista acestor cumpărături ni-o dă singur în 1593; ea cuprinde moșiile: Fărcașul, Slăvenii, Gostavățul, Băbiciul, Scărișoara, Rusinești, siliștea Crăcești lor, Celianii, Tiha, Plăvicenii — vânduți, apoi luați înapoi—, Seliștioara, Vișina, Crușovul, Studina, Velica-Studina, Studinița, Frăsinetul de sus și de jos, Vlădila, Deveselul și Comanca. Despre toate ni se spune că ele fuseseră luate de la „megiași", ale căror țarini se pierdeau altfel în câmpiile întinse ale marelui boier din vecinătate. Mihai făcea numai ceia ce făceau toți în jurul lui: se supunea vremii, aspre cu cei slabi, și folosia cum folosiau tovarășii săi din Divan și din boierimea mai de jos. Să ne gândim numai, căci deocamdată nu e locul a spune mai multe, că pe acest timp de răpede schimbare a Domnilor, de porunci dese de la Impărăție a răsărit ca din pământ uriașa stăpânire a Buzeștilor, sutele de moșii care alcătuiau pentru dânșii ca un principat deosebit, întins în tot largul țerii. Buzeștii erau și ei niște oameni cu inimă caldă pentru lucrurile înalte, niște buni luptători în războaie drepte. Dar hrăpirea cu bani nu li se părea o hrăpire, alianța cu nevoia împotriva dreptului și omeniei nu li se părea crudă, și ei cuceriau mai departe lanurile de bogăție, umăr în umăr cu oamenii domnești, cu „birarii" fără milă, cari împliniau județele. Fără să fie mai lacom decât alții, Mihai trebuia să-i urmeze: pământurile multe ridicau sus pe acela care le aduna în mâna sa, și el se știa fecior de Domn și-l ispitia Scaunul lui Mihnea.

Fiindcă fusese dregătorul și ispravnicul acestuia, Mihai nu se împărtășise de binefacerile lui Petru Cercel. Când Mihnea venise înapoi, el urmase mai departe

înaintarea sa, supt acest Domn. Dar iată că, în 1587, Petru Cercel, fratele fugar, scăpa din temniţa de la Hust a Báthoreştilor, colindă iarăşi Europa, unde fusese uitat cu totul, ajungea iarăşi la Veneţia, trecea marea şi sosia, la 25 Iulie 1589, în Constantinopol, cu gândul să scoată şi a doua oară pe „usurpatorul" „mostenirii" lui muntene. Tocmai atunci Mihnea fusese înlocuit printr'un tânăr din aceiaşi familie, Vlad-Vodă, fiul lui Miloş, dar noul Domn muri răpede. Atunci, lupta începu între Mihnea, care sosise şi el la Constantinopol, aducând cu sine recolta unei Domnii de patru ani de zile, şi Cercel, care n'avea, în urma jafului suferit de la cârmuirea Ardealului, decât vorbe frumoase şi strălucitoare făgăduieli. După obiceiul turcesc, în asemenea casuri, se făcu o mare pâră la Divan, şi Petru-Vodă, uitând de locul unde se găsia şi, mai ales, de goliciunea desăvârşită a buzunarelor sale, trase, la mânie, o palmă unui boier care spunea Turcilor lucruri rele despre dânsul. La 20 August, Mihnea, sosit ca mazil, se întorcea înapoi, după cinci zile numai, ca Domn, şi în urma lui el lăsase oameni cari să sfârşească odată cu acest duşman ce se ivise pe neaşteptate ca o stafie înaintea lui. Cercel fu aruncat în Cele-Şapte-Turnuri de pe malul Mării Negre, fioroasă închisoare de Stat, pe unde ceî mari din Impărăţie treceau pentru a merge la moarte şi, în Mart 1590, el era înecat pe ascuns pentru suma de 60.000 de scuzi pe care biruitorul Mihnea o dăduse lui Sinan-Paşa, Marele-Vizir[1].

In Iulie însă, puţin înainte de plecarea lui Mihnea

[1] Iorga, *Contribuţii*, pp. 88-9, 93. Cf. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 738. Intr'un raport german se spune că ar fi fost dus la Rodos, cu nasul şi urechile tăiate, dar nici aşa nu s'a stâmpărat Cercel, pe când nu mai auzim de acum înainte nimic despre dânsul. Despre trimeterea capului umplut cu paie la Aron-Vodă, care atunci stăpânia Moldova, v. şi memoriul meu despre Nichifor Dascălul, în *Mem. Ac. Rom.*, 1905, documente.

pentru cercetarea de la Poartă, Mihai Stolnicul se afla de față în Divan și el urmează și mai departe, în Domnia, înoită, a acestui vechiu stăpân, să-și caute de boieria cu care fusese dăruit de dânsul. Speranțele, suferințile și moartea fratelui după tată nu-l vor fi lăsat necompătimitor, dar ele nu înrâuriră întru nimic purtarea bogatului fiu de Domn, care știa să-și facă atât de bine uitată înalta origine.

CAPITOLUL II.

Schimbarea lui Mihnea-Vodă. Imprejurările la Poartă. Legăturile noastre cu Turcii.

După moartea lui Cercel, a lui Vlad, Domnia lui Mihnea putea să pară asigurată. Din sângele adevărat al Domnilor munteni nu mai rămăsese aproape nimeni. Neamul lui Pătrașcu-cel-Bun se sfârșise: Vintilă pierise de sabie în 1574, în 1590 Petru Cercel se înecase în Mare, de gândurile de a fi Domn ale lui Mihai nu știa nimeni. Dintre coborâtorii lui Mircea, Miloș nu mai trăia încă din 1577, Petru Șchiopul se deprinsese a cârmui Moldova, și singurul lui fiu în viață, Ștefan, era de tot mic[1]. Mircea, fratele lui Petru Șchiopul, se turcise, iar Radu, alt frate, care păstrase speranța de a domni cândva, era un bețiv, și lângă dânsul nu se afla măcar, pentru ca să-l îndrepte, mintea trează și ageră a Chiajnei. In sfârșit, după atâtea lupte și uciderі, Ardealul era gol de pribegi din sângele Basarabilor.

Totuși, în Februar 1591, Mihnea fu chemat la Poartă, și sosi acolo împreună cu toata familia lui din Țara-Românească, și chiar cu fiul lui Cercel, — de sigur, Marcu, — care-i fusese dat, cu câtva timp înainte, de Turci. Un greu război, cu Persia, se mântuise abia,

[1] Pentru celalt, Vlad, v. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 152, nota 2.

şi costase mult. Graniţa din Croaţia începea să fie călcată în paguba Imperialilor, pregătind acuma un nou război. O flotă se gătia — Veneţianii credeau că împotriva regatului lor insular al Cretei—, si pentru alcătuirea ei se ceruse, ca de obiceiu, în Ardeal stofă pentru pânze, său în ţerile de la Dunăre, şi, de la capuchehaiele, în Ianuar, 60.000 de coroane sau scuzi, bani gata, ba chiar 100.000[1]. Ceaşul care veni la Sigismund Báthory înfăţişă cereri de ghiulele, praf şi ceară, cu ameninţări de mazilie[2], aşa că se luau măsuri de război, pentru orice împrejurare.

Dar toate acestea ar fi explicaţii cautate. Adevarata pricină a schimbărilor dese până la ridicul nu era niciun fenomen trecător de politică internă sau externă, ci un factor permanent, pricina de căpetenie a înjosirii şi slăbirii Impărăţiei osmane: decăderea desăvârşită a Sultanului Murad al III-lea. Epileptic, surd, fricos de oameni, diform, cu capul mare peste un corp scurt şi îngroşat încă de bătrâneţă şi de boli, aşa de afemeiat sau căzut în copilărie, încât îl supăra sunetul unei trâmbiţi, tropotul unui cal de război, ţinut pe loc de o trândăvie bolnavă în Seraiul său nemărginit care ocrotia peste 10.000 de oameni în zidurile-i „sfinte", el n'avea decât patima femeilor, a piticilor, a caraghioşilor, dar mai ales patima stăpânitoare a aurului. Chiar lângă sofaua unde stătea ziua şi dormia noaptea, covoarele scumpe ţesute cu aur şi sămănate cu limpezi mărgăritare ascundeau deschizătura unei hrube, unei adânci gropi, care înghiţia în fiecare an două milioane şi jumătate de galbeni, turceşti, veneţieni şi olandesi, pe cari nu-i mai vedea nimeni decât nenorocitul singuratec care

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 748 ; Hurmuzaki, IV[2], p. 154, n° 106. Cf. Albèri, *Relazioni al senato veneto*, XIII, p. 342.

[2] *Ibid.*, III[2], p. 27, n° 40.

se mângâia de toate la vederea strălucirii lor în întunecime. Pentru această comoară îngropată, pentru această hazna misterioasă, moartă, Impărăţia întreaga era stoarsă până la moarte[1].

Cine ar fi putut spune un cuvânt împotriva acestei manii de hrăpire şi ascundere, cine ar fi putut chema la sănătatea gândului pe acest sugător de sânge, pe atât de copilăros, pe cât de crud în rătăcirea lui nebun de egoistă? Nu Sultana, care se lupta necontenit, părăsită, cum era, de mult, ca femeie; nu favoriţii ridicaţi din nimic de o toană a singurului om de sine stătător în tot cuprinsul Statelor turceşti; nu Vizirii cei Mari cari înlocuiau în toate pe acest Sultan nul. Din potrivă, prin această slăbiciune răufăcătoare ajungeau la putere şi se menţineau cârmuitorii de fapt ai Impărăţiei. Sinan mersese, cu toată faima lui de om cinstit, de incoruptibil, până acolo, încât făgăduise, în iarna anilor 1589-90, stăpânului a îndoi venitul, scăzut până la nouă milioane, al celor două haznale: cea publică, din care se plătiau marile cheltuieli, şi cea privată, din pământ[2].

Propunerea a fost răspinsă, dar stoarcerile mergeau şi aşa înainte. Tot se vindea, şi toţi furau la cumpăsarcinilor, tuturor hotărîrilor, tuturor rătura tuturor actelor diplomatice. Orice urmă de stabilitate dispăruse: nevoia de bani pentru nebunul din Seraiu era mai puternică decât conştiinţa intereselor mari ale Statului. Ca într'o lanternă magică, doi titulari, numiţi amândoi pentru bani, alergau în acelaşi timp aproape după aceiaşi provincie, dată unuia şi, îndată pe urmă, celuilalt.

---

[1] Cf. Albèri, *l. c.*, XIII, pp. 350-1, 373-4; XIV, p. 281 şi urm., 327 şi urm., 411-2; Ranke, *Fürsten und Völker von Süd-Europa*, I, ed. 1827, pp. 43-4. Cf. Zinkeissen, *Gesch. des osm. Reiches*, III, p. 771 şi urm.; Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 314-5, no. CCCCXLII; Hurmuzaki, *Supl.* I[2], p. 78 şi urm.

[2] Albèri, *l. c.* p. 337.

Aşa încât, într'o asemenea stare de lucruri, mazilia lui Mihnea se înţelege lesne. Se judecase că acesta merită, prin banii ce va fi adunat, înlocuirea, şi haznaua Sultanului era gata să primească toată aceasta avere, care se putea căpăta lesne, după lege, printr'o osânda împotriva unui rău cârmuitor. Mihnea, nădăjduind că va fi ca în 1589 şi că se va întoarce, peste cinci zile, întărit în Scaun, venise cu nu mai puţin de patru sute de cai, pe lângă o sută de cară, cuprinzându-i bogăţia. Dar data aceasta nu-i merse ca pe vremea luptei cu Cercel.

El încercă în zadar să scape cu daruri mici şi făgăduieli mari, înfăţişând lui Sinan 10.000 de galbeni şi de doua ori pe atâta lăcomului Sultan şi răspândind, pe unde trebuia, juvaiere, care erau şi ele un mijloc de plata în Răsărit. Se hotărîse acum, împotriva lui, în urma pârilor ce nu vor fi lipsit, ca averea mazilului să fie confiscata, iar persoana lui, a Doamnei şi a copilului din flori ce-i mai rămăsese, să se trimeată în surgun la Alep. Şi Mihnea ştia că asemenea depărtate calatorii nu sânt fără primejdie pentru cel care le întreprinde.

El se turci, devenind Mohammed-beg, visă poate o stapânire noua, în altă formă, asupra ţerii unde fusese Domn creştin, primi, în locul celor trei tuiuri ale Paşilor cu rang de Viziri, un sangiacat de graniţă la Nicopol, vecin nedorit, şi foarte puţin plăcut, al urmaşilor săi de pe tronul muntean, şi nu închise ochii înainte de a vedea petrecându-se pe ţermul românesc al Dunarii lucruri în putinţa cărora, judecând după dânsul, n'ar fi crezut niciodată [1].

La 10 Mart, Mihnea sosise la Constantinopol, pentru ca să plece de acolo cu cealmaua lui Mohammed-beg

[1] Iorga, *Contribuţii*, pp. 98-102; *Pretendenţi*, pp. 50-1.

în capi Nicio lună nu trecea şi schimbarea de legi era îndeplinită. Dar, în ziua circumcisiei neofitului, Ţara-Românească se găsia încă în sama ispravnicilor de Scaun pe cari-i lăsase Domnul mazil. Încă o lună trebui să se mai strecoare pentru ca succesiunea lui să se hotărască într'un chip trainic, măcar după felul de a judeca al timpului.

Ce se petrecea în acest timp la Constantinopol, trebuie urmărit mai de aproape, ca sa se înţeleagă începuturile Domniei, apropiate acum, a lui Mihai. Nu numai intrigile momentului şi efectul lor: numirea unui Domn nou, ci şi condiţiile în care se capătă acum şi se păstrează cuca şi tuiurile.

Câţi aveau prilej pe atunci să vadă mai adânc şi mai serios lucrurile turceşti ieşiau, fără deosebire, cu aceiaşi impresie: că Impărăţia se pierde pe încetul, se apropie necontenit de sfârşitul ei. Odată, ea fusese legată cu legaturile de fier ale unei tradiţii respectate, mai tare decât legea scrisă şi care asigura fără greş o desăvârşită ascultare militară. Fiecare dintre robii musulmani ai Sultanului ştia ce trebuie să facă, în orice clipă, la orice împrejurare, pentru a îndeplini după cuviinţă serviciul singurului stapân. Acelaşi obiceiuri şi norme treceau fără schimbare din generaţie în generaţie şi înlocuiau astfel supravegherea administrativă şi litera legii, care lipsiau.

Dar, de la o vreme, de la dispariţia Sultanilor cu mâna de fier, de la încetarea războaielor răsplătitoare, interesele personale, poftele unuia şi ale altuia nu mai voiră să se plece înaintea folosului unui Stat care nu se răzima nici pe o naţiune, nici pe o ideie, nici pe un drept altul decât al cuceririi, pe care nu-l recunosc învinşii. Din toate părţile, toţi căutară să-şi libereze mâinile de lanţurile tradiţiei de jertfă şi supunere, iar,

de la Soliman încoace, nu mai era un Impărat în stare să oprească această primejdioasă răscoală fără arme strălucitoare şi fără steag văzut. Spahiii, cari aveau feude, nu mai plecară la luptă şi nu-şi mai dădură călăreţii; Ienicerii nu se îndurau să-şi părăsească odihna plătită pentru a se lupta în Persia; guvernatorii de provincie prădau pentru dânşii în loc să adune pentru haznaua împărătească, şi o ierarhie de bacşişuri garantă fiecăruia dintre nesfârşiţii vinovaţi iertarea pentru greşelile aproape mărturisite.

Indatoririle nu se mai recunoşteau faţă de puterea centrală, a tuturora, şi aceasta, la rândul ei, represintată prin alţi oameni, Mari-Viziri şi favoriţi, une ori femei dibace, a căror conştiinţă, a tuturora, era întunecată de aceleaşi porniri rele, nu-şi mai recunoştea îndatoriri faţă de nimeni. Legătura capricioasă a patimilor înlocuia acum legătura sigură a disciplinii.

Pe vremea lui Soliman-cel-Măreţ, se ştiau foarte bine. de acel ce numia ca şi de acel care era numit, condiţiile pentru a fi recunoscut cineva ca Domn în ţerile noastre, drepturile ce avea şi datoriile ce lua asupră-şi, la numire, către Poarta Sultanului. Le asigurau anumite porunci împărăteşti din timpuri mai vechi, şi mai ales şirul lung de ani în care ele fuseseră observate.

Domnul trebuia să fie din vechiul sânge al „moştenitorilor" ţerii şi să se bucure de încrederea supuşilor săi. Odată aşezat în Scaun de omul împărătesc sau, pentru timpurile mai îndepărtate, îndată ce un trimes al Sultanului îi aducea întărirea prin steag, tuiuri şi cucă, el era însuşi un deţinător al autorităţii împărăteşti în toată întregimea ei. Judecata lui n'o putea schimba decât doar alt Domn, căruia nu i-ar fi fost frică de blăstămul ce-i făgăduia soarta lui Arie: putea

sa taie sau să ierte, trimetea la calău sau răscumpăra de la moarte. Stăpânirea era numai a lui, şi el dădea o parte, câtă şi care o voia el, din drepturile sale cui i se părea lui că este vrednic să-l înfăţişeze; al lui era, în rândul întâiu, şi tot pământul între hotarele sale, şi nimeni altul nu putea să-şi facă aşezări în cuprinsul lui decât creştini. Odată pe an, la Sf. Gheorghe, se dădea tributul, strâns de la toţi locuitorii, în sumă de 30.000 de galbeni pentru Moldova, supusă de mai puţin timp şi mai vrednică de cruţare, iar pentru Ţara-Românească, mai sigură, cam de două ori pe atâta[1]. La nevoie de războiu sau după cererea comandanţilor turci din vecinătate se dădeau provisii, dar cu plată, de şi cu preţ fix, mai mic decât valoarea reală a productelor. Nu se dădeau fără plată nici grânele şi altele trebuitoare pentru hrana capitalei. Darurile se făceau mai rar, şi pentru dânsele nu era statornicită nicio sumă, iar tradiţia nu însemna nici un termin sigur[2].

In Moldova, până la întâia scoatere din Scaun a lui Petru Şchiopul, în 1579, mazilirea Domnilor e aproape necunoscută. Scaunul se pierde, mai adese ori odată cu viaţa, printr'o nemulţămire a boierilor sau printr'o năvălire de pribegi, pe cari-i ajută crai, magnaţi, oraşe din cele două ţeri vecine de la Carpaţi şi Nistru. Dacă Petru Rareş îşi pierdu domnia prin Turci, dacă Ioan-Vodă-cel-Cumplit fu aruncat jos de mânia Sultanului, în amândouă împrejurările nu e vorba de un act obişnuit, cu motive uşoare sau fără motive, de o măsură financiară sau administrativă, ci ne găsim înaintea unui războiu, în care o armată învinge pe cealaltă şi mazilul e un prins în luptă sau un ostaş fără noroc, care se supune.

[1] Cf. Iorga, *Documente*, pp. 5-7.

[2] Cf. lista plăţilor şi darurilor ce dădea Petru Rareş, la 1532, în Hurmuzaki-Bogdan, I, pp. 66-7, no. XXVII.

Dincolo de Milcov, până la Mircea Ciobanul, fără ca situaţia să fie aşa de bună ca în Moldova, mazilia e rară şi nu vine printr'o mişcare de la sine a Turcilor. Ei aduc numai moştenitori cari li se par nedreptăţiţi, şi-i aşează cu armele împotriva altor Voevozi, cari se uită prea mult la semnele facute de creştini. Schimbările din principat nu sânt altceva decât episod din lunga lupta a Turcilor cu Ungurii, care, la dreptul vorbind, cu toate armistiţiile înşelătoare, ţine de la lupta regelui Sigismund cu Baiezid la Nicopole până la înfrângerea, la Mohâcs, a lui Ludovic al II-lea de Soliman-cel-Mare. De aici până la Mircea Ciobanul mai rămân douăzeci de ani, şi în acest timp prefacerile în Scaunul ţerii le aduc pribegii şi nemulţamiţii, boierimea din hotare sau de peste hotare, provocând prin luptele lor une ori amestecul direct al Turcilor, cari nu refusa niciodată întărirea unui învingător.

Aşa că prin Mircea-Vodă aici, şi prin Petru, fiul lui Mircea, dincolo, se introduce întaiu abusul, ajuns îndată obiceiu, lege, de a se face Domnul numai decât la Poartă, dintre cei cari vin acolo sa-şi arăte drepturile, şi de a se răspinge cu puterea oricine soseşte de aiurea, cu sabia, pentru a domni, precum au fost domnişorii moldoveni ajutaţi de Cazaci, de la Ioan Creţul până la Petru Cazacul. Incep luptele cu făgaduieli şi bani gata, la porţile puternicilor, la uşa Divanelor, în tainiţile mijlocitorilor: turci, greci, armeni, evrei. Se încheie contracte cu gelepii, se iscalesc poliţe, se aduc în fruntea alaiului creditorii sau oamenii lor de afaceri. Ţara nu mai are niciun rol, acum când ştie că voinţa ei nu va fi ţinută în sama de Impăratul pe care i l-a dat nevoia: ea nu mai chiamă, nu sprijineşte şi nu plânge pe nimeni. Domnul n'o cruţă, lucrul de capetenie fiind mulţămirea cu daruri cât mai dese a patronilor ţarigrădeni, cari au şi ei multe nevoi, mântuindu-se cu

toatele la haznaua din pământ a marelui tăinuitor de aur. Nu mai e birul odată pe an din epoca fericită, ci unul odată pe lună [1], şi birarii, dijmarii aleargă, călări şi cu căruţele, în lungul şi latul judeţelor pentru a strânge cei până la patru sute de mii de galbeni [2], ce se cer pentru a sătura pe toţi oamenii cu trecere, „cari stau zilnic cu gura căscată, ameninţând cu schimbarea" [3]. Nu se ştie măcar, cu această veşnică primejdie, cât are să plătească fiecare, şi în starea locuitorilor e tot atâta nesiguranţă ca şi în starea domnească a Domnului. „Datoriile vechi", când sânt cerute, aduc biruri nouă, şi cumpărăturile sau întăririle de Scaun cresc mormanul datoriilor. In sfârşit, apăsările şi războaiele golesc câmpiile, aruncă lumea în ascunzători de munţi, sau îmbogăţesc de fugari provinciile vecine ale altor suverani, şi câţi au rămas trebuie să plătească şi pentru cei ce s'au dus: „Catastişele" birnicilor nu însemnau, în Moldova lui Petru Şchiopul, mai mult decât 46.860 de capi de familie: ţerani liberi, popi, curteni, vătaşi şi nemeşi [4].

In vremea lui Soliman, grâne, oi, miere, ceară, unt, său din principate veniau la Constantinopol pe corăbii ce porniseră din Chilia, Galaţi sau Brăila, şi de la Dunăre se hrăniau şi oştile pe care marele Sultan le trimetea în Ungaria sau le ţinea în raielele vecine. Dar hrana în timp de pace a Seraiului şi a capitalei, ca

[1] Relaţie din Constantino ol a lui Matteo Zane, bail veneţian, 1594; Albèri, *o. c.* XIV, p. 440: „I q ali, co ne prima pagavano un carato all' anno, ora ne pagano uno al mese".

[2] Relaţie a bailului Giovanni Moro, 1590; *ibid.*, pp. 337-8.

[3] Iorga, *Contribuţii* p. 77; cf. p. 76, nota. Cf. Hisovul Braşovului, în *Tinerimea Română*, I, seria II, p. 121, şi Iorga, *Stud. şi Doc.*, IV, pp. 19-20.

[4] Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 219-20, no. CCCLII.

şi zahereaua de războiu, nu rămâneau fără plată. Ştim şi cu ce preţ: şase aspri pentru chila de orz: nu era mult fără îndoială, cu toată valoarea mai mare a monedei, pentru că asprul era un mic bănuţ de argint, din care pe atunci trebuiau cinzeci pentru a face un galben; une ori plata nu se dădea nici astfel, ci se însemna în socoteala tributului. Dar o plată se făcea totuşi, şi, când nu erau grâne în ţară, Turcii binevoiau să creadă nevoii noastre. Fără bani nu dădea Moldova nici cei 12.000 de boi făgăduiţi la a doua aşezare în Scaun a lui Alexandru Lăpuşneanu, ci şi aici era prevăzut „un oarecare câştig pentru proprietari“ [1].

Când veniră Sultanii cei răi, nici acest drept nu se mai ţinu în samă. Furniturile ajunseră gratuite, crescându-se din ce în ce mai mult cererea. In acest înţeles vorbeşte Walter de cele douăzeci de mii de oi, de cei două mii de cai, de cele zece mii de chile mari de grâu, de alte zece mii de chile mari de orz, afară de untul şi de mierea pentru întrebuinţarea Seraiului [2]. Se făcuse apoi obiceiul ca banii împrumutaţi de Domni la Ţarigrad să se plătească în capete de oi gelepilor cari veniau în fiece an prin Maiu şi adunau astfel, sau prin cumpărătură de la locuitori, cu preţuri în adevăr bune —, vre-o patruzeci de aspri noi oaia —, un număr de vre-o 40.000 de capete [3].

Gelepii plătiau, cum se vede din socotelile vânzării oilor în Moldova la 1591, cu aspri vechi sau cu aspri noi, din cei falsificaţi de haznà, cari aveau pe atunci cam jumătate din valoarea celorlalţi şi ajunseră a represinta şi mai puţin, — dar se ţinea samă la preţuri de această deosebire. Insă vecinii, cu cari se făcea ne-

[1] Cópii şi traduc ri turceşti, după originale din Constantinopol, la Ac. Rom.

[2] P. 17.

[3] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 207, nº CCCXXXVI, şi p. 221 şi urm.

getul serios al principatelor, — pentru Moldova, Polonii, — păstrau vechea valoare a asprului, neprimind poate moneta mai slabă, pe când la Poartă tributul şi darurile se îndoiseră, pur şi simplu, fără să se ţie samă dacă tributarul sau dăruitorul avea la îndemână monetă nouă sau monetă veche[1]. Şi, cu toate cumpărăturile ieftene şi trimeterile dese, cârmuirea ajunsese atât de rea, încât, cu primejdia unei răscoale a populaţiei Constantinopolului, în care Sultanul putea să-şi piardă tronul şi viaţa, pânea lipsia dese ori pe atunci, şi săracii ajungeau să cerşească cu banii în mână la ferestuica brutarilor, numindu-i begi şi Sultani[2].

Turcii începuseră să se aşeze în ţară, împotriva vechiului obiceiu, păstrat o bucată de timp, cu sfinţenie. Aplecarea spre *hainie* a Domnilor buni ca şi frica celor răi faţă de supuşii lor şi de concurenţii ce-i pândiau de peste hotare aduse stabilirea în cele două capitale a unor garde de Turci, aleşi mai ales dintre Ieniceri. In Moldova, când, în locul lui Petru Rareş, fugar, Soliman aşează în Suceava pe Ştefan Alexandrovici, zis *Lăcustă*, el îi lăsă, spre siguranţă, şi o gardă de cinci sute de Turci. Când, după uciderea acestui Domn, pe

[1] Se admite — după rapoartele generale veneţiene — că măsura a fost luată în 1584. Cf. Iorga, *Documente*, p. 6, şi Albèri, *o. c.*, XIV, p. 413. „Fù inventato lo accrescimento della valuta degli ori con intenzione di pagare gli stipendiati a mon ta corrente di aspri 1.0 per zecchino e riscuotere a moneta vecchia di aspri 60 l'uno, che sarebbe stato radoppiare l'entrata". Dar o asemenea măsură se luase, pentru nevoile războiului din Ungaria, supt Soliman încă, la 1565. Intre copiile de documente turceşti la Academia Română este şi ordinul din 27 Şaban 973=30 Mart 1565 către Alexandru Lăpuşneanu, prin care se răspunde Domnului, care arătase că în Polonia pentru un galben se pot avea 95 de aspri şi pentru un taler 55, pe când în Turcia galbenul are — ca pe la 1600 — valoare de 120 de aspri, aşa că ar trebui să se primească şi la haznaua Sultanului cursul polon pentru banii luaţi din ţară. Turcii evitară un răspuns la acest punct.

[2] Albèri, *o. c.*, XIV, p. 363.

care nu-l scăpară deci de moarte Ienicerii din Suceava, Petru-Vodă își căpătă iarăși Scaunul de la mila „Imparatului", el veni cu Spahiii și trebui să păstreze lângă dânsul, în tot cursul Domniei, ca o garanție de credință, tot cinci sute de Ieniceri[1]. Prin căpeteniile acestor Turci din straja domnească își întunecă tânărul Ilie-Vodă, fiul și urmașul lui Petru, evlavia față de legea strămoșilor săi și făcu, cel d'intâiu dintre Domnii români, actul rușinos al renegării. Lânga Alexandru Lăpușneanu găsim, în două rânduri, două sute de Ieniceri, supt un baș-beg, pe cari-i plătia lunar din tribut[2]. In lupta lui de la Verbia cu D spot, un izvor contemporan face locul celor „două sute șaizeci de Ieniceri" așezați de o parte, într'un sat[3]. In cele ale lui Petru Șchiopul cu Cazacii, ni se vorbește de „beșlii", cari nu erau decât vechea gardă de Curte a Ienicerilor[4], căci un raport venețian numește, în schimb, pe „Ienicerii" — în număr de 500 —, „ce erau de pază, trimeși de aici" și pe cari, după o deprindere generală la Turcii de atunci, baș-begul lor îi redusese la cea mai simplă expresie, pentru a-și însuși leafa celor ce figurau numai pe hârtie[5].

Asupra puținelor lupte din Țara-Românească pe această vreme n'avem lămuriri destule pentru a putea urmări așa de aproape înființarea și menținerea gardei de turci. Ea trebuie să fi fost cerută însă, împotriva pribegilor din Ardeal, de Mircea Ciobanul. Incă din 1567 vedem Ieniceri așezați în raielele vecine, și o ceată

[1] Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 18, 190; *Doc. Bistriței*, p. XXXVI.

[2] Copiile citate de documentele turcești; 17 Zilcadè 973 și puțin înainte.

[3] Hurmuzak-Iorga, XI, p. 58.

[4] Urechie, p. 321.

[5] Hurmuzaki, IV[2], pp. 99-100. no. XII. „400* e o greșeală evidentă, pentru „500".

dintre dânşii ucide în acest an pe nişte Români veniţi la bâlciul din Rusciuc[1]. Turcii din aceste raiele se întind supt Domniile Mirceştilor, îndeplinesc pe pământul ţerii hotărîri nedrepte, prin *mumbaşirii* lor, răpesc turmele, trag cu puştile în „birarii" domneşti ce se apropie de graniţa pe care au găsit cu cale să o facă a înainta, se aşază în locuri straine, ca în Zimnicea, îşi răsbună singuri prin omor în chiar capitala Domnului, de al cărui Divan nu vreau să ştie, etc.[2]. Asemenea încălcari şi batjocuri se întâlnesc încă pe vremea lui Soliman-cel-Mare, când de la Poartă se ieau totdeauna masuri pentru a le opri şi pedepsi; mai tarziu ele crescură şi mai mult fără oprire şi pedeapsă. Walter înşiră călcarea caselor de către Turci, răpirea copiilor, necinstirea femeilor; în scurt: purtarea unei oştiri sălbatice într'o ţară abia cucerită. Plângerile erau zădarnice: ascultarea, disciplina dispăruseră şi puţina dreptate costa prea scump, în această epocă de negoţ cu datoria.

Un călugăr, care a stat câtva timp la Constantinopol, care a trecut poate şi pe la noi, şi, întors în Apus, a făcut Papei un memoriu asupra stării în care se găsia Impărăţia turcească, fratele Luca Testanova, zugrăveşte astfel halul în care ajunsese, cu puţină deosebire, la 1592-3, un principat de la Dunăre ca şi celălalt:

„Dovadă despre desnădejdea în care au ajuns locuitorii Imperiului sânt nenorocitele provincii ale Ţerii-Româneşti şi Moldovei, atât de bogate şi puternice odinioară, care, astăzi, pentru că Sultanul dă cârmuirea asupra lor aceluia ce cheltuieşte mai mult şi-i dă mai mulţi bani, cu toate că i s'au supus de bună voie şi cu

[1] Se vorbeşte de un „Rus-Bazari" (Ruşii-de-Vede).—Copiile, citate, de documente turceşti.

[2] „Rus-Bazari." — Copiile, citate, de documente turceşti.

învoiala ca Sultanul să li întărească de Domn pe un coborîtor al Voevozilor ce au fost înainte, totuşi astăzi, numai de lăcomie, s'a stricat această orânduială, aşa încât oricine are vre-un prieten, bani şi sprijin, se face că este din această seminţie, şi cine are putere de bani, acela izbuteşte să fie Domn în oricare din aceste două ţeri. Care, pe urmă, stăpâneşte cât i se pare şi cât îi place Sultanului, cu toate că, în timpul cât se află în Scaun, e Domn absolut şi poate face şi desface ce crede, fără să aibă a da socoteală cuiva. Şi, pentru că acei cari cer Domnia sânt, cei mai mulţi, oameni de rând, săraci şi ticăloşi, scoşi înainte de cei ce nădăjduiesc a cârmui sau a scoate din acele ţeri cât li place, şi neavând bani pentru a duce la capăt afacerea, cari bani sânt totuşi oricând de nevoie acelor ce vreau să capete de la Turci ceva, ei sânt siliţi a cumpăra lucruri şi a lua bani de la unul şi de la altul şi a li făgădui că, atunci când vor fi în Scaun, să li dea îndărăt suta pentru douăzeci sau douăzeci şi cinci, cât au primit. Aşa că, îndată ce ieau ţara, trebuind să plătească datoriile de înainte şi să se îngrijească de darurile extraordinare şi de făgăduielile făcute Sultanului, Vizirilor şi altora, pe lângă tribut, îngreuiază cu multe nevoi şi sarcini grele pe nenorociţii şi săracii supuşi, pentru a li stoarce cât îi trebuie Domnului. Şi, fiind cererile nesfârşite, nu e de mirare că aceste ţeri se pustiesc şi că totul se risipeşte, nefiind locuitorii, putem zice, stăpâni pe nimic, şi de aceia foarte mulţi oameni din aceste părţi, ca să scape de atâta tiranie a Domnilor, se fac de bună voia lor Turci, lăsând credinţa cea adevărată; şi, de n'ar fi îmbielşugarea foarte mare şi bogăţia ţerii, din toate aceste pricini aş crede sigur că în ziua de astăzi n'ar mai fi niciun om"[1].

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 248-9, no. CCCLXXVI.

CAP. III.

Inaintaşii şi vecinii lui Mihai-Vodă: Ştefan Surdul, Alexandru-cel-Rău, Aron. Mihai ajunge Domn.

Când nenorocirea lui Mihnea puse în mişcare pe doritorii de scurte stăpâniri primejdioase, era prea târziu. Cei ce văzuseră cu neplăcere pe acelasi Domn câştigându-şi răpede în 1589 Scaunul pe care-l pierduse abia, luaseră măsurile lor acuma. Când mazilul întră în Constantinopol, târgul cu urmaşul lui se încheiase acum, şi ceaşul plecase în spre depărtata insulă de lângă coasta Asiei, unde-l aştepta cu nerăbdare Ilie-Vodă, menit să cârmuiască moştenirea sărăcită a Mirceştilor. Inălţarea lui Ilie la treapta Domniei era cunoscută între ambasadorii creştini pe lângă Poartă încă de pe la jumătatea lui Februar[1].

Oamenii cu drepturi de sânge la Domnia munteană se isprăviseră; oricum, ei se sfiau să iasă la iveală, câţi dintre dânşii nu erau fiii crescuţi la Curte, în vederea tuturora, ai unei Doamne. Dar, cu vre-o douăzeci de ani în urmă, o înoire se introdusese de Turci în numirea la tronurile vasale. Petru-Vodă, menit a fi Voevod în Bucureşti, primise, pe un timp când un frate al său avea Ţara-Românească, Voevodatul Moldovei vecine.

El fusese privit ca un „străin" şi, când Zamoyski

[1] Hurmuzaki, IV², p. 154, no. CVII.

aduse, între ostaşii săi, pe Ieremia Movilă, Domn dintr'un neam nou, el amintia Moldovenilor că, între altele ştirbiri ale drepturilor lor, avuseră să sufere o cârmuire „munteană", „românească"[1]. Petru Şchiopul era fiul unui Domn dintre Basarabi, dar fiinţa lui plăpândă, îmbătrânită înainte de vreme, fusese menită la viaţă prin darea numelui purtat şi de neastâmpăratul Voevod al Moldovei, care ştia să se ridice cu toată mlădierea sufletului său neînvins din pulberea sângeroasă a înfrângerilor. Ilie, fiul lui Petru Rareş, perise acoperit de ruşinea schimbării de lege; asupra fratelui mai mic al Turcitului, Ştefan-Voda, se prăbuşise cortul de la Ţuţora, ale carui funii fuseseră tăiate de mâni răsbunătoare Nici unul, nici altul nu lăsaseră urmaşi. Dintre cele două surori ale lor, cea mică, Ruxanda, avuse măcar doi fii, dar, din neamul ei, unul era un hain: Bogdan-Vodă de până la 1571, iar Petru se afla întemniţat de bănuiala stăpânilor în Constantinopol. Celălalt Petru, fiul lui Mircea Ciobanul şi al Chiajnei lui Rareş, s'ar fi putut înfăţişa deci ca un urmaş de drept la stăpânirea Moldovei cazută în mâna unui vânturător de lume ca Ioan-Vodă Cumplitul, dar el era acuma mort de mult.

Limpezi de tot nu puteau fi însă asemenea drepturi, dacă se gândeşte cineva la Lăpuşnenii cari trăiau, la fiii lui Alexandru-Vodă. Dintre dânşii, Bogdan rătăci prin Ardeal, pe la Leşi, la Ţaţul în sfârşit, în stăpânirea caruia se afla când îl răpi înainte de vreme nebunia ce pândia pe acest fiu de maniac al vărsării de sânge. Petru se strecură mulţi ani de zile în întunerec pentru a-şi mântui viaţa ameninţată. Iar fraţii lor, de cari pomeneşte Alexandru, în hrisoave de-ale lui sau în diata din 1565,

[1] Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 99, no. CLVII.

scrisă într'un timp când boala-i de ochi, înrăita, îl facea să-şi prevadă sfârşitul, fraţii aceştialalţi rătăciau dintr'o ascunzătoare în alta, aşteptându-şi ceasul [1].

De-odată, aproape în acelaşi timp, anul când Mihnea fu silit a-şi căuta mântuirea în turcire, ei apar, toţi câţi se aflau în viaţă, cerându-şi pe căi deosebite câţiva ani de Domnie plină de năcazuri. In 1591, Petru, căruia i se zicea acum Petru Cazacul, — după neamul acelora între cari trăia —, venise cu acest scop la Zamoyski, atot puternicul Cancelariu şi Hatman polon, ca să capete printr'o năvălire pe furiş a Polonilor moştenirea sa moldovenească. Cu câteva luni înainte, Ştefan pornise de la Roma, unde se făcuse catolic pentru nevoile momentului, prin Veneţia, spre Răsărit. Ionaşcu se pregătia şi el, cu prieteni din boierimea Moldovei, pentru o năvălire care-l duse întâiu la călugăria cu de-a sila şi apoi, scăpând de acolo, la stăruinţile zădarnice din Constantinopol şi la surgunul pe câţiva ani în Rodos [2]. Aron, pe care nu-l aflăm în diata lui Alexandru Lăpuşneanu, alergase, cine ştie de unde, la Constantinopol, cu făgăduieli mari cât ambiţia sa. Alături cu aceşti Lăpuşneni din a doua generaţie, se ivesc şi câţiva din a treia, fii de-ai lui Bogdan, care nu fusese însurat niciodată şi era, prin urmare, un părinte indicat pentru pretendenţii cari n'ar fi fost lămuriţi bine asupra descendenţii lor. „Ioan Iancu" sau Io Iancu se adăposteşte la unchiul Aron, care mai primise la el şi un frate, ca sa-l trimeată apoi, ca zălog, la Constantinopol. Iar Alexandru, alt fiu al fugarului din 1571. se învrednici să fie peste un an Domn *numit* al Moldovei, iar, după ce se mai strecură un an, el

[1] Cf. Iorga, *Pretendenţi*, pp. 8, 46 şi urm.; *Doc. Bistriţei*, I, pp. LXVI, VIII.

[2] Cf. Iorga, *Pretendenţi*, *l. c.*; Hurmuzaki, III [1], pp, 130-2, no. CXV; Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 762-3, no. CCXXXV.

luă în stăpânire Scaunul muntean, abia părăsit de Mihnea[1].

Ilie-Vodă era unul dintre fiii lui Alexandru Lăpuşneanu, dar dintre aceia pe cari diata din 1565 nu-i însemnă, sau nu-i putea însemna încă. Dacă el şi *jurătorii* lui pe lângă Paşi şi alţi puternici spuneau adevărul şi el era ceia ce se dădea că este[2], atunci i s'ar fi cuvenit lui ca şi atâtora ca dânsul, fiii unei pasiuni sau ai unui capriciu domnesc, neconoscuţi de părintele lor sau uitaţi de dânsul, Moldova. Dar aici era Petru Şchiopul, şi atunci încă, în Februar 1591, stătea în fruntea robilor Impărăţiei Sinan-Paşa, care avea o slăbiciune, viind şi ea din alte slăbiciuni, pentru Domnul moldovean, care cheltuise atâţia bani şi pentru pacea dintre Turci şi Poloni. Atunci Ilie se gândi — şi Turcii găsiră acest gând firesc — de ce n'ar fi el, Moldoveanul, Domn în Muntenia, când Petru Munteanul stăpânia ţara moldovenească. Dacă Ilie era şi fiul Ruxandei Rareş, sau dacă binevoia să recunoască drept mamă a sa pe această Doamnă de neam atât de mare, atunci el ar mai fi putut aduce încă un cuvânt în sprijinul dorinţii sale.

Sângele domnesc era pe atunci neapărat pentru acela care voia şi el să fie Domn. Dar vlăstarului legiuit sau sălbatec al unui Voevod îi mai trebuia şi un *meghistan* sau *musaip* împărătesc pentru a-i face numele cunoscut Sultanului care împărţia tronurile vasale ca şi paşalâcurile. Ilie n'avea pe Sinan, care ţinea la Mircești şi nu-i părăsi niciodată cu totul, dar câteva

[1] *Pretendenţi*, p. 53 şi urm.

[2] Cf. pentru verificările prin mărturia de boieri a descendenţilor domneşti la Constantinopol, *Contribuţii*, p. 22.

pungi de bani, vre-o piatră scumpă rară îi câştigaseră îndurarea lui Ibrahim-Paşa, om blând şi paşnic, a cărui însemnătate stătea mai ales în căsătoria pe care avuse norocul—sau curajul—să o încheie cu o principesă din Casa lui Osman; de şi era, încă în 1593, numai al treilea dintre Viziri[1], totuşi, prin soţia sa măcar, el avea atâta trecere, cât să poată aduce numirea unui Domn la Dunăre.

Inainte de alegerea sa, Ilie stătuse câtva timp în surgun la Rodos, unde, aproape îndată după cucerirea ostrovului de Turci, se trimeteau în odihna depărtării Domnii căzuţi sau pretendenţii învinşi. In spre Rodos se chemau că merg Socol şi Domnul său, cari fură înecaţi pe drum la 1558; acolo fu adăpostit fără voie un frate al lui Cercel, şi Iancu Sasul, fiul din flori al bătrânului Rareş, care plecă de aici pentru a cârmui Moldova; Mihnea petrecu o parte din mazilia sa din 1583 la Rodos, de unde fu apoi strămutat la Tripoli din Africa. In 1582 un luptător fără izbândă pentru Scaunul muntean e trimes la Rodos. In 1588, erau să fie închişi până la vre-un mezat domnesc doi fraţi cari aveau drepturi asupra Ţării-Româneşti şi pe cari Mihnea puse să-i aducă la dânsul. Tot în Rodos, în sfârşit, Turcii găzduiau, neputându-i da o ţară de stăpânit, pe Ionaşcu Lăpuşneanu în 1592[2].

Oaspeţii din Rodos ai Sultanului erau păziţi în „castel", în vechea cetate a Ioaniţilor, şi pentru hrană li se hotăra un traiu potrivit cu vrâsta, cu familia, cu purtarea surgunitului: cincisprezece aspri pe zi, mai mult sau mai puţin decât atâta. Ilie-şi va fi avut şi el această pensie, dar, înainte de a merge în această linişte, isolată de mare, a Rodosului, el îşi câştiga pânea

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 315, no. CCCCXLIV

[2] V. v l. nostru XI din Hurmuzaki, la cuvântul: Rodos.

într'un chip care în alte părți și pe altă vreme putea să pară nepotrivit cu o descendență domnească și cu setea de a fi cel mai mare într'o țară: era, adecă, blănar, și la Constantinopol așa i se zicea: Ilie blănarul. Mai târziu, un fiu al lui Ștefan Tomșa vindea stridii pe malul Bosforului, și Leon Stridiagiul știu să ajungă Leon-Voda. Se poate chiar ca Ilie să-și fi urmat negoțul și la Rodos, unde era mai puțină concurență: știm, în adevăr, că Doamna Chiajna, îndepărtată la Alep, cu fiul ei mazil, țesea postav pentru anterie și ciacșiri și mătasă pentru rochii și turbane, gândindu-se cu jind la capetele dușmane ce ar fi pus să se taie în București [1].

Pentru Domnia munteană Ilie făgăduise a da 400.000 de coroane sau 500.000 de galbeni turcești, ceia ce, cu falsificarea în timpuri de nevoie a *galbenului* acestuia, a sultaninului [2], putea să însemne aceiași sumă. De la dânsul, blănarul nu putea să scoată o sumă atât de ridicată; și el întrebuință, de sigur, mijlocul obișnuit pentru a dobândi banii cu cari se cumpărau „înaltele demnități" de la Turci. Se găsiau la Constantinopol capitaliști gata să împrumute pe un Voevod sărac care-și găsise sprijinitori. Erau întâiu *gelepii*: Turci, Greci, Armeni, Evrei, cari știau că nu-și vor pierde banii, ci vor avea prilej să câștige, venind să și-i primească în țară, dobândă și capete, și ei se întreceau între sine, la număratoarea oilor domnești. Alături de dânșii însă deprinseseră meșteșugul înmulțirii răpezi a banilor Ienicerii, cari nu mai erau ce fuseseră odinioară: ostașii întrebând cu ochii nerăbdători viitorul de lupte, apără-

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. CL; Iorga, *Socotelile Brașovului* și *Studii și doc.*, IV, la anul 1629. Iar, pentru Ilie, rapoartele germane din Hurmuzaki, III[1] și IV[2]; III[2], p. 2*, no. XLII.

[2] Cf. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, pp. 798-800.

torii fără odihnă ai legii, cari veghiau în jurul „Împăratului", cu sabia ascuțită pentru secerișul sângeros în câmpiile bogate ale Necredinții. Ienicerii noi erau ostașii bine hrăniți ai păcii, gata să lupte pentru o îmbunătățire a tainului, pentru o sporire a lefii sau o lărgire a drepturilor, dar cari nu plecau decât împotrivindu-se și blăstămând în lungile războaie primejdioase Erau acum printre dânșii foarte mulți Turci de naștere, cari nu-și uitaseră neamul și traiau toată viața între ai lor; situația lor câștigată prin staruințî și intrigi puteau s'o lase acuma ca o parte din moștenire fiilor, la viitorul cărora se gândiau acești buni părinți, cari nu mai aveau acum inima neînduioșată a meșteșugarului și fanaticului luptelor. Așa fiind, ei strângeau bani și căutau să culeagă cât mai mult folos din economiile lor. „Ienicerii", scrie în 1592 bailul venețian, „nu se amestecă numai în mazilia și uciderea dregătorilor de căpetenie, ci și în alegerea Domnilor". Pe atunci, în Maiu 1592, ei adusese scoaterea, după câteva luni de Domnie, a lui Aron-Vodă din Moldova, pentru a pune în locu-i pe nepotul Alexandru. Sau, mai bine zicând, o parte dintre ei, o companie financiară a ortalelor ienicerești, cucerise prin amenințări cuca domnească pentru Alexandru. Căci Aron avea și el partida sa de Ieniceri, legată de dânsul prin sinete neplătite și dobânzi promise. Cei ce țineau pentru aceasta cu dânsul căutară să se despăgubească de pierderi, punând mâna pe unul din mijlocitorii lui Aron, vicariul Patriarhiei, și, acesta fugind în mijlocul nopții, casa-i fu dărâmată de acești împrumutători înșelați[1]. Mazilul veni între cei mai călduroși sprijinitori ai Domniei lui: creditorii turci și, în fruntea lor, „o sută de Ieniceri neascultători", cari cereau ori *mucarelul,* întă-

[1] Hurmuzaki, IV[2], p. 159, no. CXVI.

rirea omului lor, ori plata poliţilor din haznaua împărătească. Ei întrară cu de-a sila în Constantinopol, nu lăsară pe nimeni să se atingă de Aron-Vodă pentru a-l duce la surgun, unde scăpa de dânşii; se grămădiră cu strigăte sălbatece la uşile celor puternici. Aşa încât Sultanul trebui să-şi sfărme voinţa înaintea intereselor acestor „fii" ai săi, mângâindu-se cu o creştere de tribut şi un dar de Domnie nouă din partea Domnului celui vechiu [1].

Dar Ilie nu ştiu să-şi găsească banii destul de răpede, şi sosirea-i la Constantinopol rămase zădarnică. Văzând că are a face cu un sărac care nu ştia să-şi' creeze în scurt timp o bogăţie din buzunare străine, Ibrahim îşi lăsă candidatul să cadă. Aceasta era cu atât mai lesne, cu cât noul Voevod muntean nu dobândise încă semnele Domniei şi nici nu fusese primit la sărutarea mânii [2].

Un altul i se găsi răpede în loc, şi acesta era din neam băsărăbesc adevărat.

Anume, între fiii lui Mircea Ciobanul şi Chiajnei, pe lângă Petru care domni, atâta de puţin, alături de Mircea, care se turci, apoi între în rândurile strălucitoare ale spahioglanilor şi stăpâni cine ştie în ce parte a Impărăţiei *timaruri*, ca răsplată pentru că se lupta împotriva acelora în legea cărora se născuse, se găseşte şi un Radu. După mazilia lui Petru în 1568, el merse, copil încă foarte tânăr, la Alep, şi de aici Turcii voiau să-l strămute, cu fraţii lui, la Basora, în părţile „Babiloniei", unde-şi trăise surgunia începătorul ramurii bărbăteşti rivale: Pătraşcu-cel-Bun. Dar Chiajna îşi feri odraslele de pierderea într'un de-

[1] *Ibid.*, pp. 162-3.

[2] Pentru soarta de mai târziu a lui Ilie, v. mai departe şi Iorga, *Pretendenţi*, pp. 51-2.

părtat colţ asiatic al Imperiului, oferindu-l pentru a sluji în Seraiul Sultanului domnitor, precum în Seraiul viitorului Sultan ea-şi dăduse una din Domniţe, făcând din sacrificiul ei prag pentru mărirea fraţilor. Această orânduire a copiilor lui Mircea-Vodă se făcu la 1570, când cel mai mare dintre dânşii n'avea mai mult de douăzeci şi trei de ani, şi Radu-Vodă stătu în garda lui Selim al II-lea şi apoi a lui Murad, cumnatul său într'un fel, vre-o douăzeci de ani. Târziu de tot, îi veni gustul de Domnie, şi el se găsi de bună samă printre luptătorii din 1589 pentru Scaunul muntean, pe care-l dobândi Cercel. Infrângerea-l trimesese la Tripoli din Africa, unde şi Mihnea, biruitorul, îşi ispăşise de curând păcatele. Se întoarse însă, părându-i-se că din lupta pe care o mai urma, din închisoare, Petru Cercel, ar putea să iasă Domnia pentru dânsul, cel de al treilea. In Mart 1590, Petru dispăru înecat, şi peste trei luni Banul Iani izbutia să îndepărteze şi pe acest Radu, suferit mai mult timp fiindcă era mai puţin primejdios şi nu făcea să se cheltuiască prea mult pentru dânsul[1].

Radu va fi fost chemat de alt Turc puternic, în acelaşi timp când Ibrahim făcea să se aducă Ilie. Dar drumul din Rodos la Constantinopol era mai scurt decât acel de la Tripoli, unde fusese iarăşi închis fiul lui Mircea. Când veni, în sfârşit, şi acest pretendent, era tocmai vremea, Ilie dovedindu-se că nu poate plăti în grabă. Orice Domn lua asupră-şi, după practica timpului, datoria cui stăpânise înainte de dânsul. Radu primi pe umerii săi, cari i se păreau mai puternici, îndatoria bănească cari strivise pe Lăpuşneanu blănarul. Avea să deie acele 400.000 de coroane[2]. Şi, aducând

[1] V. Hurmuzaki-Iorga XI, la numele lui.

[2] Greşit, „galbeni", în raportul veneţian din 30 Mart 1591; Hurmuzaki, III[1], p. 146, no. CXXX.

chizeşi buni pentru cât nu găsise deocamdată, el căpătă cuca, steagul şi caftanul şi se învrednici şi cu cinstea de a vedea, la ceremonia sărutării mânii, împărătescul chip al apoplecticului Murad[1]

Ambasadorul german la Poartă credea că Radu-Voda nu va pleca decât după Paşti, care căzură la începutul lui April. Căci banii erau mulţi, şi nu se găsiau. Prevăzând şi el cât timp va fi ţinut încă la Constantinopol de grija plăţilor, fără împlinirea întreagă a cărora porţile oraşului nu se deschideau pentru un necunoscut ca dânsul, Radu îşi trimese caimacamii pentru a cârmui ţara împreună cu ceaşul maziliei lui Mihnea. Un cronicar sas din preajma graniţii ni spune că aceşti ocârmuitori erau dintre cei mai cunoscuţi credincioşi ai lui Cercel, aşa încât mulţi se aşteptau a vedea în Radu-Vodă cel nou pe vechiul Petru-Vodă cu numele schimbat[1].

Dar aceşti caimacami, ca şi toate părerile întemeiate pe venirea lor, n'avură durată. Trecură Paştile, şi Radu, care urma cu plăţile, nu le putu săvârşi. Turcii l-ar fi înlăturat mai răpede, dar era o greutate mai mult decât în casul lui Ilie: acesta era un Domn numit şi întărit apoi de Sultan, căruia i se înfăţişase. Pentru a scăpa de dânsul, mai marii Porţii, cei ce se înfruptaseră din banii lui Radu ca şi ceilalţi, găsiră însă un mijloc. Ei se făcură a descoperi, spre marea lor mirare indignată, că Radu e un beţiv necuviincios şi bădăran, care nu poate cârmui cu demnitate pe săracii Impăratului: îl declarară nebun. Şi, fără a-l goni din

[1] 24 Mart; Hurmuzaki, III [1], p. 146, n.o. CXXX.

[2] „Unde non pauci suspicabantur hunc ipsum omnino fore sub ficto nomine principem"; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 87.

Constantinopol, unde i se făcu loc la cele Şapte Turnuri, Sultanul mazili pe Radu Mircea[1].

Nu era nevoie să se întrebe mult pentru a găsi la Constantinopol cine să primească, în schimbul strălucirii trecătoare a Domniei, greutatea tuturor îndatoririlor luate de Radu-Vodă mazilul pentru bani cari trecuseră pe încetul în Vistierii bine păzite. S'ar părea că Turcii se mulţamiră cu ceva daruri, cu făgăduieli pe mai târziu şi cu iscălirea sinetelor lui Radu, şi, fără să mai zăbovească, ei expediară pe cel de-al treilea Domn ales în ţara care-şi aştepta de vre-o trei luni de zile cârmuitorul[2]. La 4 Maiu încă se vorbia, în adevăr, de plecarea lui; ceva mai târziu, de zăbava adusă de lipsa banilor. Dar Ştefan-Vodă nu intră în Bucureşti — dacă ar fi să credem o cronică ardeleană — decât la 23 Iulie[3], şi am putea înţelege lesne care să fi fost pricinile zăbavei sale.

Cum îl arată şi numele, noul Domn era un Moldovean. Toată lumea-l dă ca fiu al viteazului Voevod care, cu douăzeci de ani în urmă, murise „rupt de cămile", pentru că îndrăznise a se lupta într'un timp când Turcii nu mai puteau fi învinşi. „Fiu al lui Ioan-Vodă" se numeşte Ştefan în câte acte de la dânsul ni s'au păstrat[4]. Nu ştim de unde şi până unde răsărise el la Constantinopol, după ce acum se stânsese la Cazaci rasa falşilor „Ion-Vodă", aduşi pentru ţeruinica Moldovei, care ţinea minte pe cine fusese bun cu dânsa.

[1] Cf. Hurmuzaki, III[1], p. 148, no. CXXXIV; XI, p. 768 şi *Chron. Fuchsio-Lup.-Olt*, *l. c.*

[2] Hurmuzaki, III[1], p. 148, no. CXXXIV; p. 150, no. CXXXVI. Pe acest timp vedem mişcări ale Cazacilor la Chilia; *ibid.*, XI, pp. 748-9.

[3] Cronica braşoveană citată. Dar avem un document de la „1-iu Iunie 1591", dat în numele lui Ştefan (Iorga, *Pretendenţi*, p. 58, nota 2; Hurmuzaki-Iorga, XI, Regeste).

[4] Cf Iorga, *Pretendenţi*, p. 58 şi *Regestele* la Hurmuzaki-Iorga, XI.

E o întâmplare care merită luare aminte însă aceia că, în luna când Ştefan alerga după pungile de bani care trebuiau să puie în mişcare pe ceaşul de Scaun, un „frate" al lui, Lazăr, ameninţa Moldova lui Petru Şchiopul[1].

Noul Domn, de obârşie moldovenească, aduse cu dânsul la Bucureşti câţiva străini de acelaşi fel ca şi dânsul: Ilie e un nume ce nu se întrebuinţa la Munteni, şi Marele-Păharnic al lui Ştefan se chiamă Iliaş, ca şi Lăpuşneanu, al cărui loc fusese luat de fiul lui Ion-Vodă cel Cumplit. Greci trebuise să aducă în urma sa, pentru ca ei să îngrijească a li se plăti datoriile făcute de Ştefan la Constantinopol.

Intre dânşii cel mai însemnat era, firește, Vistierul Andronic, care face parte din Divanul datornicului său de la început până la sfârşit. Ca de obiceiu, hrisoavele nu dau decât numele de botez al acestui puternic străin, dar e mai mult decât probabil că avem a face cu Andronic Cantacuzino.

Născut la 1553[2], el se căsătorise la 1576, în ajunul celei d'intâiu lovituri date părintelui său, Mihai, zis Şaitanoglu, cu o Rali din Adrianopol[3]. Peste doi ani el fu acela care dădu întâiu de veste prietenilor din Constantinopol despre gâtuirea pe neaşteptate, de un trimes furişat, al lui Mihai[4]. Cu acest prilej se alese şi el cu trimeterea ca vâslaş pe corăbiile împărăteşti, meşteşug pe care nu-l visase în planurile sale de tânăr bogat şi ambiţios. Când răbdarea i se cheltui întreagă şi el se învoi a lua asupră-şi toate sarcinile băneşti

[1] Hurmuzaki, III[1], Maiu 1591. In Cronica braşoveană se vorbeşte de doi „Lazări" aduşi la Ştefan: unul din Braşov, care se dovedi fals şi fu ucis.

[2] Gerlach, *Tagebuch*, p. 466.

[3] Iorga, *Contribuţii*, p. 18, nota 4.

[4] Gerlach, *o. c.*, p. 476.

ale tatălui, drumul către câștiguri și mărire i se deschise din nou. Peste câteva luni îl vedem ajutând pe Turci a pune mâna pe moștenirea osânditului de la Anchial[1]. Ce a mai făcut pe urmă, nu s'a înscris în amintirea nimănui, și abia în 1593 el ni se înfățișează din nou, nu ca tânărul de odinioară, pe care tatăl său îl amenința cu bățul, când cuteza a i se împotrivi, ci ca un om bogat, cu multă trecere, ca un moștenitor al rolului pe care-l jucase mulți ani de zile Mihai „fiul dracului"; ca un părinte de familie el însuși, împovărat de interesele multor gineri cari nu se mulțămiau cu puțin. In Novembre al acestui an, vorbind despre numirea lui Mihai ca Domn, el arăta cât îl supărase purtarea lui Alexandru Lăpușneanu, ca și a cui îi mai este ginere, și cu câtă umilință și primejdie li-a căpătat Scaune de cârmuire, pe când nu s'ar fi căzut nici să-i asculte măcar[2]. Se poate bănui, cu destul temeiu, cine erau acești gineri, pe cari-i numește el și „copii ai copiilor săi". Unul era stăpânitorul Moldovei, Aron-Vodă, care se însurase în primăvara anului 1593[3] cu o mireasă ce venise de la Constantinopol, cu alaiu de ostași împărătești. Iar celalt trebuie să fie Ștefan-Vodă, pe atunci un mazil, care nu-și pierduse nadejdea de a se vedea iarăși cârmuind în folosul altuia. Socrul veni în țară să supravegheze purtarea ginerelui, cu care trebuia să plece în curând înapoi

Intre marturii actelor domnești mai avem pe Marele-Spătar Franța, al cărui nume amintește pe cronicarul bizantin din secolul al XV-lea, precum de istoria aceluiași secol se lega numele, și adesea ori neamul Cantacuzinilor, Paleologilor, Chalcocondililor din a-

---

[1] Cf, Ge lach, *o. c.*, pp. 459, 482; Hurmuzak.-Iorga, XI, pp. 619-20.
[2] *Ibid.*, p. 3[illegible]3.
[3] *Ibid.*, pp. 339-4[illegible], no. CCCCLXV,

ceastă vreme. Dar se poate ca „Franța" să fi fost numele de botez al boierului de viță străină, căci mai târziu o cronică dușmană pretinde că pe Mihnea al III-lea, care se zicea fiul lui Radu și nepotul lui Mihnea din 1591, „l-au chemat din botez Franți"[1].

Al treilea Grec din noul Divan e Dima Stolnicul, și, în epoca lui Petru Șchiopul, împlinind pentru dânsul slujba de capuchehaie, găsim pe un Grec „Duca fiul lui Dima", cu care e o întrebare dacă Stolnicul lui Ștefan-Vodă avea în ade ăr o legătură[2].

Dacă oamenii lui Ilie Lăcușneanu se întâmplaseră a fi acei cari stătuseră pe lângă Cercel, Ștefan nu și-a căutat dregătorii numai printre nemulțamiții cu stăpânirea înaintașului său Mihnea, ci a cules pe Românii din Sfatul său și în rândurile boierimii Mircești lor Danciul Marele-Vornic, boierul de căpetenie, e același fiu al lui David care stă în fruntea Divanului din 1581 și care muri în Ardeal la 1595 de bună samă, fiind îngropat în „biserica din Belgrad"[3]. Alături de acest Danciu din satul Brâncoveni, care avea drepturi la numele de Basarab, pe care-l purtă urmașul său, Matei-Vodă, stă Marele-Logofăt Dumitru, Păharnicul lui Cercel. Radu Comisul e luat însă, cu dregătorie cu tot, din Divanul lui Mihnea-Vodă, dar din acela al Domniei întâiu numai.

Mare-Postelnic în sfârșit, purtător al toiagului de argint, mareșal al micii Curți a Voevodului, „dvorbitor înaintea Domnului", judecător al Curtenilor, aprozilor și Turcilor, a căror limbă trebuia s'o cunoască, și „tălmaciu în limbi străine", câte le știa, — e Mihai[4]. Mol-

[1] Cronica lui Stoica Ludescu, în *Magazin*, IV, p. 346.

[2] Iorga, *Documente nouă*, pp. 17-8.

[3] На црковь Белградь; Arch. Statului, *Schitul de un lemn*, pach. XVIII, 1: act de la Mihai Viteazul, cu data de 30 Iunie 1597; cf. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, p. 53, nota 1.

[4] Cf. Ureche, p. 138; Miron Costin, în Hasdeu, *Arch. istorică*, I[1], p. 170.

doveanul acesta, fără pricepere, fără energie şi lipsit de auz, acest „Surd", despre care nu mai rămase nimic alta în amintirea poporului ce-i fusese încredinţat pe câteva luni, nu putea să desplacă unui boier grăbit să-şi desăvârşească înălţarea în dregătorii şi să-şi rotunjească moşiile prin cumpărarea pământului de hrană al sătenilor căzuţi la nevoie prin biruri. Na mai puţin de douăzeci şi două de moşii fură cumpărate astfel de dânsul de la vecini, „în zilele lui Mihnea Voevod şi ale lui Ştefan Voevod, când a fost Mare-Stolnic, şi Mare-Postelnic, şi Mare-Agă, şi Mare-Ban al Craiovei", din veniturile sale ca boier[1].

In Moldova, supt ameninţarea veşnică a Cazacilor, la hotar între Turci şi Poloni, un Domn lăsa ce să se povestească în urma lui: prădăciuni, năvăliri, frământări cu *domnişorii*... Ţara-Românească era însă cuprinsă între ţeri stăpânite de-a dreptul de Turci şi între Ardealul unde nu mai veniau Nemţii cu armele, nici magnaţii nu mai râvniau principatul, neavând pe cine să se sprijine.

In Polonia de peste Nistru, oricât de paşnic sau de prefăcut în ambiţia sa ar fi fost tânărul rege Sigismund, un Suedes blând, care stăpânia ţara abia de patru ani de zile, erau elemente ce nu se puteau ţinea liniştite. Cazacii aveau nevoie, pentru hrana ca şi pentru mândria lor ca viteji, de prada de toate zilele; nobilii de la graniţă erau deprinşi să nu asculte şi să-şi vadă îngaduită neascultarea, când pentru câştig îşi vindeau sprijinul vre-unui Domnişor grăbit să moară tânăr. Regele de fapt, căpetenia partidului celui mai mare şi mai îndrăzneţ din această nobilime războinică, Hatma-

[1] Documentul citat, de auto-întărire, din 6 Septembre 1598; Bibl. Ac. Rom., 143/XLV.

nul şi Cancelariu Ioan Zamoyski, îşi avea planurile sale, care puteau cere une ori ca o graniţă de pace să fie trecută, făţiş sau pe ascuns. Aici Domnul trebuia să stea la pândă, cu ochii aţintiţi spre Nistru, prin apele căruia Cazacii îşi găsiau totdeauna vaduri. Nu mai departe, acum în 1591, pe când Ţara-Românească aştepta în linişte ca noul ei Ştefan-Vodă să mântuie de plătit, bătrânul Petru-Vodă al Moldovei primia de la veciniii cari ţineau la dânsul ştiri ce-l făceau să se cutremure iarăşi de o frică pe care avuse prilejul dese ori să o încerce. Lazăr-Vodă, unul dintre Voevozii cari, numindu-se astfel, îşi evocau ca părinte pe strașnicul Ioan-Vodă din 1574, suna din trâmbiţa ispitei pentru ca în jurul lui să alerge voinicii „de la praguri" şi să-l facă Domn în Iaşi. La Dunărea de jos lunecau şeicele aceloraşi prădalnici, şi în curând zborul de răpire al Cazacilor era să se oprească asupra Oceacovului, care păzia hotarul tulburat de lupte al Niprului [1].

In Ardeal era însă altfel: cu toate sfătuirile şi dietele, era aici de vre-o jumătate de veac o dinastie, căreia i se dădea supunerea cuvenită, chiar când era represintată printr'un copilandru care nu atinsese nici douăzeci de ani, cum era Sigismund Báthory, fiul principelui Cristofor şi nepotul de frate al marelui rege Ştefan din Polonia. Sigismund acesta Ardeleanul avea o inimă mai râvnitoare decât liniştitul Sigismund al Poloniei, şi el fusese crescut de preoţi catolici, de Iesuiţi războinici, cari-l făcură de timpuriu să viseze, în depărtări strălucitoare, de lupte pentru credinţă, o izbândă şi o faimă, care erau să-l înşele numai. Dar, deocamdată, tânărul care era pentru ai noştri, în amintirea lui Corvin şi a Iagelonilor, „Craiul", nu voia decât o căsătorie

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p, LXXIV.

onorabilă cu o principesă dintr'o Casă cunoscută în Europa şi, apoi, alegerea sa în regatul de unde se credea că va pleca în curând pentru totdeauna Suedesul, care-şi mai avea o patrie.

Şi voia pentru căsătoria europeană, şi sprijinul pentru alegerea regală le aştepta Sigismund de la stăpânii şi ocrotitorii săi şi ai Casei sale: Turcii. Pentru a-şi atinge acest îndoit scop, suferia el lucruri cu care de altfel un principe ardelean de pe această vreme avuse să se deprindă. Incălcări de hotare, de la vre-un beg sau Paşă din Banat, căruia nu-i ajungeau veniturile, creştere de tribut, cererea lui îndoită pentru cine ştie ce socoteli supţiri de calendar turcesc, ameninţări şi batjocură... Inghiţindu-le pe toate, principele pâra încă la sfârşitul anului 1592 la Poartă, de care era legat printr'o credinţă nepătată, gândurile de alianţă şi războiu ale vecinilor săi creştini: Polonii şi Nemţii Impăratului [1].

Intre Mihnea-Vodă de odinioară, care păzia acum la Nicopol, cu turbanul renegaţilor pe capul său nedestoinic, între begii dunăreni cari făceau parte din acelaşi cerc de strajă, şi între Ardealul care nu se deşteptase încă la gustul neatârnării de păgâni, ce putea face un Domn muntean, cu tot pământul întins ce stătea supt oblăduirea lui, gata să-i facă pe voie în toate? Intr'un an de zile cât stăpâni, Ştefan avu o singură grijă: să-şi plătească datoriile storcând banul de sărăcie rămas într'o ţară pe care Emîr-Alemul venit cu steagul o găsi părăsită de locuitorii ce fugiseră prin Ardeal [2].

[1] Cf. Hurmuzaki, III[2], p. 27, nº XL; XI, p. 707, n. 1, p. 754 n. 1; p. 758, 765 n. 1, p. 760 n. 1, p. 763 n. 1; Decius Barovius, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, XVII, după care în n are parte Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus transylvanicis*, Sibiiu 1782-93, în 8º mic.

[2] Hurmuzaki, III[1], p. 151. O ceartă de hotare cu Ardelenii, *ibid.*, XI, p. 753, n. 1.

La o Domnie lungă nu se aştepta, dar nici nu va fi crezut să fie scos aşa de răpede, după atâtea silinţi şi atâta cheltuială. Il va fi întărit în nădejdea unei administraţii mai întinse şi plecarea din Vizirat a lui Sinan. La 2 August, temutul bătrân se ducea fără voie să se odihnească în casa-i de ţară de la Malgara, pe când pecetea împărătească era luată de Ferhad, pe lângă care putea cineva trăi, dacă nu uita darurile[1].

Dar se întâmplară în Constantinopolul nesigur, schimbător în fiecare clipă, după jocul complicat al intereselor şi patimelor, anume împrejurări, care spulberară lesne un lucru aşa de neîntemeiat ca o Domnie românească de pe acele timpuri. Puţine săptămâni după ce se aşeză în Scaunul unde n'avu nici vreme să se odihnească, Ştefan primi ştirea despre fuga lui Petru Şchiopul, care-şi pierduse în Sinan ultima nădejde. Pe când bătrânul Voevod rătăcia într'o lume aşa de necunoscută lui, căutându-şi un adăpost între „creştini"[2], mezatul pentru Moldova începea în toamnă, precum se desfăşurase în primăvară priveliştea mezatului pentru Ţara-Românească. Se căuta şi aici omul care să dea cei 400.000 de galbeni, jumătatea de milion, cu care se închiria cuca pe câteva luni de zile[3]. In Constantinopol chiar, venise Ilie, care nu-şi părăsise o clipă dorul Domniei[4]. Boierii moldoveni căutau tot acolo pe un Ştefan-Vodă, fiul lui Iliaş Turcitul, despre care Ştefan auzise ei cine ştie prin ce mijlocire[5]. Regele Poloniei scria la oamenii cu trecere pentru frumosul şi

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 309, nº CCCCXXXVI.

[2] Pretaţa mea la vol. XI din Colecţia Hurmuzaki.

[3] Cf. cu izvoa ele arătate mai sus Hurmuzaki, III¹, p. 153, nº CXL, şi IV², p. 157, nº CXII.

[4] Cf. *ibid.*, III¹, pp, 148-9, nº CXXXIV; p. 150, nº CXXXVI; p. 153, nº CXXXIX-XL.

[5] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.

puternicul „Domnişor" Petru Lăpuşneanu, oploşit atunci pe lângă Zamoyski[1]. Şi câţi alţii, al căror nume a perit odată cu înfrângerea ambiţiei lor domneşti!

Se găsi cine să deie, în bani gata, jumătate din suma cu care se adjudeca Domnia. Invingătorul era un Aron-Vodă — ambasadorii de la Constantinopol auziau, unii, Abraham şi răspândiau acest nume şi mai departe,— care Aron-Vodă se zicea fiu al lui Alexandru Lăpuşneanu bătrânul. Venit la Poartă odată cu Cercel, el nu-şi făcuse cunoscut numele până la această vacanţă de tron moldovenească.

Il sprijinise totuşi, cu împrumuturile neapărate, multă lume. Patriarhul Ieremia se numără printre creditorii lui, şi tot astfel şi vicariul Nichifor Parasios din Cipru poate, care Nichifor era numit de obicein *dascălul,* dar făcea multe alte lucruri afară de dăscălia lui de cântări[2]. Se mai spune că pentru înălţarea lui la Domnie ar fi lucrat, cu mijloacele ştiute de stăruinţi printre femeile Seraiului, Solomon Tedeschi, al doilea cu acest nume, care juca pe lângă Ferhad rolul ce fusese jucat pe lângă Mohammed Socoli de cel d'intăiu doftor evreu cu acest nume[3]. Dar totdeauna Aron a fost privit ca omul ambasadorului sau agentului engleş, şi cine voia să lovească în acesta din urmă punea mâna ca să zguduie siguranţa Domniei Voevodului Aron.

De puţină vreme se afla, în adevăr, la Constantinopole şi cineva care să vorbească în numele reginei

[1] *Ibid.*, IV², p. 161, n⁰ CXVII. Cf. Iorga, *Pretendenţi*, p. 37 şi urm., pentru pretendentul Ioan Bogdan, care venia la Veneţia, pentru acelaşi pradă.

[2] Cf., pentru el, Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 115-6. 373 şi n. 1; Hurmuzaki-Bogdan, I, p 360 şi urm.; Brown, *o. c.*, p. 360, no. 293; Iorga, *Istoria Cantacuzinilor.*

[3] Cf. Hurmuzaki, III¹, p. 153, no. CXL cu vol. XI, p. 719, nota 2.

Elisabeta şi a Companiei englese de negoţ în părţile Răsăritului. Barton era un om ager, stăruitor, de iniţiativă, potrivit din toate punctele de vedere pentru sarcina ce-i era încredinţată în această lume aşa de deosebită de Capitalele şi Curţile europene. Dar, cu tot folosul ce căuta să aducă, bietul om *trăia din greu*, şi negustorii de cari atârna băneşte nu-i dădeau nici cât să-şi poată cumpăra pentru casă, zăbovind pe lângă aceasta şi leafa neîndestulătoare[1]. Făcu atunci, ca să trăiască, ceia ce se putea face de un om foarte sărac represintând un foarte puternic suveran: îşi speculă situaţia, întinzând o mână de ajutor foarte puţin desinteresată Patriarhilor şi Domnilor, ca să ajungă să se menţie, sau să se întoarcă de unde-l aruncaseră duşmanii. Prietenia dintre Barton şi Sigismund Báthory era un lucru ştiut, şi până la moartea ambasadorului ea îşi aduse roadele, pentru unul ca şi pentru celălalt. Faptul că aceiaşi operă de sprijinire a unui pretendent e îndeplinită de Barton şi de cei doi *clerici* neastâmpăraţi şi lumareţi ce stăteau în fruntea Bisericii greceşti arată că în daraverile lui patriarhale anglicanul mijlocitor era pentru Ieremia. In sfârşit, el începu cu Aron amestecul în afacerile Domnilor noştri, care va da cu doi ani mai târziu tronul muntean lui Mihai Viteazul. Ambasadorul luă de la ocrotiţii săi sau de la capitaliştii orientali o parte din cele 200.000 de galbeni care dădură lui Aron Lăpuşneanu dreptul de a săruta de Domnie nouă grăsulia mână a Măriei Sale Impăratului Murad[2]. Patronii turci ai noului numit, Seadeddin, Hogea Sultanului şi istoricul Imperiului, şi muftiul

[1] Brown, *o. c.*, p. XXXI şi *nota* 1.

[2] Despre legăturile băneşti ale lui Aron cu Barton voiu mai vorbi îndată. In Brown, *o. c.*, p. 140=Hurmuzaki, IV², p. 1194, se pomeneşte un William Alduich, care se afla în 1594 la Iaşi. Cf. şi Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 757, no. CCXXX; p. 764, no. CCXXXVI.

Bostanzadè erau dintre tovarăşii turceşti ai ambasadorului nostru [1].

Dar plata pe jumătate nu asigură încă pe Turci. Văzând, pe de altă parte, că noul Voevod, care plătise prea mult ca să mai poată fi înlăturat, n'are de unde scoate restul, Vizirul trimese pe Aron cu un ceauş, „care să stea cu el până va scoate de la locuitori atâţia bani măcar, cât să fie mulţămit Sultanul şi fruntaşii cârmuirii turceşti" [2]. Plecând la 14 Novembre 1591, Ceauşul luă cu dânsul şi o ceată de strângători turceşti ai birurilor moldovene, şi prin sate se văzură de acum înainte, vânând împreună împliniri şi bacşişuri, dăbilari ai Domnului şi oameni împărăteşti, mai nesăţioşi şi mai fără inimă decât cei d'intâiu [3].

Satele se arătară gata de răscoală şi la plecarea lui Petru-Vodă [4], în locul bătrâneţelor patriarhale ale căruia ar fi voit să vadă în Scaunul Domniei pe un viteaz sosit de peste Nistru, din neamul neuitatului Ion-Vodă, cel Cumplit pentru boieri. Ospătarea Turcilor lui Aron, „tunzând până la carne", sângerând pe cei mulţi şi săraci, întărise şi mai mult această nemulţămire. Atunci dorul ţării îndemnă din pribegie pe alt Lăpuşnean, „fratele" Ionaşcu, care nu venia cu steagul de umilinţă al Turcului, ci cu suliţa de năvală a Cazacului Din Bucureştii săi liniştiţi, unde nu pătrundea decât primejdia mazilici pentru neplată, Ştefan Surdul putu să audă zgomotul mare al unui războiu în vecinătate. Ionaşco fu bătut lângă apa Răutului, sluţit la nas, aruncat într'o mănăstire, de unde găsi răpede drumul care ducea la Nemţi şi la Turcii de la Constantinopol. Inainte de plecare, Aron jertfi liniştii sale pe boierii

[1] Cf. Hurmuzaki, III[1], p. 103, no. CXXXIX, şi Brown, *o. c.*, p. XXXII.
[2] Hurmuzaki, IV[2], p. 15[3], no. CXIII.
[3] Cf. izvoarele germane în Hurmuzaki-Iorga, XI, şi Cronica lui Ureche.
[4] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.

bănuiți că ar voi pe „Bogdan-Vodă“ Ionașcu. Astfel periră Bârlădeanul, Logofătul, Bucium Vornicul, Paos. Și, întorcându-se, Aron aruncă în temniță pe Vistier și pe Bartolomei Bruti, un vestit aventurier și sfetnic al lui Petru Șchiopul, care Bartolomei fu apoi ucis, cu toată trecerea-i la Poartă[1]. După aceasta, ca și înainte, cântară la Curte „cimpoiașii, pre cari îi ținea de măscărici“, precum ținea de pază „Ungurii călări și pedeștri“ din „odăile“ reședinții sale[2].

Dar nu pentru mult timp, și peirea pregătită pentru Aron era să atingă pe Ștefan-Vodă, care se credea în siguranță.

Vizirul se schimbă, din voia ostașilor, în Mart, și în locul lui Ferhad veni un om meșter la vorbă, dar cu sufletul nestatornic și fals, un lacom de bani și daruri, Siavuș[3]. Tocmai o lună după numirea lui, capuchehaielele lui Aron știau soarta ce amenința pe stăpânul lor și împrumutau juvaiere pentru a le da Sultanului și aceleia dintre Sultane care stătea în fruntea celorlalte[4]. Dar peste cinci zile, la 28 April, se trimetea în Moldova ceaușul ca să aducă înapoi pe mazil[5]. Fusese o Domnie din Crăciun și până'n Paști, și Aron începuse abia să simtă farmecul muzicei cimpoiașilor, între loviturile de topor ale călăului și focurile de puști ale Ungurilor săi.

Inlocuitorul lui Aron îi era nepot, dacă nu mințiau și unul și altul. Alexandru, „fiul răposatului Bogdan-

---

[1] Cf. Iorga, *Pretendenți*, pp. 52-3; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. LXXXIV. La 20 Martie 1591, „pan Paos Ușar“ face o vânzare, și între marturi avem pe „pan Bârlădeanul Dvornic“ și pe Meleinicerul Gligorie; Bibl. Ac. Rom., doc. 56/LX.

[2] Ureche, *o. c.*

[3] Hurmuzaki-Iorga, XI, *p.* 767, *n.* 1. Cf. Brown, *o.c.*, p. 23: il più corrumpibile ministro che questo rè habbia mai havuto“.

[4] V. Brown, *o. c.*, pp. 262, 276, 289-96.

[5] Hurmuzaki-Iorga, XI.

Vodă", izbutise pe o cale nouă. In August 1591, banda care fusese strălucitoarea armată a Ienicerilor, întorcându-se de la stingerea unui foc, aprinsese altul la un Pașă dușman, furase bani împărătești și ceruse moartea acelui care-i insultase. Urmarea fu mazilirea lui Sinan, Vizirul de atunci. O altă răscoală adusese căderea lui Ferhad, gonirea lui de la Curte, chemarea lui Siavuș. Acesta era Vizirul Ienicerilor; de ce n'ar face ei și Domni după plac, și anume altfel decât împrumutându-li bani pentru cumpărarea Scaunului[1]?

Alexandru, om sărac, văzuse că puterea adevărată e la cei cari fac și răstoarnă Vizirii, prin cari cugetă și voiește Sultanul, adormit în patimi josnice. Mersese la dânșii, în casarma sau Seraiul lor, unde, în aceste vremuri, nu stăteau numai soldații lângă armele lor, ci fel de fel de rude și prieteni. Se hrăni „peste un an de zile" din ciorba și din orezul Impăratului. Când Siavuș se așeză în dregătorie și se duse Ferhad pe care-l plătise Aron, pretendentul începu a-și smomi prin făgăduieli găzduitorii: ar da Sultanului, dacă și-ar căpăta moștenirea, așa un dar de câteva mii de galbeni, iar grija lui de căpetenie ar fi hrana bogată a Ienicerilor, cărora li-ar trimete, din nesfârșitele turme ale Moldovei, două sute de berbeci pe zi. Două sute de berbeci grași, de berbeci *chivirgic* de la Bogdan-beg, ce vis mai frumos puteau să aibă *ortalele* în așteptarea paradisului lui Mohammed?

Ceia ce voiau „feciorii" Impăratului din jurul cazanelor de pilaf, voia Vizirul, Sultanul, Allah în ceruri, a cărui lege curată o apărau ei. Dar, ca să fie mai sigur încă, Alexandru găsi un mijloc direct. Ștefan Surdul ajunsese Voevod prin căsătoria cu fata lui An-

[1] V. Hammer, cartea XL; „Astfel, în patru ani, trei răscoale de Ienicerî aduseseră de trei ori schimbarea Vizirului".

dronic Cantacuzino prin 1591. In slujba lui Siavuş stătea, pentru a-i ţine de urît femeile, fata unui argintar frânc din Galata: Vizirul o măritase întâiu, ca răsplată, cu Petru Cercel, „Domnul Moldovei", se scria în 1592, „care a fost apoi înecat aici". Văduva fu oferită lui Aron, care era să se însoare şi el cu o Cantacuzină, şi el găsi propunerea grea de primit. Alexandru nu stătu pe gânduri şi primi şi o astfel de nevastă pentru câştigul unei Domnii de pradă.

Astfel îşi căpătă Alexandru Lăpuşneanul,—cel Rău într'o familie, unde mai purtase acest nume şi această poreclă şi un altul — nevastă pe viaţă şi Domnie pe vre-un an de zile. Pe la sfârşitul lui April 1592 se mai dădea încă lupta între dânsul şi Aron, care cumpăra de la un negustor engles din Constantinopol ceia ce credea el că-i poate câştiga iarăşi sufletul mânios al Sultanului celui lacom: un inel de diamant, iar pentru Sultana-Hasechi o frumoasă cingătoare, strălucind din cele zece smaralde rare ale ei într'o cutie de cristal, un dar care costa două milioane cinci sute de mii de aspri, iar, în bani creştini şi buni: douăzeci şi cinci de mii de coroane. In numele Voevodului, agentul lui puse ca zălog — căci banii, când erau, veniau încet, — pietre scumpe, o sabie şi un hanger domnesc, la 23 ale lunii, în Arap-Ahmed, satul de lângă Constantinopol al unui bei de Alger, mort de puţină vreme[1].

Dar în zădar. Aron era, fără îndoială, un Domn rău, însă răutatea cu supuşii era vrednică de laudă din partea stăpânilor, dacă ieşiau banii, ţiindu-se pe loc raiaua, prin frică şi pază bună de hotare. El omorîse pe Vistierul său — un Frances, se spune, — iar capetele boierilor stăteau de drept supt ascuţişul săbiei dom-

[1] Cf. Brown, *o. c.*, n-le 262, 272, 289-96.

neşti Tăind însă pe un altul, pe Bruti, isteţul învârtitor de intrigi, el îşi făcu lui însuşi marele rău de a se lipsi de cel mai priceput sprijinitor la Poartă al unei Domnii moldovene de pe acel timp Nu ştim numele agentului care făcu împrumutul, dar numele lui nu s'a păstrat fiindcă nu era vrednic de a fi ţinut minte. Cu un biet slujbaş fără nume ca acesta, nu se îndreaptă o situaţie aşa de primejduită ca a lui Aron.

Nici nu se încheia luna, şi soarta Domnului Moldovei fu hotărîtă în ochii tuturora prin arestarea capuchehaielei. Alexandru fu aleş Domn în locul lui Aron, dar de la această Domnie statornicită în voinţa Sultanului până la sărutarea hainei, la primirea steagului, la plecarea dintre oamenii împărăteşti, mai trebuia timp, atâta anume, cât să se adune banii darurilor şi, cu toate că Alexandru, răzimat pe dragostea părintească a Ienicerilor flămânzi, îşi făcuse socotelile fără asemenea daruri, i se aduse aminte de dânsele, ţiindu-l în loc, zăbovindu-i audienţa liberatoare, care-l încorona. Încă la 8 Maiu, Aron domnia în linişte la Iaşi şi nimeni nu sosise încă pentru a-i vorbi de mazilie[1]. Nu trebuiau două săptămâni pentru ca să ajungă cineva de la Constantinopol la Iaşi, şi totuşi abia la 25 Iunie sosi la Poartă capugiul care păzise până atunci pe Aron, aducând cu sine, nu pe acest rob încredinţat supravegherii sale, ci numai o rămăşiţă de bani, cu care mai nădăjduia mazilul să împace lucrurile[2].

Dar, când banii începură a izvorî din împrumuturile nepotului Alexandru, ceauşii se îndreptară spre reşedinţa unchiului: la sfârşitul lui Maiu se ştia acum în Ardealul vecin de îngrămădirea Turcilor, cu scopuri necunoscute, spre Moldova[3], şi pe la începutul lui

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.

[2] *Ibid.*, p. 75*, no. CCXXXII.

[3] Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. LXXVI; Hurmuzaki, XV, la această dată.

Iunie Aron însuşi vesti nenorocirea sa prietenilor de peste munţi[1].

Duminecă, la 7 Iunie după stilul nou, Alexandru se găsia, în sfârşit, înaintea doritei feţe a Împăratului său[2]. Era o răsplată pentru jertfele ce făcuse şi o satisfacţie acordată Ienicerilor cari-l ridicaseră la putere. Dar până la întreaga plată a sumelor făgăduite nu i se îngădui să se mişte, şi cu totul fără voie — aştepta de vre-o zece ani o biată Domnie!, — el trebui să aştepte, cum nu era numai decât obiceiul, întâlnirea neplăcută cu Aron mazilul. Şi acesta venia încet, încunjurat de straja sigură a datornicilor, cari nu voiau să ştie de trimeterea lui în vre-un depărtat loc de surgunire, ci doriau ca el să domnească până-i va mulţămi. Îndreptat de stăpânii oficiali spre Alep, unde ar fi găsit pe Cluajna, el fu mânat de ceilalţi la Constantinopol, unde i se opri deocamdată calea. Prin Iulie el era acolo[3].

În Iunie se găsia în Capitala turcească şi un Trimes polon, care, între altele, începu a vorbi în folosul altui candidat de Domnie: Petru Alexandrovici, fratele lui Aron. Acesta strânsese Cazaci şi era sigur de sprijinul căpitanului de Bar şi al lui Andrei Taranowski, pe lângă care trăise mai multă vreme. Aflând că Aron va pleca, el se gândi că ar putea să-i urmeze, şi prin omul regelui transmise la Poartă oferte mari, de care Turcii se ocupară, cu obişnuita lor luare aminte, în Iunie. Trecuse numai câteva zile însă de la audienţa lui Alexandru-Vodă cel nou, despre care poate nu ştiuse nimic ruda lui, Petru, şi acest ales al Porţii plătise mult şi avea sprijin bun în Ieniceri. Dar, fiind vorba de sume frumoase în timpuri grele, propunerile „Cazacu-

[1] *Ibid.*

[2] Hurmuzaki, IV², p. 1 0, nº CXVII; XI, p. 757, nº CCXXXI.

[3] Hurmuzaki, IV², p. 163, nº CXX.

lui" nu fură cu totul înlăturate. Dacă nu putea fi vorba de Moldova, definitiv dăruită, era Ţara-Românească, de unde oricând putea fi scos Ştefan. Acesta era aşa de puţin preţuit, încât agentul său, Moscato, care voise să sfărâme, în folosul unei rude a sale, căsătoria impusă lui Alexandru, perise abia, înecat în Mare, ca Voevodul Cercel [1].

Când Aron sosi cu Ienicerii lui gata să ardă casele celor ce li-ar stânjeni interesele de împrumutători, când începură strigătele şi batjocurile, ceia ce se părea cu neputinţă: sfărâmarea Domniei proaspete a lui Alexandru se întâmplă. Mulţămind de sigur în sunet de aur, Aron primi steagul de întărire în locul tainului sărac al surguniţilor, şi gloata creditorilor se alcătui din nou în jurul lui, bucuroasă, pentru a-l duce la tejgheaua lui domnească din Iaşi [2].

Aceasta o făcuseră câţiva Ieniceri gata la orice pentru a-şi apăra banul, dar mult mai mulţi, întregul corp, era pentru Alexandru, de care atârna bogata hrană pe timpuri care le nădăjduiau îndelungate. Oi, berbeci *chivirgic,* se găsiau, ca şi în Moldova, dincolo, în Ţara-Românească, unde Ştefan-Vodă nu se gândise niciodată din ce carne se găteşte pilaful feciorilor străşnici ai Padişahului. Alexandru Lăpuşneanu, Domn mazil al Moldovei, fără a fi domnit, ajunse astfel stăpânitorul Ţării-Româneşti. Cândva, pe la începutul lui August, el plecă spre noul său Scaun cu ginerele Marelui-Vizir, ca tovarăş de drum şi epitrop de cârmuire fiscală.

---

[1] Hurmuzaki, IV[2], p. 260, n° CXVII; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 758. Pentru Moscato, Hurmuzaki, IV[2], şi Hurmuzaki-Iorga, XI.

[2] Rolul creditorilor e foarte bine arătat şi în cronica lui Grigore Ureche, care dă aici amintirile tatălui său Ne tor: „Datornicii turci cu toţii au mers la Vizirul de au strigat pentru Aron-Vodă, şi de nevoia datornicilor i-au dat iar Domnia"; p. 241.

Astfel își căpătă Țara-Românească, în ajunul unor glorioase zbuciumări, încă un Domn de umilință, pe al doilea Moldovean care nemerise una din țeri, vânând pe cealaltă.

Nu știm nimic — și de bună samă nu vom ști niciodată — asupra călătoriei și instalării lui Alexandru-Vodă cel nou, fiiul „marelui și prea-bunului creștinului Bogdan-Vodă". Asupra Domniei lui abia se opriră în treacăt privirile observatorilor străini din Constantinopol[1], iar povestirea de țară se oprise cu totul în aceste timpuri de umilință desăvârșită, în care oblăduirea unui „beiu" înfățișa numai un catastih de cereri împărătești și de biruri pentru împlinirea lor.

Toată luarea aminte de care ne mai învredniciam, se îndrepta aiurea, în Moldova, unde luptele pentru tron se amestecară iarăși cu interesele mai mari ale puternicilor de la hotare. Aron nu fusese un Domn iubit de țară, și nu ni vine a crede, cum spun unii informatori din Constantinopol, că dorința de a nu suferi prin schimbările dese ale Domnilor ar fi îndemnat pe boierii moldoveni, singurii cari vorbiau în asemenea împrejurări, să puie un cuvânt bun pentru stăpânul cel urît, lovit de Dumnezeu prin mazilie. Dar, când aflară cine e să li vie în loc, ei nu găsiră niciun motiv de mulțămire. Pentru acela dintre dânșii cari știau lucrurile tăinuite de la Impărăție, acestălalt Lăpușnean nu era un necunoscut. Cu vre-o zece ani în urmă, puțin timp după fuga și moartea lui Iancu Sasul, el se mai aflase odată de mantaua Agăi Ienicerilor pentru a fi ridicat la treapta de Domn creștin, și rochia surorii Sultanului îi servise pentru același scop de ambiție. El

[1] Avem raportul bailului tipărit în Hurmuzaki, IV²; al ambasadorului german, din 8 August, s'a pierdut. V. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 768, nº CCXLIII.

se înălțase astfel până'n preajma înălțimii visate, dar, înainte de a i se coborî cuca pe creștet, Petru Șchiopul, proprietarul de atunci al Moldovei, prinse de veste și-l trăsni într'o ploaie de aur. Nu apucase nici a veni la Constantinopol, când Evreul Benvenisti, câștigat de Petru-Vodă, încheiè lucrurile în folosul acestuia și, pentru a se tăia nasul și urechile pretendentului învins, trebui să meargă un ceauș să-l caute în adăpostul lui silit din Rodos. O schimbare în toanele Sultanului, ispitit din toate părțile, în slăbiciunea lui de lacom, trimese apoi pe meșterul Evreu să ție de urît acelui ce pătimise astfel pe urma lui. Aceasta nu făcea, fără îndoială, lui Alexandru schiloditul nasul și urechile pe care le avuse înainte de această dată fatală de Februar 1584, dar calăii aceștia cari operau departe de ochii marilor dregători ai Porții pentru a stâmpăra pe domnișorii prea vioi își lăsau lesne mânile prinse în frâie de aur și tăiau mai mult de ochii lumii. In veacul al XVII-lea Șerban Cantacuzino, „slujit" la nas de oamenii lui Grigore Ghica-Vodă, cari nu cruțau, a putut ajunge totuși un puternic și respectat Domn, cum și unchiul său Constantin Cârnul domnise. Cu atât mai mult putea să capete Scaunul acela Alexandru, care avuse mijlocul de a fi cruțat[1].

Dar Moldovenii aveau ceva mai bun decât acest Cârn, cu urechile prescurtate. Incă de la începutul lui Iulie putem descoperi la Cameniță pe „Petru Despot Alexandrovici", „un om foarte frumos, nalt și vânjos, și care știa multe limbi"[2]. El se făcu a crede că a venit un ceauș la dânsul pentru a-i făgădui sosirea de ostași cari să-l sprijine și că pe aceiași cale i s'a îngăduit să

[1] V. Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 74, n° CXXXII, și IV[2], p. 122.

[2] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XCV, p. 715 și urm.; Hurmuzaki-Bogdan, I, pp. 321-2.

între fără zăbavă în ţara-i de moştenire[1]. Ceia ce făcu îndată, prin August, după ce-l va fi asigurat de sprijin şi Zamoyski, căruia-i scrisese; dar firește că, aşteptând pe Ienicerii Impăratului, el aduse cu sine pe Leşii cari stăteau supt ordinele „părintelui" său Taranowski şi supt ale lui Iaszlowiecki de la Bar[2]. Bani căpătase, dând sineturi la Greci şi Nemţi şi zalogind venituri şi vămi ale ţării pentru un viitor care era să fie scurt pentru dânsul[3]. Cu toate că, la întrarea lui în Moldova, scrisorile de Domnie nouă ale lui Aron sosiseră acum şi puseseră pe fugă o sumă de boieri de frunte, cu caimacamul însuşi, Nistor Ureche, Petru-Vodă tânărul găsi încă destui sfetnici cari să-i încunjoare tronul. „Şeizeci" dintre dânşii îşi puseră peceţile în josul arzului prin care ţara cerea de la îndurarea „Impăratului" pe acest frumos şi viteaz Domn, care făgăduise să facă minunea de a plăti birul la vreme, fără a-şi răspândi dăbilarii prin Ţinuturi timp de trei ani de zile. Cel mai însemnat din aderenţii lui, Hatmanul Văscan Orăş, un bun luptător, merse, în Octombre, cu oarecare steaguri de Poloni şi plăieşi la Baia pentru a tăia calea Ardelenilor lui Sigismund, cari ar fi putut pătrunde pe acolo pentru a pregăti întoarcerea lui Aron[4].

Dar toate acestea nu folosiră faţă de hotărîrea nestrămutată a Marelui-Vizir Siavuş de a restabili pe Aron, fie şi cu armele, şi de a învăţa minte pe Poloni, cari socotiau că Domnii Moldovei aduşi de peste Nistru pot să rămâie. In Septembre mai venise la Constantinopol alt Lăpuşnean, Ionaşcu, care colindase prin Imperiu, cu paşapoarte şi recomandaţii de cerşitor[5], iar

[1] Hurmuzaki-Bogdan, *l. c.*

[2] Hurmuzaki, IV[2], pp. 164, 172; III[1], p. 164, n° CLIII; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 762, n° CCXXXV.

[3] Iorga, *Relaţiile cu Lembergul*, p. 92 şi urm.

[4] Cf. Hurmuzaki-Iorga, XI şi IV[2].

[5] Hurmuzaki-Iorga XI, tabla.

Siavuş îl trimesese, fără vorbă, la Rodos. Aron plecase spre Dunăre încă din August, dar fusese silit a se întoarce pentru a căpăta puteri. Ele i se şi dădură fără nicio mustrare, şi fără nicio zăbavă poruncile obişnuite în asemenea timpuri se expediară la Dunăre şi în Ardeal, iar la nevoie beglerbegul Greciei însuşi trebuia să se puie în mişcare, acela înaintea căruia nu era încă prin aceste părţi cine să se poată împotrivi.

Despre vre-un ordin către Voevodul muntean, — ca atunci când Alexandru-Vodă din Ţara-Românească aduse pe Ioan-Vodă în locul neascultătorului Voevod Bogdan şi, mai pe urmă, pe fratele Petru în locul hainului Ioan, ajuns cel Cumplit şi cel Viteaz, — despre un astfel de firman nu se pomeneşte nimic. Alexandru e ca şi cum n'ar fi fost, şi pentru a lămuri lucrul n'ajunge decăderea ţării şi neînsemnătatea lui personală. De la dânsul s'au păstrat destule documente pentru cât timp avu ca să le deie, dar niciunul din ele nu e mai vechiu decât 1-iu Decembre 1592. Turcii, jăluindu-se Polonilor pentru călcarea de pace, amintesc isprăvi prădalnice făcute de Cazacii „Domnului leşesc" Petru la Chilia, la Tulcea, unde e ucis emirul care comandă garnisoana şi se prinde un transport de trei „iuci", 300.000 de aspri, ai Visteriei[1]. In asemenea împrejurări, era mai înţelept din partea unui slab Domn de la Turci, străin de ţara peste care trebuia să domnească, să rămâie puţin în urmă, şi săptămâni întregi aceiaşi tabără de aşteptare reuni, credem, pe cei doi nevolnici din acelaşi neam: Aron şi Alexandru-Vodă.

Ii liberă de aici oastea lui Sigismund Ardeleanul. Pe când Oräş păzia în unghiul de spre Bistriţa cu „Cazaci şi alţi oameni puternici"[2] şi Voevodul însuşi vestia din Iaşi pe sora sa Tofana, rămasă în Polonia, că

[1] Hurmuzaki, IV², p. 173.

[2] Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 904-5.

„a luat cu ajutorul lui Dumnezeu locul strămbunilor săi, al țării Moldovei, ce-i este moșie“ [1], vre-o mie de pușcași și călări de la Curte ajungeau în părțile Brașovului, supt conducerea a doi oameni, dintre cari unul, Gaşpar Sibrik, a jucat un rol în marile întâmplări ce vom povesti aici, iar celălalt, Moise Székely, general al lui Mihai-Vodă Viteazul, rebel, fugar, „Craiu“ de răscoală, peri tocmai în aceste părți, într'o luptă câștigată în numele Impăratului creștin de alt Domn muntean din epoca eroică: Radu Şerban. Prin pasurile din Secuime, ei trecură în Moldova, unde nu întâmpinară nici o dușmănie, până la Iași, unde se închisese Voevodul. Se spune că acesta ieși din oraș: pentru a fugi sau pentru a-și împrăștia vrăjmașii; dar, părăsit de ai săi, cari erau puțini și n'aveau inimă să se lupte, el fu prins. Neînfrânt de nenorocire, el dădu ochii la Dunăre cu Aron-Vodă și Turcul, Veli-Aga, care adusese pe acesta; fiindcă un pretendent putea scăpa cu zile la Turci, dar i se tăiară nasul și urechile. Intăiu sosiră la Constantinopol câțiva țerani, speriați ei singuri de ce făcusera, luptători umili, purtând încă în mâni ciomegele cu care cutezaseră a ieși înaintea flintelor. Apoi, peste câteva zile, Petru însuși, scăzut din frumusețea, dar nu din îndrăzneala sa. In Divan el nu se umili înaintea Mareluĭ-Vizir, ci spuse și aici, ca și din Scaunul său de Domnie, că l-a chemat țara și că părinții și strămbunii săi au stăpânit această moșie a sa. Fu aruncat în cângi și stătu astfel, atârnând în cărnurile sale, până la căderea nopții, când gealatul milei se strecură până la dârsul pentru a-l zugruma, lăsându-i apoi în vederea tuturora trupul chinuit, de mucenic pentru glorie [2].

[1] Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, p. 92

[2] Hurmuzaki, IV², și Hurmuzaki Iorga, XI; cronicile ardelene: Baronius, în *Mon. Hungariae Historica*, 1866, după care Wolfgang Bethlen, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, pp. 92-3; cea polonă a lui Heidenstein, p. 298. Cf. Iorga, *Pretendenți*, pp. 49-50.

La 28 Octombre, patru zile după luptă, înştiinţat printr'un olac grăbit, Sigismund anunţă la Poartă biruinţa câştigată de oamenii săi şi arată că ţara începe să vie la Aron[1]. Şi, de sigur, dincolo, în Ţară-Românească, la Alexandru, pe care nu-l ştia încă vrednic de a fi numit cel Rău.

Aron îşi alcătui un Divan de pradă, în care cele mai însemnate persoane erau Oprea, pârcălabul de Hotin— ambii pârcălabi din întâia Domnie fugiseră[2],— după ce fusese Armaş şi Logofăt, şi fiul de Ţigancă Răzvan, care-şi dădu mai târziu drept domnesc părinte, care-i îndreptăţia râvna de Domnie, pe blajinul Voevod Petru, cel ce nu despreţuia poligamia[3]. Cu aceştia se pusese la adunat dabile, pentru stăpânul său şi pentru dânsul, aruncând Turci fără suflet asupra satelor flămânde, trimeţând la grajduri, „de-i rânia supt cai", pe rămăşiţa luptătorilor de odinioară: „slujitorii de ţară", prefăcând în hrăpire: „fără preţ şi fără bani", vânzarea vitelor, a „bucatelor", din care se hrănia Moldova şi-şi plătia birul şi năpăstile[4].

Cei ce au suferit aceleaşi lucruri în Ţara-Românească tac înaintea noastră, şi pe de-asupra vremurilor uitătoare pluteşte până astăzi numai strigătul de durere ce se închiagă în porecla Voevodului: „cel Rău". Sfetnicii, cari-i dau mărturie în hrisoave sânt, în parte, oameni cu numele cunoscute, iar alţii se văd a fi sosit cu dânsul, tovarăşi, tot atât de hămesiţi ca şi dânsul, ai zilelor grele. Dintre cei d'intâiu face parte decanul Divanului, Marele-Vornic Danciul, din sânge „basarabesc", un bătrân despre care am mai vorbit şi înainte, căci

[1] Hurmuzaki, IV[2].
[2] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. LXXV.
[3] *Ibid.*, p. XCIV
[4] Ureche, p. 242: mărturisirile Vornicului Nistor, un contemporan.

tot el stătuse în fruntea Divanului lui Ştefan-Vodă. Radu Spătarul trebuie să fie Comisul vechiului stăpânitor. Stanciu Postelnicul ar putea fi privit ca acelaşi cu Logofătul cel Mare din 1583-5. Belobrad — pe românește Barbă-Albă —, Logofătul de acum, e un necunoscut, care dispare cu Domnul său. Nici despre Tudor Comisul sau despre Stan Stolnicul nu se vorbeşte mai departe. Iani, Marele-Păharnic, nu poate fi Banul de odinioară, care nu s'ar fi înjosit să culeagă o dregătorie ca aceasta. Iar în Vistierul Pană, un Grec, descoperim un om cu viitor, căci el ajunse, nu numai un boier statornicit în ţară, înzestrat cu moşii prin legăturile de familie, ci şi un bun luptător, care va ucide din fugă pe regalul fugar, Moise Székely, un negociator preţuit şi un bun Curtean pentru Domnii ce se schimbau[1]. Pană trecu, prin Iunie 1593, la Stolnicie[2], şi în acelaşi timp apare încă un om nou în Sfatul Voevodului străin: Dimola sau Dimu.

Pentru întâia oară numele lui Mihai Banul lipseşte dintr'un Divan al acestor timpuri. Dar oamenii puternici nu se înlăturau astfel, în schimbarea stăpânitorilor, fără motive însemnate, şi nu găsim totuşi nicio manifestaţie de nemulţămire din partea ţării, în care amestecându-se, fiul, necunoscut de cei mai mulţi în această însuşire, al lui Pătraşcu-Vodă, să se vadă aruncat în pribegie sau în umbra unei îndepărtate retrageri la moşie. Dar, şi fără aceasta, lămurirea se află de bună samă în această lungă lipsă a Domnului, din vara şi toamna anului 1592. Era pentru a doua oară ispita Scaunului fără stăpânitor şi, pe lângă aceasta, ceia ce nu fusese pe vremea lui Mihnea, războiul se

[1] V. Iorga, *Socotelile Braşovului*, şi *Studii şi documente*, IV şi V, la tablă.

[2] V. regestele de documente interne, în Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 905.

bătea la granițe, străinii călcau pământul țerii, făcând și desfăcând Domniile, la dreapta lui Petru-Vodă Moldoveanul, venit cu armele, stătea Andrei Taranowski, despre a cărui prietenie cu Mihai, ajuns Domn, vom mai avea prilejul să vorbim[1]. Nu doară că bogatul tânăr, care avea frumusețea potrivită pentru un Voevod războinic, ca și acel Petru, va fi țesut intrigi, va fi vorbit la Poartă sau va fi întețit pribegi ori prieteni de peste hotar. Dar, atunci pentru întâia oară în viața sa, buzele i se descleștară în privința părintelui adevărat, care fusese până atunci ascuns de oameni. Și, când spunea cineva, pentru scopuri ușoare de înțeles, acest lucru mare și primejdios, toată viața-i era de atunci înainte răscolită prin urmările mărturisirii. Nu mai era de acuma înainte Mihai boierul: Agă, Stolnic, Postelnic, Ban, menit să slujească Domnii și să cumpere moșiile, ci Mihai Voevodul, fiul lui Pătrașcu, menit să piară, să fugă sau să învingă, domnind.

I se dovedi în curând că trebuie să aleagă între aceste trei drumuri, căci el își închipuise că vorbele ce apucase a spune vor putea fi uitate. Cum s'a întâmplat în adevăr lucrul, în ce chip s'a vădit tuturora dușmănia dintre Domn și cel mai puternic dintre supușii săi, nu se poate hotărî cu o deplină siguranță. Cineva care a cunoscut și a slujit pe Mihai, Petru Armeanul, credea că Alexandru ridicase pe Mihai la Bănie, și aceasta pentru că se găsia la Constantinopol, bucurându-se de mare trecere, Banul Iani, „ruda" acestui nou Ban. „Cu un prilej oarecare", Domnul se înțărâtă asupra lui Mihai, și Iani-și chemă atunci ocrotitul pentru a-l răsplăti prin Domnie de ofensa suferită de la un Domn. Mihai ascultă, dar e prins pe cale, dus la București, unde știm că stătea de obiceiu Ale-

[1] V. deocamdată prefața lui Walter.

xandru-Vodă[1], şi osândit la moarte. Dar călăul nu cutează să dea lovitura, oprit fiind, nu numai de starea de beţie în care se afla, ci şi de căutătura stăpânitoare a mândrului boier: „căci, precum odinioară Mariu-şi spăimântase ucigaşul prin măreţia chipului, astfel şi el îşi spăimântă călăul". El fugi, zvârlind sabia, pe care nimeni nu se încumetă s'o ridice. Boierii impuseră atunci Domnului iertarea, — o întâmplare ca aceasta fiind vădirea voinţii lui Dumnezeu într'o minune. Iani veni şi el la mijloc şi desăvârşi împăcarea. Dar după dânsa vin nouă bănuieli, alte prigoniri, şi Mihai apucă drumul de fugă din timpurile mai vechi ale pribegilor, în care-şi mai trăise o parte din tinereţi. In Ardeal el află pe Baltazar Báthory, vărul lui Sigismund, şi prin acest patron el capătă scrisori ale principelui către Marele-Vizir Sinan şi către Eduard Barton, agentul engles, în vederea numirii domneşti, care era singura scăpare. Aceasta de şi, la început, se trimesese de la Poartă ordinul către tânărul Báthory ca fugarul, care dusese şi bani cu dânsul, să fie arestat, luându-se şi catastiful averii „împărăteşti" astfel înstrăinate[2]. El vine deci la Constantinopol, descopere prin Iani bani la Greci, Evrei şi Turci, şi ia dintr'înşii până la 400.000 de lei. Sinan primeşte 20.000 de galbeni, alţi Viziri şi Paşi se împărtăşesc după însemnătatea lor. In acest chip, ajunge la Domnie neobişnuitul pribeag, şi el pleacă în „1592" *(sic)*, într'un alaiu de Ieniceri, de Spahii, de „muţi" împărăteşti, având de conducător pe Emir-Alem, pe Imbrohorul, pentru a fi dus în Scaunul unde straja de 2.000 de Turci rămânea să-i păzească datorita credinţă faţă de Sultan[3].

[1] V. Kunz, *Magazin*, I, p. 197: fragment din socotelile Sibiiului pe 1593.

[2] *Török-Magyarkori Emlékek, Okmánytár*, III. pp. 24-5.

[3] Fragment latin. „ex scriptis Petri Örmeny", în W. Bethlen, IV, *l. c.* V. şi Szamosközy, izvorul lui Bethlen, şi cu alte izvoare ungureşti, în Sârbu, *o. c.*, I, p. 65 şi urm.

După spusele boierilor prin ţara cărora trecu o clipă în vara anului 1597, şi după a străinilor cari aveau ştiinţă despre noi, Silesianul Baltazar Walter lămureşte astfel începutul Domniei lui Mihai, ale cărui isprăvi le povesteşte apoi după scrisul Logofătului muntean. Alexandru, simţindu-se de neam mare, e trufaş „beat“ de mândrie. El creşte datoria ţerii la zece poveri „de aur“, deci 1.000.000 de galbeni. Cu Turcii — ca şi Aron — el despoaie casele, iea dijma copiilor, batjocureşte familiile. Pedeapsa cuvenită-i vine prin Mihai, frumosul, înaltul fecior de Domn, care stătea ca Ban la Craiova şi era iubit în ţară pentru toate virtuţile unite în persoana sa, — între care şi graiul uşor şi frumos [1]. Domnul pune să-l prindă pe furiş, dar Mihai află, scapă în Ţara Ungurească, trece la Constantinopol, unde fruntaşii şi cei mai bătrâni dintre boieri erau pribegi. Ei şi-l cer Domn, ca fiind din neamul vechilor Voevozi, arătând altfel — întocmai ca şi Moldovenii, când cereau pe Petru Cazacul, — că vor pleca în lume. Banul ajută, ca un „unchiu“, şi numirea se face.

Alături cu fabule neroade despre naşterea lui Mihai dintr'un gealep [2], un compilator de letopiseţ, care se născuse vre-o jumătate de veac după moartea lui Mihai, zugrăveşte aceste întâmplări, pe care am dori atât de mult să le cunoaştem mai bine, fiindcă atâtea ni-au venit de la ele, în următorul chip: Mihai e la Craiova; i se scorneşte nume „că e fecior de Domn“, e adus deci la Bucureşti şi, „trecând pe'naintea“ unei biserici — Biserica Albă, cu hramul Sfântului Nicolae — în vremea liturghiei, se opreşte pentru o rugăciune şi o făgă-

[1] „Suavem item prudentemque sine praemeditatione, quoties opus erat, ore affluentem sermonem“.

[2] V. sus, Szamosközy (şi un resumat de d. Crăciun, în „Anuarul“ Institutului din Cluj, şi ediţia, ce am dat, din Cronica lui Constantin Căpitanul.

duință. După ce-și câștigă astfel un razim mai puternic decât al oamenilor, el merge cu încredere în Divan — „la Domn", — *tăgăduiește de năpaste* sau, cum se zicea, în limba juridică, *prinde bâha*[1] — oferă jurământ și izbutește a-și aduce doisprezece jurători, cari întăresc credința de care e vrednic în spusele lui. Scapă astfel, fuge la Turci, își află gealepul-părinte sau, cum zic alții, ruda, pe Iani, și se face Domn[2].

In sfârșit, un al treilea izvor, care însemnă împrejurările îndată după petrecerea lor, scrisoarea lui Andronic Cantacuzino, ni le înfățișează astfel, la 14 Novembre 1593: „Până acum țineam Țara-Românească pe numele Domniei Tale, însă, văzând cerințile timpului și zăbava Domniei Tale" — Andronic scrie lui Petru Șchiopul, nepotul moldovean, care nu uitase că neam de neamul lui, și el însuși chiar, domniseră în Țara-Românească, — „și faima rea și ticăloasă a lui Alexandru Voevod, și intriga lui, pe care nu puteam să o trec cu vederea, m'am ispitit și eu și am făcut pe Banul Mihai Domn al Țării-Românești: am socotit că el e mai bun decât alți marghioli de bei, cari nu arată niciun semn, nici de la tată, nici de la mamă, numai din firea lor marghioli și mincinoși, și argați și nevrednici, oricum i-ai privi. Insă cu Banul Mihai s'a mulțămit biata țara și s'a rugat lui Dumnezeu, care i-a învrednicit și li-a dat un așa de bun păstor și creștin, și iubitor de săraci, și cu frica lui Dumnezeu, și au binecuvântat și pe părinții miei răposați, pentru că am ajutat, cu ajutorul prea-bunului Dumnezeu și cu puterea prea-cinstitului Impărat (care să trăiască întru mulți ani), a Impăratului Impăraților, și l-am făcut Domn; pentru

[1] La același cronicar, judecata supt Antonie-Vodă a lui Stroe Leurdeanul.

[2] Cf. mai sus, pp. 234-236.

care primesc multe mulţămiri. E vrednic să păstorească un popor: mai bine el decât alţii"[1].

Aş crede că Mihai fu numit Ban încă de Ştefan Surdul, sau în timpul vacanţei de Scaun: în orice cas, Alexandru-l înlătură de la început, pentru bănuielile de care am vorbit. El se va fi dus la moşiile sale şi acolo trebuie să-l fi prins oamenii domneşti, slujitorii. Şi putem spune cu oarecare siguranţă când s'a întâmplat aceasta.

Mai mult decât pentru oricine, Domnia a fost pentru Alexandru un lanţ de primejdii, din care nu-l putea scăpa decât cu greu „răutatea", firea hrăpitoare. Era de câteva săptămâni în Scaun, abia-i ajunsese vremea să-şi cunoască boierii, şi Vizirul Siavuş căută să-l scoată în folosul fratelui lui, Ionaşcu. Ca să nu se supere Ienicerii, el găsise meşteşugul: Alexandru, care stătea bine sănătos în Bucureşti, trecu ca mort pentru dânsul şi, dacă el nu şi-ar fi avut prietenii, iar Siavuş ar fi fost mai departe de mazilie, înlocuirea se făcea[2].

Dar îndată se întâmplă în Constantinopol răscoala spahioglanilor, recruţilor aleşi din cari se alcătuia pe urmă aristocraţia de cavaleri a Spahiilor din timarurile răspândite asupra întregii Impărăţii. Pentru o zăbavă a plăţii faţă de Ieniceri, rivalii lor, ei se ridicară furioşi, cerând capul tefterdarului care-i coborîse prin purtarea lui în al doilea rând. In zădar li se oferiră banii de cari era vorba, în zădar rând pe rând veniră dregătorii mari şi mici pentru a li arăta ce nelegiuire ar face ucigând pe tefterdar, care e un emir, din neamul lui Mohammed: pentru a-i potoli, Sultanul trebui să

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 373-4. Facsimile al originalului în Iorga, *Operele Cantacuzinilor*, Album.

[2] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 769, nº CCXLIV. Se aţineau şi Ilie şi Radu, mazilii fără Domnie; nº CCXLIII. Cf. p. 325, nº CCCCXLIII.

ațâțe împotriva lor pe slujbașii Seraiului. Dar, izbutind să-i domolească prin lovituri, Murad se îngriji să schimbe pe Marele-Vizir, care nu știuse să împiedece asemenea scene rușinoase și pline de primejdie. In sara de 3 Februar 1593, bătrânul Sinan, chemat din retragerea sa de la Malgara, era primit de o mulțime de 70.000 de oameni, purtând facle și felinare și aclamând prin strigăte de bucurie fanatică pe octogenarul dușman al creștinilor, pe înțeleptul și biruitorul războaielor pentru lege, pe vechea și iubita căpetenie a ostașilor Islamului[1]. La 4 i se dădea pecetea împărătească, și în curând venirea lui la putere se simți prin fapte.

Ambasadorii creștini cari se înfățișară înaintea lui nu plecară cu toții mulțămiți. Aspru ca un țăran din munții săi albanezi, trufaș, obraznic din sistem, pălmuind pe acei cărora li vorbia prin laude și amenințări, care, venind din partea altuia, n'ar fi fost crezute, el sună în urechile tuturora trâmbița războiului. Barton, despre înlocuirea căruia se vorbise, primi o dojană din cele mai puțin meșteșugite: Sinan îi aminti ce a fost trimes să facă la Poartă, îi vesti că nu va zăbovi cu scoaterea lui Aron din Moldova și, ca să-și întărească făgăduința, puse la opreală pe capuchehaiaua acestuia[2].

Ambasadorul german, represintantul, adese ori umilit, al unui Stat mare, cu titlu strălucitor, dar cu o situație grea, avu să îndure și el, mai ales el, o scenă care nu era zădarnică, ci prevestia ostenelile și suferințile unui apropiat viitor războinic. Se ceru un dar neobișnuit și răpede de la „Craiul din Beciu", care se

[1] Hurmuzaki-Iorga XI, p. 315, nº CCCCXLIV, și p. 769, nº 1.

[2] *Ibid.*, p. 769, nº CCXLV; IV², p. 171, nº CXXXIII; Brown, *o. c.*, p. 58.

numia pe sine Impărat creştin: fără de aceasta, vor suna armele biruitoare ale Padişahului în lupte nouă[1]. Răspunsul dat de către ambasador în April se păru obraznic, şi Sinan îşi arătă nemulţămirea în felul care-l făcuse vestit pentru asprime şi în mijlocul Turcilor: casa lui Kreckwitz fu încunjurată de păzitori, dragomanul se trezi în temniţile pentru oamenii de rând, hârtiile fură luate cu sila, cercetate, tălmăcite. Se ţinu în sfârşit Divanul războiului, care hotărî lucrurile, aruncând către graniţă, unde pacea nu domnise niciodată cu adevărat, pe beglerbegul Greciei în fruntea spahiilor[2]. Ambasadorul stătu astfel supt pază până la începutul lui Iulie, când îl ridicară şi pe dânsul pentru a-l duce la închisoare[3].

Căci războiul pe câmpii de luptă începuse acum, cam fără ştirea acelora cari, în Constantinopol, voiseră să sperie mai mult pe Nemţi prin proclamarea lui în Divan. Ca de obiceiu când creştea iarba pentru caii vitejilor jăfuitori, călăreţii Paşei din Bosnia mergeau să vadă bogăţia care fusese adunată pentru dânşii de supuşii Impăratului dincolo de apele hotarului. Acum în 1593, Paşa Hasan adună supt flamurile lui nu mai puţin decât 30.000 de oameni, având în fruntea lor begi vestiţi prin vitejia sau prin sângele lor ales. Planul era să se atace Sissekul, dar un număr de comandanţi germani prinse de veste, şi o bună armată creştină veni să întâmpine pe năvălitori într'un unghiu de râuri, unde pământurile prădate ale câmpiilor ca şi valurile lacome ale apelor aşteptau pe învinşi. Aceştia fură Turcii, şi între înaltele capete secerate de biruinţa răzbunătoare se găsiau două Sultanzadele, doi fii de Sultane, din

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 769, nº CCXLV. Pentru pregătirea războiului, pe larg, Sârbu, *o. c.*, I, p 70 şi urm.

[2] Brown, *o. c.*, pp. 70-1, şi CLIX. Inedit în Sârbu, *o. c.*, p. 84 şi urm.

[3] *Ibid.*, p. 789, nº CLXXIX.

vinele cărora curse în acest unghiu fatal de creştinătate un sânge scump, care cerea răzbunare[1].

Strigătul de durere al bătrânelor principese atinse prin moartea în înfrângere a fiilor lor, mişcarea de revoltă a mândriei turceşti jignite, puseră în fruntea unei mari oştiri pe Sinan însuşi, care nu-şi dorea ceasuri mai fericite în bătrâneţile sale. „Sultanul jurase pe capul său şi pe sufletele strămoşilor săi" — cel mai solemn şi mai mare din jurămintele ce putea face un Padişah, acela care pecetluia tratatele,— că „va răsbuna sângele ce s'a vărsat". Şi, îmbătat de chiotele mulţimii, de imnurile sângeroase ce-i cântau dervişii fanatici, Sinan însuşi declarase unui Trimes creştin că dorinţa lui de răsplată se va hrăni prin sfărâmarea Vienei şi nu va fi pe deplin săturată decât atunci când zidurile Romei i se vor face praf la picioare[2]. El plecă la 29 Iulie, târând după sine pe ambasadorul germa.. slăbit de târând după sine pe ambasadorul german, slăbit de boală şi de păreri de rău, şi luă încet, între greutăţi tinătăţii în această parte[3].

Îndată ce-şi pusese în minte războiul care începea acuma, Sinan se gândise a stoarce de la tributari mijloacele trebuitoare pentru a înarma şi hrăni ostaşii. Încă din Februar, el trimese porunci în principate, în care nu voia să vadă decât provincii ale Sultanului ca oricare altele, să se gătească tributul mai iute decât de obiceiu şi să fie mai mare cu 30.000 de galbeni decât înainte. Era sigur că această cerere va fi îndeplinită, dar şi astfel el era hotărît să premenească Domniile, puind în locul acestor oameni pe cari nu-i cunoştea şi

[1] V. descrierea luptei în Hammer şi Zinkeisen.

[2] Brown, *o. c.*, pp. 83-4.

[3] *Ibid.*, p. 98. Cf. scrisoarea boierilor lui Petru Şchiopul, în Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 349. E vorba în acest izvor de ieşirea Vizirului în corturi, nu de plecarea lui, care se întâmplă numai peste zece zile.

cari-şi aveau mărirea de la alţii, oblăduitori de ai săi, sprijiniţi totdeauna de dânsul, îmbătrâniţi sau ajunşi la tinereţă supt ochii lui: Domni din neamul cel bun vechiu şi ascultător al Mirceştilor.

De la început, el găsi că ţările împărăteşti de la Dunăre sânt rău cârmuite, că se pierd, spre paguba haznalei. „Află" că se găsesc în Constantinopol boieri cari nu-şi mai găsiau rostul în Moldova şi în Ţara-Românească, vechi credincioşi şi prieteni ai fraţilor Alexandru şi Petru şi ai fiului celui d'întâiu, Mihnea Turcul. Cunoaştem numele acestor stăruitori de schimbare, în fruntea cărora veni îndată Mohammed-beg de Nicopol, adecă Mihnea însuşi, care nu încetase de a fi ambiţios, pentru sine şi pentru neamul său, turcindu-se. Era Nicolae „Românul", Stolnicul lui Petru Şchiopul şi acela care stătuse mai mult timp la Constantinopol, apărându-i, pe lângă Banul Iane, interesele de Domn moldovenesc[1] şi răspunzându-i la Poartă haraciurile[2], până la sfârşit, în 1591. Apoi Andrei Hatmanul, unul dintre cei mai de aproape boieri ai lui Petru, un martur al căsătoriei lui secrete cu Doamna Irina, un tovarăş de pribegie, care, dacă se întorsese o clipă în cea d'întâiu Domnie a lui Aron, nu se mai împărtăşi de binefacerile şi răspunderile celei de a doua, ci, plecând din Moldova, găsi la Constantinopol pe Stolnic, care pornise din Bucureşti. Doi boieri români singuri nu puteau isprăvi însa un lucru greu ca acesta, chiar când îi ajuta un fost Voevod şi acum beg de hotare. Trebuiau pentru aceasta Răsăriteni, oameni nascuţi pentru asemenea „amestecături" la puternici lorţii, prin care se înălţau, se îmbogăţiau şi periau Cu Andrei şi Nicolae, precum şi cu Mihnea Mehemed, se reuniră deci pentru a da lui Petru-Vod.

[1] V. Iorga, *Documente relative la Petru Şchiopul şi la Mihaĭ Viteazul*, pp. 3, 21.

[2] V. şi Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 233, nº CCCLVII; p. 397.

fugarul, după un timp de aproape treizeci de ani, Scaunul Ţării-Româneşti, Grecul Andronic Cantacuzino, noul „Ban" şi facator de Domni, Grecul Policrat Kamerinos, pe care nu-l cunoaştem altfel decât printr'o scrisoare a lui în această afacere, şi fraţii acestui Policrat, Armeanul Bostan, negustor şi agent politic, şi Levantinul Benedetto Bruti, un frate al lui Bartolomei si al dragomanului veneţian, mort de curând, Cristofor. Această ligă de interese se puse la lucru pentru a sapa pe Alexandru-cel-Rau, care se săpa însuşi, prin purtarea lui, şi a smomi pe obositul, batrânul, bolnavul Petru-Vodă, care se stângea în adapostul sau dela Bolzano-Bozen.

Ei înfaţişara lui Sinan, la care fură chemaţi fiindcă doriseră a fi, starea nenorocită a ţării „lor", unde spuma neamurilor: ciobani, argaţi, Cazaci, stoarce pe locuitori şi-i aruncă peste hotare. Ei sânt de vină, aceşti Domni răsăriţi din nimic, pentru paguba raielei, care va fi şi paguba „Impăratului". Pentru a se îndrepta lucrurile, trebuie un Domn cunoscut, dintr'un neam mare şi sigur, care să aibă bani pentru a plăti dintr'o dată, în loc de a merge în mijlocul creditorilor săi, ca „aceşti oameni cari nu sânt nici de treabă, nici de slujbă", ci numai încurcă şi supără lumea. Un astfel de mântuitor ar fi de pilda Petru Şchiopul, şi acesta era pus să scrie — sau se spunea în numele lui — că fuga, care ar fi fost o piedecă pentru o nouă numire, nu a fost o faptă de hain, ci numai o mişcare de teamă la vederea că i se duce de la cârma Impărăţiei acel sprijin puternic ce era Sinan însuşi.

Se ajunse astfel, nu la mazilia lui Alexandru sau a lui Aron, ci la chemarea lui Petru, în cuvinte iertatoare, ca să se înfaţişeze la Poartă pentru a i se da caftanul, de care era mai vrednic decât oricine[1].

[1] Pentru toate aceste lucruri, trimet la povestirea şi izvoarele cuprinse în Hurmuzaki-Iorga, XI.

Până atunci nu era încă vorba de Mihai și, dacă el fusese descoperit ca fiu de Domn, prins, întemnițat, osândit și iertat, cu minune sau fără, de Alexandru, el nu pribegise încă în Ardeal, ci, pornind de la o Curte primejdioasă pentru dânsul, se ascunsese la vreuna din multele lui moșii. Astfel se încheiase întâiul act al cuceririi Scaunului domnesc de dânsul.

Dar el trebui să audă ce se petrece la Constantinopol, unde lupta pentru Domnie se dezlănuise răpede și pentru ambasadorii străini, ajungând chiar la urechile unuia așa de strâns păzit și bine supraveghiat ca al Impăratului german. Va fi așteptat și el, ca și multa lume, o nouă stăpânire blajină, patriarhală, cruțătoare a lui Petru, pe lângă care ar fi putut trăi, chiar în Divanul țării, cu toate bănuielile ce fusese să-i răteze capul. Dar peste câtva timp se văzu ca bătrânul e așteptat în zădar. Nu că n'ar fi voit sa vie: îi era așa de dor de ai lui, așa-i sângera de mult inima în străinătatea banuitoare, lacomă de banii și de tainele lui, care-i grăbia sfârșitul!; setos de comori nu fusese, și de cinste era sătul acum când i se îngâna viața cu moartea; dar avea dorința de a se stânge în tr'un ietac răcoros dintr'o veche Curte domnească, între înaltele făclii de ceară care luminează drumul sufletului ce se duce, în cea d'intaiu bătaie a clopotului care ar vesti lumii iertarea lui de suferințile vieții din care gustase în destul... Ar fi voit sa plece, de sigur, pentru a muri pe pământul sau de naștere și stăpânire. Dar Tirolul era departe, nesfârșit de departe pentru un bolnav ca dânsul, și oaspeții lui, înștiințați de gândurile mari ce are, i se prefăcuseră în temnicieri, hotărîți să nu îngăduie plecarea spionului turcesc cu comorile ascunse. Dupa multe asigurări și stăruințe se văzu că Petru nu va sosi niciodată la Constantinopol, și singuri Andronic Cantacuzino și ai lui se îndreptniciră să-l

mai aştepte câtăva vreme, pentru a fi fără păcat faţă de dânsul.

Dar în Iunie, la început, înainte de lupta de la Sissek, şi când abia începeau să apară semnele sigure ale războiului, se înfăţişa la Poartă o solie de tânguitori pentru a cere să li se ierte cârmuirea Domnului „rău". O asemenea solie nu apuca, de obiceiu, drumul, mai bine supraveghiat, prin ţară, ci trecea prin Polonia pentru Moldoveni, prin Ardeal pentru Românii din Ţara-Românească, luându-şi de acolo prielnice învăţături şi folositoare scrisori de recomandaţie. Ni aducem aminte de mărturia lui Petru Armeanul şi a compilatorului muntean că Mihai, bănuit din nou, luase acum calea munţilor, şi de adausul celui d'intâiu că l-ar fi adăpostit şi i-ar fi mijlocit stăruinţi înscris, de la principe, Baltazar Báthory, vărul lui Sigismund, care Baltazar moştenise de la tatăl său moşie în vecinătatea noastră şi un rol de prieten, găzduitor şi protector pentru Domnii noştri şi oamenii lor. Mihai veni apoi, ni spun acele izvoare, la Constantinopol, dar, când se aducea arzul la Divan, nu-l ţinea în mână niciodată acela în folosul căruia se făcea.

Solii de plângere ai Ţării-Româneşti în Iunie 1593 ar fi cerut în desnădejdea lor fie şi o cârmuire de-a dreptul prin Turci, o Domnie cruţătoare din partea unui Voevod păgân. De vor fi vorbit astfel, nu putea să fie, în acele timpuri de credinţă, decât o vorbă nesocotită, spusă la mânie. Ambasadorul veneţian, care ni dă ştirea, adauge ca nici Turcii, cari ştiau că Împăratul lor nu poate guverna de-a dreptul şi supt a sa răspundere, aşa cum erau siliţi să faca oamenii săi de afaceri creştini, n'ar fi încuviinţat niciodată o astfel de propunere. Dar ei nu dadură pe tânguitori în mâinile răsbunătoare ale aceluia împotriva căruia unelti erá, nici nu-i trimeseră acasa cu un răspuns scurt şi o bu na

dojană. In vederea cheltuielilor războiului, lucrurile se lăsară îngăimate, pentru a da prilej de plată şi lui Alexandru-cel-Rău şi pârîşilor, lui şi lui Petru-Vodă „fugarul" şi lui Ştefan Bogdan, cel abia mazilit şi care, tot aşa de puţin sătul ca şi la plecarea din Scaun, alergase la Veneţia, unde, cu mijlocitorii săi levantini, se afla tocmai pe atunci în straşnică ocupaţie[1]. Un tinerel fiu al lui Iancu-Vodă fiul Săsoaicei plecase din Cameniţa, cu mama lui, o Greacă, şi începuse rătăciri prin Apus, cerşind în cale mijloace ca să ajungă în stăpânirea Moldovei sale de moştenire, sau, dacă s'ar întâmpla ca locul să fie prins acolo, în Domnia, străină pentru dânsul, a Ţării-Româneşti[2].

Câtă vreme însă Marele-Vizir nu trecuse de zidurile Constantinopolei, mai probabilă decât oricare alta era numirea clientului din Tirol, bătrânul Petru-Vodă, încet în hotărîre ca şi în mers.

S'ar fi cuvenit — şi aceasta era şi aşteptarea tuturora — ca Sinan să plece încă din primăvară, „când se dau caii la iarbă", împotriva creştinilor; dar atâtea alte înrâuriri se încrucişau cu aceia pe care el o exercita asupra bătrânului Sultan maniac! Trebui înfrângerea sângeroasă, ruşinea din Croaţia pentru ca Murad al III-lea să-şi strice liniştea de pătimaş al zgârceniei, şi loviturile învingătoare ale creştinilor pe acest depărtat câmp de luptă tăiară şi lanţurile de sfială bătrânească, bolnavă, care ţineau în loc avântul oştilor şi al trufaşei lor căpeteni. Plecarea se făcu aproape în grabă, aşa încât multe afaceri însemnate fură lăsate, neapărat, în grija chehaielei, înlocuitorului Vizirului-Mare. Intre aceste afaceri ar fi fost şi numirea unui Domn muntean.

Dar o altă explicaţie se impune mai mult decât

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 347.

[2] Iorga, *Pretendenţi domneşti*, p. 60; *Relaţiile cu Lembergul*, I, p. 53 şi urm. *Studii şi doc.*, XXIII.

aceasta. De şi plecat aşa de grabnic, Sinan nu putu înainta rapede, ţinut necontenit pe loc de trupele miserabile, totdeauna gata de răscoală pentru bani neplatiţi, care stateau pe atunci la îndemâna unui comandant turc. In mijlocul zgomotului de nesupunere al fiecării zile, el ajunse abia la Adrianopol, şi de acolo luă agale drumul către Belgrad, urmând pe ostaşii săi mai curând decât poruncindu-li, cu toate că aceştia iubiau pe voinicul bătrân cu nasul de vultur, din ochii focoşi ai căruia strălucia ca o asigurare de biruinţă. Abia la 6 Septembre se ştia la Constantinopol, că Ienicerii şi Spahii au scos pe Marele-Vizir din Sofia[1] şi la 25 ale lunii se vorbia la Bistriţa, în Ardeal, despre prinderea şi trimeterea în lanţuri la Poartă a lui Alexandru-Vodă, mazil în sfârşit[2].

Pe când soldaţii neascultători hotărau astfel despre toate, se întâmplă la Bucureşti un fapt pe care Domnul nu-l voise, dar pe care trebuia să-l plătească. Un Ienicer negustor, dintre aceia cari purtau scufie de pâslă albă fără a se lupta vre-odată, un Ienicer onorariu, va să zică, se luă la ceartă cu un slujitor al Voevodului, şi fu omorît pentru a curma discuţia. Se găsi, firește, cine să dea de ştire la Poartă despre această ucidere, care nu putea fi îngăduită. Ienicerii, solidari ca totdeauna la răsbunare şi câştig, făcură zgomot la porţile celor mari şi, pe de altă parte, fiind pe această vreme şi însemnaţi capitalişti, ei strânseră unul de la altul atâţia bani câţi trebuiau pentru peşcheşurile „Banului Mihali". Iani, Andronic Cantacuzino şi ambasadorul engles întregiră suma, care era cea obişnuită pentru cumpărarea Scaunului: aproape o jumătate de milion. Mihai fu ales astfel, dar el trebui să alerge la Sinan, care părăsise abia Sofia, pentru a primi de la dânsul,

[1] Brown, *o. c.*, pp. 103-4, n° 213.
[2] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 774, n° CCLII.

caci el păstrase pecetea şi întregimea atribuţiilor sale de Mare-Vizir, numirea definitivă şi solemnă. Acolo în lagăr — era ca o prevestire, pentru viaţa, ce trebuia să se strecure tot în lagăre, a noului Voevod — va fi îmbrăcat Mihai, Domnul Ţării-Româneşti, obişnuitele însemne şi, ceremonia petrecându-se departe de ochii ambasadorilor, ei nu ştiură să povestească multe despre dânsa.

La schimbările de Domnie de pe atunci, o grijă de căpetenie era să nu fugă mazilul cu banii strânşi, cari aparţineau toţi „Impăratului". De aceia cea d'intăiu măsură fu expediarea încă din Constantinopol, de sigur, a ceaşului care să aducă pe Alexandrŭ[1], care trebuia să trăiască încă mulţi ani în chinurile ambiţiei nesatisfăcute. Numai după câtva timp, la o dată ce nu se poate hotărî — cel d'intăiu act cunoscut al lui Mihai e datat din 7 Decembre[2] — Domnul cerut de ţară pornia în umbra sangeacului spre reşedinţa sa din Bucureşti. O umbră pe care nu era s'o îngăduie multă vreme, precum nu era să sufere lângă dânsul decât în cele d'intăiu timpuri nesigure ceata de Turci, desfăcută din tabără, care mergea să-l pazească, — de alţii ca şi de dânsul însuşi.

---

[1] Data din *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 105: 8 Septembre, trebuie îndreptată după aceia arătată de scrisoarea din Hurmuzaki-Iorga, XI, *l. c.*

[2] Bibl. Ac. Rom., doc. 9/LXXII.

CAP. IV.

Cel d'intâiu an din Domnia lui Mihai-Vodă. Răscoala împotriva Turcilor.

Mihai serbă aniversarea anului întrării sale în Bucureşti prin focurile mândre de bucurie care ardeau în casele Vistierului Dan, încunjurate de tunuri, pe bunii săi împrumutători de lege turcească, pe negustorii cu preţuri fixe şi pe ostaşii împărăteşti cari nu cruţau nici pe creştinii din paşalâcuri, cu atât mai puţin turma umilită a unui Voevod birnic.

Până atunci însă se strecură un greu timp de crisă, de luptă interioară, în care vom căuta să aducem câtă lumină e cu putinţă.

Dacă Turcii ar fi putut bănui ce se ascunde în sufletul acestui tăcut om de luptă şi dacă ar fi găsit vreme ca să se amestece în afaceri aşa de neînsemnate ca numirea boierilor din Divanurile vasalilor, ei n'ar fi putut alcătui pentru Mihai un Sfat mai bun în sensul lor decât acela pe care-l întâlnim în cele d'intâiu acte ale Voevodului nou. Toţi sânt boieri bătrâni, bucuroşi de liniştea lor plătită cu sângele ţeranilor fugari sau desbrăcaţi de moşie, ori Răsăriteni deprinşi a trăi cu capul supt jug. Să-i luăm pe rând, pentru a-i preţui. Marele Ban lipsind, — cu toate că el se afla poate la Craiova lui şi pare a fi fost Mihalcea, un Grec din Chios[1], —

[1] V. Iorga, *Contribuţii*, p. 49, nota; 51, nota 2; *Doc. rel. la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul*, p. 56. Dar Mihalcea fusese şi Banul lui Mihnea-Vodă; *ibid.* V. şi mai departe.

fruntaşul boierilor din Bucureşti, „presidentul Consiliului", e Mitrea Vornicul. Îl cunoaştem bine: un vechiu boier de ţară, care luptase cu douăzeci de ani în urmă, fiind Comisul lui Alexandru Mircea, împotriva cumplitului Ioan-Vodă Moldoveanul, trecuse de la Alexandru la fiul acestuia Mihnea, îl slujise cu credinţă, aşa încât trebuise să fugă în Ardeal la venirea lui Petru Cercel, dar se întorsese după cei doi ani ai Domniei acestuia pentru a fi până la sfârşit Vornicul-Mare al lui Mihnea şi, cum ştim, colegul de boierie a lui Mihai chiar [1]. Înainte de această întoarcere a lui în afaceri, Mitrea, lăsat la o parte de cei doi Domni efemeri, se îngrijia prin danii de sufletul său şi al soţiei, Neaga [2]. Marele Logofăt, al doilea în rang la Munteni, e Andrei, un om nou, dar numai pentru Ţara-Românească, de oare ce el nu pare să fie altul decât Hatmanul si Vornicul lui Petru Şchiopul, care boier mazil venise la Constantinopol pentru a câştiga Domnia stăpânului său şi, neizbutind, va fi fost luat în alaiul său, nu fără voie, de învingător; de şi se ispitise a servi câtva timp şi lui Aron-Vodă, „Andrei Hatmanul" era ca şi Mitrea un om de casă al Mirceştilor, ocrotiţii lui Sinan Vizirul. Spătarul Dumitrachi îşi face acum întâia oară întrarea în Divane, şi el pare a fi fost un Grec, dintre aceia ale căror împrumuturi se plătiau de Domni prin caftane care se puteau specula. Vistierul Pangratie întră, cum e de obiceiu casul pentru Vistieri, în aceiaşi categorie. In sărăcia de credincioşi a Domniei nouă, locul de Comis rămâne până târziu în anul următor neîmplinit. In Stolnicul Dragomir recunoaştem pe fostul Postelnic cu acest nume, singurul cumnat al Domnului după Doamna Stanca [3]. Păharnicul Manta e Postelnicul lui Alexandru

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI.
[2] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XXI şi nota 8, XXV, n: 8, 191, 820, 827, 832-3.
[3] V. şi mai sus.

cel-Rău, scazut prin urmare ca dregătorie: niciun alt ajutor al lui Ştefan şi Alexandru, Domnii fără însemnătate şi legături în ţară, nu e primit pe lângă Mihai. Ca un boier care nu mai fusese înălţat la trepte din Divan trebuie a se socoti şi Cocea sau mai bine Coci, formă care ar dovedi că şi acesta nu-şi avusese strămoşi pe pământ românesc; cu totul deosebit de „Koscza" Cazacul, care se luptă la Călugăreni [1], el e acelaşi cu Păharnicul Coci al lui Aron-Vodă, în Novembre 1591, aşa că el trecuse de la Mihaiu la vecinul său [2], dar coborîndu-se ca rang, de oare ce Mihaiu îi dăduse Postelnicia [3].

Acesta nu era, de sigur, un Divan de răscoală. Dar puteri care să fie întrebuinţate pentru aruncarea apasătoarei stăpâniri turceşti, doritori de faimă pe câmpuri de luptă primejdioase se găsiau în Ţara-Românească. Oameni ca Mitrea şi Andrei apucaseră încă timpuri când se credea că Impărăţia turcească, înaintea căreia cădeau cu zgomot şi cele mai puternici stavile, va îneca lumea, şi privelîştea înspăimântătoare pentru creştini a cuceririlor făcute an de an, cu luptători cari nu trăiau pentru altceva, de către un stăpânitor al Răsăritului de energia şi talentul „Măreţului" Soliman, li se săpase pentru totdeauna în suflet, pe acea vreme de tinereţă a lor, când Craiul puternic al Ungariei se îngropase în mocirla înfrângerii, lăsându-şi ţara pe mâna păgânilor. Lor, ca şi lui Alexandru Kendi în Ardeal, sau lui Kovacsôcsy Cancelariul, nu li se putea vorbi

[1] Walter, în Papiu, 1, p. 28: Cosaci cum Koscza praefecto".

[2] Stinghe, *Istoria bisericei Şcheilor Braşovului*, Braşov, 1899, Apendice slavon, p. 3.

[3] Şi la 5 Iulie 1594, Coci era Postelnicul lui Mihai; Bibl. Ac. Rom., cartoanele Ghenadie, II, no. 20. O notă a d-lui Sever Zota arată că Marga, mama lui Vasile Lupu, era fiica lui Coci.

de scăderea, de demoralisarea Impărăţiei turceşti supt urmaşii nevrednici ai Marelui Sultan, de hotărîrea pe care o ar fi luat creştinii, cari se urau aşa de fraţeşte între sine, de a se uni trainic şi credincios pentru a curăţi Europa de neamul barbar care o copleşise, ca şi de armele nouă, cu totul minunate, pe care le-ar fi născocit Nemţii pentru a înlocui curajul ce li lipsia, de prezicerile de izbândă pe care le-ar fi răspândit văzători fără greş în adâncimile întunecate ale viitorului [1]. Ei ştiau atâta: că, pentru a pedepsi păcatele lumii, Turcii au fost trimeşi de Dumnezeu şi că ei se vor duce de la sine, fără silinţi omeneşti care nu pot fi decât zădarnice, atunci când biciul dumnezeesc va fi lovit destul pentru a ispăşi.

Aşa gândia despre „marele războiu" care se pregătia în mintea interesaţilor sau a naivilor, şi bătrânul cu gândul încet şi cumpănit care gusta în Tirol, plângând de dor şi de mânie, ospitalitatea cu de-a sila a creştinilor. Pe acesta-l auzim vorbind despre afacerile timpului, şi spusele lui ne lămuresc asupra sentimentelor pe care le aveau aproape toţi cei de o vrâstă cu dânsul. Petru-Vodă se bucura de înaintarea celor de o lege cu el şi, când îl întrebau mai ales, era încredinţat că e firesc lucru ca puţini creştini să învingă păgâni mai mulţi la număr, cum ştia bine că se întâmplase în ţara sa; căci oştile Impăratului apusean sânt mai bine pregătite: mai ales, merg mai cu orânduială şi se pricep la meşteşugul tunurilor. Dar el tot ar fi mai aplecat către o pace, de oare ce mijloacele Turcilor sânt fără sfârşit, în oameni, bani şi hrană, şi ele stau în mâna unui singur om. Cât priveşte ajutorul ce s'ar putea trage din ţările de la Dunăre, fostul Domn nu-l preţuia câtuşi de puţin: de acolo, din Ardeal ca şi din Tara-Româ-

[1] Wolfgang Bethlen, *o. c.*, III, p. 217-8.

nească şi din Moldova, ar fi de cules numai provisii pentru alţi luptători. Ardealul ar mai putea da trupe şi ar fi în stare să ţie unele pasuri închise, dar Românii lui „sânt prea slabi şi ar fi învinşi". Şi, atunci, ca o dovadă, răsăria pentru dânsul, din amintirea-i slăbită de vrâstă şi boală, soarta frumosului Voevod care purtase acelaşi nume cu dânsul, Petru *Cazacul:* n'a fost el oare scos îndată din Domnia pe care credea s'o păstreze tot aşa de uşor cum o câştigase[1]?

Dar, de când birurile erau prea grele pentru aceia cari singuri trebuiau să le plătească, boierii cumpărau, în Ţara-Românească, moşiile pe care ţerănimea, desnădăjduită, nu mai era în stare să le păstreze. Din plata unui bir, apoi a altuia, din răspunderea zaherelei ceru'e într'o zi şi a celei din ziua următoare, creşteau şi se întăriau drepturi asupra pământului acelor ce se vedea de la început că nu vor ajunge niciodată să arunce povara datoriilor. Hotarele celor puternici cotropiau astfel pe calea legilor şi a dreptăţii din obiceiuri averea celor săraci. In curgerea de câteva zeci de ani, mai puţin decât o jumătate de veac, se săvârşi astfel o schimbare hotărîtoare în stăpânirea moşiilor: aceiaşi prefacere se pregătise pe nesimţite pentru toate satele şi neamurile „cnezilor", şi pentru toate ca se vădi cam în aceiaşi vreme, cu prilejul aceleiaşi crise băneşti, care nimici pe cei mulţi în folosul câtorva.

Aceşti câţiva, cari adunau în mânile lor bogăţia întreagă a ţării, în păşune pentru vite şi ogoare pentru sămănături, puteau privi ca al lor viitorul. Se întâmplă atunci cu această clasă a boierilor munteni, înălţată de odată aşa de mult ca însemnătate, ceia ce se întâmplă totdeauna cu grupele omeneşti, mai mari sau mai mici, a căror viaţă materială înfloreşte. Ea caută să chel-

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 401-5.

tuiască pe toate tărâmurile bogăţia îngrămădită, puterile ce izvorăsc în conştiinţa acestei bogăţii şi a supremaţiei ce resultă dintr'însa. Li trebuiră boierilor lupte îndrăzneţe, răsunet în lume, glorie, în hotare şi dincolo de cuprinsul lor, prea îngust pentru atâta ambiţie.

Boierii cari simţiau astfel şi erau gata să încerce norocul răsplătitor pentru îndrăzneţi, făceau parte din generaţia tânără, care se ridicase, ca şi Mihai şi alături cu dânsul, în a doua jumătate a veacului. Pe când bătrânii se închinaseră, îngroziţi, neînvinsului Soliman, — înaintea tinerilor cari veniau să-i înlocuiască, se desfăşuraseră în anii copilăriei alaiurile de fugă ale Domnilor credincioşi Porţii şi ale begilor dunăreni cari-l ajutau, în vremea când Ioan-cel-Cumplit arăta, după mulţi ani de supunere, că în Moldova lui Ştefan-cel-Mare se mai pot înfrânge oştiri împărăteşti. Pentru cine nu era deprins să judece astfel, decăderea Turcilor era un fapt neîndoielnic, care se dovedia necontenit în vicii, în lăcomie şi lene, în hotărîri nesănătoase, pripite sau întipărite de zăbavă. O clipă, boierii cei noi se învredniciră să vadă în Petru Cercel un Voevod neobişnuit, care răspândia prin viaţa sa de toate zilele, cu Italienii şi aventurierii de tot felul cari-l încunjurau, ca şi prin poveştile aşa de strălucitoare ce se ţineau de trecutul lui rătăcitor, o ispită către străbaterea altor lumi, un avânt către lucrurile care fuseseră privite ca imposibile. Nebuniile viteze ale *domnişorilor* cari râvniau Moldova, isprăvile de legendă ale voinicilor Niprului, în mijlocul carora călăriau către moarte sau biruinţa, către amândouă de cele mai multe ori, aceşti feţi-frumoşi cu inima mai mare decât mintea, toate trebuiau să lase o urmă în spiritele lor uşoare de înrâurit încă. Boierii tineri vedeau, ce e dreptul, cum vedeau şi parinţii lor, zădărnicia ultimă a silinţilor acestora; dar pentru dânşii concluzia era alta: aceiaşi admiraţie care mersese către învingătorii

şi ţiitorii de Scaun se ridica în spre osândiţii la moarte cari priviau drept în faţa mulţimea neînţelegătoare şi cruda şi porunciau, ca Ioan Potcoavă, cu glasul sigur, lovitura care trebuia să li încheie isprăvile numai odată cu viaţa.

Astfel de boieri au fost Buzeştii şi mulţi alţii ca dânşii, numiţi în amintirea timpului sau uitaţi ca nume de dânsa.

Mihai fusese numit de Sinan-Paşa, şi avea astfel oarecare îndatoriri faţă de dânsul. Pe de altă parte, el nu găsi în ţară un curent al boierimii tinere care să se fi manifestat prin ceva; curentul acesta rămânea să se alcătuiasca şi să învingă în timpul stăpânirii lui. In sfârşit, acest om nou, puţin cunoscut într'o străinătate mai îndepărtată, trebuia să fie cel din urmă la care să se adreseze uneltitorii de alianţe creştine menite a uşura situaţia Imperiului atacat de Turci.

Incetul cu încetul însă motive deosebite se adunară pentru a-l sili să apuce drumul răscoalei. Nu doar că n'ar mai fi rămas altul pentru dânsul: firile domneşti obişnuite din această vreme scăpau de strivitoarele greutăţi ale dărilor, peşcheşurilor şi furniturilor prin fugă, luând cu sine banii strânşi pe cari rămânea atunci să-i întregească vre-un urmaş. Mândria lui Mihai, simţul puterii ce statea în el îl făceau să înlature aceasta mântuire a batrânilor, bolnavilor sau fricoşilor. La Constantinopol nu se putea întoarce pentru ca să aştepte în curţile oamenilor cu trecere sau ale înalţilor dregători pomana unui nou Voevodat trecător: umilinţa fugarilor în creştinatate i se parea mai rea decât moartea, — şi astfel mâna lui încleştată de dorinţa răzbunării căzu de-a dreptul pe sabie.

Greutăţile băneşti fură cele dintâiu care facura să

licăreasca înaintea desnădajduiţilor ochi ai Voevodului ispititorul, dar strașnicul mijloc, greu de răspunderi, al rascoalei.

In adevăr, lucrurile stateau astfel în ceia ce privește îndatoririle de plată ale noului stăpânitor: Mihnea plecase la paşalâcul său de Neomohammedan fără să-şi aibă socotelile domneşti pe deplin încheiate. Ştefan Surdul nu găsise vreme, în câteva luni, să facă faţă măcar sinetelor şi fagăduelilor sale. Impovărat de două datorii, pe lângă a sa, îşi începu Alexandru-cel-Rău ocârmuirea, întreruptă şi ea înainte de vreme prin schimbarea din Septembre 1593. Ni se spune lămurit, în cronica muntеana prefăcută de Walter, ca Mihai, venit cu Turcii cari-l împrumutaseră pe dânsul, găsi la Bucureşti pe Turcii cari împrumutaseră pe predecesorul sau pe predecesorii săi, şi trebui sa cadă la învoiala cu dânşii în privinţa stângerii îndatoririlor luate de fiecare din ei în numele ţerii. Armenii, Evreii, Grecii, gealepii de toate neamurile se aţineau şi ei la prada birurilor viitoare, cautând să se întreacă unul pe altul[1]. Singura distracţie în aceste lungi timpuri de aşteptare, departe de cafenelele şi petrecerile Stambulului, erau certele, bătăile şi vânătorile de femei, pe care slujitorii Domniei erau siliţi să le îngăduie, caci altfel ortalele ienicereşti se declarau jignite prin batjocura sau durerea facute unui tovaraş de arme, unui frate întru steag. Mihai ştia că, pentru o astfel de întâmplare, partisanii turci ai lui Alexandru îl părasiseră, şi se întâmplase deci căderea lui din Scaun.

Cât se plati în cel d'întâiu an al Domniei lui Mihai — singurul de altmintrelea în care, fie pace, fie razboiu, Turcii văzură coloarea asprilor şi galbenilor lui, pu-

[1] Walter, *o. c.* p. 10. Un act din 5 Septembre 1583 (7091) al lui Petru Cercel pentru un Nicolae Gealepul se află în Arch. Statului, *Cotroceni*, XI, 1.

tem şti, din fericire, printr'un act acordat la 28 Maiu 1594 lui Mihalcea, fostul Mare-Ban. Bătrânul boier căpătă întreaga moşie Orleştii, cu toate *plasele* ei, pentru că plătise în numele sătenilor, până atunci cnezi, următoarele sarcini: „birul care este pentru haraciul cinstitului Impărat" supt Alexandru-Vodă, când, lipsiţi de bani, toţi locuitorii împunseseră fuga peste Dunăre[1]: alte dăjdii — даждвке — supt acelaşi Alexandru, care nu cruţa cu dânsele; supt Mihai, „birul pentru poclon şi curamà"[2], plata pentru „câble şi chile" — за кьбли и за кили, precum şi birul[3]. Adecă Mihai aruncase întâiu asupra ţerii, ca orice nou Voevod, un bir pentru a-şi scoate — pe cât se putea — cheltuielile făcute la Poartă cu câştigarea Domniei: *poclonul*. Apoi, silit de cereri neobişnuite ale stăpânilor, pusese o *ajutorinţă*, într'o sumă fixă, care trebuia să se împartă între locuitori: „curamaua". Pe lângă aceasta, se adăugise zahereaua pentru oaste: în chile şi câble de grâu, ovăs, ş. a. Sătenii din Orleşti fuseseră impuşi, după însemnătatea gospodăriei fiecăruia, cu câte 500, 700, 1.200, o singură dată: 1.300 de aspri, la darea haraciului; pentru „poclon şi curamà" se ceruse de la o singură „plasa" 11.000 de aspri, iar pentru „câble şi chile" 4.226 alţii.

Marele-Vizir, plecat din Sofia, apucase către Belgrad, unde dăduse întâlnire tuturor corpurilor oştirii sale, care rătăciau prădând în voie, pentru ziua de 20 Septembre sau, în limba oamenilor simpli, cum erau aceşti războinici jăfuitori, la Craiu nou din a doua lună de la plecare[4]. De la Belgrad, unde se trecu Dunărea, navă-

[1] сѣт бѣжал прѣжде врѣме, въ дни алиѧандрѹ воєвод, вьсиҳ приз дѧнав, въ тѣрское земли, радї бирѹл єж єст за ҳарач чститомѹ црю; Bibl. Ac. Rom., doc. 12/L.

[2] за поклони и за корама.

[3] тере єст дал дрѹг бирѹ, что єст сьбирал нѣкишѧл постелник.

[4] Brown, *o. c.*, p. 98.

litorii se îndreptară spre Essek şi, ajungând pe celalt ţerm al Dravei, luară pe rând cetăţile, mari şi mici, care stăteau în drumul spre Buda: astfel căzură şi primiră o garnisoană turcească Vesprimul, Palota, Papa. La ţinta triumfatorului drum militar, bătrânul Vizir se întâlni cu beglerbegul Ungariei, Hasan-Paşa, fiul acelui mare vice-Sultan al lui Selim al II-lea care fusese Mohammed Socoli. Unindu-se cu dânsul, Sinan ar fi voit poate să înainteze mai departe în locuri lăsate de „regele unguresc" din Viena fără altă apărare decât a miliţiilor provinciale, dacă soldaţii lui, cărora li se păruse că şi aşa a fost destul pentru o campanie de toamnă, nu l-ar fi silit să aleagă încă de la Sf. Dumitru, după tradiţia turcească, iernatecele. Parte din regimente fură aşezate la Buda, altele trecură Tisa şi-şi făcură loc de odihnă în Seghedin, iar cei mai mulţi, cu comandantul suprem, luară înapoi calea Belgradului [1].

Armata lui Sinan era foarte numeroasă şi mergea, ca de obiceiu, fără cară cu hrană, rămânând ca provinciile străbătute sau ţara duşmanului, după ce se trecuse hotarul, să o hrănească. Din Bulgaria şi Serbia nu se putea strânge însă zahereaua de nevoie, şi tributarii primiră poruncă de a-şi porni harabalele sau de a încărca şeicele cu „chile şi câble", cum am văzut. Ceaşul venit în Ardeal înfăţişă un catastih în care se însemnau, între altele, 100.000 de chile de făină, care trebuiau predate la Semendria, împreună cu orz, miere, unt şi sare: în urma multei stăruinţi pe la Poartă, cererile fură scăzute întru câtva şi ploile ce căzuseră atunci în ţară dădură lui Sigismund Báthory încă un prilej de zăbavă [2]. Ceia ce putea să facă acesta, membru al

[1] Hammer şi Zinkeisen.
[2] Barovius, *l. c.*

unei dinastii adânc întemeiate, care căpătase tronul Ardealului pentru vechile şi însemnatele-i dovezi de vrednicie, nu puteau face Domnii români, aventurieri veniţi din lumea largă, ca Aron, sau fii de Domn abia destăinuiţi cu această însuşire şi numiţi ieri-alaltăieri, ca Mihai; pe lângă aceasta, ei n'aveau ca Sigismund o vistierie plină, supuşi îmbogăţiţi prin meşteşugul şi negoţul lor, în stare să umple de argint casele de război şi li lipsia, în sfârşit, o oaste de Curte, ca, dincolo, trabanţii, ori luptători ai oraşelor, precum erau contingentele săseşti ale „Craiului". Ei stăteau numai cu o boierime pe care n'o cunoşteau bine şi de care nu puteau să fie siguri, cu nişte ţerani cari, desbrăcaţi în mare parte de averea lor, reduşi la sapă de lemn, n'aveau nicio tragere de inimă pentru lupte. Intr'o asemenea situaţie, ei nu puteau decât să jăfuiască ce mai rămăsese în vatra şi bătătura satelor şi să trimeată Turcului hrana cerută de dânsul.

Intreţinerea unei oştiri turceşti în mers era o grea sarcină, şi ţările noastre n'avuseră s'o mai îndure din timpurile lui Mircea Ciobanul şi Pătraşcu-cel-Bun, în Ţara-Românească, când toate stăteau altfel. După ce Sinan se aşează la Belgrad pentru toată iarna, ceràndu să i se aducă toţi banii şi toate provisiile ce puteau să-i fie de trebuinţă, situaţia principatelor se făcu şi mai rea. Provisii, turme — Mihai pomeneşte într'un document din 12 Ianuarie 1594 „cornăritul oilor şi al boilor" plătit de un boier pentru cnezii pe cari-i despoaie pe urmă[1] — luară drumul către sălaşul ostaşilor, deprinşi a face bielşug ca nişte „fii iubiţi ai Impăratului".

Atâta nu era de ajuns. După întoarcerea lui Sinan către Belgrad, creştinii luară în două puncte deosebite

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. 29 LXXVI.

ofensiva: câțiva nobili unguri din serviciul Împăratului, cu Palffy și Nadásdy în frunte, atacă Alba-Regală, vechea reședință a regilor unguri, și, când Pașa de Buda alergă să despresure cetatea, ei nu se sfiiră să-i stea împotrivă, într'o luptă, care se sfârși cu o foarte mare biruință a Imperialilor. Pe de altă parte, în Nord, comandantul Ungariei Superioare, Cristofor de Teuffenbach, sfărâmă bariera turcească aflătoare înaintea orașelor Maramurășului. Sinan, care se lăudase către Ardeleni, pe când era încă la Palota, că va merge să caute pe împărătescul său dușman până la Viena și în castelul din Praga[1], văzu bine greutatea luptei pe care o începuse cu speranțe prea mari. El se hotărî deci a chema ajutorul Tatarilor și ceru pentru a-i scoate din pustie porunci ale Sultanului, care fură trimese încă din iarnă.

In asemenea împrejurări, Domnii erau înștiințați și ei de trecerea hordelor, cu firmanul „împărătesc" de a găti provisii și conace. Pe lângă cele ce erau să dea cu socoteală, ei trebuiau să se aștepte însă la luarea cu hapca pe o scară foarte întinsă, la prădarea neomenoasă a Ținuturilor străbătute de păgâni, cari se pregătiau astfel pentru jaful în țara dușmanului: când beglerbegul plecă la 1589 asupra Poloniei, el robi, nu numai Sniatynul regelui, ci și Ținutul Cernauțului, care era al voevodului Moldovei[2]. Când, pe la începutul lui 1594, ordinul de a face drum lesnicios și îmbielșugat voinicilor Hanului sosi la Aron-Vodă, el răspunse printr'un refus, având, fără îndoială însă, înțelepciunea de a-l îmbrăca în forme cuviincioase[3]. Dar, oricare ar

[1] Barovius și, după el, W. Bethlen.

[2] Act al lui Aron-Vodă, 11 Iunie 1594, la Bibl. Ac. Rom.: „s'au prăpădit [ispisoacele] când au robit Turcii Sneatinul și Țănutul Cerneuțului"; traducere.

[3] Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 1, nº 1; Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 125, nº 2.

fi fost cuvintele arzului lui şi al Moldovei, el era hotărît ca, prin orice mijloace, să împiedece ruinarea ţerii de către temuţii oaspeţi.

De mai multă vreme, el, ca şi „fratele" mai puternic din Ardeal, Sigismund Báthory, începuse a strecura la creştini ştiri folositoare, oferte nelămurite încă, cereri sfioase de ajutor. Principele ardelean nu era ameninţat numai cu o raită a Tatarilor în munţii Maramurăşului, sau, şi mai rău încă, de-a lungul provinciei, dacă ei ar străbate prin pasurile moldoveneşti. Ca unul care avea o bună oaste, mijloacele de a o înarma şi de a o ţinea şi se găsia în vecinătatea nemijlocită a câmpului de luptă, el primi de mai multe ori poruncă din partea lui Sinan de a merge, cu tunuri şi tot ce se cuvine, pentru ca să asedieze, alături cu Paşa de Timişoara, Kalló sau altă cetate de la hotare, precum făcuse înainte de dânsul Ioan-Sigismund Zápolya, un credincios vasal al Sultanului Soliman. Tânărul Báthory ştiu să piardă timpul până în toamnă, dar pentru primăvară i se ceru iarăşi a da dovadă de credinţa, nu numai prin plata de tribut, împărţirea şi făgaduiala de daruri, ci şi printr'un puternic ajutor militar împotriva Nemţilor călcători ai tratatelor[1].

Acest ajutor era hotărît Sigismund să nu-i dea cu niciun preţ, cu toate că un puternic partid din provincie era de părere să se urmeze şi cu prilejul acestui nou războiu dintre Turci şi Imperiali politica de oportunism rece, care adusese atâtea foloase pe vremea „regilor" din familia Zápolya. Să se vadă în fruntea unei oştiri creştine alaturi de sangeacele şi tunurile Paşilor şi begilor lui Sinan i se părea un păcat, care nu se poate uita, faţă de Dumnezeu. Avea abia douăzeci de

[1] Izvoarele ardelene citate. Cf. Sârbu, *l. c.*, p. 107 şi urm.

ani, şi sufletul lui de om mediocru şi slab, în fond, oglindia neschimbate învăţăturile preceptorilor săi, pe care-i avuse mulţi şi aleşi cu îngrijire. Unii dintre dânşii erau aventurieri italieni, de la cari nu deprinsese numai talente variate şi destul de rare, ca acela de a juca mingea după regulele artei, precum şi racheta şi *pallone,* de a arunca discul, de a ridica greutăţi, de a învârti cai nedeprinşi cu călăria, de a dănţui elegant după moda italiană, de a mânui cu pricepere sabia, de a vorbi italieneşte ca în saloanele Apusului elegant, de a cânta în sfârşit, din diferite instrumente şi de a compune bucăţi de muzică. Pe atunci Italia era stăpânită de ideile antichităţii, şi idealul era, ca în timpurile de virtute învingătoare ale ei, să se câştige gloria [1]. De glorie îi vorbiau toţi aceşti pensionaţi ai micii Curţi din Alba-Iulia, dar nu numai aceşti virtuoşi, meşteri în complimente şi linguşiri, aceşti strălucitori parasiţi, represintanţi ai civilisaţiei şi modei. Pentru învăţătura limbii latine, literaturii retorice şi istorice, i se dăduseră lui Sigismund învaţători iesuiţi, din acel Ordin puternic şi temut pe care opunerea Statelor din Ardeal îl silise odinioară a-l goni pentru câtva timp [2]. După ce-şi isprăvi învăţăturile, principele păstră pe lângă dânsul ca duhovnic şi sfetnic de căpetenie, pentru lucruri de conştiinţă ce nu se împărtăşiau altora, pe Alfonso Carrillo, un Iesuit spaniol, dintr'o mare familie [3]. Carrillo, un om de autoritate şi un om dibaciu, represinta pe lângă tânărul său fiu duhovniceşte ideile de Biserică Militantă, de zdrobire a păgânismului încălcător, de triumf universal al catolicismului şi şefului

[1] Relaţia lui Petru Busto, în Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 28, nº LXII.
[2] V. Iorga, *Pretendenţi domneşti,* p. 10.
[3] V. Szilágyi, *Carrillo Alphonz diplomacziai működése, 1594-8,* Budapesta, 1877 (ed. Academiei Maghiare).

lui, Papa. Unii dintre străinii cari-l încunjurau, mirenii, îi vorbiau de căsătorii cu principese purtând mari nume, cunoscute de veacuri în Europa latină, şi-l îndemnau a trimete ambasadori la ducele de Toscana şi la alţi adepţi distinşi ai Renaşterii, cari puteau să-i facă şi lui o reputaţie. Iar clericii, — adecă părintele Alfons, — îi amintiau de unchiu, marele rege Ştefan, în care catolicii văzuseră pe conducătorul lor în Răsărit, pe viitorul luptător împotriva Sultanului; i se înfăţişa noul război început de Sinan ca un prilej dat anume de bunătatea lui Dumnezeu pentru ca el, Sigismund, ca un nevinovat David, să apară înaintea Goliatului musulman cu simpla praştie a credinţii sale, prin care ar putea zdrobi dintr'o singură lovitură trufaşa frunte a Uriaşului. Dacă va ajuta pe Turci, cum îi cer aceştia şi prietenii lor, el va fi silit a-şi păta pentru vecie sufletul prin sângele creştinilor vărsat fără vinovăţie, şi de la stăpânii săi tirani nu poate aştepta decât ce i s'a dat din bielşug până acum: cereri nesăţioase şi ofense. Pe când, dacă s'ar lupta pentru legea sa, precum de sigur că ar fi făcut, să fi fost în viaţă, bunul rege Ştefan, ce binefaceri n'ar resulta şi pentru dânsul! Moştenitor al regilor unguri din timpurile mari, el ar chema la libertate, alipindu-le în acelaşi timp la coroana sa, curăţită de o înjositoare vasalitate, Voevodatele Ţerii-Româneşti şi Moldovei, ar trece Dunărea ca un chemător la viaţă al popoarelor îngenunchiate care-şi aşteaptă numai mântuitorul pentru a-l încunjura cu armele revoltei de mult timp pregătite: ar fi Craiu al Sârbilor, Domn al Bulgarilor şi cine ştie cât de departe şi-ar împlânta hotarele în Impărăţia turcească menită peirii pentru necredinţă... Era, apoi, în vecinătate Polonia, care-şi alesese un rege fără să fie cârmuită de dânsul, ale cărui gânduri erau numai moştenirea-i din Suedia, unde era să şi plece în curând. Cel mai

puternic om acolo era Hatmanul şi Cancelariul Ioan Zamoyski, un elev al şcolilor italiene, un ucenic al Renaşterii, un catolic plin de râvnă şi, prin căsătorie, o rudă a regelui Ştefan: Zamoyski nu părea că voieşte pentru el vre-odată tronul polon şi, dacă ar fi să-l dea altuia, cine ar fi mai aproape de dânsul decât nepotul strălucitului rege, stăpânitor ca şi dânsul al Ardealului şi, mai mult decât el, liberatorul creştinătăţii orientale din mâna Turcilor?

La Aron nu interveniau motive aşa de înalte pentru ca şi fără Tatari să caute a se înţelege cu creştinii. Când se schimbase Alexandru-cel-Rău, fusese vorba[1] să se înlocuiască şi Aron, de care Sinan nu fusese mulţămit de la început. Intre alte cereri care se făcuseră lui Sigismund în 1593, fusese şi aceia de a-şi trimete trabanţii în Moldova pentru a prinde şi a da în mâna oamenilor împărăteşti pe cei mai de încredere sfetnici ai Voevodului după întoarcerea lui în Scaun: Oprea Logofătul şi Răzvan[2]. Nu ştim ce sentimente avea Oprea, un necunoscut, în aceste împrejurări, dar Răzvan, fiul unei Ţigance — se zicea — şi al lui Petru Şchiopul — zicea el[3] — se arată, de cum îl întâlnim, ca un sprijinitor călduros al alianţei cu creştinii, ca un om al lui Sigismund Báthory, care trebuia să-l prefacă în Ştefan-Vodă, dându-i mai târziu locul lui Aron, căzut în bănuieli de înţelegere cu Turcii. Se poate afirma că Răzvan a jucat pe lângă Aron rolul jucat altă dată de Bruti pe lângă Petru Şchiopul sau acela pe care-l juca Alfons Carrillo la Alba-Iulia, cu deosebire numai că Aron n'avea nici naivitatea senilă, nici naivitatea copi-

[1] Raportul veneţian, citat, din 6 Septembre 1593.
[2] Barovius.
[3] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XCIV.

lărească a celorlalți doi principi, și că „Țiganul" Răzvan represinta, oarecum, mai indirect politica și obiceiurile Apusului.

Cele d'întâiu legături dintre Sigismund Báthory și căpeteniile creștinătății sânt mai vechi decât sosirea, în 1593, a bătrânului Sinan la Belgrad. Ioan Imreffy, căruia-i era păstrată o strălucitoare carieră de bogat și strălucit sfetnic al cutezanțelor și imoralităților, pe lângă alt Báthory, principele Gabriel, cu care-și împărția nevasta, căpătă misiunea de a strecura pe lângă Nemții din Ungaria-de-Sus asigurările și stăruințile îngăimate de la început. După ce i se dădu, în aceiași toamnă de cheltuieli și de primejdii, de către Ioan Zamoyski, recomandația de a încerca mai bine să-și câștige pe Turci prin amestecul ambasadorului engles din Constantinopol, și un trimes anume plecă pentru acest scop în îndepărtata Anglie, Carrillo însuși se duse la Curtea Imperială pentru a împrăștia bănuielile ce s'ar fi putut produce de această hotărîre. Până a nu se încheia anul, în sfârșit, un anume Sigismund Páczolth (Pacioltus) veni de la Cașovia, în numele comandantului de acolo, Teuffenbach, pentru a întări pe stăpânitorul ardelean în gândurile sale de alianță creștină[1].

Aceste lucruri se știu numai prin povestirea cronicii contemporane a Ardealului. Din izvoare mai sigure, din scrisori ale timpului se cunoaște însă faptul, foarte însemnat pentru împrejurările în care s'a aprins răscoala mântuitoare în țerile noastre, că încă înainte de luna lui Octombre Aron-Vodă, mânat de frică, mai puternică la un asemenea om decât orice patimă a gloriei, scrisese și lui Teuffenbach și chiar Impăratului,

[1] Barovius și după Bethlen, *l. c.*, pp. 79-80, 136, 153.

că, neprimind răspunsul pe care-l aştepta cu nerăbdare, el se îndreptase din nou către generalul din Caşovia, rugându-se de el a fi primit supt ocrotirea împărătească [1].

Aron-Vodă era în drumul Tatarilor: el putea, dacă nu să-i oprească, să-i slăbească măcar prin hărţuiri şi, mai ales, să dea ştiri bogate, grabnice şi îndreptătoare despre mişcările, straşnice prin iuţeala lor, ale călăreţilor pustiei. Imperialii nu mai aveau de la deschiderea războiului informaţii îndestulătoare din Răsărit şi ei trebuiau să alerge deci la serviciile scump plătite ale cutărui Levantin nesigur şi nepriceput. Ofertele Voevodului moldovenesc nu fură primite de la început, dar nici nu fură răspinse. Generalii unguri influenţi din oştirile lui Rudolf erau de părere să se întrebuinţeze pentru a se uşura biruinţa — dacă nu pentru a se grăbi pacea, pe care la Praga de sigur că o doriau mai mult decât orice zgomotos triumf, — creştinii supuşi, în întregime sau numai pe jumătate, Sultanului. Ei credeau că, amândoi stăpânitorii români unindu-se cu principele Ardealului şi întinzând creştinilor de peste Dunare o mână armată, cu sprijinul căreia să se poată ridica, s'ar alcătui o oştire, care ar răscumpăra prin numărul, entusiasmul, iubirea ei de Hristos, pregătirea şi comanda care-i lipsiau. In Octombre se vorbia astfel de o solie ce ar fi să se trimeată în Ardeal pentru a grăbi hotărîrea „eroică" a lui Sigismund Báthory [2]. Cu atât mai mult se hrăniau astfel de mari şi zădarnice planuri, cu cât la Curtea Impăratului Vistieriei totdeauna goale se înfăţişase, doritor de plată pentru sângele vitejilor săi, un Zaporojean rătăcitor, Stanislav Chlo-

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 366. cf. Sârbu, *l. c.*, p. 128.

[2] Cf. Eugen Barwinski, Причинки до исторіі зносин цїсарж Рудольфа II. і папи Климентиж VIII з Козаками в р. 1593 і 1594, Lemberg, 1896.

picki, care vorbia de minunile pe care, din fuga cailor şi zborul şeicelor, sânt în stare a le îndeplini voinicii Niprului: să li se deie numai un steag împărătesc cu vulturul încununat, scrisori pentru stăpânitorii mari şi mici ai Răsăritului: Ţarul Fedor, Voevodul Aron şi magnaţii drept-credincioşi ai Rusiei polone, şi ei vor arăta pentru aurul lefilor, de ce sânt în stare[1]. In acelaşi timp o ambasadă austriacă pleca spre depărtata reşedinţă a autocratului muscal, care era socotit că numai el poate să înfrâneze, să ţie acasă, la căminurile lor ameninţate, pe Tatari[2]. Dacă însă Cazacii, ca şi Moldovenii, Ardealul ca şi Ţara-Românească, Bulgarii, Sârbii, Albanesii, de a căror sete de răscoală şi răsbunare se vorbia de multă vreme, s'ar înţelege pentru a curăţi de păgâni ţerile apăsate ale creştinătăţii răsăritene, rămâneau atunci numai Polonii, cari, fiind câştigaţi şi ei, s'ar alcătui în sfârşit ce nu se mai văzuse până atunci de la întrarea Turcilor în Europa: o puternică ligă creştină, care ar scoate oştiri fără de număr pe toate drumurile de uscat şi de apă ce duc la Constantinopol şi ar încheia veacul, prea lung şi până atunci, al Otomanilor, aruncând pe Sultanul învins şi umilit în Asia strămoşească. Un emisariu cu numele de Matei Wackher merse în taină la Poloni, de unde lipsia supravegherea regelui, plecat în Suedia, după eternele sale interese de familie, pentru a încerca sentimentele fruntaşilor regatului: arhiepiscopul de Gnesen, cardinalul Radziwill, şi mai ales a tot puternicul Cancelariu şi Hatman, a cărui vorbă putea să hotărască.

Scrisorile cerute de Cazaci se pecetluiră în Cancelaria din Praga, cu acelaşi vultur fricos şi răpareţ pe care „Nizovii" trebuiau să şi-l puie în steaguri, la 3 Februar: ei trebuiau să taie drumul de pradă al Tata-

[1] Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 407-8.
[2] *Ibid.*, pp. 400, 406-7, etc.

rîlor şi să întindă calea lor de jafuri peste Silistra, după ce vor fi cules zaherele — iar „chile şi câble" şi aici! — din Ţara-Românească, până la Adrianopol, cruţând însă cu deosebită luare aminte pământul creştin pe care trebuiau să-l străbată pentru a ajunge acolo unde orişice li este îngăduit. La începutul anului, atât trimeşii la Moscova, cât şi informatorul plecat în Polonia ajunseseră la ţinta călătoriei fiecăruia şi începuseră a vorbi de război şi alianţă. Iar, cu câteva săptămâni înainte, pe propria sa socoteală, dar, de sigur, după îndemnul lui Teuffenbach, pe care-l servia la Caşovia, un Ungur din provinciile Casei de Austria, care se lăuda că ar fi cunoscând cât se poate de bine ţerile noastre, se adresa lui Aron, supărat peste măsură de vestea că-i vin Tatarii. La 25 Decembre 1593, Valentin Prepostváry înştiinţa pe Voevodul Moldovei de izbânda ce se culesese în campania trecută şi-l sfătuia să se alipească de biruitori, cari i-ar da, ca lui Petru-Vodă fugarul, din Tirol, un adăpost mult mai plăcut şi mai sigur decât această veşnic tulburată ţară a Moldovei[1].

Spusele lui Prepostváry, sau ale stăpânului său Teuffenbach erau bune, dar ele nu sosiau tocmai la vremea lor. Impăratul negocia prin miniştrii săi cu Chlopicki, care se lăudase că poate să adune în jurul steagului adus din Praga opt până la zece mii de „viteji", dar, afară de oamenii pe cari credea că se poate răzima această căpetenie, erau atâţia alţii, răspândiţi prin ostroave, îngrămădiţi în cetăţi de graniţă, care erau cuiburi de pradă, rătăcitori prin locuri ce nu se stăpâniau de nime: se cunoşteau astfel prin Polonia cetele lui Walicki, Koszyncki, Orszowski, Nalewayko şi Lobodă. Una dintre dânsele, neavând de lucru în

[1] Hurmuzaki, III[1], pp. 176-7. Pe larg Sârbu, *o c.*, p. 128 şi urm.

vremea de iarnă, își părăsise locuințile pentru a cerca hotarele, în privința stăpânirii cărora de un domn sau de altul nu erau bine lămuriți, când li era foame. Ei veniră astfel, la bâlciul de Crăciun, în Orheiu[1]; năpădiră, cu Hatmanul lor de podghiaz, „hoțul" Slobodka, asupra creștinilor și păgânilor cari-și vindeau mărfurile sau își făceau cumpărăturile, furară, uciseră și băură, trei zile întregi: Vineri, Sâmbătă și Duminecă; apoi își cărară prada la Nistru, pe care se lăsară în jos pentru a mai face o cercetare și la Tighinea („Turgion"), după care ei se pierdură în „câmpurile" ale căror cărări nu le știa nimeni decât dânșii. In cea d'intâiu zi din anul 1594, Aron se plângea față de Zamoyski de această călcare a păcii, dădea vina pe magnații vecini ai Poloniei și anunța, în același timp, plângerea ce a făcut la Poartă și oaspeții de același fel pe cari are de gând a-i trimete peste Nistru[2].

Din aceiași zi cu scrisoarea trimeasă Hatmanului, e răspunsul Voevodului moldovean către Prepostváry. Având a face cu un particular, și nu cu represintantul Impăratului în Ungaria-de-sus, Aron, foarte recunoscător pentru știrile despre războiu, se ferește a răspunde în privința supunerii fața de Imparat. „Dumneata știi", spune el, „cum sânt lucrurile aice în Moldova, căci la noi lucrează Impăratul turcesc, și eu nu sânt decât un ispravnic în această țară. Drept aceea sânt gata a sluji în toate Măriei Sale Impăratului și dumitale. Dumneata mă înțelegi bine că bucuros aș mai vorbi eu și altele,

---

[1] Aceasta pare să fie localitatea pe care izvoarele o numesc „Harkowa", „Orichovo", etc. Ea se afla „in ditionibus turcicis", în hotar cu pământurile Domnului Moldovei, ni spune Aron în plângerea sa. In sfârșit, e hotărît că, la întors, Cazacii trecură Nistrul, „care desparte pe Tatari de Poloni și Ruși"; Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 134.

[2] *Ibid.*, pp. 134-5; unde și răspunsul împăciuitor al Hatmanului polon.

dar mare lanţ şi funie ni stau în cale". Dacă, în loc de câteva rânduri ale unui om fără dregătorie, i s'ar înfăţişa o hârtie de făgăduială purtând „iscălitura şi pecetea Măriei Sale Impăratului", ar şti totuşi ce să răspundă, căci şi el e „un adevărat Domn creştin". Lucruri pe care se pricepea să le tălmăcească Prepostváry, care cunoştea Răsăritul şi care era dintre naivii sau şireţii ce credeau că Voevozii dunăreni şi Cazacii ar putea ajunge până la Bosfor şi ar aduce astfel într'un singur an de luptă mântuirea din robie „a Ungariei întregi, Croaţiei şi Sârbiei"[1].

Cu cât se apropia însă vremea când, de obiceiu roiau Tatarii spre jafuri, cu atâta Aron simţia înduioşându-i-se în piept inima compătimitoare pentru suferinţile creştinilor. Pe de o parte, el chemă la sine pe un cumnat al căpeteniei de Cazaci Koslinski pentru a se înţelege în privinţa unei închirieri razboinice a acestuia din urmă, cu o sumă de capete de „viteji"[2], iar, pe de alta, el scria pentru întâia oară în sensul unei alianţe împotriva Turcilor, tânărului „frate şi domn" din Ardeal, căruia-i datoria înfrângerea şi moartea lui Petru Cazacul, rivalul din 1592[3]. După ce primise nouă scrisori de îndemn, data aceasta de la Teuffenbach însuşi, supt propria lui iscălitură şi în numele Impăratului creştin, Aron răspundea, aproape în aceiaşi zi, la începutul lui Februar 1594, „căpitanului general împărătesc şi celorlalţi domni din părţile de sus ale Crăiei Ungureşti" şi „intimului" său Sigismund Báthory. In cea d'intâiu „carte" el arăta cum a purtat cu vorba pe Tătari, zăbovindu-i, cum nu-i lipseşte încrederea în triumful ultim al creştinilor şi e gata să facă tot ce i s'ar

[1] Hurmuzaki, III¹, p. 178. no, CLXVII.
[2] Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 2, nº IV.
[3] *Ibid.*, p. 1, nº 3; cf. *ibid.*, III¹, p. 179.

spune că e folositor pentru aceasta. Lui Sigismund, care tocmai atunci își deschisese dieta, pentru a se sfătui ce trebuie de făcut față de cererile de contingent militar ale Turcilor, Aron îi vorbia mai amănunțit despre Tatarii cari-i amenințau pe amândoi, și se mărturisia gata a lupta împotriva lor, „cu tot poporul mieu și cu toată țara", dacă se adaugă pe lângă dânsul trupe polone și luptători cazaci, pentru a cruța creștinătatea de pradă. „Oastea, puterile" și mai mult decât atâta, Vistieria e gata el să și le cheltuiască pentru ca, împreună cu Nemții și Ungurii Impăratului creștin, să gonească, fără multă greutate, pe Turcii înfricoșați, până la Constantinopol[1].

La această dată Aron primise scrisorile împărătești încredințate lui Chlopicki și, îndată după aceasta, îi veniau în mâni altele, care trebuiau să-l mâhnească și mai mult, căci în josul lor stătea pecetea — Aron era un om cumpănit, care se uita bine la peceți —, pecetea fruntașului întregii creștinătăți catolice, a Papei. In ziua în care Alfons Carrillo, care fusese la Praga pentru negocierile cu Impăratul, ajungea la Curtea Romană, căreia voia să-i ceară mijlocirea pentru ca Sigismund Báthory să fie cuprins mai rapede în confederația Imperiului creștin, în aceiași zi pleca spre Orient, în misiune secretă, Dalmatinul Alexandru Comuleo, cu numele său slav: Komulović, canonic de Zara și preot la Roma. Don Alessandro era, ca și Carrillo, un romantic al politicei, care vedea viitorul în coloarea dorințelor sale pioase. Mai fusese într'un rând prin Răsărit, la 1583, și primise cu acest prilej și o frumoasă carte de liberă trecere din partea lui Mihnea-Vodă al Țerii-Românești[2]; la

[1] *Ibid.*, III[1], pp. 179, 180.

[2] *Studii și doc.*, I-II, p. XL. Cf. Sârbu *o. c.*, p. 110 și urm.

întors, își arătase pătrunderea asigurând că „Muscalul", cu 100.000 din ai săi, trecând în Moldova, ar avea 200.000 de creștini supt steagurile sale la vadurile Dunării, ar număra peste cincisprezece zile până la 600.000 de cruciați ai legii sale ortodoxe, ar găsi porțile Constantinopolei deschise de trădătorii trimeși de Dumnezeu sau, dacă mâna acestor prieteni ascunși ar tremura, cincizeci de galere, plutind de către Apus, ar sili în trei zile pe Turci să se dea învinși în cea din urmă luptă a lor pe pământul usurpat al Europei [1]. In noua solie care-i fu încredințată la 10 Novembre 1593, acest încrezător profet al înfrățirii creștine trebuia să treacă întâiu prin Imperiu pentru a se înțelege, poate, aici cu alt propagator, mai inteligent, dar încă mai îndărătnic, al acestor mărețe proiecte: nunciul din Praga, Speziano, episcop de Cremona. Apoi va lua drumul Ardealului, unde se știa de cercurile romane că va veni, anume pentru a se înțelege cu emisariul pontifical, vărul din Polonia al principelui Sigismund, cardinalul Andrei. Li va vorbi despre alianța creștină, acestor doi tineri, lui Carrillo, lui Baltazar, fratele lui Andrei, și, într'un anumit cas, lui Ștefan, alt frate al cardinalului. Dacă nu se poate deocamdată o intervenție militară în folosul creștinilor, cum se nădăjduia pentru campania anului 1594, cel puțin Sigismund să poarte cu vorba pe stăpânitorii săi, Turcii, fără a li îndeplini cererile de ajutor. Din Ardeal se va vedea ce e de făcut cu Domnii din Moldova și Țara-Românească, dintre cari cel d'intaiu are pe lângă dânsul un secretariu francez. In Polonia s'ar căuta aliați împotriva Tatarilor și sprijinitori ai legii. Cazacii s'ar trimete la Cetatea-Albă și

[1] *L. Komulovica izvjestajillstovi o poslanstvu njegovu u tursku, erdelj, moldavsku i polijsku;* extras din *Starine*, XIV, Agram, 1882, p. 7. Cf. *Novi izvori o L. Komuloviku:* extract din aceleași, XV.

la Cozlov, ca să le nimicească, şi s'ar arunca scânteia de răscoală între Bulgarii şi Sârbii gata să izbucnească într'o răzbunătoare mânie. Şi, cine ştie, poate că atâtea popoare despre care la Roma nu se aveau idei limpezi, Cerchesii, Mingrelii — alţii se gândiau la Tatari, la Perşi — s'ar îndupleca să ajute triumful creştinătăţii!

Pentru a face atâta ispravă, Comuleo ducea cu sine zelul de care era însufleţit, câte talente de încredinţare îi va fi dat Dumnezeu şi, mai ales, multe scrisori. Intre ele, una către Aron, cunoscut numai din nume, un „principe", despre „măreţia de suflet" a căruia s'ar fi auzit până la Roma, şi „Domnului Ţării-Româneşti" — anonim, — care şi el avea un „suflet mare", dacă-i lipsia un nume, şi ar fi datorind răscoala nobilei sale origini latine.

„Am aflat", spune Papa, după ştirile lui Comuleo, „despre poporul tău, că sânteţi coborîtori ai Latinilor şi Italienilor: aşa încât cu atâta mai mult e de crezut că sânteţi doritori de gloria strămoşilor voştri"[1]. Şi Moldovenilor şi Muntenilor, se recomandă în instrucţiile Trimesului tainic, „să li se amintească de faptul că ei sânt o colonie de Italieni şi că nu trebuie să între de bună voie într'un războiu în care pot vărsa sângele propriilor lor rude"[2].

Komulović, bucuros că poate să grăbească prin alergăturile sale pioase luarea Constantinopolei de liga creştină, era în Ianuar la Alba-Iulia, unde firește că nu găsi pe cardinalul Báthory, dar stătu de faţă la lucrările dietei, în care se luă numai hotărîrea de a se ţinea trupele gata pentru orice împrejurare[3]. El vor-

[1] *Ibid.*, p. 175, nº CLXIV.

[2] Ediţia mai bună a instrucţiilor, în *Starine*, XVI, pp. 228-9 (cealaltă în Hurmuzaki, III², p. 37 şi urm.).

[3] Bethlen, *o. c.*, p. 174; *Monumenta Comitialia Transylvaniae*, la această dată.

bise, nu numai cu principele, ci şi cu vcrii acestuia, cu Baltazar, care se visa Domn în Ţara-Românească, şi cu Ştefan, şi ei îl asiguraseră, că dorinţile îi vor fi îndeplinite printr'o apropiată ieşire împotriva Turcilor a oştirii ardelene, având în fruntea ei pe Baltasar însuşi[1]: această oştire, unită cu a Moldovenilor şi a Muntenilor, ar înainta asupra Constantinopolei, odată cu biruitorii *in spe* din Ungaria. Emisariul pontifical văzu închiderea dietei, plecarea, la 23 Februar, a lui Carrillo către Praga, unde era să aducă Impăratului propunerile de alianţă ale clientului său sufletesc, şi rămas numai cu părerea de rău că n'a văzut pe cardinalul Andrei, care sosi la Caşovia, unde destăinui lui Teuffenbach planurile domneşti ale fratelui său Baltazar, abia în April[2]. Incă în capitala Ardealului, văzuse don Alessandro pe mandatarii lui Aron-Vodă cu scrisorile cunoscute, şi i se păru că descopere şi trimeşi, pentru asemenea scopuri, ai lui Mihai-Vodă; ceia ce nu se poate pentru acea vreme[3]. In noaptea de 22 Mart, el îşi făcea întrarea la Iaşi. Primit în audienţă, la 24, de stăpânitorul moldovean, urmărit de groaza apropierii Tatarilor, el îi dădu măgulitoarea epistolă a Papei şi primi, în schimb, de la dânsul recomandaţii pentru Ţar, Hatmanul Cazacilor şi ofiţerul polon din Cameniţa[4]. In spre acesta din urmă pornia el a doua zi, luând de acolo drumul către îndepărtatele sălaşe ale Cazacilor.

Câteva săptămâni după plecarea solului „Sfinţiei

---

[1] *Izviještajilistovi*, p. 9.

[2] Hurmuzaki-Iorga, XII, pp. 2-3, n° v.

[3] *Izviešt.*, p. 13.

[4] *Ibid.*, pp. 14-5. Lui Komulović i se păru că Aron ar fi fost la Roma şi ar fi făcut şi profesia de credinţă catolică. De oare ce nu-i cunoaştem viaţa de pretendent rătăcitor, — se poate!

Sale" de la Roma, căruia pentru bani și sprijin Aron-Vodă era în stare să-i facă orice sacrificii de dogmă și să clădească mănăstiri „drept-credincioase" pe urmă, un altul veni din partea Impăratului. Acest al doilea sol, care vorbia bine românește și cunoștea desăvârșit țerile noastre, era un Ragusan, cu numele Ioan de Marini Poli, dar la noi i se zicea simplu *Giva*. Giva avea un frate, Pascal, și amândoi, cu toate arnăuțele de familie ce-și puseseră în pecete, erau niște tineri săraci și dintr'un neam fără strălucire. Se așezaseră întâiu în Țara-Românească supt Mihnea-Vodă, și Ioan, frate mai mare, luase de nevastă pe o nepoată a mamei Voevodului; cinste deosebită, care dădu veneticului bogăție și o deosebită trecere pe lângă Domn. Dar se înțelese rău cu această jupânească Prepia, și Mitropolitul despărți pe cei doi soți în gâlceavă. Inainte și după aceasta, Giva se îndeletnicise mai mult cu afacerile bănești decât cu cele politice și el lua asupră-și, pentru câștig, slujbe de-ale Domniei, strângeri de dări. După ce ieși din familia domnească munteană și din Divanul unde stătuse și el până atunci, Marini trecu în Moldova, unde Petru-Vodă, unchiul lui Mihnea, primi bine pe acest străin vorbareț și dibaciu, căruia-i încredință vămile sale. Când bătrânul Domn fugi în Apus, Ioan avea încă această ramură a venitului Scaunului și, simțindu-se înșelat sau, mai curând, voind el să înșele pe un biet bătrân ce nu știa să-și spuie dreptatea, el culese recomandații în dreapta și în stânga și veni cu jalbă în Tirol, unde se adăpostise pretinsul datornic. Banii nu și-i scoase, cu tot procesul ce deschisese împotriva lui, dar el întrebuință șederea sa în străinătate și pentru a unelti alte lucruri din care se putea hrăni. Se făcu mâna dreaptă a surdului pribeag Ștefan, apoi, pe urmă, venind la Praga, el începu să desvăluiască sfetnicilor împărătești, cu auto-

ritatea pe care i-o dădea originea sa răsăriteană şi multele legături ce le avea în ţerile noastre, mari planuri de răscoală a creştinilor supuşi Porţii, strălucitoare tablouri de închipuire mai puţin sincer zugrăvite decât ale unui Komulović, bună oară. Ajungea, firește, la propunerea ca lui să i se dea grija de a pune la cale lucrurile şi de a le supraveghia[1].

Il crezură, pe o vreme când toată lumea era crezută şi, de exemplu, toţi Italienii cari se chemau Cigala puteau să se înfăţişeze ca rude ale vestitului renegat Cigala-zadè şi să primească puţin costisitoarea asigurare că vor căpăta şi ei, ca răsplată pentru slujbele ce ar fi să aducă, „o părticică din Impărăţia osmană". La începutul lui Mart, la 3 şi 7, i se dădeau lui Marini scrisori de recomandaţie către Domnii din Moldova şi Ţara-Românească, dintre cari cel d'intăiu era cunoscut prin ofertele ce făcuse, iar cel de-al doilea fu numit, după asigurările lui Marini, „Ştefan Bogdan", adecă Surdul pe care Giva-l sfătuise la Veneţia. Ragusanul nu purta niciun titlu, ci era înfăţişat numai ca o persoană „care pleacă din Curtea noastră împărătească în acele părţi", şi despre misiunea lui nu se spunea nimic precis, lăsându-se prin urmare totul în voia împrejurărilor şi la judecata acestui uneltitor tăinuit. Plecat la 18 Mart, Marini era la 8 Maiu în Cracovia, de unde se îngrijia de procesul său cu Petru-Vodă; de aici trecu de-a dreptul la prietenul său Aron-Vodă, care-l ajutase tocmai în această afacere.

Pe acesta-l îndemnă să nu plătească Turcilor tributul pe care-l ţinea gata, cu toate legăturile ce îngrodase cu creştinii, şi să stea în calea Tatarilor ce voiesc să treacă în Ungaria. Pentru o asemenea hotărîre războinică, Aron avea mijloace la îndemână: vechea lui

[1] Iorga, *Contribuţiuni*, p. 64 şi urm.; Hurmuzaki, XI, tab'a; *Doc. relative la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul*, pp. 7-11, 13-4.

strajă de Unguri, cu Mihai Tolnay hotnogul, Cazaci, ce trecuseră mai de mult graniţa pentru a încunjura cu vitejia lor pe acest fricos bogat, oastea de ţară, pe care o aduna strigând la leafă şi bălând la tălpi pe cei ce nu se ţineau de cuvânt să vie, după ce primiseră banii domneşti. Marini-l puse în legătură însă şi cu Cazacii ce stăteau în înţelegere cu Trimesul pontifical: aceşti noi lefegii ar lua asupra lor să-i apere Scaunul şi ţara, dacă el i-ar hrăni cu boi moldoveneşti şi li-ar plăti la vre-o 8.000 câţi erau — o frumoasă oaste —, 3.000 de taleri pe lună. Se învoiră astfel, şi Ragusanul, ce-şi reserva să se întoarcă pentru a încheia cu Domnul Moldovei un tratat în forma cuvenită, trecu în Ardeal, pentru ca să vadă acolo dacă trebuie să visiteze şi pe „Ştefan-Bogdanul" muntean, al cărui nume adevarat îl va fi cunoscut în sfârşit la Iaşi.

Aici el înfăţişă scrisorile-i tăinuite de acreditare, pe care, ca şi pe altele din partea Impăratului, Sigismund nu voi să le primească din causa titlului de Voevod, şi nu de principe, ce i se dădea în ele. Dar cuprinsul lor şi lămuririle date pe urmă, prin viu graiu, de agent, îi fură foarte plăcute. Sigismund trăia pe acest timp numai în gloria sa viitoare de luptător pentru creştinătate. Pe când Komulović pleca spre Răsărit, sosia la Roma zelosul Carrillo, în călătoria sa menită să lege Ardealul de lumea creştină în războiu cu Turcii. El se întoarse, firește, cu cele mai călduroase îndemnuri, sprijinite pe făgăduielile cele mai ispititoare, şi, peste puţin de la întoarcerea sa, harnicul călugăr lua drumul spre reşedinţa împărătească pentru ca să arăte şi aici cât de mult doreşte fiul său sufletesc a încunjura, împreună cu ceilalţi creştini, steagul cruciatei, menit să ducă la biruinţă[1]. Succesele câştigate

[1] Cf. Hurmuzaki, III², p. 395; XI, p. 426, nº DII.

de ostaşii împărăteşti, Germani şi Unguri, pretutindeni unde în primăvara noului an 1594 ieşiră în calea Turcilor: la Gran, unde se afla arhiducele Matthias, la Hatvan, apoi în Croaţia, unde comanda Maximilian, celălalt frate al lui Rudolf al II-lea, întăriră şi mai mult pe încrezătorul tânăr în gândurile lui de răscoala. Aproape de dânsul chiar, supt numele lui, se aprinsese un nou focar de luptă, la graniţa până atunci aşa de adese ori încălcată a Banatului, unde Sârbii strămutaţi de multă vreme pe acestălalt mal al Dunării ardeau şi prădau supt haiducii Teodor Vlădica şi Dochian, „căpitani" ai noului Craiu şi Despot, Sigismund Ungurul, cucerind, în Maiu, şi însemnatul loc întărit al Becichereculuí şi fugărind cu pierderi mări pe Paşa Timişoarei[1]. După dieta de la Turda, tot în Maiu, care vădi şi mai mult fiinţa a două partide ardelene, dintre care una, a tinerilor, voia războiul cu orice primejdie, iar cealaltă, a bătrânilor şi a doritorilor de domnie, susţinea supunerea cu orice ruşine şi orice jertfe, — după această dietă, trupe începură să se adune supt comanda lui Baltazar Báthory. Un sol al lui Sigismund mersese, cu tot felul de asigurări, la dieta germană din Regensburg[2].

Mariñi ceru principelui ardelean să ajute pe Aron, ai cărui ochi, plini de jale pentru comorile ameninţate, nu pierdeau graniţa răsăriteană, care ascundea mişcările Tatarilor. Căpătă pentru dânsul 10.000 de ostaşi, cari trebuiau să plece cât mai iute, şi trimetea rea priceputului luptător Pangratie Sennyei la pasurile de spre Moldova, pentru a sta gata de orice împrejurare. Mai mult arătă cu părere de rău că nu poate face, fiind încă ţinut în loc de reaua voinţă a opositici

[1] Barovius, *o. c.*, p. 99 şi urm.; W. Bethlen, *o. c.*, III, pp. 184-5, 225 şi um.

[2] Aceleaşi izvoare narative.

sale iubitoare de liniște scump plătită. Crezând că a venit vremea să sprijine cu fapte viteaza mișcare a Sârbilor din Banat, uniți cu țerani români, el mai chemase o dietă, în cele d'intâiu zile ale lui Iunie, și pentru a grăbi hotărîrea, așa cum o doria el, apăruse încunjurat de străjeri cari puteau duce la temniță pe dușmanii politicei noue, fără să găsească însă măcar la aceștia ascultarea de care avea nevoie. Rămăsese, cu toată această zădarnică cheltuială de amenințări, ca încă o dietă, în Iulie, să desbată alegerea între o linie de purtare și cealaltă; iar până atunci Sigismund, fierbând de nerăbdare, când pretutindeni arme creștine biruitoare îi zăngăniau la hotare, se tânguia amar împotriva supușilor săi, față de Trimesul împărătosc[1]. Zi de zi, alții câștigau mecierile lui cu Impăratul, prin Carrillo, se apropiau de sfârșit, și mânile îi erau prinse încă de îndărătnicii ce nu voiau să vadă așa de limpede ca dânsul în zarea viitorului.

„Giva" avea de gând să treacă munții pentru a vedea ce temeiu se poate pune pe Mihai-Vodă, în locul căruia ar fi dorit să găsească pe Ștefan Bogdan. De sigur cu acest gând se coborî el până la Brașov, unde se găsia încă de la 27 Iunie. Dar, înainte de a se clinti de aici, îi sosiră două știri foarte neplăcute, care îl opriră în loc.

Una era strivirea Sârbilor de către Turci. O bucată de vreme, aceștia făcuseră ce li era voia, cercând o cetate turcească după alta, ducând, cu puțină faimă, dar cu mult folos, lupta începută cu Turcii. Pentru a se pune un capăt îndrăznelii lor, un nou Pașă, Hasan,

[1] Raportul lui Marini, în Hurmuzaki, III[1], la sfârșitul anului 1594; izvoarele narative citate.

se numi la Timişoara şi, strângând ce puteri avea la îndemână, el se îndreptă împotriva Becîchereculuí, care ajunsese a fi cuibul acestor hărţuitori. Neapărat că ei fură lăsaţi fără niciun ajutor de aceia cari-i înteţiseră şi cari se mulţămiră a privi de la hotare nimicirea supuşilor sârbeşti ai Craiului din Bălgrad, Paşa nu învinse pe aceşti săteni şi păstori, abia înarmaţi, ci-i stânse cu desăvârşire [1].

Pe de altă parte, cu toate că Trimesul pontifical socotia să li fi tăiat calea prin Cazacii plătiţi de dânsul, Tatarii rupseră slabul zăgaz ce li stătea înainte. De ce zăboviseră aşa de mult, de ce se mişcară numai atunci, de ce trecură înainte fără să risipească o singură săgeată în trup de duşman, nu se poate lămuri cu totul. Zamoyski, Cancelariul polon, duşmanul hotărît al oricării cause pe care o represinta Casa de Austria, a fost învinovăţit că el ar fi îndemnat pe călăreţii Hanului să-şi ia avântul spre şesurile ungureşti, că li-ar fi dat chiar călăuze, dintre oamenii săi şi dintre credincioşii lui Petru Schiopul, care-şi trăia ultimele ceasuri din viaţa sa în Tirolul care-i era o temniţă. La aceste învinuiri, ca şi la altele de acelaşi fel, prin meşterul său condeiu şi prin cuvântul său dibaciu, Cancelariul ştiu să răspundă, fără să poată însă convinge. La imputările lui Kumulović, trimes tocmai pentru a opri o nenorocire ca amestecul Tatarilor în luptă, Cazacii se desvinovăţiră că n'ar fi avut nicio îndatorire faţă de Aron, la care învinsese zgârcenia, aşa încât, dacă trimesese în adevăr boii pentru hrană, el uitase lefile „aliaţilor" Cazaci în lăzile-i pline [2].

Mai probabilă pare această explicaţie. Creştinii se dăduseră la încunjurarea cetăţilor ungureşti şi croate

---

[1] W. Bethlen, *o. c*, III, p. 281 şi urm.

[2] Komulović, *Izvieštajilistovi*, pp. 20-1.

atâta timp cât ei știau că înaintea lor nu vor întâlni oștirea cea mare a Vizirului. Așteptând ajutoare și provisii, acesta nu se puse în mișcare decât peste câteva săptămâni de la începerea primăverii, a timpului de luptă. Sultanul îi trimese pe însuși Aga Ienicerilor, care nu ieșia din Constantinopol decât numai pentru a păzi cu ostașii săi aleși persoana sfântă a suveranului. Când Sinan porni asupra dușmanilor, aceștia crezură că e mai bine să se dea în lături, părăsindu-și cuceririle. După ce mântui astfel cetățile încunjurate, Marele-Vizir se îndreptă spre Raab, care trebuia dobândit pentru a împiedeca viitoare încălcări ale creștinilor. Pentru ca să ajute această ofensivă turcească, Hanul trebuia să alerge din stepele sale și, în urma unor chemări mai stăruitoare, el se porni.

La 30 Iunie, Tatarii se găsiau înaintea Iașilor, unde se închisese Aron, având cu dânsul numai lefegiii săi unguri și oastea de țară, fără Cazacii noi și mulți pe cari nu se îndurase a-i plati. Drumul Hanului nu mergea numai decât pe la dânsul, ci mai curând prin Pocuția spre pașunile Maramurășului, dar el trimese câteva ceambururi din ostașii săi ca să se dea de știre vicleanului din Iași că uneltirile i-au fost descoperite. De o luptă a lui Aron cu Tatarii nu poate să fie vorba, când atâția mai puternici decât dânsul își pierdeau cumpatul înaintea acestui potop distrugător. El împărți peșcheșuri și încărcă în același timp carele domnești cu birul ce fusese zăbovit până atunci. După trei zile, năvălitorii, hărțuiți din urmă de Unguri de-ai Domnului, care rămăsese numai cu străinii și cu Curtea căci ceilalți îl părăsiseră[1], cari plecaseră

[1] Iorga, *Istoria armatei*, cap. X, la început (cu arătarea izvoarelor).

în dobândă după cei ce duceau atâţia bani cu dânşii, apucau spre Snyatin[1].

Inadins pentru apărarea ţerii de prada tătărească, adunase Sigismund oaste în lagăr şi întărise cetăţile de la pasuri. În cetăţuia Maramurăşului avea comanda un om atât de vestit ca Gaşpar Kornis[2]. Toate furâ însă zădarnice; fără ca bănuelile de trădare ce s'au răspândit atunci, să fie îndreptăţite, Tatarii nu întâmpinară nicio împotrivire serioasă, ci, răspingând pe cine-şi cerca norocul ieşindu-li la harţă în locuri strâmte, ci se revărsară asupra Ungariei. Peste puţin Hanul îşi făcea întrarea în strălucita tabără a Marelui-Vizir şi Agăi Ienicerilor, unde-l aşteptau frumoase daruri pentru graba cu care răspunsese la chemare.

Pe când valurile acestea de războinici barbari se strecurau prin pasuri şi Sinan dădea o straşnică lovitură creştinilor, luându-li cu o răpegiune care îndreptaţia învinovăţirile aduse comandantului, cetatea Raab 17 Iulie), în Ardeal se deslega pe o cale sângeroasă problema direcţiei ce trebuia să se urmeze în viitor.

In Iulie, Şigismund mai dăduse ochii cu nesupuşii magnaţi ai Ardealului, cari veniră cu un sprijin armat care să-i poată apăra la întâmplare de măsurile pedepsitoare ale principelui. Cu duşmanii alianţei cu Nemţii, despreţuiţi pentru nesinceritatea ca şi pentru slăbiciunea lor, cu cei trei membri ai puternicii familii Kendi mai ales, se reuniseră oameni cari stăteau în relaţii foarte strânse, de sânge sau de prietenie, cu inauguratorul politicii creştine: îl părăsiră astfel, dând

[1] Scrisoarea contemporană din Iorga, *Acte şi fragm.*, II, pp. 731-2; raportul lui Marini, în Hurmuzaki, III[1]; ştirile ardelene din Hurmuzaki-Iorga, XII; povestirea din Barovius sau W. Bethlen.

[2] V. şi Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, pp. 1-2, nº II; Hurmuzaki-Iorga, XV.

încă mai mare îndrăzneală partisanilor vechii stări de lucruri, cancelariul Kovacsócsy, odinioară regent pe timpul minorității lui Sigismund, Baltazar Báthory, vărul acestuia și bunul cavaler creștin de până atunci. Se ajunse în sfârșit la răspunsul că se va lucra după voința principelui și a Senatului, cari se înțelegeau foarte rău între sine. Când se adună, după votul de atunci, oastea provinciei în lagărul de la Turda, ea nu trebuia să-și caute peste hotare dușmanul, care era și găsit în persoaua lui Sigismund. Acesta se închise în capitala sa, unde-i veni știrea că supușii săi, aproape fățiș în stare de răscoală, au de gând să-l dea pe mâna Turcilor, puind în locu-i pe Baltazar: știindu-se cât poate crede tânărul și ușuratecul principe, conspiratorii trimeseră la el pe vărul lui, Ioan Iffiu, ca să-i spuie prietenește ce se țese în umbră împotrivă-i. Lui Sigismund i se păru atunci, ca unui viteaz de vocație, că Alba-Iulia nu e destul de sigură și, strecurându-se, el se adăposti la Chioara, una din cele mai bine întărite cetăți de la granită.

Carrillo interveni pentru ca să scape situația, care se putea crede pierdută. El aduse pe eroul creștinătății de la Chioara la Cluj și dădu cuvânt de plângere și de îndemn strălucitoarei fantome. Sigismund constată cu mirare că ai săi sânt mai mulți decât ai dușmanilor, și, în sfârșit, după nouă discuții zădarnice, i se insuflă curajul trebuitor pentru o „lovitură de Stat". In ziua de 28 August, Albert Király, un ofițer de credință al principelui și mai târziu un luptător contra Turcilor pe pământul Țerii-Românești, săvârși fapta pe care Sigismund îndrăznise în sfârșit a o porunci. Vărul Baltazar, care visa de câteva săptămâni coroana, Alexandru, Francisc și Gabriel Kendi, Iffiu, bunul sfătuitor al fugii, chiar și, deocamdată, Sennyei, apărătorul graniței secuești, trecură la închisoare, pe când

porţile cetăţi se închideau spre a împiedeca sosirea ajutoarelor din afară. Peste două zile, supt ochii lui Gaşpar Sibrik, comandantul gardei, o parte dintre vinovaţii de trădare erau pedepsiţi cu moarte. După stăruinţile ambiţiosului Stefan Josika, un Român din Banat, care avea nevoe de Cancelariat ca să poată atinge domnia, ca şi prin sfaturile şoptite de Marini, care amintia ce bine ştiuse „regele catolic" să-şi înfrângă durerea inimii faţă de propriul său fiu nesupus, nenorocitul don Carlos, biruitorul de la Cluj puse laţul în gâtul lui Baltazar Báthory şi al lui Kovacsócsy, jertfele cele mai scumpe, şi mai plânse pe urmă. Ar dealul rupsese cu politica turcească, ai cării reprezintanţi îşi odihniau supt pământ ambiţia, pribegiau în Polonia Cancelariului Zamoyski sau încuviinţau, mai tare decât toată lumea, hotărîrea mântuitoare a principelui care ştia să taie şi să gâtuie[1].

Până atunci Marini părăsise gândul de a trece la Mihai-Vodă. Ce e drept, el întâlnise încă din Iunie la Curtea lui Sigismund pe un Trimes muntean, al cărui nume ni se dă de o cronică românească de pe acel timp: Radu Buzescu Clucerul[2].

Acest Radu, un tânăr, nu făcea parte încă din Divanul Voevodului, alcătuit în Iulie tot din vechii supuşi cu credinţă ai Sultanului[3].

Începătorul vechiului neam al Buzeştilor trebuia să fie, fără îndoeală, un Buzea, şi Radu, solul din 1594, era, în adevăr, fiul lui Radu Banul Buzea, iar bunicul său de pe tată se chema — după cât ni se spune — Vlad Banul de supt Domnia lui Basarab Neagoe. Ar-

[1] Barovius şi W. Bethlen; povestirea, foarte puţin precisă, de altminterea, din *Mon. com. Trans.*, III, pp. 53-8.

[2] *Magazin*, IV, p. 277.

[3] Bibl. Ac. Rom., Doc. episcopului Ghenadie de Râmnic, cartonul II, 20.

maşul dusese în timpurile sale o viaţă tulburată şi-l atinsese mânia lui Mircea Ciobanul, silindu-l să-şi caute un adăpost de sărăcie dincolo de munţi; se întorsese după moartea tiranului, în Domnia, împăciuitoare la început, a lui Alexandru-Vodă. Dar, când Alexandru dovedi prin vărsări de sânge că e în adevăr fiul lui Mircea cel crunt, Buzea nemeri iarăşi în ţara Craiului vecin. Moartea Domnului îi îngădui întoarcerea, dar, Mihnea-Vodă ajungând în vrâsta de a-şi putea prigoni şi împuţina boierii, aduse o nouă pribegie a acestor oameni încercaţi. Mama lor, Maria, nepoata de fiu a lui Mogoş Banul, rămase singură în ţară — tatăl murise — pentru a ţinea moşiile, a le zălogi sau vinde în asemenea timpuri de nevoe. Supt urmaşii lui Mihnea, Buzeştii, cei trei fraţi: Radu, Preda şi Stroe, veniră iarăşi să-şi caute de averile lor risipite, pentru care se înţeleseră cu împrumutătorii şi se judecară la Divan cu moşnenii. Născut după 1550, Radu era la 1575 Postelnic, un titlu mai mult de cinste; în 1592 i se zicea după moşia sa de căpetenie, după „Scaunul" neamului său, şi după noua dregătorie ce căpătase: „Radu Armaşul din Cepturoaia". Prin îndelungata lui petrecere într'o ţară de o cultură superioară, el ajunsese a cunoaşte limbile străine şi meşteşugul negocierilor cu aceia cari le vorbiau, şi, prin moştenirea părintească recâştigată, el era unul din marii stăpânitori de ţarine; prin căsătoria lui cu Stanca Boldeasca, el crescu încă temelia de avere teritorială a oricării ambiţii politice de pe această vreme, şi prin dibăcia sa, comună cu a fraţilor săi de altmintrelea, de a cumpăra ocinile ţeranilor strânşi de birari şi împresuraţi de datorii, el ajunsese pe încetul unul din cei mai mari oameni din Ţara-Românească, fără să fie încă şi un boier mare[1].

[1] Cf., pentru Buzeşti, notiţa lui Al. Odobescu, în *An. Ac. Rom.*, ser.

Radu venia ca un Trimes particular şi secret al lui Mihai, care nu se înţelesese cu ţara şi cu boierii, pentru răscoală. El se destăinui însă lui Marini, care-i spuse şi el pentru ce a venit, arătând şi scrisorile împărăteşti pentru Domnul muntean. rămase înţeles între dânşii, că peste puţin, el, omul Impăratului, va lua cu sine pe omul Papei, care avea, şi el, pentru Mihai, scrisorile ce le cunoaştem, şi vor veni pentru a vedea în Ţară pe Voevodul însuşi. Până atunci, se încheiă de Radu un tratat lămurit cu „Craiul" vecin, pe care-l şi jură în numele stăpânului său. „Mihai va ridica armele împrotriva duşmanilor, împreună cu principele ardelean şi al Moldovei, şi cu toţii vor fi uniţi şi aliaţi cu Impăratul şi toată creştinătatea", aşa resumă Marini[1] cuprinsul legăturii care începea cariera de luptă a lui Mihai-Vodă.

Aron-Voda primi şi el, în acelaşi timp şi în aceiaşi însuşire, pe Stroe, fratele lui Radu, şi fricosul Lăpusnean nu putu decât să se arate şi el foarte „bucuros" de propunere: el jură „fratelui" său de peste Milcov, şi trimese şi el pe unul din boierii săi, români sau greci, ca să-i iea jurământul.

Dar, când aceste alianţe se încheiau, Ardealul însuşi nu se găsia, de fapt, supt mâna lui Sigismund Báthory, şi ele rămaseră necunoscute mai tuturora. Marini nu se încrezu, în urma unor zvonuri de trădare, să se dea în puterea lui Mihai, trecând graniţa munţilor la dânsul, şi el luă, prin Secuime, drumul spre Moldova, unde şiretul Aron-Vodă i se părea încă pe atunci neasămănat mai vrednic de încredere. Aici

---

I, X², p. 301 şi urm.; *Col. lui Traian* pe 1872, p. 291; Tocilescu, *Hrisovul Buzeştilor*, în *Tinerimea Română*, seria nouă, I, p. 89 şi urm., Ştefulescu, *Târgu-Jiiu* p. 43 şi urm.; 56 nota 1.

[1] *L. c*, p. 202.

stătu câteva săptămâni de zile spionând, aşteptând sosirea ceauşilor cari veniau cu cereri şi porunci la Domnul Moldovei şi smulgându-li cu dibăcie ştiri şi mărturisiri. Apoi, gătindu-se de plecare, el puse pe Voevod să iscălească o scrisoare prin care se îndatora a da noutăţi şi a face alte mici „neîndoielnice şi credincioase slujbe", câte-i stăteau în putere, Impăratului. In schimb, Ragusanul lăsa un înscris, stilisat împunător, în care, supt data de 16 August 1594, el făgăduia Voevodului, în numele acelui ce-l trimesese, ajutoare şi adăpost, şi, mai ales, îi dădea asigurarea că, la o întâmplare potrivită, el şi ţara sa se vor bucura de anexarea şi încorporarea la Sfântul Imperiu Roman. Sfătuitorul lui Aron, Ştefan Răzvan, adăugia la acest tratat scrisori de ale lui şi daruri mari către prietenii ce avea în Impărăţia creştină, de la cari aştepta atâtea, iar hotnogul Tolnay mergea însuşi la Praga împreună cu agentul de alianţe orientale, pentru a lămuri mai de aproape cuprinsul foarte general al actului din August [1].

Căpitanul Ungurilor lui Aron ajunse la Praga abia în ziua de 11 Octombre, şi, în convorbirile lui cu nunciul pontifial şi alte persoane, el vorbi cu multă încredere de slăbiciunea oştirii turceşti, care se întorsese iarăşi la iernatec, după ce luase două cetăţi şi nu izbutise la a treia, de puterea alianţei celor două ţeri române cu Ardealul, chiar dacă ea n'ar ajunge să fie sprijinită şi de către Impărat, de înţelegerea desăvârşită ce exista cu Mihai-Vodă, care, de şi n'a adaus şi Trimeşi de-ai săi, s'a îndatorat însă a primi tot ce ar părea bun „fraţilor" săi de luptă împotriva păgânilor. El mai aducea — cel d'intăiu — şi vestea isprăvilor ce

[1] Actul însuşi, în Hurmuzaki, III[1], pp. 193-4, nº CLXXXV, Solia lui Tolnay şi scrisorile pomenite, în Hurmuzaki-Iorga, XI şi XII.

îndeplinise Komulović, care se găsia în acel moment însă bolnav în Polonia: în ciuda Cancelariului, care se lupta din răsputeri ca pacea cu Turcii să nu fie stricată în folosul odioşilor Germani, abatele năimise pentru fapte mari pe Nicolae Iazlowiecki din Snyatin, care, dând contract la 30 August, strânsese 6.000 dintre Zaporojenii rătăcitori cari ochiau prada şi merseseră în fruntea lor să neliniştească pe Turcii din cetăţile de hotar sau să măcelărească moşnegii, femeile şi copiii Tatarilor plecaţi la război, arzându-li „oraşele" şi casele de noroiu, vergi şi stuh[1]. In acelaşi timp, Tolnay pâra pe Zamoyski, care a sprijinit totdeauna pe Turci şi a făcut acum cale largă Tatarilor, şi împărtăşia Impăratului ceva din înţelegerile lui Sinan cu unii comandanţi germani, înţelegeri aflate de la ceauşi cari nu-şi păziau limba de ajuns[2]. In curând, tot în Octombre, aceste lucruri fură repetate în sfârşit, de Carrillo, care venea să anunţe succesul ultimei diete, nespus de ascultătoare, şi apropiata expediare a marei solii care trebuia să aducă propunerile pentru alianţă ale lui Sigismund Báthory.

Solul moldovenesc pleca din Praga, la 1 Novembre, ducând daruri de bani şi lucruri, iar, pentru Domnul său, întărirea tratatului din August şi făgăduielile de ajutor pe care le dorise. Indată după aceasta, sosiau, la Roma ca şi la Praga, ştiri oficiale de la principele şi Cancelariul Ardealului că Mihai-Vodă s'a dat de partea creştinilor. Ele spuneau întâiu că, pentru a împrăştia bănuielile împotriva lui, Voevodul s'ar fi arătat gata să încredinţeze Ardelenilor pe soţia şi copilul său, Pătraşcu, ca ostatec, apoi că s'a încheiat o legătură între cele două ţeri vecine, în sfârşit că Turcii din Ţara-Românească au fost strânşi la un loc şi ucişi, după

[1] Cf. Racki şi Pierling, *Isviestajilistovi*, p. 21. şi urm.
[2] Hurmuzaki XII.

care faptă de sângeroasă răzbunare, de crudă răsplătire pentru povara şi umilinţa trecutului, cete de războinici străini, supt boieri dintre cei tineri, s'au răpezit la vadurile ce stăteau de doua veacuri în stăpânirea Turcilor[1].

La Constantinopol se ştia încă de mult că Aron are în jurul lui o frumoasă oaste cu plată[2], şi aceasta zguduia şi puţina încredere ce mai aveau Turcii într'însul[3]. In Septembre se raspândise zgomotul că amândouă principatele s'ar fi răsculat împotriva Sultanului, şi se vorbia de măsurile ce ar fi fost provocate de această veste neplacută. Dar numai pe la sfârşitul lui Novembre — întâiul raport de ambasador în aceasta privinţă e din 25 — se afla în capitala turcească adevărata răscoală. După cât înţelegeau Trimeşii străini, 25.000 de Cazaci întraseră în ţară, cu un Domn pe placul lor. Aron fugise la Mihai-Vodă şi-i spusese ceia ce se desbătea de mai mult timp la Constantinopol, că Turcii vreau să-l scoată din Scaun pentru Ştefan Surdul, candidatul lui Sinan, sau pentru Bogdan Sasul, ocrotitul lui Ferhad-Paşa, duşmanul de căpetenie al Marelui Vizir. Mihai ar fi aflat lucrul, ar fi tăiat pe Ieniceri şi Greci laolaltă; apoi amândoi Domnii fug în Ardeal, de unde vin trupe ungureşti, care, împreună cu Cazacii, stăpânesc acum până la Dunăre. Nu se încheia luna însă, şi adevărul era descoperit, în toată întregimea şi limpeziciunea lui[4].

Lucrurile se întâmplaseră astfel, mai încurcat decât cum s'ar putea crede, dar nu aşa de încurcat cum mersese zvonul.

---

[1] Hurmuzaki, III[2]: rapoarte veneţiene din Viena; XII, rapoartele nunciului.

[2] Cf. Iorga, *Ist. Armatei, l. c.*

[3] Hurmuzaki, III[1], p. 460 şi urm.; IV[2], la acest an.

[4] Raport veneţian, *l. c.*

CAP. V.

Ruptura cu Turcii şi primele lupte. Planurile de stăpânire dacică ale lui Sigismund Báthory

Hotărîrea de a rupe cu Turcii nu însemna pentru Mihai o aruncare în necunoscut, întru urmărirea unei situaţii pe care ţara să n'o fi avut niciodată. Aceasta se lămureşte deplin prin ce spune în memoriul său către unul din şefii cruciatei creştine, Marele-Duce de Toscana, afirmând că el era de fapt, de şi tributar, un prinţ independent: „cu toate ordinele ce obişnuiesc a se da, *deplină libertate a acestei ţeri după orice bun plac al mieu şi a mea socotinţă, atâta numai pă trebuiam să trimet Impăratului aceluia un tribut anual îndătinat*“ [1]. De şi fusese aşezat în Domnie cu multă cinstire, fiind întovărăşit de un „sfânt emir“, de „mulţi spahii şi ieniceri şi alţi Turci de rang mare“, el prinde „gândurile rele“ ale Sultanului asupra lui.

Mai ales îl îngrijorează că, după ce se luase de la Imperiali Raabul, în 1594 se ivise planul supunerii desavârşite a acelui Ardeal, acum în revoltă, *de care*

[1] Angelo Pernice, *Un episodio del valore toscano nelle guerre di Valachia alla fine del secolo XVI*, în „Archivio storico italiano“ pe 1935; şi extras. Cred că în Ardeal s'a dat o traducere în româneşte. Cf. şi Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuşi, în Mem Ac. Rom.*, seria III, V (1935), p. 339 şi urm.

din capul locului el s'a simţit legat. I s'ar fi dat şi o poruncă de a ajuta el însuşi, ceia ce el rosteşte în aceste cuvinte pitoresci: „Mihail Voevod, află că-ţi poruncesc sa te grăbeşti cu câţi oameni ai în ţara ta, mari şi mici, şi încă şi cu toţi Turcii ce se află acum în ţara ta, şi să porunceşti şi sangeacilor de Vidin şi Nicopol şi Paşei de Silistra şi lui Mihalogli, care e căpetenie achingiilor, cu toţi ceilalţi Turci şi Tatari cari sânt în Dobrogea, ca să se unească şi ei cu tine spre a merge în Ardeal. Şi Aron din Moldova şi el din parte-i să între spre a nimici acea ţară, aşa încât să nu rămâie piatră pe piatră, caci Imparatul vrea să aşeze acolo alţi oameni". Din patimă, el a înştiinţat pe Ardelean şi s'a unit cu Aron[1].

La capătul unor lungi chibzuieli, şi nu cu uşurătate, ci având tot simţul răspunderii sale, Mihai se hotărî să dea lovitura care să arăte creştinătăţii că a rupt cu Turcii, şi anume în aşa fel încât să se vadă bine ca el nu s'ar mai putea întoarce înapoi, aşa de adâncă să fie jignirea adusă acelora pe cari şi-i socotise până atunci, cu orice ar fi avut de fapt în suflet, ca stăpânii săi.

El întrebuinţă acelaşi mijloc care, în evul mediu, libera pe cineva de creditorii cărora nu mai era în stare a li plăti.

Crunta faptă nu se facu fără ca Mihai să se fi asigurat de altă oaste decât aceia, încă neîncercată, pe care i-o puteau da boierii înţeleşi cu dânsul şi o ţară care nu mai era deprinsă de mult a se lupta. Ceruse de la trufaşul vecin de dincolo de munţi un ajutor şi acest contingent trecu pe la Bran, la începutul lui Novembre, având în frunte pe pârcălabul de Făgăraş, Mihai Horváth, de vechiu neam croat deci, şi pe acel Ştefan Becheş, care era

[1] *Ibid.*

din neamul cunoscutului pretendent român la coroana Ardealului[1]. Aduceau cu dânşii un numar de trabanţi, oaste permanentă, şi de Secui, pe cari un contemporan îi socoteşte la 4.000: erau la Braşov în ziua de 10[2] şi ajunseră la 15 în Bucureşti, procedându-se îndată la crunta execuţie, de mult timp pregătită.

Adunarea celor cari zi de zi îşi cereau banii împrumutaţi, şi nu numai lui Mihai, batjocurind Domnia, se facu la Vistierie[3]. Veniră Ienicerii, cari pe atunci erau în fruntea datătorilor de bani cu dobândă, dar pe lânga dânşii şi alţii, Greci, Armeni, Evrei, capitaliştii de cari e vorba în corespondenţa din pribegie a lui Petru Şchiopul, pe care-l nenorociseră. Nenorociţii se treziră atacaţi de ostaşi şi răspunseră apărându-se. Cronica ţerii spune că atunci a fost rănit Stroe Buzescu, care tot de arma păgână era să piară. Atunci lucrurile *pe care Mihai le refusase lui Sinan şi la care adăugise cinzeci de bucăţi,* fulgerară clădirea, care se prăbuşi cu toţi cei din lăuntru[4].

După aceia *Mihai chemă mulţimea ca în zilele mari ale ţerii şi nimici în faţa lor catastişele lui la Turci, făgăduindu-li lor iertarea birului.* Un raport veneţian

---

[1] Cronica Buzeştilor, în *Magazinul istoric*, IV, p. 278. Cf. Meteş, *Domni şi boieri din ţerile române în oraşul Cluj*, Cluj 1935, p. 6.

[2] Ziarul lui Simon Nössner, în Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, Braşov 1860, p. 61. — Se credea că Mihai şi-a trimes familia în Ardeal, Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţerii-Româneşti*, IV, (1932), p. 142, no. 72.

[3] Nu e vorba, cum spune cronicarul ardelean Szamosközy (în *Mon. Hungariae historica, Scriptores*, vol. IV, p. 95), de casa însăşi a Vistierului.

[4] Hurmuzaki, III, p. 465. Tot aşa în instrucţiile către Fabio Genga, (21 Novembre), Veress, *l. c.*, I, p. 152, în cele către Ştefan Bocskai, trimes la Împăratul, *ibid.*, p. 155; în înştiinţarea de la 23 ale lunii către Valentin Prépostvari; *ibid.*, pp. 158-9, no. 86: „*au cuprins ţara pe sama noastră*".

din Constantinopol constată formal aceasta: „Apoi, chemând poporul şi făcând să se ardă public poliţele şi cărţile, au făcut să se ştie că, aşa cum se libera pe sine de toate datoriile sale, aşa libera pe supuşii de orice sarcini şi cine vrea să-l urmeze, să vie la dânsul". Adecă „strigarea la oaste". „Şi cu aceasta a ajuns să atragă la dânsul o foarte mare mulţime, aceia săracii fiind obişnuiţi, înainte, să plătească, putem zice, în fiecare lună un tribut, aşa că rămâneau lipsiţi de orice avere"[1]. Ceva mai târziu va fi jertfit cutare boier, Dima Stolnicul, care se va fi împotrivit noii direcţii contra Turcilor[2].

Ceia ce grăbi o asemenea hotărîre fu faptul că Mihai fusese în primejdie să fie prins şi de sigur şi lucis înainte de a-şi vădi hainia. Bănuindu-i-se gândurile, i se trimesese, mai de mult, pentru a-l păzi, silindu-l, chiardacă i s'ar da bani pentru aceasta, să se despartă de colaboratorii din Ardeal, un cadilischer, un judecător al oştirii, care se arăta dispus să-şi afle iernatec în această ţară nesigură. El venise de pe câmpul de luptă din Ungaria cu o adevărată mică oaste de 2.000 de ieniceri şi spahii, pe lângă suita de alţi cinzeci de spahii. Se începuse, spune Cronica lui Teodosie, cu o cerere de bani, nu mai puţin de 10.000 de ughi, pe care Mihai, care, din prudenţă se închisese supt mănăstirea sa întărită, o refusă cu hotărîre. Atunci se înscenase „visita" pe care trebuia să i-o faca Turcul, care porni milităreşte cu un întreg detaşament, socotit la o mie de ostaşi. Domnul se retrase în tabara acelora pe care i înfăţişa ca locmiţi mai de mult ca să ajute a goni din Moldova pe „domnişorul" Petru-Vodă Cazacul, lucru

[1] Hurmuzaki, III, p. 465.

[2] El a fost înmormântat la Snagov, unde a şi fost, de sigur, tălat Iorga, *Inscripţii*, I, p. 161, no. 13.

vechiu de un an. Cum Turcul se aşezase la beilic, locul obişnuit de găzduire, în mijlocul nopţii, împresurat, el avu aceiaşi soartă ca şi creditorii,— chiar în noaptea care urmase măcelul lor, pe care nu se poate să nu-l fi cunoscut.

Sigismund nu lipsi să arăte că întreaga acţiune, contra capitaliştilor ca şi contra celor „veniţi din tabără pentru iernatec", s'a făcut, nu de Mihai însuşi, pe care-l înfăţişa ca „speriat de isprăvile duşmanului, şovăitor şi nehotărît", ci de singuri oştenii săi, anume trimeşi pentru a aduce o hotărîre care, în sfârşit, s'a produs[1].

Tot în sama lor încrezutul tânăr, care se înfăţişa arhiducelui Maximilian ca fiind singurul domn de război la această Dunăre-de-jos, pune atacul de surprindere asupra Giurgiului, pe care Domnul, stropit de sângele turcesc, se grăbia să-l ieie, cu cetate cu tot, ca să nu plece de acolo o acţiune de răsbunare pentru fapta sa, pe când Cronica Buzeştilor spune limpede că „purcease Mihai-Vodă cu *Munteanii* şi cu Ungurii la Giurgiu şi, ocolind cetatea Giurgiului, începură a o bate cu tunurile"— iarăşi tunurile ardelene, care-şi făcuseră datoria şi la Bucureşti în aceiaşi carne de duşmani —, „câtăva vreame şi, văzând Mihai-Vodă că nu poate să o dobândească, căci că venia Turcilor ajutoriu arme şi bucate de la cetatea de la Ruşi, năpustitu-o-au, şi iarăşi s'au întors în Scaun în Bucureşti".

[1] Cele două cronici de ţară; Hurmuzaki, III, p. 465. — Cf. cu Sârbu, *l. c.*, I, p. 195, şi urm., şi a noastră *Istorie a armatei*, cap. X, 1. Totuşi cronologia celor două măceluri îmi pare încă a oferi greutăţi. Oricum, nu se poate ca al doilea să fi avut loc după atacul lui Mihai la Giurgiu, cum presintă lucrurile Teodosie-Walter, în Papiu, *Tesaur*, p. 13. Măcelul în restul ţerii, de care vorbeşte Szamosközy, IV, p. 95, nu e admisibil.

[2] Scrisoarea lui din 23, la Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 18, no. XLVI. Aceiaşi interpretare în scrisori ale lui Carrillo, încă de la 22 Novembre; Hurmuzaki, III[1], p. 65.

Pentru Sigismund, care şi-a făcut totdeauna ilusii despre lucrurile ce stăteau să se întâmple, amorul din Bucureşti trebuia să fie începutul unei mari acţiuni generale de ofensivă a cruciatei comandate de dânsul: cu Francisc Geszty la Timişoara, cu o lovitură la Orade, cu amestecul şefului trupelor împărăteşti din Ungaria Superioară, Cristofor de Teuffenbach, ba chiar cu intervenţia a însuşi arhiducelui Matthias[1], de la care, după multă trudă, îi venise în sfârşit titlul de „Ilustrisim“[2].

Singurul lucru real, ieşit dintr'o socoteală cuminte, fu loviţura, în acelaşi moment, în ciuda vremii de iarnă, asupra tuturor cuiburilor de Turci de pe malul drept, la toate vadurile, unul după altul: în Dobrogea la Măcin, în faţa Brăilei, încă neatacată, la puternica Hârşova, trecând pe la Târgul-de-Floci din faţă, locul de desfacere la bâlciu a lânii nedărăcite aduse de Mocanii din Ardeal, apoi, mai jos, la Dârstor, Silistra Turcilor, cu un sangeac rudă a beglerbegului Europei, apoi la Sişlov şi la Rahova şi, în sfârşit, până la Vidin, Diiul Românilor, Unele cete străbătură pietrosul cuprins dobrogean de la Cernavoda[3] până la Babadag, răsfirându-şi călăreţii până sus la Obluciţa-Isaccea şi lăsându-i în jos până la Rasgrad, mai adânc în Balcani[4]. In aceste raite, care aduseră pradă, dar mai ales încredere că se poate căpăta biruinţa asupra „păgânilor“, ca pe vremea lui Dan-Vodă şi lui Ţepeş, luară parte şi Unguri, aşteptând pe acel Albert Király, care se îm-

[1] Scrisoarea citată.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 22, no. LV.

[3] Aceasta e „Zyrmod“ din raportul veneţian, în Hurmuzaki, III, p. 69, iar nu, cum credea Sârbu, *o. c.*, I, p. 197, nota 2, însuşi Giurgiul. „Varşovia“, de unde vin ajutoarele de care se miră acelaşi, e, simplu, Braşovul.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 25, no. LX.

părtăşi apoi la isprăvile războiului pentru lege, dar mai ales oastea boierilor Buzeşti, Preda şi Radu, cari învinseră la Hârşova, şi Banul Mihalcea Karatzas, Grecul din Chios, odată în serviciul lui Mihnea, care lovi Silistra[1]. Moldovenii veniseră, la rândul lor, să distrugă locul de strajă şi de pândă al Turcilor la Smil-Ismail[2]. Dunărea îngheţată li dăduse prilejul să treacă şi în Dobrogea[3].

Căci şi în Moldova se petrecuse actul revoluţionar al vărsării de sânge în masă. N'avem, ca pentru Munteni, o cronică, dar nişte ştiri polone transmise la Danzig vorbesc de „30.000" de oameni pe cari i-ar fi strâns Aron-Vodă, de „20.000" de la Sigismund, cu lănceri unguri, de „25.000" de la Mihai, de patruzeci de tunuri ale acestuialt Domn. S'ar fi iertat păcatul Cazacilor, chemaţi acuma din nou după o pradă recentă[4], ca nişte creştini ce erau şi ei, în ajutor. Pe la Crăciun s'ar fi jertfit nu mai puţin de „o mie opt sute" de Turci. Aron însă s'ar fi gândit mai mult la legătura, mai veche, cu Impăratul, la care ar fi trimes pe „Vlădică"[4] (Mitrofan) şi pe un Vornic Crâste[5]. Doi dintre păzitorii turci ai Moldoveanului fură văzuţi, fiind trimeşi poclon lui Sigismund, la Braşov îndată după Anul Nou[6]. Cu dânşii împreună şi medicul evreu al lui Sinan, şi el un creditor, care ajutase pe Aron la Domnie şi acum făgăduise 45.000 de taleri ca să scape[7].

[1] Cronica Buzeştilor, pp. 279-80. Aceasta s'ar fi întâmplat însă numai după victoria lui Mihai însuşi contra lui Mustafà-Paşa.

[2] Teodosie-Walter, p. 22.

[3] Raport venetian, Hurmuzaki, III, p. 465.

[4] Izvoarele, în *Istoria armatei*, X, II.

[5] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 23-4, no. LVIII.

[6] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, pp. 117-8 (cf. importanta ştire din Liov, 26 Februar, după alta din Iaşi, Hurmuzaki, III, pp. 224-5).

[7] *Ibid.*, p. 228.

Constantinopolul răspunsese, încă de la primele veşti ale răscoalei, cu caftanul a doi Domni noi: pentru Ţara-Românească, unde în Decembre a fost numit o clipă fragedul fiu al „Turcitului" Mihnea, Radu[1], încă un Moldovean, Bogdan, fiul lui Iancu Sasul[2], iar pentru Moldova un alt Moldovean, pretins fiu al rebelului Ioan-Vodă cel Cumplit, dar fost Domn muntean, Ştefan, zis Surdul.

Pe Radu îl sprijiniau silinţile părintelui său, acuma beiu la Dunăre, căruia prin renegare îi era închisă calea la tron, dar care ţinea neapărat să-şi înalţe neamul în Scaunul înaintaşilor: o adâncă şi gingaşă iubire, dovedită prin scrisorile turceşti ale fiului Levantinei din Pera[3], îl însufleţia în ce priveşte pe singurul copil creştin care-i rămăsese. Mihnea avea, de altfel, prin legăturile lui cu foasta sa rudă, Ioan de' Marini Poli, înţelegeri şi cu creştinii, şi Ioan îi căpătase şi un paşaport ca să treacă în creştinătate şi, redevenit creştin, sa se poată întoarce în Bucureşti[4]. Bogdan, crescut între Poloni la Liov, va fi găsit un sprijin între rudele şi prietenii din Constantinopol ai maicii sale, o Greacă, venită şi ea acum la Constantinopol, cu cele două fete ale ei, Omeliana (Emiliana) şi Hrisafina, dar şi în autoritatea agentului polon care poate se afla şi atunci la Poartă[5]. Iar, în ce priveşte pe Ştefan, chemat din exilul de la Chios, căruia-i erau zilele numărate şi al cărui nume nu înţelegem pentru

[1] V. Iorga, *Contribuţiuni la istoria Munteniei*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XVIII, p. 104, şi *Studii şi doc.*, III, p. LII şi urm.

[2] Cronica Buzeştilor, p. 279; Stavrinos, în Papiu, *Tesaur*, I, p. 288.

[3] V. nota penultimă.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 36.

[5] Pentru 1597 acest sprijin e afirmat de Walter (p. 20), care se afla însuşi acolo şi povesteşte multe lucruri interesante, de care va fi vorba pe urmă.

ce a crezut bine să-l iea pe urmă acest Bogdan, el își regăsise în Capitala turcească sprijinitorii cari-i dăduseră și prima Domnie, și anume, pe lângă Han, marele său patron, pe Curt-Aga, om al lui Sinan. Vizirul Ferhad, nemulțămit că nu avuse nicio parte în această numire, îi trimesese răspuns să-l așeze cine l-a numit, dar, luat cu pietre de unii Turci interesați, isprăvise cedând[1]. Pretendentul era sărac și lipsit de un sprijin mai puternic[2].

Pentru a-i aduce în Scaun se alese Paşa de Meraaş, în Asia Mică, nepot al Vizirului Sinan[3] și însuși fiul aceluia care fusese Marele Vizir Mohammed Socoli, Hasan Hadâmbul (eunucul), care se codise să meargă în Asia pentru a încerca o luptă cu mult mai grea, aceia cu „Cazilbașii" sau Perșii.

Pe când Mustafà se va îndrepta spre obișnuitul vad al Moldovei, la Obluciţa, Hasan se opri la Rusciuc, Mihai stând în față-i la satul Pietrele, pe urmă dispărut. Sprijinitorul lui Bogdan-Vodă aștepta pe Tatarii Ilanului, cari se întorceau, cu un nepot al lui și cu 4.000 de ostași și cu sclavi, la o vreme așa de târzie, dar obișnuiți a birui greutățile iernii, din Ungaria.

Nu știm ce cale va fi apucat primul corp tătăresc ca să ajungă în Vlașca. Ei erau, spune Mihai însuși, total neștiutori că țara e în plina răscoală[4]. Dar, la Hulubești, Buzeștii și un boier Radu, din Calomfirești, pe care și l-a însușit cântecul de vitejie, veniră de se loviră cu Tatarii, cari aduceau marele număr de robi luați în cale, ca o primă strajă, la Pulinei. Al doilea rând al oștii pustiului fu frânt la Stănești, în ziua de 16 sau, poate, 21 Ianuar 1595.

---

[1] Hurmuzaki, III, p. 464.
[2] *Ibid.*, IV[1], p 187, no. CXLIX.
[3] *Ibid.*, III, p. 469.
[4] Pernice, *l. c.*

Însemnările lui Mihai presintă după aceste lupte cu nepotul Hanului şi cu Imbrohorul o ciocnire cu „Împăratul" tătăresc însuşi, Gazi-Ghirai, care-şi trimesese robii şi bagajele la Silistra şi ar fi avut de gând să dea o lovitură de surprindere şi în Ardeal. *Mihai i se împotriveşte însuşi:* „Găsindu-l, l-am atacat, şi l-am tratat aşa, încât puţini au scăpat; şi astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, am avut asupra lor încă o biruinţă, luându-li tunurile şi ce alte calabalâcuri au avut, dar însuşi Hanul a scăpat şi s'a adăpostit în Silistra"[1]. Lupta s'a dat la Şerpăteşti, unde, după Cronica Buzeştilor, ar fi jucat un mare rol în această biruinţă Banul Manta, care s'ar fi aruncat asupra lor pe neprevestite, noaptea[2]. Indemnat să-şi mai cerce odată norocul, Hanul declară că-i ajunge: „am văzut şi încercat puterile lui Mihai Voevod"[3].

Atunci sosesc pe neaşteptate Turcii la Dunăre, cu cei doi Paşi şi pretendentul Bogdan. Ei trebuie împiedecaţi de a ajunge peste apă. Trecând pe la alt sat, care s'a împrăştiat pe urmă, Marotinul, Mihai, cu presupuşii „10.000" ai săi, pradă Rusciucul (13 Februar), gonind pe Bogdan, care ajunse în primejdie de moarte[7].

---

[1] *Ibid.*

[2] P. 279.

[3] Pernice, *l. c.*

[4] Çele două Cronici. A Buzeştilor, care face pe Mustafă să vie în Muntenia, pretinde că, în izbirea cu Mihai, Paşa ar fi perit (v. p. 279). Cf. Hurmuzaki, IV², pp. 188-9, no. CLIII; cf. *ibid.*, III, p. 225. Analisa unor mărturii greşite în Sârbu, *l. c.*, p. 215 şi urm. Nu se poate, la el, ca un Paşă să fie şi Ibrahim şi Hasan (v. p. 220). Data de 13 Februar o dă Simon Nössner, primind o ştire de la Munteni, de vreme ce Rusciucului i se zice, româneşte, Ruşi (*Rusch*); *l. c.*, p. 61. Trecerea Dunării după cele două cronici la 25 sau la 27 Ianuar încă. Mica expediţie a durat deci. Alt Sas pune luarea „Oretschik"-ului odată cu a Brăilei: Trauschenfels, *o. c.*, p. 90.

[5] Raport al lui Ioan de'Marini Poli, în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 36.

Memoriul lui Mihai pomeneşte astfel această crudă faptă de răsbunare: „Am pus să dea foc cetăţii, Ruşii prădând orice; unde ostaşii miei au făcut o pradă aşa de frumoasă, de-şi vor aduce aminte totdeauna. Am voit apoi ca orice era în apropiere să fie ars şi Turcii tăiaţi. Iar pe creştini, cu familiile lor, i-am făcut pe toţi să treacă în Ţara-Românească“ [1].

Aceste lupte din nenorocire n'au fost descrise de nimeni, Mihai însuşi mulţămindu-se a încheia astfel: „Această puţină slujbă am făcut-o într'o singură iarnă şi apoi m'am dus să mă odihnesc în cetatea mea de Scaun“ [2]. Avem doar raportul lui Horváth către cancelariul ardelean Iojica, în care arată cu câtă vitejie cei şaizeci de Unguri trimeşi la Târgul-de-Floci ca să-l apere au resistat la „peste 2.000“ de Turci veniţi la pradă înainte de a sosi pedeştrii lui Mihai cu Francisc Nagy [3]. La izvodul Logofătului, Silesianul Walter, care a văzut în 1597 urmele ruinelor din 1594-5 ale oraşelor turceşti de pe Dunăre, a adaus numai explicaţii geografice şi împodobiri retorice pe care, — cu strigătul de „Isus“ la atac —, nu se poate pune niciun temeiu. Ele au fost însă de o mare însemnătate. Oştile trimese contra lui Mihai fuseseră pregătite cu îngrijire timp de mai multe săptămâni, şi măcar unul din conducători era printre oamenii cu mai mare vază la Impărăţie; Logofătul vorbeşte şi de presenţa între soldaţi a însuşi Agăi Ienicerilor, care nu putea să apară decât în fruntea acelor cari, putere de căpetenie a infanteriei, erau supt ordinele lui. Când Tatarii erau comandaţi de Hanul însuşi, ei represintau o impunătoare forţă mili-

[1] Peri.ice, *l. c.*

[2] *Ibid.*

[3] Veress, *l. c.*, p. 183 (12 Ianuar). Cf. *ibid.*, p. 199: „Vaivoda da Mare“ e „non Vaivoda, ma imperatore“.

tară. A fi înfruntat şi pe unii şi pe alţii, şi nu la o strâmtoare cum se va face mai târziu, ci în câmpiile deschise ale Vlaştei, a fi distrus putinţa de aprovisionare într'un Ţinut total prădat şi ars[1], a fi putut reţinea pe Turci până se va da lovitura care să îndemne pe Tatari a nu-şi mai cerca norocul în vremile de iarnă grea, a fi trecut însuşi — şi nu prin simple cete de pradă şi pârjol —, Dunărea pentru a încerca să ieie Rusciucul, constituie acţiuni îndrăzneţe, grele, care prin izbânda lor vădiau pe generalul chemat să smulgă în orice împrejurări biruinţa. Laudele înflăcărate ale lui Walter, care presintă pe „cocoşul înflăcărat" Mihai în faţa „marelui şi grozavului leu al Răsăritului" care e Sultanul[2], nu sânt de loc nemeritate. Insă, dacă se vorbeşte de atacul a „2.000 de haiduci şi câţiva Sârbi" la Sofia, cu o mare pradă[3], e vorba de o răscoală locală, încurajată de isprăvile lui Mihai. Oricum, după năvălirile din Februar şi uciderea lui Mustafà-Paşa, Ferhad zace două zile de pat[4].

Nu trebuie să se piardă în vedere nici câştigul căpătat prin aceste acţiuni: vasele de pe Dunăre prinse — vre-o sută şaizeci de luntri, cu şase mici tunuri, — pe lângă, se zice, alte cinzeci prinse în lupte cu Mustafa[5], şi tot ce se putu adăugi ca pradă folositoare războiului pentru Domnia însăşi[6]. Din Dobrogea, se vorbeşte şi de 2.000 de Albanesi din Cernavoda, carî se strămutaseră, după vechiul obiceiu al Domnilor noştri trecuţi cu oaste peste Dunăre, pe malul muntean[7]: ei se

[1] Veress, *l. c.*, p. 172, no. 94.
[2] Pp. 22-4.
[3] Hurmuzaki, III, pp. 231-2.
[4] *Ibid.*, p. 469.
[5] *Ibid.*
[6] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 26, no. LX.
[7] *Ibid.*

înarmară pentru ca, împreună cu alţi ostaşi, să prade până la Rasgrad[1].

Şi în acest moment al primelor victorii tabăra ardeleană, privind cu invidie această izbândă, nu desarmează cu bănuielile faţă de Mihai şi de ţara lui. Credinciosul Italian al lui Sigismund, Simon Genga, scrie fratelui trîmes la Roma, despre lupta „ungurească" de la Putinei şi Stăneşti[1], cu primul grup tătăresc, trecut pe la Nicopol, supt fiul Hanului, şi apoi despre cea de la Şerpăteşti, cu cei 20.000 ai Hanului — ceia ce s'ar fi făcut prin surprindere, văzându-se că erau doar puţini Tatari[2]—, adăugind că Bogdan a oferit în dar lui Gazi-Ghirai cinzeci de poveri de aspri ca să-l sprijine, dar că Hanul i-a lasat, la Rusciuc, doar fiul cu 4.000, iar el a plecat mai departe spre Cernavoda. El observă că Românii, ispitiţi cu amnistie de Bogdan, care li propune a ucide pe Unguri într'un atac anume iscodit la Rusciuc, — şi, aflând-o, aceştia refusă expediţia —, sânt „nestatornici şi uşori, obosiţi de cârmuirea lui Mihai", care şi el a îngăduit Tatarilor a sta cinci zile în ţara sa fără să se mai miste contra lor, că Domnul a tăiat pe şefii Bulgarilor cari i se oferiau şi pe boierii înţeleşi cu dânşii, că el are legături cu Turcii, dând vina celor întâmplate pe aceiaşi Unguri, pe cari, neplătindu-i, e gata să-i taie, precum voia s'o facă şi la „Pietre". Sigismund nu va interveni deci până

[1] *Ibid.*, p. 37. Aceasta s'a întâmplat înainte de 3 Mart, *ibid.* De acest raid e vorba când se spune că Românii au ajuns la o zi şi jumătate de la Adrianopol; *ibid.*, p. 39, no. LXXXVII-VIII.

[2] „Petre" e „Pietre", locul unde Mihai voia, după Cronica Buzeştilor, să treacă Dunărea, iar nu, cum crede d. Veress, Piua Petrei (care e a lui Petre). V. Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan-Paşa din 1595*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, IV, 3, p. 96, nota 2.

[3] Se iau peste 1.0 0 de sclavi şi 1.5C0 de cai; *ibid.*, p. 98.

nu va avea în Ţara-Românească mai mulţi ostaşi, ori îi vor sosi cei 16.000 de Cazaci ce se află încă în Moldova[1].

In acelaşi timp se uşura de primejdie şi Moldova. Ce s'a petrecut acolo, ştim pe două căi, prin ştiri de războiu de la faţa locului şi prin importanta scrisoare din 22 Februar[2] a lui Aron însuşi.

Intăiu, pe când Moldovenii se mărgeniau să păzească numai vadul de la Isaccea, Domnul nefiind gata să plece el însuşi şi Cazacii tocmiţi de dânsul înţelegând să lucreze pe sama lor, fără a îngădui să li se amestece în treabă un Domn pe care erau deprinşi a-l prăda când voiau, tot Muntenii şi Ungurii lui Mihai surprind la Silistra chiar pe Ştefan Surdul,— din nou venit cu capugiul împărătesc pentru instalare —, care cade de pe cal şi piere în luptă, sau dispare îndată după aceia, Turtucaia vecină, centrul de pescărit în aceste părţi, arzând în flacări. Această ispravă e descrisă pe larg de Ioan de' Marini Poli, care o aşează după un incident de la Craiova, arătându-se că tot meritul ar fi fost al Banului Mihalcea, care comanda 2.000 de oameni[3]. Acest merit e recunoscut, de altfel, şi de Mihai, care tratează cu despreţ pe rivalul său: „un oarecare Ştefan Voevod"[4].

Tot atunci, la Nistru şi la Dunărea-de-jos pornise avântul sălbatec al Cazacilor înţeleşi cu Aron.

Conduşi, se pare, de Nalivaico Rusul şi de Moldoveanul Lobodă[5], a căror amintire rămase aşa de vie încât, peste o jumătate de veac, scriindu-şi cronica

[1] *Ibid.*, p. 99.

[2] Teodosie-Walter, pp. 23-4; scrisoarea lui Ioan de' Marini Poli, în Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 36-8, no. LXXXV.

[3] *Ibid.*, p. 37.

[4] Pernice, *l. c.*

[5] Ioan de' Marini Poli vorbeşte de Michoszenski şi Stanislav Chlopicki; Hurmuzaki, III, p. 201. El e cel care fură pe fata unui boier; *ibid.*, p. 222.

ţerii, Vornicul Ureche, care lucra după însemnările tatălui său Nestor, îi muta pe vremea eroică a lui Ştefan-cel-Mare însuşi, ei, meşteri în a dijmui iarmaroacele de graniţă, se aruncă asupra Benderului, dar, de şi ţinură cetatea împresurată mai multe luni de zile, n'o putură lua. Răsărind într'un alt iuruş la Cetatea-Albă, ei se găsiră înaintea formidabilelor întărituri din evul mediu, refăcute de Domni moldoveni, şi se aleseră şi aici numai cu pleanul şi cu gloria Turco-Tatarilor ucişi pe loc şi în cale. Din aceste părţi, şi de la Obluciţa arsă de dânşii, ei putură culege, se spune, — dar şi de la bicţii Români cari stăruiau să locuiască în aceste vechi locuri ale neamului lor — „o sută de mii de boi şi patru sute de mii de oi“ [1]. Prada, cu cele mai mari cruzimi din partea Cazacilor, cari ar fi silit pe femeile Tatarilor să-şi frigă şi să-şi mănânce copiii, a fost aşa de îmbiclşugată [2], încât la Braşov se vindeau cai cu câte 8-12 ughi. „Un orăşean de aici a cumpărat cu o sută de taleri cinzeci şi doi de boi, patruzeci şi şapte de vaci, patruzeci şi patru viţei tineri.“ De la o Turcoaică în Tataria s'ar fi luat un juvaier în valoare de 200.000 de florini. 4.000 de creştini ar fi fost scoşi din robie.

In scrisoarea sa de la 22 Februar către Sigismund, Aron însuşi, care avea soli şi la Viena şi în Polonia [3], înfăţişează lucrurile altfel [4]. Cei cari au apărut în faţa

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 26, no. LX. Aiurea e vorba numai de 16.000 de boi; *ibid.*, III, p. 230.

[2] Reussner, în *Epistolae turcicae*, IV, p. 122, reprodusă în Iorga-Hurmuzaki, XII, p. 31 şi nota 3. Cf. Hurmuzaki, III, p. 227. A se vedea şi Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 209 şi urm.

[3] Veress, *l. c.*, pp. 184-5, no. 162; p. 196, no. 110; p. 202, no. 115.

[4] Altă formă, în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 31, nota 3; Veress, *l. c.*, pp. 175-6, no 97. O scrisoare despre răsbunarea Sultanului, pentru un sol în Polonia oprit, asupra creştinilor din Constantinopol; Veress, *l. c.*, p. 182, no 99.

Benderului, pe care el îl numeşte cu vechiul nume românesc de Tighinea, au fost *ai săi* şi Ungurii din oastea Ardeleanului, supt un Emeric Becz şi Andrei Barcsai, pentru ai noştri: „Bercea Andreiaş“ [1], de curând sosit, dar el apasă întâiu asupra Moldovenilor săi, ca să se înţeleagă că de la dânsul a pornit iniţiativa şi că ea a fost servită de ai lui, nu de ajutorul străin. „Aproape ar fi şi luat-o“, dacă n'ar fi răsărit Cazacii cu pretenţia lor de monopol în acest domeniu de luptă şi de pradă. Ostaşii domneşti, cari se şi aşezaseră supt cetate, trebuiră deci să plece. Altă ceată, fără Cazaci, se îndreaptă spre Cetatea-Albă, măcelărind în cale trupe tătăreşti care se întorceau, şi cu familiile lor. Când iese întru întâmpinare begul cetăţii, el e bătut aşa că scapă abia cu opt dintre ai săi, luându-i-se steaguri, tobe, trâmbiţi. De dincolo de Dunăre chiar, două grupe răpezite în Dobrogea se întorc cu aceiaşi izbândă şi cu aceleaşi steaguri. El însuşi se presintă ca aflându-se în Bugeac, de unde făgăduieşte să mai trimeată ştiri, pe care le speră fericite.

Sigismund era la Braşov în a doua jumătate a lunii lui Ianuar, aşteptând solii lui Mihai [2], a căror misiune n'o cunoaştem. Nimic nu se alesese din planul marii lui cruciate, cu privire la care în Apus se răspândiseră zvonuri aşa de exagerate, încât se credea că „Sârbii“ lui au ars Adrianopolea [3]. Nici Timişoara, veşnica ţinta, nu fusese luată, nici Oradea zguduită, nici Serbia liberata prin intervenţia lui de Craiu al Raţilor, în legătură cu voevozii şi clericii lor.

Atitudinea de independenţă, aşa de firească la Mihai,

[1] Cronica munteană, p. 261.
[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 32, no. LXVII.
[3] *Ibid.*, p. 29, no. LXV.

îi displăcea peste măsură. Ni închipuim cu ce sentimente a primit el înapoi pe cei d'intâiu căpitani trimeşi în Ţara-Românească, pe cari Domnul muntean „nu-i suferi", după ce avuseră „împuţăciune cu dânsul"[1], de bună samă fiindcă înţelegeau să lucreze pe sama lor proprie, ca ascultând numai de prinţul lor ardelean. Dar mai nemulţămit trebuia să fie de Moldovean, nu numai pentru că acesta cuteza să întrebuinţeze acelaşi ton de Domn neatârnat, ci mai ales pentru că, departe de a se ţinea numai în legătură cu acela care se intitula fudul: „cu mila lui Dumnezeu prinţ al Sacrului Imperiu Roman, al Ardealului, Moldovei, Valahiei Transalpine conte al Secuilor, precum şi Domn al unei părţi din Ţara Ungurească"[2], el se grăbise a trimete o solie rivalului care era regele Poloniei, cu o sabie, un buzdugan, doi cai şi doi câni de vânătoare, încă din prima jumătate a lunii lui Februar[3]. Un alt sol moldovean era în Cracovia la 24 Mart[4].

De fapt, cu o săptămână înainte de a scrie Ardeleanului, Aron se adresase lui Zamoyski, acest vechiu prieten, anunţându-i o biruinţă la Obluciţa contra a „4.000 de Turci" şi a „tuturor Tatarilor din Dobrogea", de cari nu vorbeşte nimic în scrisoarea precedentă, — dacă nu e între ele două o deosebire de calendar, şi aceasta să fie cea mai nouă. La Cetatea-Albă a fost învins un Sultan tătăresc cu „7.000" de astfel de păgâni. Biruinţile lui Mihai sânt şi ele semnalate, cu cele mai mari laude:

[1] Cronica Buzeştilor, p. 280.

[2] V. de pildă, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 26, no. LX.

[3] *Ibid.*, p. 31, no. LXX. Cf. şi Hurmuzaki, IV, p. 229. În legătură cu această solie e scrisoarea de la 6 Mart, a unui episcop polon; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 33, no. LXXVIII. Intr'acolo se adresase şi Petru Şchiopul, care se gândia încă la un adăpost în Polonia; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 323-4, no. CLXIV, unde e atribuită „Cazaculuí".

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p 35, no. LXXXIV.

Tatarii pierd „bagaj, tunuri, steaguri", fiind urmăriți „până pe pământul turcesc, de unde nu s'a întors decât a treia zi". „Țara noastră", scrie el cu mândrie, „e cu adevărat un zid a toată creștinătatea contra acestui dușman pe care-l ținem aproape în spinare." In toată această încrezută povestire nu e niciun cuvânt despre Sigismund și Ardelenii lui. In ce privește Moldova, se vorbește numai de oamenii ei, iar Domnul vecin are doar „ajutoarele de la Domnii creștini"[1].

Om al Impăratului înainte de orice, Moldoveanul păstra, fără să se preocupe prea mult de Sigismund, vechile legături ale Casei sale, a Lăpușnenilor, cu Polonia. Nu e fără folos să aruncăm o privire în urmă asupra lor.

Incă din anul trecut Aron, care avea lângă sine o soră, măritată cu Polonul Orzechowski — și ea recunoștea deci ca frate pe acest bastard — și măritase o nepoată, din această căsătorie polonă[2], cu un alt nobil din Polonia, Czolhański, — acestor rude li dăduse și paza cetăților de la Nistru[3] — vorbia în Iași, unui agent polon despre mișcările Tatarilor, cari chinuiesc și ucid lumea prin rătăcirile în legătură cu luptele din Ungaria, dar se împrăștie îndată ce găsesc o adevărată oaste în calea lor. Declarând că se ținea de mai vechea sa legătură cu regele Poloniei, Aron se arăta îngrijorat nu numai din partea Turcilor, dar și din a Muntenilor[4]. Iată deci care erau atunci adevăratele lui sentimente față de Mihai, care totuși îl va ajuta, și într'un chip așa de esențial, cu puțină vreme în urmă. In curând, cum Hanul întrebase pe Domnul Moldovei dacă e bună calea pe care Petru Șchiopul, cu mica lui ceată, trecuse în țerile Im-

[1] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 340-1, no. CLXXIV.
[2] *Ibid.*, p. 336.
[3] Veress, *l. c.*, p. 160, no. 87.
[4] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 327-8, no. CLXVI.

păratului. Aron scria cancelariului-hatman Zamoyski, „prea-scumpul domn şi prieten", despre această ameninţare a unei oştiri de „150.000" de „păgâni" şi el adăugia: „Dacă aceşti păgâni au nevoie de călăuzi, să-şi caute aiurea, dar nu la noi, căci noi urmăm a voi să ne rânduim de partea creştinilor şi sântem chiar gata să murim cu dânşii"[1]. Sultanul însuşi îi ordonase să ajute trecerea hordei[2], dar Aron îndemna pe Poloni să resiste în munţi şi li dădea şi sfaturi pentru aceasta. Czolhański însuşi pleca în Polonia, cu o solie tainică, la 7 Mart[3]. Sosise în Moldova şi un agent pontifical, în drum spre Polonia, şi acelaşi recomanda pe trimesul „Sfinţiei Sale întru Hristos Papa Râmului"[4]. Cu toate aceste înştiinţări şi oferte, Zamoyski nu era însă pe atunci deplin asigurat în ce priveşte intenţiile Domnului Moldovei[5].

Sigismund Báthory va fi ştiut de mult cât de şovăitoare[6] e credinţa acestui om pe care el îl considera ca un subaltern, cu o misiune militară bine precisată, care nici nu i se părea bine îndeplinită. Trufia lui obişnuită se unia cu un sentiment de teamă în ce priveşte această vecinătate moldovenească. Unindu-se cu nemulţămirile, încă ascunse, faţă de Mihai, aceasta trebuia să îndemne sufletul neliniştit al acestui vânător de năluci la o anumită măsură care să-i satisfacă şi acea trufie şi să-l liniştească şi în ce priveşte viitorul în care nu ştiuse

---

[1] *Ibid.*, pp. 328-9, no. CLXVII

[2] *Ibid.*, pp. 333-4, no. CLXXI. Cf. şi n-l următor (explicaţii ale lui Zamoyski).

[3] *Ibid.*, pp. 329-30, no. CLXVIII.

[4] *Ibid.*, pp. 331-2, no. CLXX. E curioasă scrisoarea Logofătului moldovean Ştefan despre vestea din Muntenia că nişte Tatari au ajuns la localitatea munteană „Furthian"; *ibid.*, p. 339.

[5] *Ibid.*, pp. 330-1, no. CLXIX.

[6] Bănuieli exprese în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 34, no. LXVIII.

cresta cu sabia nimic. Peste puțin o schimbare importantă era să se petreacă în legăturile Ardealului, care se considera ca stăpân și dincoace de Carpați, și țerile care nu arătaseră absolut prin nimic o atitudine corespunzătoare, decât ceruseră un ajutor de ostași, la care se credeau îndreptățite, îndată ce, cu un risc mai greu decât al oricărui alt stăpânitor, se alipiseră la cruciată, ajutor pe care, bine înțeles, se îndatoriseră a-l întreține din propriile lor mijloace[1].

Din partea Turcilor nu se încercă deocamdată o „expediție de pedepsire". Se întrebuință numai mijlocul trădării, căci politica îndrăzneață și plină de atâtea primejdii a Domnului celui nou îngrijora pe unii din oamenii trecutului, între cari și Greci, cari-și urmau legaturile cu Constantinopolul.

Astfel incidentul, până acuma rău înțeles, de la Craiova. Acolo se revoltase un număr de „Sârbi și Români", din oastea căutată în țară chiar printre țerani sau căpătată prin îmbiări de leafă la Sârbo-Bulgarii de peste Dunăre; e drept că Ioan de' Marini Poli, un om așa de bine informat, pretinde că erau Sârbi, vre-o mie, cu vre-o trei sute de Turci veniți cu toții din Vidin[2], unde era Hasan, fost Pașă de Buda și un Pașă din Asia Mică. Banul Manta arată, după mărturia Logofătului Teodosie, să fi îngăduit, dacă nu și întețit, această ridicare, de pe urma căreia Scaunul Banatului rămase temeinic prădat; se poate că acest Grec care, ca și Mihalcea — dacă nu e vorba mai curând de acesta chiar, vechiu casnic al Mirceștilor —, sa fi fost înțeles cu „Turcul" de la Nicopole, Mihnea.

[1] Pentru legăturile lui Aron cu Împăratul prin Polonia v. *ibid.*, pp. 34-5, no. LXXI.

[2] *Ibid.*, p. 36.

Mihai iertă acest păcat aceluia pe care-l păstră în rostul de odinioară; ostaşii cari se răsculaseră, probabil şi fiindcă nu vor fi fost plătiţi la vreme, rămaseră şi mai departe, în serviciul Domniei[1]. După Marini însă izgonirea prădătorilor ar fi fost hotărîtă de negustorul ragusan Delimarcu, care adună un grup de locuitori[2]. Ei fură trimeşi, adăugându-li-se Király, şi ca garanţie de credinţă, să-şi capete lefile aiurea: un atac la Brăila aduse un mare resultat: *cea d'intâiu cucerire şi distrugere a uneia din cetăţile de mult râvnite ale Turcilor de pe malul drept.* In scurte cuvinte de constatare o spune cronica Buzeştilor, cari rămaseră străini de această ispravă, datorită aceluia care trebuia să li fie un rival: „Iar Mihai-Vodă îl trimise (pe „Chiralbert") la cetatea Brăila, şi, acolo, tocmind oştile, începură a bate cetatea tare" — cu tunurile cele vechi, ori şi cu altele, adause, — „şi o sparseră pân' în pământ, şi mulţi Turci periră"[3].

Era acolo atâta avere, scoasă dintr'un mare comerţ înfloritor, încât se culese „peste un milion de aur", ascuns de locuitorii bogaţi şi în pâniţe şi în ciorbă[4]. Pentru această mare ispravă avem, de altfel, însăşi scrisoarea lui Albert Király, datată din Brăila chiar, la 24 April. Înfăţişându-se ca singur cuceritor, cu dreptul de a hotărî în ce direcţie pleacă, el arată că a trimes o ceată de infanterie, cu douăzeci şi opt de călări, la Babadag, prin „câmpii foarte roditoare", dar, atacaţi de două ori, aceştia au trebuit să se retragă, fără a putea aduce robii, cari fură ucişi, ba nici chiar vitele,

[1] Numai în Teodosie-Walter, p. 25.

[2] *Ibid.* E deosebit de căpitanul cu acest nume.

[3] P. 280. Pentru predarea lor, cari au fost ucişi apoi de haiduci fără stăpân, v. şi ştirea din Alba-Iulia, 28 April; Hurmuzaki, III, p. 234.

[4] Nelle fugacie et nelle pignate della minestra; *ibid.*, p. 476, no. XLI.

jertfite şi ele la trecerea apei. Se pregătia să meargă la Gherghiţa din *Ilfov*, cu gândul de a lăsa acolo o mică trupă de observaţie, 400 de pedeştri şi 135 de călări[1]. Cum se va vedea, peste puţin se aşeză acolo, în Ţinutul recuperat, după aproape o jumătate de veac de stăpânire turcească, un al doilea Ban, creaţiune a lui Mihai, care avea supt paza sa de margine, şi Buzăul şi Brăila.

Ceia ce hotărî şi raporturile dintre Sigismund şi cei doi Domni vecini şi rolul lui Mihai-Vodă *înaintea tuturora* în ce priveşte răspingerea marelui atac „păgân", a fost dispariţia, încă de la 16 Ianuar 1595, a bietului Sultan Murad şi suirea pe tron a cuiva care avea cu totul alte porniri, şi mijloace neasămănat superioare pentru a le sprijini, un tânăr căruia de la început ai lui i-au atribuit misiunea de a răsbuna Impărăţia aşa de mult timp jignită în mândria şi în interesele ei.

Se spunea de Mohammed al III-lea, care avea înaintea ochilor pe cuceritorul Constantinopolei, că el nu se mulţămeşte a voi pedeapsa rebelilor, frângerea duşmanilor din Europa centrală, ci că gândul îi umblă până la Roma[2], ca al lui Baiezid I-iu în minunata poemă a lui Eminescu. La începutul lui Mart veşti din Capitala Imperiului spuneau despre *dânsul* că „urmează cu dărnicia lui[3] şi măreţia de suflet, aşa că toţi spun că n'a mai fost un prinţ ca dânsul în Casa Otomană, nici nu se poate compara cu dânsul Alexandru-cel-Mare". Porunci spahiilor, şi celor cari fuseseră în luptă, să

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 45, no. XCIV. Mihai, care era atunci în Bucureşti, trimesese pe un Martin Borbély să-i aducă alte trupe ardelene; v. n-l precedent. Cf. şi *ibid.*, pp. 40-1, no. LXXXIX; p. 44, no. XCII.

[2] *Ibid.*, p. 30, no. LXVII.

[3] O scădere a valorii asprului, pentru popularitate; *ibid.*, p. 36.

meargă din nou la Dunăre şi, de n'au unii cai, să pornească şi pe jos. Şi breslele trebuiau să-şi deie contingentul. El însuşi ar ieşi la Adrianopol, ca şef suprem al ofensivei generale. Vizirul Ferhad era pus în locul lui Sinan (16 Februar)[1] şi însărcinat să între în Ungaria — i se şi dăduseră însemnele comandantului; la Dunărea-de-jos erau să fie înlăturaţi nu numai Domnii, ci şi tradiţiile de autonomie, având să fie aşezaţi beglerbegii şi într'o ţară şi în alta[2], hotărîre asupra căreia însă, dându-şi sama de cât ar putea răbda ţara, se reveni[3].

In momentul când se pregătia această furtună, prinţul Ardealului întreba la Praga, unde nu voiau să-i dea o direcţie, ce ar fi de făcut cu cei doi Domni români, pe cari ar fi voit să-i desfiinţeze, *suprimând chiar Domniile, ale căror teritorii s'ar fi unit cu Ardealul.* El pretexta că amândoi, Mihai ca şi Aron, „nu se gândesc poate la alta decât să se îmbogăţească şi apoi să fugă undeva ca să se bucure de stoarcerile făcute acestor biete populaţii“[4].

Ştirile lui Aron, totuşi un vechiu prieten de pe vremea când, după năvălirea Cazacilor, întreba prin comandantul Ungurilor săi, Barcsai, pe Sigismund dacă trebuie să-şi răsbune pe „Poloni“[5], erau considerate ca mincinoase. Ioan de' Marini Poli asigură şi el aceasta. Ţara nu vrea pe acest Domn trândav, care stă la Iaşi şi bea cu prietenii săi, Grecii din Constantinopol, între cari cunoscutul prelat constantinopolitan, amestecat şi

[1] Hammer, *o. c.*, II, p. 848.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 33-4, no. LXXIX. Cf. Hurmuzaki, III, p. 468, no. XXXVI, pentru intenţia de a pleca personal a Sultanului.

[3] *Ibid.*, III, p. 469.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 35, no. LXXXIII.

[5] Veress, *l. c.*, pp. 143–4, no. 79 (Putna, 31 Octombre 1594).

în afacerile polone, Nichifor zis Dascălul[1]. Pribegii ridicați contra lui formează o adevărată oaste de 8.000 de oameni, cari colaborează cu Turcii. Incunjurat de Români și Unguri, Hatmanul Ștefan Răzvan, aproape un pribeag și el, face ce-i convine, fără a întreba un Domn pe care-l despreţuiește[2]. In zădar Mitropolitul Mitrofan asigura, la 7 April, pe Bistriţeni, că Vodă se poartă bine, că a luat și cetatea de la Smil și că Tighinea e foarte strâns încunjurată[3].

Incă de la 24 Mart noi trupe ardelene, două sute de oameni, treceau în Moldova[4]. Indată după aceia obișnuitul corespondent ragusan poate scrie că bănuiala lui Sigismund a crescut, pentru că Aron pune să se ucidă noaptea unii din Ungurii pe cari i-a dat prințul, amenințând cu moartea, pentru o pagubă de nimic, și pe Mihai Tolnay, fost sol al lui în Ardeal. Se și vorbește de putința de a se așeza ca Domn pe Răzvan. De și, de curând, acesta fusese gonit de la asediul Cetății-Albe, de către Turci, Tatari și pribegi, dar tot Răzvan e acela care a luat Smilul, cu vechile tunuri ungurești, purtând stema Corvinilor, luând de acolo, și din Chilia vecină, o sută de tunuri, între care patru mari[5]. Marini acusa pe Aron că el ar fi înștiințat pe Turci că li se pregătește în acest punct o lovitură[6].

La 16 April se ţinu dieta Ardealului la Sas-Sebeș, și *ambii Domni fură convocați acolo, ca și cum ei ar fi membri ai Statului ardelean.* Ori, dacă nu vin, să trimeată fiecare din ei doisprezece boieri, „pentru a

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 42. Cf. Iorga, *Nichifor Dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905).

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 38, no. LXXXX. Cf. Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. 2. (Răzvan ca Agă, sol în Ardeal).

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 40, no. LXXXIV.

[4] *Ibid.*, p. 38, no. LXXXVI.

[5] Hurmuzaki, III, p. 472, no. XXXIX.

[6] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 41-2, no. XCI.

face împreună dieta generală şi a încheia ce va fi de nevoie pentru creştinătate şi binele Statelor"[1]. Şi Ioan de' Marini adauge, că, *de nu s'ar supune, vor fi amândoi declaraţi trădători şi imediat schimbaţi*[2].

Adăugim că încă la 10 Februar 1595, în dieta de la Cracovia, se produsese o ciocnire între solii lui Aron şi ai lui Sigismund Báthory, cari se găsiră faţă în faţă înaintea Polonilor, de la cari ambii cereau ajutor. Moldovenii, cari voiau 5.000 de oameni pentru paza la Dunăre, — între ei şi un episcop, — spuneau lămurit că nu se mai pot sprijini pe alianţa cu Ardealul, căci „slabii cu slabii nu se pot ţinea multă vreme", iar Ungurul din Ardeal a observat că „*Domnul Moldovei e un om uşor şi de aceia socoate că prinţul, stăpânul său, se va gândi să-l înlăture*"[3].

Cum Aron, cel încunjurat de Greci constantinopolitani şi cu prieteni la Impărăţie, iar, pe lângă aceasta, în necontenite schimburi de solii cu Zamboyski, părea că nu se va supune, se procedă brutal. Intr'o convorbire cu nunţiul papal, care sosi tocmai atunci în Ardeal, Sigismund se îndreptăţia spuind că „a descoperit înţelegerea ascunsă (a lui Aron) cu Turcul şi că voia să ucidă pe toţi ostaşii pe cari i-i trimesese în ajutor"[4]. Relaţiile cu Polonii erau în văzul tuturor, şi avem şi o scrisoare a nunciului din Varşovia, Germanico Malaspina către dânsul[5]. Iar în instrucţiile lui Sigismund către agentul său la Roma se spune că s'au găsit scrisorile prin care

---

[1] Acelaşi ştire din Alba-Iulia, 10 April; *ibid.*, p. 231.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 42-3.

[3] Isopescu, *Alcuni documenti inediti della fine del cinquecento*, în *Ephemeris Dacoromana*, II (1924), p. 482, no. IX; p. 485, no. XII. Se hotărî să nu se dea ajutor făţiş, nici adăpost, în cas de nenorocire, lui Aron; *ibid.*, 483, no. X.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 52-3, no. CXI.

[5] Veress, *l. c.*, p. 196, no. 110.

Aron se scusă faţă de Turci, dând vina pe Ardelean, cu adausul aceleiaşi învinuiri că avea de gând să-şi taie Ungurii din oaste[1], ba încă se descoperiseră legăturile cu Polonii şi mai ales cu acel văr al lui Sigismund, tânărul cardinal Andrei Báthory, care nu bănuia ce tragedie-l aşteaptă[2].

Deci se încuviinţă o lovitură din partea lui Răzvan, care, prinzând pe stăpânul său şi pe soţia acestuia, o Cantacuzină, deveni un nou Ştefan-Vodă[3].

Răzvan se înţelesese, pentru lovitura care trebuia să-l ridice pe Scaunul la care avea aşa de puţin drept[4], cu Calogherà şi cu comandantul Ungurilor, Mihai Tolnay[4]. Ar fi fost sigur de sprijinul influentului cancelariu ardelean, de naţie Român, Iojica, la care s'ar fi strecurat de trei ori noaptea. Andrei Barcsai porunceşte husarilor unguri din Moldova să nu stea împotrivă. Părăsit de garda sa, Aron ar fi fost aşa de mânios, de să-şi ucidă copilul, pe care l-ar fi scăpat mama[5]. Cum Cazacii voiau să-l răsbune, li se oferi, cu tot felul de asigurări şi îmbunări, 24.000 de galbeni şi daruri.

Fură ucişi o parte din boierii lui Aron, care avuse în Novembre în jurul său pe Gheorghe Vornic al Ţării-de-jos, pe Cârstea al celei de sus, pe Rizan ca pârcă-

---

[1] *Ibid.*, p. 219, Legături cu Împăratul şi cu Poloni; *ibid.*, p. 220.

[2] Hurmuzaki, III, p. 236. O intervenţie polonă pentru el, *ibid.*, p. 238. Scrisori aflate la el, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 66, no. CXVII.

[3] Relaţiile lui din 1594 cu Ardealul, Iorga, în Hurmuzaki, XV, pp. 729-30, n-le MCCCXXXVII-VIII.

[4] In Isopescu, *Alcuni documenti inediti*, p. 497, no. XXIX, el apare ca fiul lui Petru. Ar fi al lui Petru Şchiopul, dar e mai probabil că în Polonia se făcea confusie cu alt Ştefan, aflător atunci în Tirol, băieţelul lui Petru-Vodă.

[5] Pentru toate acestea procesul lui Iojica, învinuit şi de otrăvirea lui Aron; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 383-4. Nichifor Dascălul spunea că a botezat pe fiica aceleia pe care a luat-o de soţie Aron; Iorga, *Nichifor Dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905), p. 199.

lab de Hotin alături de ruda sa polonă „Olihovschi", adecă Orzechowski, pe Vasile şi Lupu pârcălabi de Neamţ, pe Condrea şi Ilea la Roman, pe Iani ca Postelnic, pe Ciomârtan, dintr'o familie pe care o vom mai întâlni, ca Spătar, pe Coci ca Păharnic, pe Tănasie în rost de Comis, pe lângă Grecii „Calugher", acel Calogherà din Creta, şi Stamate Stolnicul[1]. Sora Domnului prins, văduvă, fu zugrumată împreună cu copii ei[2].

Cum a primit ţara această schimbare, cu „răsturnarea şi trimeterea în Ungaria" a lui Aron o arată aceste rânduri ale pârcălabului Nicolae din Hotin: „Dumnezeu atot puternicul, din însăşi a sa îndurare, a socotit aşa ca toată creştinătatea să fie unită, şi ea ni-a scris despre aceste scrisori că Preasfinţitul nostru Domn Papa de la Roma, prea-puternicul Impărat al Romanilor, Palatinul Ardealului, Marele Duce al Moscovei şi ceilalţi foarte mulţi prinţi ai creştinilor, cu învoirea tuturora, au ales pe Ştefan-Vodă Domn, pe care tot poporul şi toţi negustorii l-au primit cu dragă inimă"[3].

Ca şi Aron altă dată, şi pentru acelaşi motiv că „*Ardeleanul nu numai că n'are, cum îi făgăduise, puteri ca să-l apere, dar nici pentru a se păstra pe sine*", Mihai cerea de la Poloni ajutor, în luna lui Maiu. Se arăta jignit de înlăturarea lui Aron, contra căruia el însuşi fusese îndemnat"[4].

La 21 Maiu prisonierii de Stat, cu averea lor mare[5], îşi făceau întrarea în Capitala Ardealului[6], şi Sigismund îi trimetea în castelul din Vinţi, ale cărui imposante

---

[1] Setrie Stinghe, *Istoria bisearecei Şcheailor Braşovului*, Braşov, 1899. *Lipseşte Hatmanul.* Nu avem un document cu boieri de la Ştefan.

[2] Isopescu, *l. c.*, p. 497, no. XXIX.

[3] *Ibid.*, p. 493, no. XXII.

[4] *Ibid.*, p. 499.

[5] Hurmuzaki, III, p. 237.

[6] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 46, no. XCVII.

ziduri pustii se văd şi astăzi; acolo Aron, un om cuminte, care deplângea la Braşov soarta Domnilor româneşti săpaţi de duşmani[1], era să moară, rămăşiţile lui fiind înmormântate în noua bisericuţă românească din margenea Bălgradului acestuia[2].

Pentru Mihai era o lovitură: se părea că tragedia din Moldova anunţa pe a lui însăşi. Şi în boierimea munteană soarta lui Aron fu privită cu compătimire. Cronica Buzeştilor, aşa de sigură totdeauna, scrie aşa: „Nevoindu-se Aron-Vodă pentru creştini tare, tăiară Turci mulţi, ca să dobândească cinste; iar el căzu la mare pacoste şi năpaste, pentru multe pâri mincinoase. Că trimise Bator Jigmon de-l legase cu Doamna sa, şi-i luară toată avearea, scoţându-l din ţară cu mare ruşine, băgându-l în temniţa Vinţilor, tăindu-i boiarii şi toate capetele, la Aprilie 23 (2 Maiu st. n.), an 7103, şi puseră Domn în locul lor pe Răzvan, care era Agă la Aron-Vodă, şi-i schimbară numele: Ştefan-Vodă. Iar Mihai-Vodă, dacă prinse de veaste, foarte se întristă"[3]. Ştim că, mai târziu, Mihai a vorbit cu mult despreţ de Răzvan, care, totuşi, îl va ajuta în lupta lui cea mare; dacă nu de maica lui, Ţigancă după legenda exploatată de Hasdeu în drama sa romantică, se pomeneşte

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 46, no. XCVII. Data în documente e în stil vechiu. La 10 era la Braşov (Trauschenfels, *o. c.*, p. 90). Stă acolo zece zile în casa lui Ioan Hirscher *(ibid.*, p. 145).

[2] O ştire din Alba-Iulia, 12 Maiu, vorbeşte şi de copiii lui Aron (unul, Bogdan, e menţionat şi în diploma lui Aron pentru biserica Sf. Nicolae a Şcheilor din Braşov, 28 Novembre 1594. V. Sterie Stinghe, *l. c.*, adaus slavon; Hurmuzaki, III, p. 254; cf. *ibid.*, III², p. 106; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 52, no. CXI; Veress, *o. c.*, III, p. 236. Cf. şi Cronica Buzeştilor, p. 281. V. încă Sârbu, *l. c.*, pp. 252-4. Nunţiul în Ardeal vorbeşte şi de un vicariu franciscan venit cu el; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 51, no. CIX.

[3] P. 281 citată. Cf. şi Sârbu, *l. c.*, pp. 228-9.

un întreg trecut de umilinţă al aceluia care, atunci, servind la Curtea munteană, nu visa, fără îndoială de Domnie [1].

De şi afacerile de războiu îi mergeau foarte rău, acela care se visa Domn al Daciei întregi nu-şi părăsi ţinta, de care ar fi putut să-l apropie aşa de mult dispariţia bietului Lăpuşnean din Iaşi, dacă Hatmanul moldovenesc nu s'ar fi grăbit a se instala el în locul acelui pe care-l răsturnase. La Curtea imperială, de unde-şi aştepta soţia. pe arhiducesa Maria-Cristina, fiica arhiducelui Carol din Graz, el făcea să se ştie, îndată după aceasta, printr'o nouă solie, că *renunţă şi la ajutoarele ostăşeşti promise, dacă-l îngăduie să devie stăpân al Ţerii-Româneşti şi al Moldovei* [2]. Turcii însă ştiau de ce doreşte fostul lor vasal, şi de aceia pe la sfârşitul lui Maiu se presintă la dânsul un ceauş împărătesc cu oferta, nu numai a unei scăderi de tribut, dar *şi a cedării ambelor principate româneşti* [3]. Pe medaliile batute pentru întâmpinarea mîresei care nu era să fie niciodată o soţie a acestui infirm şi nevropat, el punea titlul de „serenişim al Ardealului, Ţerii-Româneşti şi Moldovei" [4]. Şi, de altfel, moneda pe care, pentru plata mercenarilor săi, puse s'o bată Ştefan al Moldovei, chipul tineresc, cu lunga faţă supt coroană regală şi falca grea, nu e decât al lui Sigismund [5].

Inaintea acestei teribile ambiţii, Mihai ar fi avut, de sigur, vijelios cum era, energia sa resiste. Il opria însă

---

[1] Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, XI, 5 (1930).

[2] Iorga, în Hurmuzaki XII, p. 53, no. CXIII: „il qual non si val dalli colegati aiuti, purchè el sia signore affatto della Moldavia et Vallachia, facendo di quei principati ciò che vuole".

[3] *Ibid.*, p. 47, no. XCVII; Hurmuzaki, III, p. 236, no. 2.

[4] *Ibid.*

[5] D. A. Sturdza, în *Magnum Etymologicum*, art. *Ban*.

împunându-i să trimeată solia dorită, a cării ispravă o vom vedea îndată, situaţia lui faţă de Turci, şi aceasta în afară de succesul unor năvăliri peste Dunăre care urmară şi până la începutul lui Iunie. El răbda, de altfel, şi purtarea soldaţilor unguri, aşa de rea, încât pe la sfârşitul lui April Marini spunea că s'ar putea ca ei să fie ucişi într'o revoltă a ţerii [1].

Marea expediţie turcească zăbovise din mai multe motive, pierzând, ceia ce s'a dovedit desastros pentru dânsa, epoca obişnuită, cea mai bună, de la deschiderea primăverii, de „Sfântul Gheorghe". Pe de o parte, noul Sultan se îndulcia la femei, ba chiar aşa de mult, încât le ducea în carăta lui cu dânsul, ceia ce nu se mai văzuse la Constantinopol. Virtuţile războinice, în care se pusese atâta încredere, îi dispăruseră aproape cu totul. Mergea, îndemnat şi de favoritul său Vizirul Ibrahim, la petreceri prin grădini, unde stătea cu mama sa, distrându-se cu focuri de artificii [2]. Se obiecta şi aceia că un Sultan nou nu pleacă după datină în fruntea oştilor sale [3]. El dădu însă din vreme ordinul de plecare lui Ferhad.

Contra acestuia, înteţiţi de sigur şi de Sinan, dar, înainte de toate, prinşi de interesele de familie şi de atâtea afaceri pe care nu se îndurau să le părăsească, se ridică reaua-voinţă a Ienicerilor. Corturile întinse de pornire căzură, zeci de tunuri se găsiră bătute în cuie. Ienicerii se plângeau că e frig şi câmpul gol nu-i poate hrăni. Ei atacau public pe răii sfetnici ai Impăratului lor, cari au făcut ca tributarii înşii să-i strice ţara [4]. Trebui să se facă o cercetare, şi creştinii din vecinătate putură să răsufle [5].

[1] Veress, *l. c.*, p. 206.
[2] Hurmuzaki, IV [2], p. 198.
[3] *Ibid.*, p. 188, no. CLI.
[4] *Ibid.*, III, p. 470, no. XXXVIII.
V. şi *ibid.*, IV [2], p. 195, no. CLV.

La 16 April Marele Vizir avuse totuşi audienţa de plecare[1]. El ieşi cu ceremonialul obişnuit, săgeţile aurite fiindu-i purtate înainte, dar se opri la poarta de Adrianopol. Nici la 6 Maiu el nu se urnise încă de acolo, pretextând boala — şi era, de sigur, bătrân —, dar, de fapt, ca să scotocească mai bine ce unelteşte în urma lui Sinan, gata să-i ieie locul. Acesta reuşi să-i ridice în cap pe spahii, cari aveau donativul de schimbare a domniei, ameninţând cu moartea pe Vizirul zgârcit; asupra membrilor Divanului căzu pe stradă o ploaie de pietre, şi numai autoritatea Muftiului şi energia lui Ienicer-Aga putură înfrâna pe aceşti soldaţi anarhici. Şi după aceia spahiii păstrară această atitudine de revoltă, pe care n'o putu potoli nici oferta banilor ceruţi într'un chip aşa de scandalos[2]. Şi dintre ieniceri unii refusau plata[3]. Şi în acest timp vestea că s'a luat Brăila devenia un eveniment pentru prietenii din Apus ai cruciatei, îndemnându-i la noi şi mai mari sforţări.

Zăbava marii campanii se prelungia. Armatei, tocmai din causa răscoalei de la Dunăre, îi lipsiau multe din cele de nevoie. Încă din iarnă se semnalase acest efect: lipsia nu numai grâul şi carnea de berbec, dar şi materialul pentru corăbii: lemnul de catarte, cânepa de pânze[4]. La sfârşitul lui Maiu, când Ferhad stătea tot locului, se puteau da din Constantinopolul demoralisat, unde lumea striga pentru pace — şi prin glasuri de ieniceri[5] — aceste veşti: „Nu se află aici grâne pentru hrană; orzul pentru cai se vinde optzeci de aspri chila; şapte uncii de pâne fac un aspru; carnea de vacă e

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 47, no. XCVIII.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 49, no. CVI.
[4] *Ibid.*, p. 39, no. LXXXVIII.
[5] *Ibid.*, p. 49, no. CVI.

şaisprezece aspri ocă; şi se spune că de acum înainte provisiile vor fi şi mai scumpe"[1]. In alt raport, acesta veneţian: „nu se găseşte foarte adesea nici pâne, nici carne, de şi se vinde viţelul 14 aspri uncia, şi grâu foarte prost *(tristissimo)* s'a vândut până la o sută de aspri chila şi altul 160[2]". In sfârşit încă de la 19 Mart se putea scrie astfel despre situaţia Capitalei Imperiului: „Rebelii, luând gurile Dunării în Marea Neagră, ţin strâns asediat acest oraş în cê priveşte toate provisiile, aşa încât aici pânea e foarte scumpă şi, ce e mai rău, nu se află pe bani; carnea e de un preţ peste măsură, şi tot aşa şi cu orice alt fel de mijloace de traiu, şi poporul se agită şi se plânge fără folos". Situaţia era cu atât mai grea, cu cât o revoltă în Asia Mică împiedeca venirea de acolo a mijloacelor de traiu[3]. Doua luni mai târziu, lipsia hrana cailor şi săul pentru corăbii[4]. De altfel încă din Novembre 1594, Sigismund Báthory numise Ţara-Românească izvorul de hrană al Stambulului şi mai ales al Seraiului împărătesc[5].

In acest timp, *la dieta ardeleană se luau faţă de ţerile noastre hotărîri care echivalau cu o anexiune formală.* Din Ţara-Românească se trîmese înainte de sfârşitul lunii ştirea că, dacă Ştefan Răzvan a fost îngăduit în Moldova, i s'au fixat venituri de numai „10.000 de scuzi pe an şi plata pentru două sute de călăreţi, restul veniturilor trebuind să între în mânile unui Vistier, ca să-l cheltuiască în lefile soldaţilor de pază din provincii". Se adăugia că el nu va putea

[1] *Ibid.*, p. 50, no. CVIII.

[2] Hurmuzaki, III, p. 477, no. XXXIX. Discursul ienicerului cortra Sultanului, pe larg, *ibid.*, p. 235.

[3] *Ibid*, IV[2], p. 192.

[4] *Ibid.*, p. 198.

[5] Veress, *l. c.*, p. 153. Tot aşa la pagina 155.

osândi la moarte şi nu va putea nici să-şi însuşească averea vinovaţilor, acesta fiind dreptul Suveranului, care e prinţul ardelean[1].

Condiţiile pentru Mihai erau exact aceleaşi ca şi pentru acela care-şi datora instalarea bunăvoinţei prinţului căruia-i făcuse jurământul de credinţă[2], iar locuitorii socotiau că de acum Moldova nu mai există deosebit, o ţară, cum se scrie din Câmpulungul moldovenesc, fiind întocmai ca şi cealaltă[3].

Şi unele şi altele ni s'au păstrat în forma lor originală şi deplină, şi din ele se vede că *nu era vorba de altceva decât de dispariţia oricărei neatârnări, de peirea Statului care exista măcar de trei veacuri şi faţă de care Sigismund se socotia ca moştenitorul pretenţiilor vechii regalităţi arpadiene, a Angevinilor din vremea lui Vlaicu şi Mircea şi a Împăratului-rege Sigismund de Luxemburg.*

Actul din 20 Maiu 1595, încheiat la Alba-Iulia, e din partea boierilor, cari veniseră la 2 Maiu acolo, pretinzând a cere pentru Mihai şi pentru fiul lui stăpânirea ţerii[4], o ruşinoasă dovadă de neloaialitate şi abdicare, iar pentru Ardelean un monument de falsificaţie şi insolenţă. Sigismund arăta că a dorit, de la începutul războiului cu Turcii şi Sciţii „tatari" în Ungaria, să ajute această ţară pusă în cele mai mari primejdii, „să poată libera din sălbateca robie [a Turcilor] ţerile şi provinciile apăsate de jugul Turcilor şi să restituie vechea şi mult timp dorita lor libertate". Aşa, cu trupele *sale*, ţara *sa* a Transalpinei a scăpat de acel jug şi Mihai, un *spectabilis et magnificus do-*

[1] Iorga, în Hurmuzaki, p. 50.

[2] *Ibid.*

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XV, no. CVIII, sau Iorga, *Documentele Bistriţei*, I, II.

[4] Hurmuzaki, III, pp. 235-6.

minus Michael Voivoda, „lăsând perfidia Turcilor, ni s'a legat, împreună cu toate clasele ţerii sale, prin jurământ". Apoi el a îndeplinit până în Bulgaria o operă care nu se poate ascunde.

Dar e nevoie acum ca „acea ţară, liberată de furia barbarilor *de către noi,* să se poată şi cârmui mai uşor creştineşte *(commodius et administrari christiano ritu)* şi apăra de duşmani". El s'a învoit deci cu „boierii" — şi anume Vlădica Eftimie, *cei doi episcopi,* de Râmnic şi de Buzău: Teofil, un cărturar de frunte, Luca de Cipru, un artist, caligraf de frunte, miniaturist, şi patru fruntaşi, bătrânul Vornic Mitrea, Vornicul Chisar, alt moşneag al ţerii, Logofătul Dumitru, Vistierul Dan, cel cu uciderea Turcilor creditori, Radu Postelnicul din Cepturoaia, Radu Clucerul Buzescu, Radu Postelnicul cel Mare, Logofătul Borcea, Clucerul Vintilă, Postelnicul Stănilă şi Logofătul Preda, alt Buzescu, în strălucită solie[1].

Mihai nu mai este decât „Voevodul lui Sigismund", „Voevodul ţerii Seninătăţii lui Transalpine". Ei, boierii şi Vlădicii, „împreună" cu Mihai — deci constituindu-se, împotriva datinei, într'o fel de oligarhie suverană — şi cu toată ţara, se supun desăvârşit şi fără nicio rezervă, întrebuinţând cele mai sigure formule de drept, care li-au fost dictate de delegaţii lui Sigismund, vicleanul cancelariu Ştefan Iojica (Josika), un Român de origine, zugrumând libertatea românească, şi Gheorghe Ravazdy, căpitanul de Uioara, aceluia pe care îl declară a fi de acum înainte „principele nostru şi domnul Ţerii noastre Româneşti şi rege cu drept de moştenire *(in principem nostrum et regni nostro transalpinensis dominum et regem haereditarium),* cu titlul cunoscut, în

[1] Pentru cariera fiecăruia dintre dânşii se poate cerceta şi tabla analitică la Iorga, în Hurmuzaki, XI.

speranța că-i va apăra de dușmani, li va păstra vechile libertăți — adecă acelea de clasă și de castă — și-i va judeca drept. Drept aceia jură, și în numele lui Mihai și al tuturor locuitorilor patriei lor, credință „până la moarte", iscălind și pecetluind această mărturisire solemnă. *Numai pentru că Sigismund, „domnul nostru prea-îndurător nu poate sta și rămânea veșnic în această țară"*, numai de aceia el așează în ea pe al său „vice-gerent Voevod" și anume — fără a se pomeni vre-un nume—pe acela pe care *ei* l-au cerut într'un glas cu puterea pe care o au,—și aceasta pentru ce? Pentru că știe românește *(linguae quoque nostrae et patrii sermonis compos sit)*[1]. I se va zice: „spectabilis et magnificus Michael Vaivoda regni nostri transalpinensis et caetera, fidelis nobis honorandus", „credincios, vrednic de cinste", dar fără „mila lui Dumnezeu" și dreptul de a numi ale sale locurile de unde va scrie domnului său. Nu va avea decât pecetea familiei, de și de ceară roșie, cea mare fiind a lui Sigismund. Va fi unul din consilierii acestuia. Dregătorii nu vor mai fi ai lui. Legăturile cu străinătatea îi sânt interzise, și el însuși nu va mai putea trimete soli în numele său. Căpitanul trupelor ungurești din țară judecă el pe ai lui când au ceva de descurcat cu un Român; în schimb și Mihai, dar numai prin Vornic, va putea să judece când unul dintre ai săi va fi pârât de un Ungur; dar. bine înțeles, *cine se leagă de boieri sau de moșiile lor, cu moarte să se pedepsească.* Dacă e o clausă care interzice Grecilor de a intra în rândul celor doisprezece sau chiar al dregătorilor, dar permițând exercitarea negustoriei, e din același sălbatec exclusivism de clasă.

[1] După Ioan de' Marini, Iojica ar fi râvnit el însuși una din țerile noastre, cealaltă având să fie dată aceluia din frații Genga care ținea pe Velica, fiica lui Ioan Logofătul, un pribeag de mult așezat în Ardeal. V. Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, ed. a 2-a.

Boierii nu vor plăti ei ospeţele de Paşti şi de Bobotează, ci ţara. Dacă ar fugi ei în Ardeal — fie şi Vodă cu dânşii [1] — să nu fie tulburaţi cu nimic. Niciun serviciu „plebeu" nu vor fi datori să-l plătească lui Sigismund. „Şerbii", numiţi, ardeleneşte: „coloni et iobagiones", „cari ar fugi pe furiş din bunurile şi drepturile lor de moşieri *(possessionariis)* în locuri străine, să se restituie", — deci *instituirea şerbiei ardelene, care la noi era un abus.* Rolul lui Vodă singur e să cârmuiască şi să judece, dar nu numai după vechile datine, ci şi după învoiala de faţă, şi din însărcinarea stăpânului ce i se pune în cap. *Pentru a fi recunoscut ca atare,* i se trimete steagul, buzduganul şi sabia. Atunci toţi vor jura credinţă. Dar Voevodul nu va cârmui singur, ci, în toate chestiile, cu sfatul a doisprezece boieri, pe cari Sigismund îi pune şi tot el, şi numai el îi poate şi înlătura. Dările le aşează tot noul stăpân, şi anume *în dieta lui ardeleană,* la care vor participa şi delegaţi ai ţerii, avându-şi acolo „locul osebit", — şi, cum toate sentimentele josnice se adună în acest act, care nu e numai de trădare, dar şi de nebunie, de unică nebunie în tot trecutul nostru, fiind doar vorba de un vecin de aproape egală putere, se specifică şi aceia că delegaţii munteni vor sta înaintea acelora ai Moldovei. Dările nu le poate măcar anunţa „Voevodul" singur, ci numai cu toţi cei doisprezece boieri, şi *„ele se vor strânge de boieri numiţi de Sigismund şi cari-i vor presinta lui vre-o socoteală anuală.* Iar Mihai şi urmaşii lui — *de a căror ereditate nici nu se vorbeşte* — vor primi din sumele încasate ce vor propune boierii şi ce va admite stăpânul „după meritele lor".

Boierii se îngrijesc ca *toate actele de stăpânire în*

[1] O ştire din Caşovia, 1-iu Mart, asigură că amblor Domni li se dăduseră pentru un asemenea cas 2.000 de iobagi; Hurmuzaki, III, p. 228.

folosul lor să rămâie neatinse, ca la acordarea altora să se ţie samă de datina ţerii şi ca *nimeni decât localnicii să nu poată dobândi moşii.* Judecăţile făcându-se înaintea „Voevodului" şi a aceloraşi doisprezece, osânda la moarte şi confiscare nu se va putea executa fără a se întreba Sigismund, care va avea dreptul de graţiare, şi nici într'un cas moşiile nu vor putea fi răpite de la drepţii moştenitori. De episcopi, călugări şi preoţi nu se poate atinge nici noul conducător suprem, veniturile rămâindu-li întregi; în frunte va sta Mitropolitul, *căruia-i vor fi supuse şi toate bisericile ardelene,* — adecă vechile înjghebări şubrede şi întâmplătoare de la Vad, de la Prislop, de la Geoagiu, de la Bălgrad. In legătură: cu această clausă, de sigur, se îngădui Vlădicăi Ioan de la Prilop să-şi iea pretutindeni veniturile[1].

O ultimă clausă prevedea că ţeranii, „colonii şi iobagii", „cari se vor fi dus pe furiş din bunurile şi drepturile lor ereditare", de pe moşii deci, „la bunuri străine, să fie aduşi înapoi".

Era tot o strecurare în interesul boierilor cari din faptul că era „o singură ţară" înţelegeau să tragă şi folosul robiei generale a sătenilor, întinderii peste toţi a unei „rumânii" asemenea cu „şerbia" şi „iobăgia" ardeleană.

Această prevedere a rămas şi după sfărâmarea tratatului de câteva luni de zile. Adecă „legătura lui Mihai-Vodă", de care se pomeneşte în unele documente din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Ea, n'are a face cu însăşi politica lui Mihai, redus şi el la măsuri fiscale de pe urma cărora au suferit şi ţeranii, siliţi a-şi plăti recunoaşterea libertăţii, şi de aceia nu în această carte poate fi vorba de o schimbare socială cu origini mult mai vechi şi cu un orizont

[1] Pentru ţara Făgăraşului, ordin la 4 Iunie, Veress, *l. c.*, pp. 230-1 no. 124.

care întrece cu mult hotarele acestei aşa de scurte domnii[1]. Personal, Mihai fusese un cumpărător de pământ ţerănesc ca şi oricare boier de pe vremea sa; ca Domn, el nu s'a prea folosit de puterea pe care o avea: „cisla", partea de bir a ţeranilor fugari, îl interesa de sigur[2], dar se ştie că pentru absenţi plătiau totuşi cei de faţă. Cu puţin înainte de Domnia lui, vedem mănăstirea Tismana răspunzătoare cu „bucatele" ei pentru neplata birului de ţeranii plecaţi în lume[3].

O grijă patriotică se vede numai în două puncte. Acela în care se spune că vechile hotare ale Ţerii-Româneşti se vor restabili, „de spre Moldova şi de spre munţi, în părţile Dunării, *până la mijlocul albiei aceleĭ Dunări*, de la Brăila până la Ruşava (Orşova)"; se va adăugi ce se va câştiga dincolo de aceste hotare prin silinţi comune. Şi, specificându-se că în orice tratat cu Turcii să se cuprindă şi ţara, i se asigură apărarea, cu bani, cu trupe, cu arme şi tunuri, contra duşmanilor"[4].

Ştim însă de aiurea, după ştiri sigure din Alba-Iulia, înainte de încheiarea actului, că trimeşii s'au plâns de prada din partea trupelor trimese în ajutor, aşa că n'ar fi nevoie să se adauge altele, cerându-se şi ordin către

---

[1] Hurmuzaki, III, pp. 477-80. Cf. şi *ibid.*, III[2], pp. 120-1, no. CXXXIX[1]. Cf. G. Popovici, *Mihai-Vodă şi moşnenii din Sularul*, în *Convorbiri literare*, XX, p. 1065 şi urm.; Şt. Longinescu, *Aşezământul şi legătura lui Mihai-Vodă*, Bucureşti 1919 (de loc convingătoare altă explicaţie). De altminteri clausa e şi pentru Moldova, unde nu s'a vorbit niciodată de vre-o „legătură a lui Ştefan-Vodă".

[2] Cf. I. Bogdan, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, p. 154.

[3] V. I. C. Filitti, în studiul său *Consideraţiuni generale despre vechea organisare fiscală a principatelor române până la Regulamentul Organic*, în *Analele economice şi statistice*, XVIII, p. 160. Cf. şi *ibid.*, p. 162 (casuri contimporane).

[4] Actul e foarte rău publicat în Hurmuzaki, III, p. 209 şi urm. (după Wolfgang Bethlen) şi pp. 472-6, no. XL.

căpitani „ca să nu mai prade aşa şi să nu distrugă ţara cu totul[1].

Aceleaşi sânt, cum am spus, condiţiile primite pentru Ştefan Răzvan de singurii doi boieri veniţi în misiune de la dânsul, cari-şi puseră peceţile numai la 3 Iunie, după o negociaţie tot cu Iojica, dar şi cu Pangratie Senniey: Ioan Calugherà, Grecul din Candia, de la Retimo[2], Vistier al ţerii, moştenit de la Aron, şi Mihail, care era şi Agă şi Hatman, evident Mihail Tolnay, şeful Ungurilor aceluiaşi Aron, cu cari se făcuse schimbarea de Domn în Moldova[3]. Se adauge numai pentru această ţară de cetăţi că pârcălabii vor fi numiţi tot de Ardelean[4].

Avem şi instrucţiile date lui Gaşpar Kornis, amestecat în Moldova şi mai înainte[5], pentru executarea tratatului, ceia ce, firește, nu se află pentru Munteni, unde nu era vorba de un Domn atuncea numit şi cu totul atârnător de Ardeal. Deci numirea se va comunica, ungureşte şi românește, înaintea boierilor şi a comandantului trupelor ungureşti, Barcsai. Se vor da insigniile de Domnie lui Ştefan[6] şi se vor lua jurământul de la toţi, dintre cari *se vor alege cei doisprezece oligarhi,* cari vor jura şi ei, din nou, iscălind şi pecetluind, şi *cei patru pentru venituri,* cari se şi specifică. Vornicul nu se va numi „al Moldovei", ci „al domnului nostru milostiv şi al Moldovei". Barcsai va avea comanda trupelor, şi se stabilesc soldele. Voevodul să se poarte bine ca ostaş, căci princi-

[1] Hurmuzaki, III, p. 236. Cf. *ibid.*, III[1], p. 103, no. CXXV.

[2] V. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. LXXXV şi p. 756, nota 1.

[3] V. pentru el Iorga, în tabla vol. XII din Hurmuzaki.

[4] Hurmuzaki, III, pp. 477-80, no. XLII.

[5] *Ibid.*, p. 223.

[6] Buzduganul, nu cârja, cum s'a tradus. „Mingile înfocate" (p. 238) sânt granatele!

pele-i va veni în ajutor până la sfârşitul lunii, ca unul care e hotărît „a trăi şi a muri împreună cu el, şi în bine şi în rău, Dumnezeu să ferească". Era, de fapt, ce spune Simon Genga într'o scrisoare încă de la 25 Maiu: „Are aşa de puţină autoritate, de nu se poate mai puţină, dar se mulţămeşte, şi a primit steagul şi buzduganul ce-i trimete Alteţa Sa"[2], despre care tot Genga spune că Mihai n'a fost deci scos *(non è rimosso dal principato")*, dar „i s'a luat toată autoritatea", acordându-i doar 12-15.000 de soldaţi şi „unele dijme ţerăneşti care nu sânt de cea mai mare importanţă"[3].

In ce priveşte Ţara-Românească, Sigismund se rostia astfel, într'o scrisoare către solul trimes la Roma încă la 12 Maiu: „Toată acea provincie ne recunoaşte ca Domn şi stăpân *(signore et padrone)*, şi tot aşa face şi acel prinţ, aşteptând de la noi ordinele şi legile cum să se poarte *(come s'habbi da governare)* şi se arată foarte gata la orice serviciu *(fedeltà)* cu boierii lui, cari sânt aici ca să ni facă jurământul în numele său şi al întregii acelei ţeri, aşa că ne-am asigurat de acea provincie sau ţară, că, întru cât vor putea, vor fi în serviciul creştinătăţii"[4]. Dar un Ragusan întors de aici ştie să spuie că în ambele ţeri lumea e foarte nemulţămită de asprele condiţii, dând vina mai mult pe consilierii lui Sigismund[5].

Mihai trebui să primească un asemenea act numai cu un sentiment de imensă indignare. Boierii îşi bătuseră joc de sarcina aşa de gingaşă care li se încredinţaseră. Ei îşi uitaseră şi de propria lor demnitate şi de datoria faţă de Domnul lor, pe care-l prefăcuseră într'o

[1] Veress, *l. c.*, p. 23.
[2] *Ibid.* Se traduceau aceste puncte din „greceşte"; *ibid.*
[3] Hurmuzaki, III, pp. 232-6, no. 126 (10 Iunie).
[4] *Ibid.*, p. 219.
[5] *Ibid.*, pp. 249-50, no. 136.

simplă slugă a omului fără minte şi fără ruşine care-şi închipuia că o lume se învârte în jurul lui şi că în el e temeiul sfintei lupte pentru cruce. Dacă, de la o bucată de vreme, Mitropolitul Eftimie dispare, ca să fie înlocuit, deşi numai trecător, cu un Mihail, în alcătuirea Sfatului muntean însă *nu se vede după această fatală dată de 20 Maiu, la care putem zice că în conştiinţa lui Mihai s'a trezit chestia ardeleană, nicio schimbare.* Nicio pedeapsă n'a ajuns pe acei cari greşiseră aşa de mult faţă de ţara lor însăşi. Domnul cel adevărat îşi reservă pentru mai târziu, după trecerea marii primejdii de la Turci, ceasul răsbunării, şi nu numai contra nemernicului de pe tronul ardelean, ci şi contra întregii clase de nobili înfumuraţi cari-i hrăniseră prin aprobarea, adesea şi prin îndemnul lor, asemenea visuri. Deocamdată el trimesese, ca învingător, acelui care nu învinsese niciodată dovezile biruinţilor mai nouă: un Ştefan Bodony, dintre Ungurii plătiţi de dânsul, aduse, a doua zi după încheiarea actului pe care Mihai nu l-a cunoscut decât simţitor mai târziu, trei steaguri turceşti, trei tătăreşti şi, pe lângă arme de multe feluri, trei tunuri pe care oştile Sultanului le dobândiseră de la însuşi Impăratul Rudolf [1]. Peste câtva timp, Stroe Buzescu şi Radu Calomfirescu vor veni la nunta, care fu serbată în August, a lui Sigismund cu arhiducesa [2]. Odată ce nici din Polonia, de la dietă, nici de la Praga, unde-şi trimesese, în April, cu o misiune de mare taină, numai pentru Impăratul [3], un sol întors fără ispravă, nu-i venia nicio încurajare, nu-i rămânea altceva lui Mihai decât o otrăvită aşteptare.

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p, 51, no. CVIII.

[2] Cronica Buzeştilor, p. 282.

[3] Hurmuzaki, III [2], pp. 52-3, no. CXIII; p. 95.

Cum se privia însă în Muntenia, între boierii războinici, învoiala la care se lăsaseră prinşi boierii în această lună Maiu din anul hotărîrilor supreme, o arată cuvintele de mânie ale cronicii Buzeştilor. Se vorbeşte întâiu de un Consiliu al lui Sigismund, în care ar fi fost vorba de „cum să scază pre Mihai-Vodă de spre Ţara Muntenească, să fie mai mic şi ascultătoriu de poruncile lui şi să-i oprească ţara cu tot venitul ei". Mihai află despre aceasta şi, cum „nu se putu suferi", el trimete la Sigismund solia pe care o cunoaştem [1]. „Pohta" lui — aşa numeşte el mai târziu desideratele sale — ar fi fost numai aceasta: „să fie ascultătoriu de Bator Jigmon, iar *de ţară să n'aibă scădere, ci să şi-o ţie dreptu, şi să se ajute unii cu alţii, cum le-au fostu jurământul d'întâiu*". Şi acuma vine acusaţia formală adusă trimeşilor: „Dentr'aceşti boiari ce-i trimisease Mihai-Vodă pentru tocmeală, învrăjbitoriul diavolul umblase în mijlocul lor, *de se apucară unii ca aceia mai mult să facă vrajbă decât pace, cum să scază pre Mihai-Vodă din ţară.* Iară ceilalţi boiari, ce se nevoia să slujească Domnul său în dreptate, de neprieteni fură biruiţi. Şi scăzură pre Mihai-Vodă de spre Domnie ţerii şi de spre venitul ei, — *numai să fie tocma cu căpitanii lui*". Paragraful se mântuie cu un fel de asigurare că boierii cei doisprezece ar şi fi fost aleşi: „Şi alease Bator Jigmon 12 boiari *juraţi* munteani, puindu-i ispravnici preste tot venitul ţerii, şi să fie supt porunca lui". Domnul învingător trebui să sufere această aşa de sângeroasă jignire [2]. Din

[1] Se citează însă anume Vlădicii, Mitrea, Dumitru, Radu Buzescu şi Chisar („Iraf"); p. 280.

[2] E interesant că şi Ardeleni, Saşi, ca Michael Weiss, văzând în anexarea din Maiu 1595 deschiderea problemei Ardealului, osândesc clar această politică de „cutezanţă": „Hoc anno vendicat sibi Sigismundus titulum supra Moldaviam et Valachiam. Sed sane multis nocuit temeraria virtus". Consilierii se jucau, spune el, cu prinţul, ca nişte

partea lor, boierii se îndreptăţiau prin aceia că numai astfel se puteau „asigura de tirania Domnilor lor, cari, pentru a se îmbogăţi, la orice prilej cât de mic, înlăturau (prin moarte) pe cei mai de samă oameni bogaţi din ţară“ [1].

Dar războiul, mult zăbovit, bătea la uşă.

---

copii pe o prăjină de papură („in arundine longa“). El condamnă şi răpirea lui Aron: „erat haec merces prophetica, sed certe etiam consilium malum, consultoribus erat („etiam ?) pessimum“; ed. Trauschenfels, *o. c.*, p. 145; v. ediţia din *Quellen der Stadt Brassó*, IV. El arată cum au fost pedepsiţi apoi de soartă Răzvan şi cu ai săi. Weiss, care a văzut întronarea noului Domn, asigură că acesta era Ţigan: „war gewiss nationis *aegyptiacae*“; *ibid.*, p. 145.

[1] Declaraţiile către nunciul papal, atunci sosit în Ardeal; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 53, no. CXI. Îndoieli la Praga dacă se poate „ceda“ Ţara-Românească lui Sigismund, *ibid.*, pp. 72-3, n-le CXXXI-III.

CAPITOLUL VI.

Afirmarea independenței. Marile lupte din 1595[1].

La mijlocul lui Maiu se știa acum în Țara-Românească, precum o arată informații venite de acolo, care e planul de luptă al Turcilor, direcția atacului lor fiind aceia pe care, de la început, o găsise Ragusanul Ioan de' Marini Poli[2]: la Dunărea românească. *Înainte de toate era nevoie în adevăr de ruperea asediului de flămânzire pe care de aproape jumătate de an îl suferise Constantinopolul, de a cărui liniște și mulțămire atârna însăși stăpânirea Impăratului*[3].

După acest plan, pe care îndată-l iscodise Mihai, Hasan Hadâmbul, fiul marelui Socoli, care purta amintirea înfrângerii din iarnă, cu apriga dorință de a o răsbuna, se și așezase la Rusciuc, în vecinătatea căruia, la Cerven, se și vedeau cele 4.000 de corturi ale armatei lui. Pașa de Caramania, care a trecut în legenda noastră supt numele, ca de persoană, cum îl luau și contemporanii români din acel moment, de „Caraiman-Pașa", se pregătia a trece pe la Vidin și i se atribuia o și mai însemnată forță, de 40.000 de ostași. Iar al treilea

[1] Pentru toate aceste evenimente și „gazetele" din Hurmuzaki, III, p. 247 și urm., unde și actele pentru întrarea lui Zamoyski în Moldova.

[2] V. scrisorile lui citate mai sus.

[3] Și în Iunie un spion vorbește de lipsa de hrană; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 54, no. CXV. Cf. și *ibid.*, p. 55.

corp gata de năvălire stătea la Silistra cu alţi „30.000". Ferhad el însuşi, încă la Adrianopol, se ţinea gata pentru o nouă campanie în Ungaria[1].

O încercare de pod din partea lui Hasan avu, la începutul lui Iunie, mai mult caracterul unei demonstraţii şi unei pipăiri. O puternică resistenţă a trupelor lui Mihai, care pândiau în apropiere, prin locuri aşa de bine cunoscute după victoriile din iarnă contra Turcilor şi Tatarilor, îl făcu să se oprească, aşteptând ajutoare[2], şi pentru câteva săptămâni fu iarăşi linişte în aceste locuri ameninţate[3]. La Alba-Iulia se păstra încă acel ceauş Husein, venit cu oferte de la Ferhad însuşi[4], în care Mihai era tratat drept unul care nici vameş n'ar fi meritat să fie la Impăratul[5], şi de la Caimacamul Curt-Aga[6], aducând apoi şi scrisori de la beglerbegul de Buda care îndeplinia rostul Paşei de Timişoara şi de la veşnic amestecatul în afaceri băneşti şi politice agent al Angliei, Eduard Barton, precum şi anume taine de spus oral, din partea Sultanului[7]. De se încerca facerea de poduri la Nicopol, la Vidin şi chiar la Belgrad[8], *scrisoarea personală a Sultanului* — atenţie fără exemplu faţă de un tributar — către „Sigismund Báthory, prinţ al Ardealului", oferia, cu amnistia, ambele ţeri şi pământul până la Tisa cu titlul de rege al Ungariei: să nu uite că înaintaşii lui

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 51, no. CIX.

[2] Isopescu, *Documenti inediti della fine del cinquecento*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, X, 2, p. 32, no. XXVIII.

[3] Scrisori din 3 Iunie, în Hurmuzaki, III, pp. 240, 476, no. XLI. V. şi *ibid.*, III[2], p. 116, no. CXXXV.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 53, no. CXI.

[5] *Ibid.*, pp. 94-5, no. CLII.

[6] *Ibid.*, p. 95, nota 2.

[7] Scrisori ale acestuia de la 13 Maiu, *ibid.*, pp. 54-5, no. CXV; Hurmuzaki, III[2], p. 97, no. CXIX.

[8] *Ibid.*

„au subjugat Grecia", „au frânt coarnele Ungariei şi au mai supus odată Ardealul"[1].

La 10 Iunie Sigismund credea că trebuie să ceară ajutoare imperiale de la Caşovia, asigurând că atacul se va da *aici* şi că, dacă se obţine o victorie, s'ar putea câştiga Sârbii şi Bulgarii[2].

Primejdia era acum numaĭ din partea Giurgiului. Din spre Silistra nu se vedea nicio mişcare. Iar în Oltenia ofensiva o luă Mihai prin atacul contra „Nicopoii Mici", Turnul nostru, al cărui nume apare chiar aşa în informaţia contemporană, şi contra Nicopolului, a „Nicopoii" celei Mari, dincolo de Dunăre[3]. Se luară bărcile pentru pod ca să se împiedece trecerea Dunării[4]. Anumite oferte veniseră de mult din partea Bulgarilor[5]. Încercarea de a-l câştiga pe neastâmpăratul războinic printr'un ceauş ca acela trimes în Ardeal, nu reuşi: primit cuvincios la Curte, el căzu, după cât se pare, în mânile ostaşilor aventurieri şi banditi, de toate neamurile cari roiau în lungul, în latul ţerii, şi peri astfel[6].

La 3 Iulie situaţia părea totuşi atât de ameninţătoare încât Sigismund Báthory, de şi se declara gata să o înfrunte şi la această Dunăre-de-jos şi în regiunea

---

[1] Veress, *l. c.*, pp. 228-9, no. 123; cf. Hurmuzaki, III [2], p. 483. Vezi ce spune despre aceasta Simon Genga, *ibid.*, p. 259. Pentru ceaşul *al doilea*, care aduce scrisoarea, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 69, no. CXXIV. Refusul lui Sigismund, comunicat la Praga; *ibid.*, p. 71, no. CXXVIII. Era vorba şi de reducerea tributului de la 15.000 de florini la 5.000; *ibid.*, p. 72, no. CXXX. V. şi *ibid.*, p. 74, no. CXXXV.

[2] *Ibid.*

[3] Hurmuzaki, III, p. 240; III [2], p. 10 („Urno, contro Nicopoli"). Cf. Veress, *l. c.*, p. 246, no. 133.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 75-6, no. CXL şi urm.; pp. 78-9, no. CXLIX.

[5] *Ibid.*, III, p. 236.

[6] *Ibid.*, III [2], p. 97, no. CXIX.

bănăţeană a Lugojului şi Caransebeşului, crezu că trebuie să ceară stăruitor, şi cu termin: până la sfârşitul lunii, ajutorul arhiducelui Matthias[1]. La 18 Iunie Albert Király îşi avea Ungurii pe Colentina, lângă Bucureşti, gata să înainteze spre Dunăre.

Scrisoarea citată mai sus a lui Király e deosebit de importantă pentru aceste zile de înfrigurare înaintea marii lovituri. „Cu trei săptămâni înainte", deci la sfârşitul lui Maiu, cutare Ungur, căpitan de strajă, cu şaizeci de ai lui, se uneşte cu „călăreţi şi cercetaşi" *(perspectores)* „de-ai lui" Vodă, prinde în cale ce mai află, „Romîni, Bulgari şi ajutători de oaste liberă", trece, „ziua mare" pe la Nicopol şi bate straja turcească lângă apa ce se varsă acolo. Dar mai însemnat e că se strică prin foc toată pregătirea de trecere a Turcilor, făcută „de un an şi jumătate", cu peste o mie de luntri, ucigând 500 de Turci; numai câteva vase mai puternice scapă; se ieau două tunuri, care se îneacă; un Paşă ar fi fost ucis sau ar fi fugit. Nicopolul e ars, se încearcă şi luarea cetăţii, care se apără însă bine. „E de sigur", se adauge în această scrisoare către Sigismund, că „e de sigur o dovadă despre faptul că Mihai Voevod este viteaz *(ex animo strenuus)* şi foarte norocos servitor al Seninătăţii Voastre"[2].

Cu câteva zile înainte, asigurând şi atunci că lovitura stă să cadă asupra lui, pentru că Sultanul „n'are de unde aiurea să poată scoate hrana pentru armata lui, care e aici", prinţul ardelean, de şi în aşteptarea unei căsătorii care zăbovia, se adresa şi la Roma,—prin-

[1] *Ibid.*, III, p. 214.

[2] Reussner, *Epistolae Turcicae* (Frankfurt-pe-Main 1600), cărţile XII-IV, pp. 132-3.

tr'un cunoscut, camerierul secret al Papei, Giambattista Genga, ruda unui Fabio care avea mine în Ardeal, cerând pentru ele capital în Florenţa[1]—, căutând un grabnic ajutor. *Nici aici nu e vorba de alt cineva decât de dânsul; „Voevodul" de peste Carpaţi nu există, nici ca element politic, nici măcar ca element militar*[2]. La 11 ale lunii, el se adresa către acelaşi, arătând că îndată după bairam duşmanul va înainta: se întrebuinţează şi stăruinţile nunţiului, Malaspina, episcop de Cervia, care tocmai venise în Ardeal, şi pentru nuntă, dar mai ales pentru curăţirea provinciei de eresie şi restabilirea Scaunului catolic de Alba-Iulia[3]. Şi aici el se înfăţişa ca stăpânul „acestor provincii". Până şi rivalului polon pentru stăpânirea lor se adresa el, pe o vreme când se vorbia de posibilitatea unei „ligi" creştine, ca să întrebe dacă vrea să dea ajutor „Valahilor", dacă e gata să atace pe Tatari, dacă nu s'ar putea ca şi de la Muscali să vie un contingent şi, în sfârşit, dacă nu s'ar putea lua în soldă 2.000 de Cazaci[4].

Acolo însă hotărîrea era luată de Zamoyski: Răzvan, socotit ca un intrus şi usurpător, fiind prea slab — numai şase (?) ostaşi spre paza capitalei sale—se vor ocupa cetăţile, planul fiind să se anexeze permanent Benderul, Cetatea-Albă, ba chiar Oceacovul şi Aslangorodul la Nipru[5]. La aceiaşi dată aproape, Mihai primia pe solul polon Liubienicki şi-i mărturisia că nu ştie ce au de gând să facă Turcii de la Giurgiu şi Silistra, al căror număr se da ca fiind de „120-160.000 de oameni".

[1] Veress, *l. c.*, p. 137, no. 74. Pentru soţia acestuia în 1594, *ibid.*, pp. 142-3, no. 78; pp. 151-4, no. 84.

[2] Isopescu, în *Diplomatarium italicum* al Şcolii Române din Roma, I (1925), pp. 383-4, no. II.

[3] *Ibid.*, pp. 384-5, no. II.

[4] *Ibid.*, p. 388, no. VII.

[5] *Ibid.*, pp. 382-3, 385, no. IV; p. 389, no. VII.

Şi, cu acest prilej, el se plângea de schimbarea din Moldova, care-i dase ca vecin pe acel Răzvan care i-a fost „călcător de credinţă, supus, nu ţeran, ci grădinar, a cărui mamă îi e supusă şi care i-a furat 6.000 de ughi când a fost trimes de el la Constantinopol, iar acuma-şi zice: frate al lui", împiedecând totuşi legăturile Ţerii-Româneşti cu Polonia. Cum i se răscoliau toate năcazurile, *Domnul muntean aduse înainte şi dureroasa lui scădere faţă de Ardelean,* din păcatul boierilor, cari „n'au făcut ce aveau în instrucţiile lor, ci ce era în interesul lor *(quod e re eorum erat),* căpătând unele privilegii pentru dânşii, şi l-au întovărăşit cu Aron, supunându-se Impăratului creştinilor". *Şi el ţinea să arăte, din mândria sa de stăpânitor independent, că nu e supus nici aceluia.* Nici n'ar fi primit legătura cu Imperiul, „dacă nu mi s'ar fi dat încredinţarea că regele Poloniei e unit cu Impăratul şi cu domnii creştinilor ca să facă împreună războiu Turcilor şi că vreau să continue acest războiu". Apoi Aron a fost scos pentru a se pune în loc „Hatmanul şi sluga lui" şi e ţinut închis, fiind despoiat şi de averea sa. Se temea să nu pată şi el tot aşa, căci *„n'are încredere în supuşii săi,* de cari a fost înşelat când au făcut la prinţul Ardealului ce nu li se încredinţase lor". In ce priveşte pe cei 7.000 de Unguri, e şi mai puţină credinţa ce poate avea; „mă tem mai mult de dânşii şi decât de Turcii cari odinioară erau în ţara mea; mai sigur eram supt Turci decât acuma supt creştini". I s'a făgăduit ajutor şi de la Ardelean şi de la Impărat. şi nu i-a venit nimic până la acest ceas decât bieţi 3.000 de Unguri, „căror *li plăteşte leafă de şase luni, zălogindu-şi toată averea şi risipind toată zestrea soţiei sale. A ajuns la o astfel de sărăcie de nu cruţă nici odoarele mănăstirilor, ci toate acelea, care erau dăruite lui Dumnezeu, se împrăştie*". Nevasta, fiul îi

sânt la Târgovişte cu o parte din avere, altele îngropate prin mănăstiri. Nu mai e nimic de aşteptat: Ardeleanul abia-şi ajunge lui însuşi, şi între prinţii creştini nu e nicio unire. „Noi, creştinii, nu voim să ne legăm între noi, dar vom fi legaţi de păgâni.“ Se va pierde toată creştinătatea, spunea el, ca odinioară Ştefan-cel-Mare la Veneţia. Focul va trece de la dânsul în Moldova şi va prinde apoi şi Polonia. *Aceasta nu se apără acasă, ci la Dunăre.*

El îşi va face însă toată datoria. *„Mâne voiu pleca pentru ca să li împiedec cu ajutorul lui Dumnezeu trecerea Dunarii. Tot ce fac e din iubirea pentru creştinătate, ca să nu se verse sângele creştinilor.* De către Turci, n'am fost jignit, ci mi s'a făgăduit că eu şi fiul său moştenitorul mieu vom fi păstraţi veşnic în stăpânirea mea. *Acuma sânt gata să-mi vărs sângele, căci plec la războiul cu Turcii, care nu e după puterile mele*“. Dacă ar mai fi în Moldova Aron, cu care era înţeles, ar putea încerca să păzească vadul, mai ales dacă nu-i cad Tatarii în spate, dar cu un „Ţigan“ ca Răzvan ce poate face? *„Nu e cine să mă ajute, nici loc nu e unde să pot să-mi plec capul.“* Ar cerca la Poloni, cărora li-ar da tributul, pentru că de la alţii, ei înşişi în luptă cu Turcii, nu se poate aştepta nimic. Să aştepte un astfel de sprijin? Să-i aducă dorinţa şi înaintea cunoscutului ambasador polon Taranowski, înaintea lui Zamoyski, care-i e ca un tată, şi ajutătorul lui ca un frate, cu care şi el a avut a face, dar nu poate da scrisori, căci ar fi un lucru periculos. De ar avea la graniţa de jos 10.000 de Poloni, ce n'ar putea fi! De Tatarii strânşi laolaltă să se păzească Polonii bine: „nu pot creştinii să sprijine asaltul lor, căci sânt pregătiţi şi iuţi“[1]. Indată sosia,

[1] *Ibid.*, pp. 396-9, no. XXVI.

de altfel, în Polonia solul de taină al lui Mihai, Armeanul credincios, Petru Grigorovici [1].

In acest moment Turcii beglerbegului Rumeliei, — căci aceasta era calitatea lui Hasan [2] —, cari aveau paza Dunării, erau foarte încurcați că li s'au distrus șeicele pe care le pregătiseră pentru trecere. Dar nu aceasta, în rândul întâiu, i-a ținut în loc atâta vreme, ci două alte motive, hotărîtoare.

Unul era acea rea stare morală a imensei, dar neorânduitei și tulburatei oștiri. Ienicerii și spahiii păreau gata să se încaiere, și nici unii, nici alții n'aveau cea mai mică dorință să-și risce pielea. In ce privește pe cei d'intâiu, ei erau de multă vreme oameni cu familie, doritori de a sta în garnisoană, de a se bucura de plăcerile capitalei și mai ales oameni de afaceri cari traficau influența lor. Al doilea, era starea de spirit a bătrânului Mare-Vizir. Știind că se lucrează necontenit contra lui, că opera marelui său dușman, cu o ură albanesă de la un neam la altul, Sinan, care se privia ca având un fel de drept exclusiv asupra războiului pe care el îl provocase și el înțelegea să-l conducă, nu-l pierde nicio clipă din ochi, el se zăbovia la Adrianopol, apoi la Iamboli [3], gata să se întoarcă pentru a-și apăra situația așa de primejduită și pe care în adevăr, peste foarte scurtă vreme, o va pierde și, cu dânsa împreună, și viața.

In Maiu, după declarația solilor munteni în Ardeal, *oastea lui Mihai era mai mult românească decât străină:* peste 30.000 de Români și peste 10.000 de Unguri, — și cu ceva Cazaci [4]. In conducerea ei era însă o *duali-*

[1] *Ibid.*, p. 399, no. XXVII. Cf. și *ibid.*, p. 411, no. XXVI.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 53, no. CXIV.

[3] *Ibid.*, p. 54, no. CXV.

[4] *Ibid.*, p. 53, no. CXI. O socoteală falsă de abia 5.000; Isopescu, *l. c.*, p. 389, no. VIII.

tate pe care numai la momentul hotărîtor o pulu acoperi extraordinarul avânt eroic al celui care cetise isprăvile lui Alexandru-cel-Mare şi ardea de dorinţa să le învie prin fapta sa de „vitejie". E sigur că, având în spinare şi regimul oligarhic impus la Alba-Iulia, el nu dispunea ca şef suprem şi ca Domn al ţării de trupele ardelene ale lui Király, care înţelegea că atârnă numai de prinţul său, fără să aibă altă legătură cu Mihai decât aceia cu un camarad, oricare i-ar fi titlul, pe care-l considera ca venind de la mărinimia stăpânului adevărat al întregii Dacii.

Din partea sa, Mihai, care primise, ca emisar ardelean, pe vrednicul căpitan bănăţean Gheorghe Palatici, scria, la 27 şi la altă dată din Iunie, lui Iojica, considerându-l ca rudă *(affinis)*, iscălind „Voevodul Valahiei Transalpine" şi vorbind, în cererea de ajutor repetată, de „cele trei ţeri" ale lui Sigismund. El consideră pornirea duşmanilor ca însufleţită mai mult de pofta răsbunării, dar şi de credinţa că apărarea va fi slabă. *Cerea voie* ca să aducă pe acei Cazaci cu „suflet spontaneu", dintre cari 400 se şi află la Brăila. *Dar el nu-şi putea ascunde indignarea pentru jignirea ce i se adusese. „De şi în multe, peste aşteptarea mea, demnitatea* (dignitas) *mea de la început a fost scăzută şi micşorată* (diminuta et status attenuatus"), va păstra credinţa şi supunerea aparând ţara pe care, cu inima tristă, o presintă din nou ca fiind a „Seninătăţii Sale". Ar fi dorit să aiba în Ardeal ca loc de refugiu ceva mai bun decât mica şi săraca moşie Lona; ar vrea mai bine un castel, şi cât de puţin l-ar costa aceasta pe prinţ! La nunta apropiată a acestuia ar vrea să-şi trimeată fiul, Pătraşcu[1].

Hotărîrea ofensivei turceşti nu fusese luată în mo-

[1] Veress, *l. c.*, pp. 241-4, n-le 129-30.

mentul când, la 7 Iulie, Ferhad era răsturnat şi chemat la Constantinopol ca să fie dat călăului. Ajungând la ţinta dorinţilor sale, Sinan, recăpătând pecetea Marelui Vizirat, se aruncă îndată, lacom de a-şi dovedi energia, răsbunând tot ce răbdaseră ai săi de la obrăznicia provocatoare a rebelilor, la Dunăre, unde era să afle însă o armată pe care n'o cunoştea, n'o putea schimba, nici stăpâni, şi care se va dovadi netrebnică.

Puţine trupe — şi cu unele tunuri [1] — se îndreptau spre Dunăre, pentru strajă mai mult decât pentru o împotrivire la vad, care nu era în tradiţiile vechiului nostru sistem militar. Hasan putu trimete deci la Constantinopol robi, capete tăiate şi chiar douăzeci şi două de steaguri: între prinşi era o femeie care se lăuda că a ucis cu mâna ei zece Turci [2].

Astfel Sinan putu trece în răgaz Dunărea trei zile în şir, de Joi până Sâmbătă [3], începând de la 14 August, pe un pod de o sută treizeci de luntri, pe care apoi îl rupse [4]. In oaste nu se afla şi acela care trebuia pus în locul lui Mihai, copilandrul Radu, al lui Mihnea Turcul, care scria cu veşti bune la Veneţia acestei odrasle a sale [5]. Se vorbia de 80.000, de 100.000, ba şi mai mult decât atâţia Turci, cu ceva călărime tătărească [6]. Dar oastea era tot aşa de rău dispusă ca şi până atunci şi moleşită de marile călduri ale verii. Cum erau în mijlocul ei şi renegaţi, ba şi Sârbi din Bosnia, călăreţi, se produseră de la început deserţiuni în masă la Mihai, care, din ultima-i tabără, la Măgurele, nu departe de Bucureşti, începu să se coboare spre

[1] V. Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 70, no. CXXIV.
[2] *Ibid.*, p. 80.
[3] *Ibid.*, p. 97.
[4] *Ibid.*, pp. 206-7.
[5] Iorga, *Contribuţii*, pp. 106-7.
[6] Izvoarele citate acum, în Iorga, Hurmuzaki, XII.

mlăştinile Neajlovului, aşteptând trecerea duşmanului prin acele primejdioase locuri strâmte.

Ştafete anunţară în Ardeal şi în Moldova apropierea clipei hotărîtoare[1]. Dar la Alba-Iulia se pregătia nunta pompoasă a lui Sigismund, care se făcu la 13 ale lunii, chiar în ajunul ciocnirii trupelor în valea Dunării[2]: la 11 ale lunii el se lăuda către arhiducele Maximilian că un atac turcesc al Paşei de Timişoara a fost răspins, prinzându-se begii de Lipova şi de Inău şi, în ce priveşte Ţara-Românească, el credea că Sinan e încă ocupat cu facerea podului[3]. Abia la 16 el putea să anunţe înlocuirea lui Ferhad cu Sinan, aducând trupe nouă cu dânsul şi hotărît să spargă frontul care flămânzia Constantinopolul[4]. El se adresa, la 18, lui Zamoyski pentru o colaboraţie care era imposibilă[5]. Iar în Moldova Ştefan Răzvan, ameninţat şi de trecerea Tatarilor, după ce trăsese o frică de pe urma unui mare grup de Cazaci cari trecură de pe-asupra ţerii spre Sătmar[6], se temea înainte de toate de un atac al lui Zamoyski, care se îndrepta spre Nistru fără a voi să-şi lămurească intenţiile şi era încunjurat de vre-o treizeci de boieri pribegi, între cari Ieremia şi Simion Movilă şi Lupu sau Luca Stroici, boier crescut în Polonia şi legat de Apuseni[7]. Domnul moldovean va fi ştiut că regele îl consideră ca pe un trădător al stăpânului său şi ca un duşman al regatului, faţă de care nu se poate recunoaştere, simpatie şi cu atât mai puţin colabo-

[1] *Ibid.*, p. 80.
[2] Trauschenfels, *l. c.*, p. 33.
[3] Veress, *l. c.*, pp. 257-8, no. 138.
[4] *Ibid.*, pp. 261-3, no. 150.
[5] *Ibid.*, pp. 263-5, no. 142.
[6] Veress, *l. c.*, p. 255.
[7] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 78, no. CXLVII; Isopescu, *Diplomatarium*, p. 386, no. V.

rare[1]. Astfel, Ştefan fu reţinut acasă de aceste îngrijorări, precum, la Turci, Ferhad nu putuse pleca de teamă să nu primească de la Sinan o lovitură la spate. Nici Ungurii lui Tolnay nu se clintiră[2].

Numărul trupelor lui Mihai era socotit în Ardeal că nu întrece 10.000, între cari „cea mai mare parte nu erau soldaţi[3]." Socotelile sânt însă aşa de nesigure încât se vorbeşte peste câteva zile de 35.000 de oameni, Români şi Unguri, cu douăsprezece tunuri[4]; Sigismund se va putea pune în mişcare numai la sfârşitul lunii[5]. Germanii aşteptaţi, *reiterii* de cavalerie grea, nu veniră de loc. Tehnicienii italieni, pricepuţi la tunuri şi la asediul cetăţilor, pe cari-i trimetea Marele Duce de Toscana, amator de cruciată, a cărui fată fusese peţită cândva de Sigismund, nu sosiră decât odată cu prinţul ardelean, la care veni întâiu un Turloni, apoi un Alessandro de' Medici[6] şi, la sfârşit, cu ofiţeri ingineri, Silvio Piccolomini. Mihai trebui să înfrunte deci, cu singur Király, *care lucra pe sama sa proprie*, izbitura imenselor mase neorânduite care se ridicau în sus de pe malul Dunării năpădite de mulţime.

Vom avea astfel despre glorioasa zi de 13/23 August 1595, două povestiri deosebite de la oameni a căror mentalitate şi ale căror scopuri ele însele erau atât de deosebite.

Pentru căpitanul lui Sigismund, a cărui scrisoare

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, p. 72, no. CXXIX. O ciocnire cu Dobrogeni la Smil; *ibid.*, p. 70, no. CXXV.

[2] *Ibid.*, p. 72, no. 129.

[3] Veress, *l. c*, p. 258, no. 139.

[4] *Ibid.*, p. 169, no. 143.

[5] La 27 August, din Alba-Iulia; *ibid.*, pp. 271-2, no. 145.

[6] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 79 şi urm., no. CL.

e datată de la Copăceni, 24 August, lucrurile s'au petrecut aşa:

Toată ziua de Marţi au fost crâncene lupte între cele două oştiri, luptă „decât care nici n'am văzut nici n'am auzit să se fi dat vre-o alta aiurea". Atacurile şi răspingerile se urmară. După ce se pătrunsese în tabăra Turcilor, trei Paşi răspinseră cu un iuruş desperat, care atinse corturile creştine, dar ei fură izbiţi înapoi şi aruncaţi în mlaştină. Sinan s'ar fi mirat „ce fel de oameni sântem noi cari aşa de îndrăzneţ ne aruncăm asupra lor, căci nu s'a mai auzit de nimeni vre-odată ca trupe aşa de mici să îndrăznească a pleca împotriva puterilor Impăratului turcesc şi să puie pe fugă trei Paşi" — Khidr, Hasan de Timişoara şi Mustafă de Bosnia —; era vorba să se hotărască retragerea armatei turceşti, dându-se ordinul de a se strânge şi încărca bagajul, dar micul număr al biruitorilor a împiedecat aceasta. „Insă şi aşa, puţini câţi au fost, noi am dobândit biruinţa." Căci marele număr de morţi a fost la Turci, cu un Paşă chiar, Khidr, Sinan fiind între cei daţi jos de pe cal; la creştini doar mulţi răniţi şi o mare ucidere de cai. S'au pierdut tunuri, dar s'au luat steaguri, între care şi un steag verde al lui Mohamed însuşi. Apoi ei au petrecut noaptea pe locul aşa de bine apărat de dânşii şi numai la miezul nopţii s'au retras puţin până la apa Argeşului, „unde nu ştim cât ne vor putea ţinea".

Mihai apare acolo numai ca un „om bun şi bun ostaş" *(bonus vir ac miles)*, dar mai ales ca un credincios supus al lui Sigismund: „nu dă a se bănui nimic contra lui; a arătat că nu se preface, ci că din toată inima vrea să servească întregii creştinătăţi şi e credincios în toate; e drept deci ca Seninătatea Voastră să-l cuprindă cu toată favoarea şi bunăvoinţa[1]".

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 57-8 (latineşte), 98-9, no. CLVI (nemţeşte). Traducere românească integrală, în Iorga, *Istoria Arma-*

Versiunea românească e cuprinsă întâiu în spusele lui Mihai însuşi, prin Memoriul către Marele Duce de Toscana. Lăsăm să urmeze chiar cuvintele lui: „Când am aflat de aceasta, am mers vitejeşte *(animosamente)* să-l aflu (pe Sinan) cu acele puţine oşti ce aveam, şi, ajungând la Călugăreni, am găsit că toţi erau gata de luptă. Iar eu, chemând în ajutor numele lui Dumnezeu, m'am încăierat în luptă cu dânşii în aşa chip, că a ţinut toată ziua, făcând Turcilor mare pagubă, şi în chip ruşinos pentru Sinan-Paşa, aşa că în acea bătălie însuşi Sinan-Paşa a căzut de pe cal într'o foarte adâncă mocirlă, de unde cu multă greutate a fost scos. Aşa în acea bătălie au murit patru Paşi şi şapte sangiaci, şi am câştigat cinci tunuri şi un steag verde al proorocului lor, Mohammed, foarte preţuit de dânşii şi foarte respectat, pe care l-am trimis Măriei Sale Împăratului“ [1].

Nicio pomenire de o altă armată decât a lui. Dar mânia pe atitudinea lui Sigismund răsuflă şi de aici. Când ajunge la această trimetere de steag *de-a dreptul*, fără a întreba pe nimeni, el adauge: „nu ştiu dacă Ardelenii îl vor fi lăsat să treacă“.

Scrisoarea lui Mihai scrisă numai trei săptămâni după luptă către castelanul de Liov e tot aşa de luminoasă. Nu se povesteşte încăierarea, dar se dau cifre şi lămuriri pentru luptă şi pentru ce au făcut pe urmă Turcii. Au perit trei Paşi şi mulţi ceauşi, împreună cu 7.000 de ostaşi. După ce el s'a retras, neavând destule forţe, s'a aşezat la Bucureşti un Paşă Ferhad cu 10.000 de oameni; 30.000 merg la Târgovişte cu Sinan şi Hasan. Adevăraţi luptători sânt doar 12.000,

tei. Presintarea acestor ştiri de Sigismund, care *se arăta ca în mers spre Carpaţi*, la Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 205-6. Un resumat cu câteva amănunte noi, *ibid.*, p. 101, no. CLIX. Cf. cronica sârbească în Iorga, *Studii şi doc.*, III, p. 4.

[1] Pernice, *l. c.*

iar ieniceri, cu agemoglani cu tot, abia 1.200. Nu s'au trimes mai multe trupe, din causa greutăţilor cu Perşii şi cu „Francii" pe Mare, şi n'au venit Tatarii. De s'ar trimete ajutoare de la creştini, mari lucruri s'ar putea face[1].

Informaţii din Muntenia socoteau, acum, armata lui Mihai ca alcătuită din 350 de Cazaci pe jos şi tot atâţia călăreţi poloni, 700 de Români trimeşi în ajutor, o mie de „curteni şi alţi ajutători", dar, cu ţerani cu tot, sânt şi până la 25 de mii. *In părţile Buzăului ţeranii de capul lor se aruncă asupra unei cete de 400 de Turci şi-i ucide lăsându-li trupurile 'n drum*[2].

Şi în cronicile muntene contemporane e vorba de primul atac creştin până la corturile Turcilor. Răspunsul turcesc e o „năvală mare" ca să izbândească într'un chip, şi atunci se pierd tunurile, unsprezece la număr. Incunjurarea încercată nu reuşeşte din causa naturii terenului, la mlaştină adăugându-se pădurea, unde, după un cronicar ardelean, era o ambuscadă[3].

Dar, ceia ce ascunde Király, *scăparea a venit atunci de la furtunosul avânt al lui Mihai.* El iea o secure în mână şi se aruncă asupra acelora cari se puteau' socoti acuma ca biruitori. „Mihai-Vodă", spune cronicarul boieresc, care nu-l scoate înainte adesea, „văzând atâta hârborie mare, el încă îşi strânse toţi boiarii şi toţi căpitanii, şi ieşiră întru întâmpinarea lor de faţă, şi aciişi Mihai-Vodă cu mâna lui tăiè pe Caraiman-Paşa, şi înfrânseră pe Turci înapoi. Iar boiarii şi căpitanii pre capete năvăliră asupra Turcilor, de-i tăiia' şi-i îneca' în tină. Deci, cu câtă fală venia Sinan-Paşa la acel războiu, mai cu multă ruşine se întoarse. Şi luă Mihai-

[1] Isopescu, în *Diplomatarium, l. c.*, pp. 429-30, no. XLIII.
[2] *Ibid.*, p. 431.
[3] Weiss, în Trauschenfels, *o. c.*, p. 146.

Vodă toate tunurile înapoi şi multe steaguri turceşti". Walter, corectând pe Teodosie, vorbeşte în acel moment, pe care nu-l suprimă, cu doi şefi turci tăiaţi, de cele două tunuri cu care Király împroaşcă pe cei ce se clătinau, dar îi răspund archebusele turceşti. Tunurile pierdute nu le-ar fi luat Mihai însuşi, ci 200 de Unguri şi tot atâţia Cazaci ai unui Coscea (în polonă Koscza). Numai seara, de şi nu se înţelege în ce legătură, Sinan cade de pe pod şi-şi pierde cei „doi dinţi" rămaşi de pomină, Khidr-Paşa, Mustafà-Paşa şi un al treilea pier, Hasan însuşi ascunzându-se în mărăcini. Se dă aceiaşi explicaţie a retragerii: numărul neîndestulător, şi plecarea în miezul nopţii, strigând *Isus*.

Nicio menţiune a lui Király, despre care Petru Armeanul, omul lui Mihai, spunea cronicarului ungur Szamosközy că s'a ţinut de-o parte, în dosul unei păduri, cu unii boieri, ca Dan, despre care Grecul Stavrinos pretinde că a câştigat apoi cu bani mulţi pe Király pentru retragere, şi Logofătul Mirislău, pe care Mihai ar fi voit să-i taie. Aceiaşi atitudine de neamestec ar fi avut-o Horváth, cu cei 2.000 de Secui ai săi. Ar fi fost patru Paşi căzuţi şi şapte sangeaci [1].

Explicaţia acestei învinuiri nu e grea. Király, dorind el să aibă conducerea bătăliei, ca om al lui Sigismund, formase un plan în care intrau elemente de strategie şi tactică nepotrivite cu caracterul aprins al lui Mihai. De aici pânda din pădure. El pare a fi desaprobat fulgerătoarea ieşire a celui care era pentru dânsul numai „Voevodul". Din amestecul amănduror elementelor a ieşit biruinţa, atât de neaşteptată şi atât de măgulitoare, dar incomplectă. Şi nu numai pentru că disproporţia numerică între cele două armate era aşa

[1] *Történéti Maradványai*, IV, pp. 54-5, 96-8. Traducere românească de d. Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 104.

de mare, dar şi pentru că Mihai nu fusese susţinut în cutezanţa lui fericită. Boierii înşişi nu arată să fi voit a i se alătura în acea clipă când se desfăşura o aşa de splendidă energie cu desprețuirea oricărui risc. Ce puteau să-l ajute, oricât ar fi ţinut la Domnul lor de ţară şi de oaste, acele mii de ţerani, care au făcut pe Polonul Heidenstein să vorbească numai de „trupe rurale“[1]! Dar icoana se desemnase, şi ea a rămas în mintea generaţiilor, îndemn către strălucita ispravă fără chibzuială şi reserve, exemplu de eroism în sensul „viteazului“. Prin epopeia lui Stavrinos Vistierul[2] legenda a început încă de atunci să fie cântată, pentru ca puţin după aceia alt Grec, de la Curtea lui Vasile din Ostrog, Gheorghe Palamed, să facă pe această temă o expunere de homerică înfăţişare[3].

Király apare deosebi şi în povestea medicului evreu portughes Mucato, pe care a prins-o la Constantinopol bailul veneţian, care-şi face raportul la 15 Septembre. Şi aici e vorba de „locul ascuns“ în care se găvozdeşte, după ideile lui teoretice, „căpitanul zis Albert“, cu cei 10-20.000 de oameni, cifră manifest exagerată, pe cari i-i încredinţase Mihai. Dar acestei idei şi faptului că s'au pus în frunte doar 200 de oameni i s'ar fi datorit o parte din izbândă, căci astfel ar fi fost băgaţi Turcii în baltă, unde, ca în lupta de la Vasluiu a lui Ştefan-cel-Mare, îi împroaşcă din toate părţile tunuri, de la amiazi, când a reuşit stratagema, până în seară. Şi aici se mărturiseşte că Sinan, căruia i-au perit patru copii de casă, peici, în preajmă, calul fiindu-i ucis supt dânsul, cade pe gâtul acestuia, e atins la faţă de

[1] P. 315.

[2] In Papiu, *o. c.*, I, pp. 293-5.

[3] Émile Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, II, pp. 195-7; traducere românească, de C. Erbiceanu, în revista *Literatură şi artă română*, I, pp. 483-4.

o suliță și lunecă în mlaștină, de unde abia-l scoate un spahiu, care-l recunoscuse. Numărul Pașilor cari mor e tot de trei; pe lângă ei noul „Vizir al Porții", numit de Sinan, și mulți sangeaci. Pier mai ales ienicerii sirieni, din Damasc, jertfă a Ungurilor și Cazacilor anume arătați. Hasan e acela care restabilește rânduiala între Turci, din mijlocul cărora se ridică în noapte același strigăt de „Allah", pe care-l pomenește Cronica Logofătului [1]. Cazacii și Ungurii apar ca factori importanți și în povestirea lui Nichifor Dascălul, care era încă pe la noi [2].

Mergând tot mai departe povestea acestei lupte, ea capătă, *păstrând pe Mihai în centru*, o înfățișare de legendă. După știri din Moldova, ajunse în Cracovia, „Mihai Voevod, ostaș viteaz, se așezase într'o pădure ca să apere mai bine țara de Turci și, un sangiac din oastea lui Sinan apucându-se să-l facă prisonier, Voevodul, aflând aceasta, ieși din pădure, dar lăsând acolo mult bagaj și provisii. Și, ajungând sangiacul, cu 3.000 de Turci, în credința că Voevodul a fugit, se pune să mănânce și să bea. In acea clipă, Voevodul, cu 1.200 de călăreți, se aruncă asupra lui așa de pe neașteptate, încât îi tăiè pe toți" [3].

Dar Mihai trebui să se retragă spre munți. Nu numai pentru că mica lui oaste n'ar fi putut să reînceapă lupta, pe când o mare parte a Turcilor nici nu intrase în sângeroasa strâmtoare și alții se puteau scurge necontenit de la Rusciuc și din alte părți, ci, cel puțin tot așa de mult, și din causa acelei fatale dualități a

---

[1] Hurmuzaki, III [2], p. 487.

[2] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II [1], p. 236; aceleași informații trecute prin tabăra arhiducelui Maximilian, în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 109, nota 1.

[3] *Ibid.*, p. 193, no. CCXCIV.

forţelor care luptaseră la Călugareni. Király şi ceilalţi „căpitani" se hotărîră să meargă întru întâmpinarea lui Sigismund în Carpaţi şi, până să ajungă în apropierea Branului, ei lăsară pe ai lor liberi să prade pe însişi aceia pe cari veniseră să-i apere. Astfel Bucureştii arseră, rămâind în picioare numai două mari mănăstiri de zid: cea, mai veche, unde zăcea Alexandru-Vodă Mircea şi doi copii ai lui, şi mănăstirea pe care începuse a o ridica Mihai însuşi.

Ajungând în oraşul care era numai scrum şi miserie, *Sinan începu să organiseze ţara turceşte*, aşa ca niciodată să nu mai poată fi aici o revoltă. Era, de altfel, vechiul său plan, pe care-l făcuse cândva primit de Sultan, dar Nichifor Dascălul, atunci protosinghel şi locotenent al Patriarcatului ecumenic, intervenise prin Sultana lui Murad al III-lea, fiică a unui Grec din Negroponte, care făcu să se anuleze hotărîrea[1]. Numindu-se un nou beglerbeg, al patrulea, în persoana lui Satirgi-Mohammed, i se ridică în grabă, — supt îngrijirea cui ştia aşa de bine locurile şi lucra în jurul bisericii înseşi unde dormia părintele său şi fraţii săi: renegatul Mihnea[2], tocmai pe dealul lui Alexandru-Vodă, numit „Radu-Vodă" mai târziu, după opera de refacere pe care o îndeplini nepotul de fiu al acestuia—, o reşedinţă, acea „palancă a lui Sinan" de care s'a vorbit multă vreme după ce dispăruse zidul de pământ bătut între pari, cu cele nouă başti cuprinzând fiecare „cinsprezece" tunuri mici, cu care erau împresuraţi ceia ce fusesera Bucureştii, şi întăritura cu alt număr de „başti" în jurul bisericuţii cimitirului, biserica ea însăşi

[1] Iorga, *Nichifor Dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905), pp. 15-6.

[2] Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 431. Nichifor Dascălul (I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 360) îl considera chiar ca „Mare Paşă" al ţerii. Pentru cererea lui Ieremia Movilă de a-l da, *ibid.*, p. 389, no. CXCVIII.

devenind o moscheie. Lucrul se făcu în cea mai mare grabă, populaţia robită lucrând alături de soldaţi [1]. Achingii fură aşezaţi, după însuşi raportul lui Sinan, alături de grenadieri şi tunari [2]. In acelaşi timp comandantul flotilei dunărene, Egipteanul Şaban-Paşa, refăcea zidurile Brăilei [3].

De la capitala nouă a ţerii se trecu apoi la întărirea, în acelaşi fel, cu fântâni înlăuntru şi două porţi de fier, a celei vechi. Două biserici târgoviştene, între care a lui Petru Cercel, fratele lui Mihai, fură prefăcute şi ele în capişti ale Islamului [4]. O rară inscripţie românească pomeneşte la Sfântul Nicolae arderea oraşului de Sinan. Un beg din Trapezunt fu aşezat comandant şi subaşi începură să fie trimeşi prin sate ca într'un teritoriu supus pe deplin şi direct autorităţii Sultanului.

Cronica sârbească ştie precis ce s'a aşezat la Târgovişte: „Şi atunci au aşezat beg în Târgovişte pe Mustafà Voevod din Vučtrn, şi cu el încă trei begi şi şase alibegi *(sic)* şi 6.000 (!) de ostaşi, 154 de tunuri, 810 de măsuri *(contas)* de praf de puşcă pentru tunuri şi 30.000 de galbeni pentru lefi" [5].

In momentul când această operă se isprăvia şi Sigismund îşi anunţa întrarea eroică de cruciat, Moldova devenia, ca orientare, polonă.

Acolo unele ştiri arătaseră o oarecare activitate războinică a lui Răzvan. Un negustor grec din Trapezunt,

---

[1] I. Bogdan, *ibid.*, p. 360 şi urm.

[2] Hurmuzaki, III, p. 492 şi urm.

[3] V. şi Isopescu, în *Diplomatarium*, *l. c.*, p. 443. Cf. *ibid.*, p. 432, no. XLV.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. 192; Walter, p. 32. Cf. şi Palamed, *l. c.*, pp. 196-7.

[5] Iorga, *Studii şi doc.*, III, p. 5. Atunci un Gârdan Voevod se revoltă în Nikšić şi Onogost.

așezat la Chilia, spunea în taină bailului venețian la Constantinopol că din nou apăruseră, cu tunuri, Cazaci, Unguri și Moldoveni la Bender și că alți Cazaci, pe șeici, izbutiseră să prindă patru galere în Marea Neagră, îndreptându-și apoi tunurile asupra Cetății-Albe[1].

De mult, cum am văzut, Zamoyski își pregătise lovitura, trecând cu dispreț peste încercările lui Ștefan-Vodă de a se face tolerat. Acesta nu putea deci să opuie decât, supt Nădăbaico, o oarecare parte a Cazacilor, cari rămăseseră legați de Aron și apoi se împrăștiaseră, și mici străji, la Nistru, la Dunăre și la Hotin, unde era, cu Ungurii, pârcălabul lui sigur, Andrei. Inainte de a pleca, Domnul amenințat se îndreptăția pentru zăbavă, spuind Polonilor că el crezuse în plecarea Turcilor de la Giurgiu. Recunoscându-se supus „puternicului Craiu unguresc" *(potens Ungariae rex)* care e Sigismund, el se ruga să i se apere țara de Tatari, ca să-și capete răspunsul că această cerere, care trebuie făcută în toată forma, ar fi fost să se îndrepte către regele însuși, care singur hotărăște în astfel de lucruri[2].

Patru zile după lupta de la Călugăreni, Zamoyski, pe care-l urmă îndată castelanul de Liov, Stanislas Żolkiewski, care era să-i succedeze în Hătmănie, trecea apa de hotar.

Pretindea că vine chemat de Ștefan însuși, care-i trimesese întru întâmpinare un boier însărcinat cu hrana și călăuzirea, dar asigurând că, dacă el nu vrea să rupă pacea cu Turcii, nefiind autorisat de dietă, „n'are nimic de hotărît cu Domnul însuși": acesta să cugete bine ce poate și ce nu poate face în interesul creștinătății, ceia ce însemna un îndemn de a se retrage. „Dacă, precum e zvonul, nu e așa de înzestrat cu trupe și pu-

[1] Hurmuzaki, III[2], p. 201, no. CLXI.

[2] Isopescu, în *Diplomatarium*, pp. 400-2, no. XVII.

teri, nu este de ce să arunce pe locuitorii acestei ţeri într'o întreprindere[1] aşa de cutezătoare şi de îndărătnică, ci, cu Ungurii ce-i are pe lângă sine, să se ducă mai curând în Ungaria"[2].

Domnul pus de Sigismund află această năvălire, de care se temuse aşa de mult, în calea spre Trotuş[3]. Fără nicio împotrivire se luă Hotinul. Hatmanul polon îşi făcu întrarea la Iaşi, dar fără strălucire, la începutul lui Septembre: alegând, dintre pribegii cari aşteptaseră la Hotin, pe bărbosul şi fălcosul, ochiosul Ieremia Movilă, făcuse din acesta, care prin mamă-sa Maria se coboria din neamul Lăpuşnenilor, un Domn ascultător al Moldovei, pe care o considera că de acum înainte e reunită cu regatul.

Jurământul, din 27 August, al lui Ieremia cuprinde, firește, recunoaşterea Moldovei ca „membru credincios şi inseparabil al Coroanei, ca şi toate celelalte ţeri şi Palatinate ale ei", „ţara fiind unită pe vecie cu ea": declaraţia se va face prin soli înaintea regelui[4]. Se vor putea cumpăra moşii fără deosebire între Moldoveni şi Poloni, căsătoriile mixte fiind îngăduite. Dar aceasta va fi o ţară de graniţă, în faţa duşmanului. Bisericile catolice vor fi ocrotite de Domnie. Insă nicio altă condiţie nu se adauge la actul întărit, nominal, şi de Stroici, de Ureche Vornicul, de Grigore Păharnicul, de Postelnicul Avram şi de Logofătul Toma[5].

Cuvântarea, care ni s'a păstrat, a lui Zamoyski, în

[1] *Intentum*, nu *interitum*.

[2] *Ibid.*, pp. 416-7, no. XXXII.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 103, no. CLXIV.

[4] Pentru ei, trimeşi în Octombre, v. I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 348-9, no. CLXXIV.

[5] *Ibid.*, *l. c.*, pp. 344-5. In acelaşi timp prin Nichifor Dascălul şi prin agenţii săi, un Turc şi Polizachi, se cerea sprijinul lui Sinan, care cerea noului Domn să-i trimeată ca sol o rudă; Iorga, *Nichifor Dascălul*, *l. c.*, p. 199.

ziua jurământului prestat de Ieremia la 27 August[1], foarte frumoasă, e probabil opera lui Luca Stroici. Se vorbește de țara nenorocită din causa „oamenilor foarte ușori și a străinilor" — adecă Munteni ca Petru Șchiopul, Sași ca Iancu-Vodă și „Țiganul" de Răzvan cari o stăpâniseră. Spre a nu fi atinsă și Polonia de neorânduielile lor, el a venit cu ai săi, „creștini la creștini, vecini la vecini", fără a se gândi măcar a călca tratatele cu Turcii, caci politica regatului își urmă tradiția, pentru a ajuta și a reface bunul trecut. A adus cu sine „nu un fals urmaș al Domnilor Moldovei, cum mulți până acum au pretins o astfel de moștenire, nici pe unul dintre Romăni *(Romanorum)*, adecă Munteni", ci pe „un boier de neam moldovean, om cinstit, care e sânge din sângele lor", pe acest Ieremia, calificat de „illustris et magnificus". Se cerea acestuia, *Dominatio Vestra Magnifica*, să păstreze regelui „credință și supunere" *(fidem et obedientiam)*; dar *nu e aici nimic din tonul adânc jignitor al condițiilor lui Sigismund, nu e nicio mărginire a puterii domnești, care rămâne deplină, după vechea datină, care va rămânea neatinsă*[2]. Deosebirea e enormă și arată cât de mult era între cugetarea unui om de mare inteligență și cultură, format apusean la Padova, și între băiețașul din Ardeal, crescut în laudele Iesuiților, care credea că lumea întreagă e a lui.

Față de Sigismund, încă de la 3 Septembre, Zamoyski se îndreptăția prin ura pe care o stârnise Ștefan în toate stratele populației, prin pericolul pe care-l constituie, pentru Polonia însăși, apariția Turcilor la Galați, a Tatarilor la Cetatea-Albă[3].

[1] Hurmuzaki, III, p. 485; cf. Iorga, *ibid.*, XI, p. 99, nota 1.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 99, no. CLVII. Știri de la un German. în Baia către Bistrițeni (12 Septembre), *ibid.*, p. 103, no. CLXIV.

[3] *Ibid.*, p. 102, no. CLXI. Alte explicații către nunciul episcop de San-Severo, *ibid.*, pp. 104-5, no. CLXVIII, apoi *ibid.*, pp. 110-1, no CLXXVII5 Acusații contra lui, *ibid.*, pp. 113-4, no. CLXXXI. Cf. și *ibid.*, p. 11d

Un izvor polon arată pe Ieremia-Vodă sfinţit în biserica lui Ştefan-cel-Mare, Sfântul Nicolae, şi întâmpinat de mulţime cu snopi şi steaguri[1].

Noul Domn scria (16 Septembre) şi lui Şaban de Brăila să stăruie pe lângă Sultan pentru întărirea lui, dar Turcul îi amintia că s'a numit în Moldova acel beiu de Bender[2]. Toate acestea puteau să aibă însă o siguranţă numai dacă Polonii, ai căror Cazaci începuseră să prade ţara[3], puteau opri năvălirea Tatarilor cari trebuiau să vie ca să instaleze un Paşă al Moldovei în persoana lui Ahmed-beiu de Bender, nepot al Hanului[4].

Pe când Mihai se adresa şi Polonilor prin solul Radoslav[5], oastea lui Răzvan, socotită la 16.000 de către Ardeleni[6], cu patru tunuri, se desfăcea, lăsându-l în Moldova-de-jos singur cu artileria şi cu cei 2.000 de Unguri[7], Sigismund temându-se că nici aceştia nu vor rămânea[8]. Temându-se de o lovitură a lui Zamoyski în Ardeal chiar, ca să întroducă pe rivalii de cari se plângea de mult, Báthoreştii din cealaltă ramură, Ştefan şi cardinalul Andrei[9], tânărul „Craiu" îşi prelungia şederea în şesul Braşovului şi până dincolo de 28 Septembre[10]. El făcea să se declare făţiş la Curtea romană

---

[1] Heidenstein, p. 318.

[2] Veress, *l. c.*, pp. 273-4, no. 147.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 107, no. CLXXI.

[4] Izvoarele arătate în Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 211 şi urm.

[5] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 105, no. CLXIX.

[6] *Ibid.*, p. 107, no. CLXX.

[7] *Ibid.*, p. 105, no. CLXIX. Şi soţia lui Răzvan trecuse în Ardeal; Isopescu, în *Diplomatarium*, *l. c.*, p. 418, no. XXXIV.

[8] Veress, *l. c.*, p. 275.

[9] Cardinalul Aldobrandini va apăra pe Andrei; Veress, *l. c.*, p. 288.

[10] Relaţia ingînerilor toscani, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 72 şi urm.

că, de şi a făcut pregătiri, nu se va coborî, continuând a se ţinea în regiuni de munte sigure decât atunci când va crede că „victoria-i e asigurată“ [1]. Conta pe ceia ce putuse afla că începe a se produce în oastea lui Sinan, adecă treptata ei desfacere prin oboseală şi boli şi mai ales prin spiritul de indisciplină şi neascultare.

Când află că o împotrivire nu e de aşteptat decât doar ca să apere retragerea, trufaşul stăpân al Daciei se puse în mişcare la începutul lui Octombre. Oastea era de o alcătuire ciudată, aşa încât se putea pune întrebarea dacă e capabilă de o acţiune unitară, lipsind şi şeful cu experienţă şi autoritate. Erau Saşi şi 6.000 de Secui, cu judele Sibiiului, peste tot: 7.000 de călăreţi şi 5.000 de pedeştri, pe lângă 2.000 de trabanţi. Se adăugiau cei 1.500 de raiteri cu pistoale [2].

Adunarea cu Mihai, care mai păstra 5.000 de Unguri pe lângă Cazaci şi, ceî vre-o 4.000 de boieri, se făcu acolo, supt munte; mai departe răsări şi Răzvan, care ar fi adus, pe lângă Unguri, cei 2-3.000, şi vre-o 4.000 de boieri de-ai săi, veniţi pe urmă [3], temerile lui Sigismund că oastea lui s'a împrăştiat cu totul dovedindu-se astfel zădarnice.

Ardeleanul avu prudenţa să scoată înainte pe acei pe cari-i considera ca simplî căpitani ai săi, adăugind lui Mihai ceva din pedeştrii străini, precum la Moldoveni se alipiră Italienii veniţi din Toscana. Şi Mihai

---

[1] *Ibid.*, p. 106, no, CLXIX. Se adaugă o scrisoare a lui Fabio Genga către fratele său trimes la Roma; *ibid.*, pp. 106-7, no. CLXX; Veress, *l. c.*, pp. 276-7, no. 143. Şi Sigismund către ducele de Mantova; *ibid.*, pp. 277-9, no. 150; Simon Genga către Marele Duce de Toscana, *ibid.*, pp. 279-82, no. 151. Şi Sigismund către acesta, *ibid.*, pp. 283-5, no. 153, cu anexa lui Genga, *ibid.*, pp. 285-7, no. 154. Era trimes şi la Răzvan; Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 431.

[2] Relaţia inginerilor toscani, *l. c.*

[3] *Ibid.*, p. 80.

şi Răzvan aveau datoria de a înălţa pe lângă steagurile lui şi pe acela al prinţului, dar la stânga, ceia ce la Turci era considerat locul de onoare.

Trei zile contingentele diverse se odihniră în aceiaşi tabără, a cării lipsă de ordine şi de forme mira pe oaspeţii trimeşi de Marele-Duce din Florenţa. Italienii admirară buna rânduială a oştirii muntene, în frunte cu căpitanii, ofiţerii, steagurile, călărimea înaintea ostaşilor celorlalţi, Moldovenii înfăţişându-se tot aşa. Înaintea lui Sigismund se ridică, pe lângă steagul Ardealului şi ale ţerilor noastre, şi steagul împărătesc, — aceasta din causa presenţii în oaste a călăreţilor germani[1].

La 16 trupele erau înaintea Târgoviştii, pe care Sinan o părăsise, lăsând numai cete răzleţe şi pe comandant cu „buni ostaşi", zice Mihai[2], ca să zăbovească printr'un simulacru de împotrivire urmărirea armatei înseşi. Mihai ceru cu toată hotărîrea să se dea asalt cetăţii de curând înjghebate. Se aprinse gardul de încunjur, şi garnisoana, de vre-o mie de oameni, cu ceva ieniceri, silită să iasă, fu uşor măcelărită. Prada cuprindea provisii pe trei ani şi treizeci-patruzeci de tunuri; Alî-Paşa Haidarogli şi cadiul din Avloná, pe Adriatica, se aflau între prinşii păstraţi în viaţă[3]. Mi-

---

[1] Relaţia inginerilor toscani; scrisoarea din 5 Octombre a lui Simon Genga, în Veress, *l. c.*, pp. 289-90, no. 157; scrisoarea aceluiaşi, *ibid.*, pp. 292-3.

[2] Pernice, *l. c.*

[3] Cronica Buzeştilor; scrisoarea lui Carrillo, în Iorga, *Acte şi fragmente*, I, pp. 145-6, şi ziarul Toscanilor resumat pe larg în Iorga, în Hurmuzaki, XII, no. CL; scrisoarea lui Sigismund, 18 Octombre, în Veress, *l. c.*, pp. 290-1, no. 158. V. şi interesanta scrsoare de soldat *ibid.*, pp. 294-6, no. 161. Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 183-5, no. CCLXXIV: scrisoare a nunciului Visconti *(ibid.*, p. 121 no. CXCV). Cf. studiul citat al d-lui Veress, în *Mem. Ac. Rom.*, despre campania din 1595.

hai se aruncase furios asupra acelora cari spurcaseră vechiul cuib al Domniei[1].

Dar, cum plecarea Turcilor se făcea într'o completă neorânduială, tot mai răpede, permiţând un atac cu succes, se trecu numai pe lângă Bucureşti, fără a mai pierde vremea cu o nouă cucerire, care ar fi fost poate simţitor mai grea[2]. In apropierea Giurgiului, plin acum de o speriată mulţime învălmăşită, se află că, la 20, Scaunul Domniei a fost cu desăvârşire părăsit de duşman Cum veştile de la Dunăre păreau să arăte că împotrivirea Marelui Vizir s'ar putea înţelege, se făcură popasuri lungi, la 21, la 22, la 25. Numai la 27 următoritii apărură la Giurgiu.

O simplă ceată de trupe alese, neputându-se conta pe celelalte, è trimeasă ca să înceapă harţa, dar mai mult ca să dea drumul mulţimii de robi, din care scapă vre-o 8.000, alţii fiind jertfiţi, şi să se vadă ce se poate câştiga din lagărul părăsit. Asediul cetăţii din ostrov, clădită odinioară de Mircea-cel-Bătrân şi prefăcută de Turci, se porni a doua zi. Incercarea de a da foc şi aici nu izbuti, fiind vorba de puternice ziduri de piatră. Trebui deci meşteşugul de artilerie al Italienilor cu douăsprezece tunuri, supt comanda lui Piccolomini. Apoi întrară pe podul cel mic, de numai mici luntri, trupe de asalt florentine şi Moldoveni de-ai lui Răzvan. A doua zi cetatea e cucerită şi apărătorii ei doborîţi. Douăzeci de tunuri care rămaseseră pe malul stâng fură înecate, neputând să fie luate uşor. O strajă fu aşezată între zidurile însângerate, şi la

---

[1] Palamed *(l. c.,* p. 197) nu vorbeşte, în aceste lupte, decât de dânsul, şi nu de Sigismund.

[2] Dar la 12 Octombre Răzvan scrie din Bucureşti, îmbărbătând pe ai săi din Moldova, adecă straja de la hotar; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 214, nota 1.

podul cel mare, de 200 de vase, tăiat din ordinul lui Sinan, se lăsară vre-o 5.000 de oameni.

Se câştigă o pradă enormă, socotită la două milioane în aur: „nu numai căpeteniile oştirii ardelene au rămas bogaţi, dar şi cel mai mic ostaş avea măcar patru cai, afară de alte spolii“ [1]. „Zece mile germane de cale“, spunea la Praga un curier, „trupuri de Turci, Tatari, cai şi cămile stăteau unul lângă altul, încât trebuiau în trecere să-şi ţie nasul de duhoare“ [2]. Dar o altă mândrie a învingătorilor era aducerea în Ardeal ca prins a lui Hasan cel de la Târgovişte, confundat cu însuşi fiul lui Mahommed Socoli şi fostul comandant la Dunăre, cu acel Hasan în care se vedea moştenitorul aproape nonagenarului Sinan: prinsul ar fi oferit o sută de mii de galbeni ca să fie răscumpărat [3].

Dar cei cari biruiseră cu aşa de puţine silinţi nu îndrazniră să facă aceia ce făcuse, cu câteva luni înainte, Mihai el singur. Se dădu ordinul întoarcerii înapoi, şi la 3 Novembre erau cu toţii în tristul Bucureşti al jafului şi al ruinei [4]. La 21 Sigismund părăsia Ţara-Românească, luându-şi partea din pradă, în care şi cinzeci de tunuri [5]. După plecarea lui se recăpătă şi Brăila [6].

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 191, no. CCLXXXVIII.

[2] *Ibid.*, p. 207.

[3] *Ibid.*, p. 208.

[4] Povestirea toscană citată (resumat, Veress, *l. c.*, pp. 322-3); scrisoarea lui Sigismund către Marele Duce de Toscana, cu numele Italienilor, *ibid.*,, pp. 301-2, no. 164; o alta, de mulţămită, *ibid.*, pp. 305-8. V. şi Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 148-50, no. CCXXV; pp. 153-4, no. CCXXVIII. Foarte multe ştiri, cu o introducere, în care editorul dă vina retragerii pe „Mihai-Vodă“, care nu s'a ţinut de promisiunea de a da provisii, în Veress, *Campania creştinilor*, p. 101 şi urm. (rapoarte italiene ale lui Silvio de' Piccolomini şi Filippo Pigafetta).

[5] *Ibid.* Cf. cele două cronici de ţară, precum şi lămurirea din Iorga, *Istoria Armatei.*

[6] Veress, *l. c.*, pp. 314, 318.

Din parte-i, Sinan alcătui un raport în care se dă vina neizbândei, totale, pe vremea nepotrivită, cu ploaie în şes şi ninsoare în munte, pe lipsa de hrană, pe desertările dese, pe lipsa Tatarilor, — întârziaţi de aşezarea Polonilor în Moldova —, pe reaua voinţă a ienicerilor, cari n'au voit, de pildă, să se întoarcă pentru a-şi apăra tovarăşii la Târgovişte şi au refusat să rămâie de pază în Bucureşti, pe care l-au prădat şi ars cu tot ce mai rămăsese din vechiul oraş şi chiar cu fortificaţiile turceşti ridicate cu atâta sforţare. „Blăstămaţii" ar merita o pedeapsă de învăţătură[1].

In acest moment şi Tatarii, cari arseseră Orheiul şi Lăpuşna[2], părăsiseră Moldova unde stătuseră, cu beglerbegul turc nou-numit, aşa de puţină vreme. Căci situaţia se lămurise.

De şi Hanul poruncise „cânelui batrân" de Zamoyski, care întrase în ţară, să se dea în lături şi beglerbegul Moldovei îi ceruse să vie să se închine Impăratului tătăresc[3], la Ţuţora[4], unde Jijia dă în Prut, nu se dădu nicio adevărată luptă între dânşii, veniţi şi ca să ceară tributul polon zăbovit de patru ani, şi Hatmanul regatului. După o harţă cu descărcări de archebuse şi un zădarnic asalt al lui Feti-Ghirai, frate cu „Impăratul" din Crimeia, şi mai ales după „ieşirea soldaţilor" în zale ai lagărului, Hanul şi nepotul său, Ahmed, cari, găsind o oaste destul de însemnată şi mai ales un mândru comandant, hotărît să resiste cu toate mijloacele unei tactice superioare, pierduseră pe alţi doi nepoţi, preferară să eva-

[1] Hurmuzaki, III, p. 492 şi urm.; Veress, *l. c.*, p. 297 şi urm., no. 162.

[2] Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 413, no. XXIV.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 120, no. CXCIII.

[4] Zamoyski era acolo de la 17; *ibid.*, p. 120, nota 1.

cueze, în trei zile, Moldova, făgăduind şi pace bună cu Polonia (19-23 Octombre)[1].

După ce sangeacul, „Paşă al Moldovei", se obrăznicise într'atâta, încât poruncise boierilor şi lui Ieremia să se presinte „unuia din fiii Hanului", căruia îi sânt „daţi", căci cancelariul e împresurat şi nu-i poate ajuta, ameninţând cu prinderea soţiilor şi tăierea fiilor[2], acum, printr'o scrisoare umilă către regele Poloniei, „fratele său", Gazi-Ghirai, învinuind pe rebelul Aron şi pe „trădătorul şi mai rău" care a fost Răzvan, arăta în ce chip s'a înţeles cu „fratele" Zamoyski, care apucase a pedepsi pe acest al doilea trădător şi pe aderenţii lui, gonind pe aceşti „tâlhari" şi acum, rugându-se să fie recunoscut Ieremia, făgăduia şi plata tributului întârziat, îndatorindu-se chiar a ţinea în frâu pe Cazaci; de aceia „s'a îngrijit ca oastea să nu atace pe dumnealui cancelariul"[3]. Indată vestea glorioasei întreprinderi, de pus alături cu a lui Sigismund, fu răspândită în

---

[1] V. mai ales scrisoarea sangeacului, în Isopescu, *Diplomatarium*, p. 427, no. XLI. Răspunsul, nefiind scriitori de turceşte, *se dă în românește*; *ibid.*, p. 428, no. XLI; corespondenţa cu el, *ibid.*, p. 432; V. I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], n-rele CLXXVIII, CLXXX şi urm., CLXXXV; raportul Hatmanului şi scrisoarea Ungurului Ştefan Kolosváry, din Ţuţora, 24 Octombre, *ibid.*, pp. 132-3, no. CCIV; Zamoyski, în Isopescu, *Diplomatarium*, pp. 441-4, no. LIV. Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 134-5, no. CCVII; p. 213 şi urm.; scrisoarea aceluiaşi Zamoyski către Sinan, Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 146; tratatul însuşi, *ibid.*, p. 147; scrisoarea regelui Poloniei către Papa; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 195-7, no. CCCIII, şi pp. 218-20. Pentru soarta lui Răzvan, Veress, *o. c.*, V, p. 4.

[2] Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 438. Şi aceste scrisori par traduse din românește. Tot acolo explicaţiile lui Ieremia (30 Septembre) către un nunciu; Isopescu, în *Diplomatarium* pp. 440-1, no. LII.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 146-7, no. CCXXII. A se compara cu expunerea regelui către Impăratul Rudolf, *ibid.*, pp. 147-8, no. CCXXIII; cf. *ibid.*, pp. 118-9, no. CXCI.

toată lumea[1], de şi lui Luca Stroici, venit pentru închinare, i se spusese, împreună cu mustrările cuvenite unui rebel, că, de n'ar fi întăriturile acestea meşteşugite, s'ar trece totul supt copitele cailor tătăreşti[2]. Ieremia, asigurat acuma, nu luase nicio parte la aceste demonstraţii războinice[3]. Solul lui, trebui să-şi audă însă din gura Hanului acele cuvinte grele, dar pline de adevăr: „Bogdane, Bogdane, de multe vă cutezaţi. Aveţi Domni de ispravă, dar li sânteţi trădători. Hrăniţi oşti străine, pacea o strîcaţi, şi iată că şi acum, aţâţând pe regele Poloniei contra mea, aţi adus oastea lui, pe care aş călca-o în picioarele cailor dacă nu s'ar împotrivi întăriturile cu care s'a îmbrăcat. Mare e îndrăzneala voastră"[4].

Dar, când, la mijlocul lui Decembre, Ştefan-Vodă e trimes de Sigismund cu trupe, vre-o 2.000, prin Secuime, acelaşi Ieremia se încumetă a da o luptă pe care o câştigă poate mai mult prin simpatiile ţerii pentru dânsul decât chiar prin valoarea auxiliarului polon, Ioan Potocki, castelanul Cameniţei, cu fraţii, Stanislas Chan-

---

[1] *Ibid.*, p. 197, nota 1. Foarte interesantă scrisoarea, tradusă din româneşte, a doi robi la Tatari către „Durace pârcălabe, Dancute, Ţincule, Nicoară, Jurco şi „Reffen" şi Isace" (forma românească e în mare parte păstrată), în care, chemându-se, înainte de Ţutora, ţara la închinare, se spune că va fi beglerbeg şi se vor face cinci cetăţi; Isopescu, în *Diplomatarium*, p. 429, no. XLII.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 159. V. îndreptăţirile lui că nu se aşteaptă să afle pe Zamoyski, *ibid.*, pp. 146-7, no. CCXXII. V. şi Hurmuzaki, III[2], p. 157; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 409 şi urm.

[3] V. Heidenstein, *l. c.*; Viaţa lui Zamoyski, în Iorga, în Hurmuzaki, XI; Hurmuzaki, III, pp. 244; III[2], p. 412 şi urm.; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 134-5, 157 şi urm., no. CCXXXII (povestirea aceasta, a lui Herbort de Fulstein, e cea mai precisă, el fiind însuşi solul la Han).

[4] *Ibid.*, p. 159.

ski şi Zebrzidowski, carî-i fuseseră lăsaţi de Zamoyski la părăsirea ţerii. La 10 (nu 12 sau 15) ale lunii, la Areni, înaintea Sucevei, unde-i plăcea mai mult decât la Iaşi să stea celui pus de Poloni, puţinii sprijinitori ai fostului Domn nu se împrăştie uşor, ci se aruncă de două ori asupra duşmanului, trebuind ca Ieremia, care, bisericos, nu ieşise în acea Duminecă de la slujba bisericească până nu s'a isprăvit cu totul, să dea un asalt ca al lui Mihai la Călugăreni, ţiind în jurul său pe boieri, carî ştiau ce-i aşteaptă în cas de neizbândă; perindu-i un cal supt dânsul, el sare îndată, „vitejeşte", pe un altul. Ştefan, găsit în casa preotului din sat, e. socotit ca un hoţ, sluţit la nas şi tras în ţapă, după osândă[1], înfigându-i-se capul tăiat într'un par. Fratele fostului Domn fu decapitat supt ochii celui care se chinuia de moarte în vârful parului. Mai periră Logofătul lui Ştefan-Vodă şi acel Calogherà care trădase pe Aron şi acuma-şi primia pedeapsa vânzării[2].

Ştim din procesul făcut în 1598 lui Iojica, înfăţişat ca fiind capul răutăţilor, până la otrăvirea în cetatea Vinţului a lui Aron, că între cei executaţi după lupta de la Suceava a fost şi Tolnay. In Ardeal, sau în Muntenia, dacă „Barina" e Brăila, scăpară puţini dintre ai lui Răsvan, ca Logofătul Ştefan şi boierul Dragoş, carî încă la începutul anului 1597 aşteptau să fie trimeşi de „Craiul Măria Sa" în ţara lor cu un „Domn bun" şi anunţau prin

[1] *Ibid.*, p. 227, no. CCCXXXIX; p. 237, no. CCCL. V. şi descrierea precisă din Miron Costin, ed. Kogălniceanu, p. 251.

[2] Heidenstein, p. 323; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 371-2, 410; Hurmuzaki, III, p. 505; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 227, no. CCCCXXXIX şi urm.; p. 194, no. CCXCVII; Miron Costin, pp. 251-2; Iorga, *Studii şi documente*, VI, pp. 632-3; şi scrisoarea regelui Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 199-200, no. CCCIX (se vorbiă şi de moartea lui Király). Cf. Iorga, *Istoria Armatei*, I, cap. VI.

scrisori de taină Moldovenilor. Să nu ţie, scriau ei, cu Ieremia, omul care i-a dat Polonilor aşa cum aceştia ţin pe Ruşi, cărora li s'a luat totul. Data aceasta nu va mai fi situaţia din 1595: *„Măria Sa Craiul unguresc făgăduieşte că nu va slăbi întru nimic pe Domnul nostru, ci"*, — iarăşi, şi aici, călduroasa dorinţă de neatârnare! — *„cum am fost odată liberi şi cum ni-a fost starea înainte de aceasta, astfel se vor păstra toate de acum înainte neatinse"*. Nu va mai fi nici tribut, ci *numai o alianţă militară*[1].

O scrisoare a ofiţerului polon Chański către Alexandru Ureche arată că în lupta de la 11 Decembre au căzut nu mai puţin de 2.500 de oameni, mai ales dintre boieri şi şefii Ungurilor; dintre cei 2.500 de haiduci pot fugi abia 400[2]. Din partea lui, Vodă Ieremia arată că înainte de luptă ar fi îndemnat pe cel care-i voia căderea şi moartea să se păstreze pentru cruciată[3].

Aproape în acelaşi moment cu biruinţa i se trimeteau lui Ieremia de la Constantinopol insemnele Domniei pe care le ceruse şi de la Sinan, căpătând răspunsul că aceasta priveşte pe Han[4].

Isprava de la Călugăreni rămase aproape neştiută, pe când expediţia, de fapt aşa de uşoară pe care o presidase Sigismund se bucură de toate mijloacele zgomotoase ale unei uriaşe reclame. Prinţul însuşi răspândise din lagăr misive de auto-glorificare, şi către

[1] Isopescu, *Documenti inediti*, p. 67, no. LXXXI.

[2] Veress, IV, p. 322, no. 177; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 125-6.

[3] Isopescu, *Diplomatarium*, p. 488, no. LXXXIV. O scrisoare a lui Herbort cuprinde şi ea adânca părere de rău pentru vărsarea de sânge creştin; *ibid.*, p. 494, no. LXXXVIII.

[4] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 371-2, no. CLXXXIX. Cf. şi alta, n-l următor.

Împăratul Rudolf[1], al cărui steag îl punea lângă al său. Iojica suna de acasă trâmbiţa biruinţilor[2]. Ziarul Toscanilor, acela al nunciului episcop de Cervia, Visconti, răspândiră pretutindeni cunoştinţa luptelor glorioase ale aceluia care înainte de marile hotărîri se cumineca, recomanda lui Dumnezeu causa cruciatei şi se înveşmânta în platoşa eroului. „Prinţul", spune nunciul, „s'a purtat totdeauna cu atâta vitejie, încât va avea o mare izbândă în meşteşugul armelor, puterea lui Dumnezeu dându-i o extraordinară putere a trupului ca să resiste la osteneli, şi prudenţă şi îndrăzneală spre a îndruma şi călăuzi bine întreprinderea"[3]. Participanţii străini, oameni de frunte printre Italieni mai aleşi, Cosma Capponi, contele Alexandru de Carpegna, Girolamo Genga, Piccolomini, Aldobrandino, despre care era vorba să şi rămâie în iernatec la noi[4], erau să ajungă crainicii măreţei acţiuni la care se împărtăşiseră. Se vorbia de minunile care arătaseră o deosebită ocrotire dumnezeiască pentru persoana cavalerului crucii: un vultur se oprise înaintea Târgoviştii asupra cortului unde acesta aştepta mucenicia pentru Isus Hristos, şi se găsiră destui cari să creadă că pasărea de pradă fusese într'adevăr trimisă asupră-i de puteri nevăzute, care-i aveau deosebită grijă. Se povestia cum eroul ardelean a căzut de pe cal rănit la braţ, cum a fost văzut luptând în toate şanţurile la Giurgiu[5] şi cum un Italian de-ai lui Turloni i-a mântuit viaţa[6], arătând

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 127, no. CXCVI.

[2] *Ibid.*, p. 131, no. CCIII; pp. 152-3, no. CCXXXVII.

[3] *Ibid.*, pp. 124-5.

[4] *Ibid.*, pp. 125, 127, no. CXCV.

[5] *Ibid.*, p. 207.

[6] *Ibid.*, p. 181, no. CCLXX. Recomandarea lui Sigismund pentru Turloni, *ibid.*, p. 199, no. CCCVIII.

că lipsa Tatarilor, opriți de dânșii, a adus retragerea lui Sinan, iar Sigismund a făcut doar atâta că „a urmărit pe acesta, căruia, pentru că trecuse acum Dunărea, nu i-a putut face alta decât să iea în coada oștirii câteva căruțe de muniții și unele tunuri, după care s'a întors la Alba-Iulia, de unde a ieșit apoi faima că a tăiat și înecat vre-o 30.000 de soldați"[1]. Lui Mihai însuși, mai târziu, nu i-a plăcut să povestească această campanie, mulțumindu-se a spune că „toată lumea a aflat-o de la mulți cari au fost de față, precum și tot ce am făcut pentru creștinătate"[2].

Se aștepta la Roma, unde Carrillo scrisese că „niciodată Casa lui Osman n'a suferit o mai mare catastrofă[3], un steag ca semn al biruinții acestui așa de bun catolic și restaurator al catolicismului în țerile sale[4] și la Viena se celebra un Te-Deum în biserica Sfântului Ștefan pentru adevăratul și unicul învingător[5]. Polonii singuri răspingeau exagerările.

De fapt rolul lui Sigismund fusese de simplă paradă. Niciun plan, nicio intervenție personală a lui nu se înseamnă de izvoare. Iar, în ce privește elementul unguresc al lui, care nu represinta nici putința unui avânt de călăreți, nici resistența unor țerani hotărîți să moară pe locul ce li s'a stabilit și nici o pricepere tehnică asemenea cu a Italienilor, judecata nunciului din Ardeal, carè a fost însuși de față în toată campa-

---

[1] *Ibid.*, p. 225, no. CCCXXXVI.

[2] Pernice, *l. c.* Și Szamosközy (trad. Crăciun, p. 107) combate părerea că aceasta a fost cea mai mare victorie creștină ce se pomenește.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 207.

[4] *Ibid.*, p. 183, no. CCLXXIII. Undeva se vorbește de silințile pe care le face Logofătul, socrul lui Genga, pentru a câștiga și pe episcopii ortodocși.

[5] *Ibid.*, p. 187, no. CCLXXX și p. 187, nota 1. — Marele Duce de Toscana felicită pe Împărat; *ibid.*, p. 190, no. DCLXXXVII.

nia şi care nu cruţă nicio laudă prinţului, e aceasta: „Această nobilime ungurească strigă să se întoarcă în oraş, de oare ce din lipsă de hrană i-au suferit foarte caii şi se teme că, venind ploile cu noroaie în aceste locuri şese. n'ar mai putea sa iasă“ [1]. Şi aiurea. cu o notă bună pentru luptătorii de rând: „Intr'un cuvânt, trebuie să spun că prinţul n'are pe lângă dânsul vre-un om de valoare *(huomo alcuno che vaglia)* ori care să ştie meşteşugul războiului, ci numai buni ostaşi de luptă“ [2]. Ca sfetnici de căpetenie nunciul arată pe Ştefan Bocskai şi Gaşpar Kornis, cari-i sânt urâţi şi în calitatea lor de calvini [3].

La ai noştri, din ambele ţeri, încrederea era, din potrivă, mai mare decât oricând. Pe când, mândru de fuga lui Sinan, de luarea Lipovei în Banat, — Imperialii cuceriau Granul (Strigonia) —, Sigismund, care vorbia şi de putinţa unei întoarceri în Ţara-Românească, se credea în stare să ieie în curând Timişoara, *Mihai ceru imediat ca tratatul din Maiu să fie cu totul desfiinţat,* şi Sigismund, care văzuse cu ochii starea de lucruri şi însufleţirea din „provincia“ sa, trebui să se învoiască Cu discreţie o spune şi Cronica Buzeştilor, care vorbeşte în cursul expediţiei de „cei trei Domni“: „Atuncea Bator Jigmon, deacă văzu pre Mihai-Vodă cu atâta vitejie şi cu atâta înţelepciune, *slobozit-au Ţara-Românească, cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai-Vodă,* şi se înturnară iarăşi la ţara lui“ [4].

---

[1] *Ibid.,* p. 126. Pentru pierderile suferite din lipsa de provisii, mărturia unui participant; *ibid.,* p. 154, no. CCXXVIII.

[2] *Ibid.,* p. 127, no. CXCV. A se compara cu încercarea îndrăzneaţă a d-lui Veress — şi aceasta în chiar *Memoriile Academiei Române* — de a înfăţişa campania ca datorită geniului lui Sigismund, pe lângă care acela pe care-l numeşte numai „Mihai-Vodă“ se pierdea cu totul.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 127, no. CXCVI.

[4] P. 284.

Un Ragusan bine informat, Paolo Giorgio, afirmă că îndată după plecarea oştirii lui Sinan cete de-ale lui Mihai au trecut Dunărea la Rusciuc şi au înaintat prădând până la Rasgrad, pe un drum pe care am văzut că-l ştiau ai noştri. Nicio împotrivire n'a fost găsită în cale: „ţara era pustie". Şi el adauge o critică faţă de Sigismund: *„Dacă, atunci când era supt Giurgiu, Alteţa Sa ar fi făcut să treacă de cealaltă parte un număr oarecare de buni archebusieri, de sigur că aţi fi văzut cu ochii voştri"* — se adresează nunciului din *Ardeal, — „pe duşmani fugind până la Muntele Em"*. Şi el credea că, recăpătându-şi Moldova, Răzvan ar putea face o raită de iarnă în Deliorman[1].

Iar, în Moldova, până şi cutare informator sas din Baia — Sasul Nicolae Kirschner, întrebuinţează pentru Gazi-Ghirai forma românească: „der *Hanul*", — putea să scrie astfel, vorbind de o participare, de sigur puţin însemnată, a Moldovenilor la harţa din câmpia Ţuţorei: *„oastea noastră, dacă ar fi lăsat-o cancelariul, ar fi învăţat răpede pe tiranicul Tatar, împreună şi cu sangeacul, de n'ar fi rămas, cum se zice, nici picior dintr'înşii"*[2].

---

[1] *Ibid.*, p. 178, no. CCLXIV.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 178, no. CCLXIV.

CAPITOLUL VII.

Defensiva din 1596-7 : planul bizantin

Anul 1596 e pentru Mihai unul de singură defensivă, pentru un atac în stil mare contra Turcilor lipsindu-i mijloacele necesare, ca unul care n'avea nici sprijinul sincer al boierilor săi, veşnic la pândă ca să-l răstoarne, cum se va vedea îndată, nici acela al lui Sigismund, pe care-l apucase dorinţa de a-şi înfăţişa în Apus meritele pentru creştinătate, cu audienţe şi discursuri de laude, gândindu-se a înainta, de la Praga, unde era în iarnă încă, şi până la Roma şi la Loreto[1], Şi, în sfârşit, la spate Mihai avea acum o Moldovă duşmană, al cării Domn, legat de altă politică, de pace cu Turcii[2], va dori în curând, din propria ambiţie, dar îndemnat şi de Zamoyski, să aşeze în Muntenia pe fratele său, Simion, precum, servind aceiaşi politică polonă, găzduia la Iaşi (Februar) pe Ştefan Báthory din Şimleu, din care se căuta, de mult, a se face un prinţ al Ardealului[3]. *In ţară chiar era nemulţămire contra Domnului vitejiilor necontenite şi scumpe plătite, care punea pentru aceasta dări nesuferite:* de aceia un număr de Olteni se şi răscoală şi, cum se

[1] Veress, *o. c.*, V, p. 1.

[2] Zamoyski fusese aspru criticat în dietă şi pentru intrarea în Moldova; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 142.

[3] Veress, *l. c.*, pp. 12-3, *no. 6*; pp. 87-8, *no.* 14. Turcii numiseră pentru Ardeal pe un bătrân arian, Abraham; *ibid.*, pp. 15-6, no. 19.

trimeseseră contra lor trei sute din Cazacii domneşti, pomeniţi şi de Walter, se chiamă contra acestora Turcii de la Vidinul guvernat de fostul Domn Mihnea[1].

Pe când Sigismund, pregătindu-se de acea călătorie, cu Iojica, cu Szinnyei, cu Kornis şi cu Carrillo[2], la Praga, unde judecară pe acest tânăr de douăzeci şi trei de ani[3], ca „Turc", tiranic la înfăţişare[4], punea, în cererile sale de ajutor bănesc de la Imperiali, în aceiaşi linie pe „Valahi" şi pe „Bulgari"[5], în solia sa la Poloni, Sultanul, care anunţă ca are de gând să plece în fruntea oştilor sale ca să atace Viena însăşi, adăugia că a numit pe Radu Mihnea ca Domn în Muntenia şi că regele ar trebui să ajute aşezarea acestuia, de a cărui sosire la Ragusa se interesa iubitorul tată[6]. Marele Vizir Lalà-Mohammed, fost preceptor al Sultanului, care primise locul liber prin mazilia lui Sinan, cel orânduit a plăti cu 100.000 de sultanini tunurile şi muniţiile pierdute[7], murise, şi tot lui Sinan i-ar fi revenit sarcina unei noi expediţii.

După o ştire de la Constantinopol se făcu chiar încercarea serioasă de a înlătura pe Mihai.

In iarnă chiar, pe la sfârşitul lui Ianuar, Tatarii ar fi venit în Muntenia, împreună cu Hasan Socoli, dorilor de a-şi răsbuna. Dar în lupta de lângă Târgovişte, până unde pătrunseseră războinicii deşertului, şi Ta-

[1] Veress, *l. c.*, p. 17.

[2] *Ibid.*, p. 14, no. 7.

[3] Capătă vărsat la Praga; Veress, *l. c.*, p. 14, no. 7; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 238, no. CCCCL. Revine în Mart; *ibid.*, pp. 239-40, no. CCCLIII.

[4] Hurmuzaki, III, p. 262.

[5] *Ibid.*, pp. 209-10. no. CCCXVII.

[6] Iorga, *Contribuţiuni la istoria Munteniei*, p. 106; *Studii şi documente*, III, p. LII şi urm.; în Hurmuzaki, XII, p. 215, no. CCCXXII.

[7] Hurmuzaki, IV[2], p. 208, no. CCXXI; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 220, no. CCCXXVII; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 410.

tarii şi Turcii ar fi fost zdrobiţi şi scoşi din ţară. Pentru a ascunde această neizbândă se născociră la Poartă soli de la Mihai cerând pace, ceia ce Sinan ar fi refusat[1]. Se spunea chiar că ar fi oferit întoarcerea prăzii din 1595, creştere de tribut de 200.000 de scuzi şi nepotul, de sigur, Marcu, fiul lui Petru Cercel, ca ostatec[2].

Ştiri moldoveneşti sigure arată însă că lucrurile s'au petrecut cu totul altfel. Radu trece în Moldova şi, ca să-şi răsbune, Mihai, şi cu unele noi trupe ardelene[3], atacă această ţară, sileşte pe răul vecin să fugă şi taie pe boierii cari vor fi fost, de sigur, dintre pribegii lui (Mart)[4]. Alte ştiri însă-l arătau fortificând Bucureştii[5]; Brăila fusese ocupată în treacăt de Turci, şi el o reia imediat[6].

Dar marele scop al Turcilor în acest an trecea şi peste grija acestor ţeri dunărene de unde nu venia hrana de atâta vreme. Era să iasă pentru prima oară în războiu Sultanul însuşi, şi ţinta-i era cucerirea cetăţii Erlau. Sigismund se înţelese la Praga pentru o acţiune alături de arhiducele Maximilian, odată rege ales al Poloniei, ca să împiedece cu puteri reunite această acţiune[7].

Odată cu primăvara, oastea împărătească începu să se adune. In Mart se scrie din Suceava, unde se

---

[1] Hurmuzaki, IV[2], pp. 216-7, no. CLXXX.

[2] Veress, *l. c.*, p. 15. Un ceauş la Mihai în Februar, *ibid.*, p. 17.

[3] *Ibid.*, pp. 22-3, no. 12.

[4] A se compara Hurmuzaki, III, pp. 502-5; IV[1], pp. 215-7 (pentru războiul din Moldova; ştiri ale birucitorilor); Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 258, nota 1; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 377-8, 410.

[5] Hurmuzaki, IV[2], pp. 217-8. Cf., pentru reluarea de el a liniei Dunării, *ibid.*, p. 220, no. CLXXXII.

[6] Veress, *l. c.*, p. 17.

[7] Pleca de la Praga la 4 Mart; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 234.

temeau de legătura Imperialilor cu Cazacul Lobodă, că din nou Radu, feciorul lui Mihnea, a fost numit Domn[1]. La 11 Iunie Mihnea-Mehemed, tot cu gândul la Domnia fiului său, acum în vrâstă de unsprezece, doisprezece ani[2], pe când el însuşi, recomandat de Patriarhul din Constantinopol chiar, ca unul care ar putea să fie adus în ţerile Impăratului şi întors la legea veche[3], scria mătuşii de la Murano, lângă Veneţia, care îngrijia de acest drag copil: „Aici toată lumea e în picioare, şi de la Stambul până la Vidin", — unde era el ca Paşă — „drumurile şi câmpii sânt toţi plini de oşti", şi adăuga: „ne temem să nu ajungă lucrurile la un sfârşit rău"[4].

In sfârşit apăru între ostaşii săi Sultanul tânăr şi blând cu oricine, „un om gras, întunecat la faţă, cu capul mare, nemişcat, cu barba lungă neagră"[5], şi steagurile împărăteşti se îndreptară spre cetăţile ungureşti de graniţă.

Indată ce Hasan se porni spre Apus, o incursiune românească în Balcani e adeverită, de altfel, prin chiar mărturia, pe larg, a lui Mihai însuşi: „Când am bătut pe Sinan-Paşa şi am luat Giurgiul, Sinan s'a dus la Constantinopol, şi a lăsat în locul său pe un anume Hasan-Paşa, care era beglerbeg la Grecia, şi l-a lăsat la hotarele Ţerii-Româneşti, care şi el fusese în acel războiu cu Sinan-Paşa şi văzuse ruşinea lui Sinan.

[1] Hurmuzaki, III, p. 508, no. LXVI.

[2] *Ibid.*, IV[2], p. 215.

[3] El e „Iohannes Milisy, ein Sòn Alexanders Weyvoden ihn der Walachey und Befreundter des Peter Waywoden", Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 235, no CCCXLVIII. — Asupra stării malului drept al Dunării, Hurmuzaki, III, p. 274.

[4] Iorga, *Studii şi documente*, III, pp. XLIX-L.

[5] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 231.

Şi, deci, el se plecă atunci cu pace către mine, şi mi-a trimes oamenii săi pentru împăcare. Apoi s'a ridicat de acolo Hasan şi a mers să afle pe Impăratul la Sofia, atunci când Impăratul mergea la Erlau, şi a lăsat în locul lui alt Paşă. Ceia ce aflând şi ştiind eu pe unde avea să treacă şi prin ce munţi, ca să se întâmpine cu Impăratul la Sofia, am trimes atunci pe Baba-Novac...[1], care a mers cu haiducii lui de a trecut Dunărea, şi a înaintat până la munţi [Balcani] ca să-l aştepte pe Hasan-Paşa, la locul ce-i poruncisem. Şi, voind acel Paşă să treacă prin munţii aceia, atunci Baba-Novac căzu asupra lui, pe care l-a bătut şi l-a pus pe fugă, tăind în bucăţi pe mulţi dintre dânşii, luând căruţele şi caii, armele şi toată comoara ce aveau. Care apoi se întoarse cu acea biruinţă în Ţara-Românească, îndurând Hasan-Paşa această ruşine de la Baba-Novac."

E vorba de acea campanie din Maiu care ajunse, după Cronica lui Teodosie, până la Plevna, unde fu prinsă familia bogatului Mohammed Mihalogli, din neamul cu care se luptase şi Ştefan-cel-Mare. Intoarcerea pe la Nicopole nu se făcu fără o ciocnire cu Turcii de acolo[2]. Mihai cerea atunci şi ajutor de la Poloni, în dietă[3].

Legăturile acestea peste Dunăre le adeveresc şi alte izvoare, în care e vorba de uciderea creştinilor în 1595 din ordinul Paşei din Vidin[4]. Luptele de la 1595 sânt povestite deci şi de cronica sârbească. Paşa, înşelat

[1] Deli-Marcu servia acum pe Sigismund prin părţile Timişoarei; Veress, *l. c.*, p. 17.

[2] Walter, p. 37; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 258, no. CCCLXXIII; p. 179. Era vremea când Borbély era atacat de Turci la Lipova; *ibid.*, p. 255, no. CCCLXXI.

[3] *Ibid.*, p. 256.

[4] Iorga, *Studii şi doc.*, III, p. 4.

cu tributul, e gonit, răpindu-i-se calul şi averea. Prădând Nicopole, Rahova şi Vidin, afară de cetate, i se dau lui Mihai „optzeci de cară cu avere" ca să nu o prade şi pe aceasta; o mulţime de oameni sânt luaţi peste Dunăre[1].

De fapt, cum Turcii erau departe, la Erlau, în Iulie Farcaş Aga, un vechiu luptător, încercă, poate fără ordin, o lovitură, care nu reuşi, la Cladova şi Vidin. Prin August, întrebuinţând aceiaşi lipsă a forţelor principale turceşti, Mihai trimete pe o rudă a Vistierului Calogherà, Francisc, la Babadag şi în alte părţi dobrogene[2]. Alt izvor, cel de ţară, vorbeşte de apariţia haiducilor Sârbului Velicico în acest oraş sfânt al Musulmanilor dobrogeni, dar întreaga ceată a fost distrusă. Toate acestea acţiuni de jaf, pe care Mihai le va fi îngăduit mai mult decât comandat, iar, dacă le-a făcut, era ca să poată îndreptăţi cererile sale de ajutor ca apărător al creştinătăţii[3]. Totuşi Cronica Buzeştilor pretinde că fusese scopul de a cuceri Vidinul[4].

Intreprinderi fără mare folos, dar care împuţinau numărul, şi aşa restrâns, al puterilor de care dispunea Domnul. De aceia Cronica Buzeştilor spune: „Mihai-Vodă, deacă pierdu atâţia voinici, el fu scârbit, şi începu a trimete prin toate ţerile streine, ca să strângă voinici viteaji; şi aduse Leaşi şi Cazaci şi de tot fealiul

[1] Iorga, *Studii şi doc.*, III, pp. 5-6. E pomenit şi Paşa de Caramania.

[2] Cronica Buzeştilor, p. 285; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 258, nota 1. Să nu fie întreprinderea lui Farcaş, pusă de Walter (pp. 25-6), în 1595, aceasta?

[3] Hurmuzaki, IV[1], p. 221, no. LXXXIII.

[4] Cf. Cronica Buzeştilor, p. 285; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 276, no. CCCCII. E vorba de o sută cincizeci de care cu pradă, care în retragere, ca şi altă dată, se arde, şi se ucid robii. Şi o răpire de provisii şi muniţii pe Dunăre. V. şi n-l următor.

[5] P. 285.

de oameni, cari erau de folos"[1]. Încă din Mart el ceruse, de altfel, regelui Poloniei să i se îngăduie a tocmi ostaşi de acolo[2].

După ce, la 18 Iulie[3], Sultanul îşi făcuse solemna ieşire[4], Vizirii Hasan şi Ahmed fiind acum la Razgrad, apoi la Plevna, în August Tatarii apar la hotar. Un spion arată că s'a comunicat venirea Logofătului Dumitru, Vornicului cu acelaşi nume: acesta şi Chisar, dintre solii închinării din Maiu, pregătiau răsturnarea Domnului lor[5]. Ieremia făcuse şase poduri la Orheiu ca să-i poată veni în ajutor Poloni şi Cazaci, el însuşi ieşind în tabără lângă Iaşi[6]. O scrisoare a lui Mihai însuşi către Pangratie Sennyei îi semnalase la Oceacov[7] (Ozù sau Vozia) pe Nipru; el se teme de fulgerătoarea înaintare a acestui sprinten vrăjmaş[8].

Tatarii, opriţi de cearta Hanului cu fratele, mergeau în Ungaria. Ei putură prăda cetăţile timp de opt zile[9], însă o singură ceată, mare, putu fi total distrusă, la Dunăre[10] (Octombre). La întoarcere se luă calea Moldovei, prin Tecuciu şi Cetatea-Albă[11]. Ieremia semnala

---

[1] P. 286.

[2] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 379-80, no. CXCIII. Cf. *ibid.*, p. 384.

[3] La 6 după Ieremia; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 396, no. CCIII.

[4] Iorga în Hurmuzaki, XII, p. 269, no. CCCXCI.

[5] Walter, pp. 38-9.

[6] Iorga, în Hurmuzaki, III, pp. 275-6, no. CCVII. V. şi n-le următoare. Cf. *ibid.*, pp. 276-7, 279, no. CCCCX; pp. 280 şi urm., 410, 428.

[7] De unde „Vozy" în document; *ibid.*, p. 269, no. CCCXCI.

[8] *Ibid.*, p. 269, no. CCCXCI. V. şi scrisoarea din 9 a lui Ieremia, despre înaintarea Tatarilor; *ibid.*, pp. 279-80, no. CCCXCIV.

[9] Walter, pp. 39-41.

[10] Hurmuzaki, III[2], p. 219, no. CCXLV; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 280, no. CCCCXIII; p. 282, no. CCCCXVII; p. 280, no. CCCCXIII.

[11] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 391, no. CXCIX; pp. 394 şi urm., p. 399, no. CCIV; pp. 404-5, no. CCVII; p. 407, no. CCIX; cf.

gândul Turcilor de a trece prin foc ţara de la munţi până la Bucureşti[1].

Lucrurile păreau a lua o altă direcţie odată cu încetarea noului Vizirat al lui Sinan, pornit, ca totdeauna, contra creştinilor şi neputând să uite ruşinea, paguba şi primejdia din 1595. Dar, numit în locul netrebnicului Lalà-Mohammed, care murise la 22 Novembre, el intra în mormânt încă de la începutul lui Aprilie, făcând loc lui Ibrahim, prietenul Sultanului şi îngrijitorul petrecerilor lui.

Acesta, care guvernează până la 27 Octombre[2], pentru ca făcând loc, un moment, lui Sinan Cigala, să revie în Novembre, se adresează imediat lui Mihai pentru a-i propune pace. Câtva timp după aceasta, Hasan Socoli, pomenind bunele legături ale tatălui său cu Ardealul, se îndrepta, ca generalisim, lui Sigismund cu cele mai ispititoare oferte, a doua zi după ce, în lupta contra armatei Sultanului, Ardeleanul şi Maximilian pierduseră lupta pe care aşa de bogat şi de pe larg o ştie zugrăvi cronica boierilor munteni. El cere să se revie la bunele timpuri ale marelui Soliman. I se aminteşte că Sultanul, cu toată arderea Timişoarei, n'a ordonat un atac contra Ardealului[3].

După ce Mihai, în Octombre, izbuţia a-şi căpăta astfel liniştea prin trimeterea tributului, căpătând şi

---

Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 278, no. CCCCVI; p. 279, no. CCCCX; pp. 280-1, no. CCCCXIV; p. 282, no. CCCCXVI-VIII; p. 283, no. CCCCXXI; p. 285, nota 1; p. 363, no. DLXVII; Veress, *l. c.* pp. 41-2, no. 24; pp. 47-8, no. 30. Scrisoarea despre Tatari din I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 342-3, datată 1-iu Iulie 1595, e din acest an, 1596.

[1] *Ibid.*, p. 400, no. CCIV.

[2] Tablele lui Hammer.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 274-5, no. CCCXCIX.

steagul, ba, mai mult decât atâta, şi mazilirea Hanului pentru prada făcută în Ţara-Românească[1], o incursie la Dunăre, făcută de un beglerbeg, aduce totuşi expediţie nouă de la Nicopol[2] cu privire la care şi Domnul şi cronica Logofătului au ştiri sigure şi bogate[3].

Expediţia era în legătură cu oferte ale Grecilor, prin Patriarhul de Constantinopol, care, cum am văzut, stăruise pentru recreştinarea lui Mihnea, şi prin cel de Ierusalim, şi cu ofertele recente ale Bulgarilor către Sigismund, căruia-i cereau, vorbindu-i de planul turcesc asupra Vienei şi „a toată Germania", să li trimeată „un căpitan de frunte, cu un număr de ostaşi", ceia ce s'ar putea face uşor, în această părăsire a locurilor dunărene, prin August, la Nicopol nefiind, atunci, decât 1.500 de oameni[4].

Mihai se rosteşte astfel asupra isprăvii de la Nicopol în Memoriul său: „Pe vremea aceia venia Tatarul cu foarte mare putere, cu Turci, Tatari şi mare mulţime de Moldoveni cu ei, care venia ca să treacă prin Ţara-Românească Dunărea spre a fi de ajutor Împăratului supt Agria. Ceia ce văzând eu, am mers către dânsul. Care n'a voit să mă aştepte, ci se întoarse înapoi cu multă ruşine. Pe care l-am urmărit şi l-am gonit afară din ţară". Aceasta se raportă la împrejurările din Septembre. *„Şi apoi am mers de la un capăt al ţerii la celalt capăt, spre a bate un Turn ce era în faţa Nicopoii. Pe care l-am luat. Şi, văzând Turcul câtă pagubă-i făceam, mi-a trimes steagul, pentru că doria să mă poată pleca la ascultarea lui. Şi în acea vreme eu am luat cetatea, şi am primit şi steagul, şi pe câţi Turci*

[1] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 408, no. CCIX (scrisoare a Hanului către Ieremia).

[2] Hurmuzaki, IV[2], p. 222, no. CLXXXI.

[3] Cf. Walter, pp. 44-5; Cronica Buzeştilor, p. 288.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 269-70, no. CCCXCII.

i-am aflat în cetate, pe atâţia i-am trecut prin ascuţişul săbiei"[1]. Să adăugim că pentru Han trimeterea steagului era numai un mijloc pentru a opri în iarnă năvălirile lui Mihai[2].

Expediţia s'a făcut în Novembre, după ziua de Sf. Mihai. Logofătul şi traducătorul lui vorbesc de o armată de 12.000 de oameni care s'ar fi luptat la 20 Decembre şi ar fi ajuns să dărâme o parte din cetatea temută, dar nu şi cetăţuia, din care sangeacul se răscumpără cu daruri de veşminte şi de cai. La întoarcere Domnul scapă de o cursă care i se întinsese[3].

Cu acest prilej ca şi cu altele mai înainte, Mihai putu să vadă, cum o spune şi Cronica Buzeştilor, pe ce temeiu slab se sprijină în ce priveşte oastea, totuşi adevărată raţiune de existenţă a politicei pe care o inaugurase la 1594. Intăiu lăsase boierimea să zburde şi dăduse căpitanilor unguri voie de jaf. Pe urmă avuse la îndemână trupe ungureşti oarecum disciplinate, deprinse măcar să asculte de şefii lor de acasă, cu cari veniseră. Nu trecu mult şi se putu înţelege primejdia unei astfel de forţe străine şi în ce priveşte compunerea şi în ce priveşte scopul. Când mai interveni şi tratatul de „scădere" din Maiu, aceşti şefi ajunseră a se crede, nu subordonaţi lui Mihai, ci coordonaţi cu dânsul: am arătat ce neajunsuri capitale a produs această dualitate în bătălia de la Călugăreni. Neapărat că odată cu aruncarea odiosului act de la Alba-Iulia, Mihai căută să se scuture de astfel de pretenţioşi auxiliari. Îi vedem recurgând la oameni de felul lui Velişco, Baba-Novac şi Calogherà; boierii nu mai joacă pe lângă aceştia niciun rol: epopeia Buzeştilor şi tovarăşilor lor s'a încheiat. Dar ţara săracă şi tot mai sărăcită de năvă-

[1] Pernice, *l. c.*

[2] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II [2], p. 407.

[3] Pp. 43-5.

lirile tătăreşti n'are cu ce plăti lefile, care în Moldova, de şi cu mult mai mici, provoacă, precum am văzut, o răscoală, ca şi, ceva înainte, a Oltenilor contra împlinirii prin Cazacii ajunşi la mare trecere.

În loc de plată aceşti ostaşi, culeşi de oriunde, azi la el, mâni la Sigismund, sânt îndrumaţi spre o nouă pradă nemiloasă dincolo de Dunăre. Cum asemenea raiduri nu erau însă fără riscuri şi primejdii şi luptătorii se împuţinau, Domnul recurse încă din acest an la căutarea unor ostaşi deprinşi. Dar salariile acestora, ca ale Polonilor, raiterilor, haiducilor, erau mai ridicate, şi banii nu se puteau avea decât prin subsidii. Iar cine le dădea ajungea stăpânul politicei româneşti. Incepea o întreagă tragedie a aşteptărilor zădarnice de pe urma unor făgăduieli mincinoase. Şi astfel acela care afirmase şi prin strălucitele-i dovezi de vitejie independenţa, de la început dorită, a ţerii sale, a ajuns la noi închinări, care trebuiau să-i taie adevărate răni în suflet, în acelaşi timp când îl duceau spre catastrofa finală, de neînlăturat.

Cum, pe de altă parte, Sigismund, care pierduse săptămâni întregi la Timişoara fără să poată cuceri cetatea, se întoarse descurajat,— şi aceasta adăugi la vechea sa psihosă, care se observase şi la Praga, îngrijorând pe acei cari ar fi dorit să-l vadă în adevăr fixat —, era nevoie de o lămurire politică, pe lângă aceia asupra acţiunilor de întreprins de acum înainte şi a mijloacelor de întrebuinţat pentru aceasta. Cronica Buzeştilor înseamnă şi aceia că visitele turceşti la Mihai stârniseră bănuieli în ce priveşte şi statornicia acestuia, pe un timp când Hasan, reluându-şi stăruinţile de împăcare, asigura, din Belgrad, la 7 Ianuar 1597, că Sultanul, „a uitat toate câte le-a greşit Mihai-Vodă, şi steagul i-a fost trimes pe loc de către puternicul Impărat, aşa că atât el, cât şi toată Ţara-Românească, se găsesc în pace

bună", aşa încât explicaţii se cereau şi în această privinţă. De aici ideia unei călătorii în Ardeal, care putea să soluţioneze şi alte chestii, ca aceia a posesiunilor ardelene ale lui Mihai, pentru care, în acest an 1596 chiar, se dăduseră ordine în satele dăruite lui: Badoc, Mujerd, Chidea şi Derje, în comitatul Dobocăi [2].

Incă de la sfârşitul lui Decembre, chemat ca să dea informaţii, tot ca o urmare a stării de spirit care adusese tratatul din 1595, Mihai se crezu destul de tare, şi de necesar, ca să înfrunte riscurile acestei călătorii la Alba-Iulia, de şi, cum spune Cronica boierească, „el se temu de înşelăciune şi de pâri mincinoase", şi avea exemplul lui Aron înaintea ochilor. In tovărăşia numai a Banului Mihalcea, a lui Radu Buzescu şi a altor câtorva boieri, de toţi vre-o cinzeci [3], el se îndreptă spre reşedinţa lui Sigismund, care-i trimese înainte pe Sennyei cu patruzeci de trăsuri, de „cocii", cum, după ungureşte, li se zicea atunci. Intâlnirea avu loc la 9/19 Decembre [4]. Zece zile Domnul român fu oaspetele aceluia cu care făcuse campania contra lui Sinan [5]. In acest timp el căpătă şi favoarea de a ridica o biserică în Alba-Iulia pentru Vlădica Ioan, ocrotit de dânsul [6]. La plecare, cei doi tovarăşi de cruciată îşi fac scumpe daruri, nişte tunuri turceşti viind pe urmă [7].

Tot odată, în acele lungi sfaturi, se vorbi de neapă-

[1] Veress, *l. c.*, pp. 52-4, no. 34. Pentru boierul a cărui misiune e legată cu aducerea steagului, *ibid.*, p. 51.

[2] *Ibid.*, pp. 28-9, no. 15. Cf. o scrisoare a lui Nicolae Pătraşcu-Vodă relativ la una din aceste moşii; *ibid.*, pp. 73-4, no. 48.

[3] Raport din 6 Ianuar, în Iorga, *Acte şi fragmente*, I, pp. 153-4.

[4] De Anul Nou Mihai asistă lângă Sigismund la serviciul catolic. Un ceauş e prmit de amândoi. V. şi Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 289, no. CCCCXXXI.

[5] Cronica Buzeştilor, pp. 286-7.

[6] V. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal.*

[7] Iorga, *l. c.* V. şi *ibid.*, p. 154 şi urm.

rata nevoie a ajutorului de la Rudolf al II-lea, a cărui autoritate supremă era recunoscută de amîndoi. Se chibzuiră ce ar fi de făcut pentru ca în Ungaria ca şi la Dunărea-de-jos să fie în anul acesta trupe destoinice contra Turcilor[1]. Sigismund era să plece din nou la Praga, şi Mihai trimese acolo, din partea sa, pe Mihalcea, dându-i ca tălmaciu şi sfătuitor pe un prieten sas, Marcu Schonkebonk din Braşov[2]. Misiunea încredinţată lor din Alba-Iulia, la 5 Ianuar 1597, era aceia de a cere ajutoarele indispensabile de care Domnul vorbise solului polon în ajunul Călugărenilor: *„In slujba noastră pentru creştinătate şi din pricina luptei noastre împotriva păgânilor, ni-am cheltuit toată averea, şi astfel nu mai avem cu ce ţinea oşti ca să putem face faţă păgânilor"*. Sigismund introducea dorinţa lui Mihai, care e acum numai „Mihail Voevodul muntean" — nu „al nostru" —, de a se da măcar 6.000 de taleri, socotindu-se la cinci florini pe lună leafa unui călăreţ[3]. Se va ajunge şi la mai mult, la hotărîrea de a se trimete în Ţara-Românească 2.000 de pedeştri şi 2.000 de călări germani[4].

Sigismund părăsise de fapt cruciata după neizbânda din Banat[5]. El merşeşe aşa de departe în dorinţa de a păstra pacea cu Turcii, încât li adresă, tot în 1597, la începutul anului, o scrisoare în care presinta lupta sa de până acuma ca datorită numai prigonirilor la care fusese supus din partea lui Sinan: „Sinan-Paşa a fost

[1] Hurmuzaki, III, pp. 508-9, no. LXIX.

[2] Veress, *l. c.*, pp. 51-2, no. 33; Iorga, *Acte şi fragmente, I*, pp. 155-6.

[3] Veress, *l. c.*, p. 57.

[4] *Ibid.*, p. 63. V. şi însemnările lui Schonkebonk, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, VI, pp. 2-7.

[5] Banul Mihalcea la el în Ianuar 1597; Meteş, *Domni şi boieri din ţerile noastre în oraşul Cluj*, p. 7.

vinovat că de o bucată de vreme m'am răzleţit de Constantinopol; dacă Sinan-Paşa, cu supuşii săi Viziri, begi şi alţii, n'ar fi lucrat contra poruncilor otomane, nici eu nu m'aş fi gătit contra Maiestăţii Sale. Căci acei de mai sus au stricat şi prădat în ţara mea întărituri, târguri şi sate şi au luat ce au putut găsi, şi, când am vrut să mă îndrept către Maiestatea Sa pentru paguba ce am suferit, au fost, de către unii, lucrurile aşa de mult oprite şi trecute supt tăcere, încât Maiestatea Sa n'a fost lămurită sau înştiinţată, şi de aceia nu s'a făcut nicio punere la cale. De aceia am fost silit să ajung aici"[1]. La 28 Februar, nu numai Ibrahim şi Mohammed, al doilea Vizir, dar Sultanul însuşi, după ce ascultaseră pe ceaşul Alî, acordau pacea care nu desplăcea lui Sigismund[2].

Mihai a ştiut şi el de oferta turcească şi de acest răspuns, redactat de Iojica, pe care-l găsim de faţă la audienţa ceaşului. Cum de nicăiri nu-i venise niciun ajutor după această alunecare a Ardealului, care totuşi îndrăznia să-l cheme la dietă ca pe un vasal — şi el se scusă —, Domnul român trebuia să se prefacă a primi semnele de cinste şi asigurările ce-i veniau de la paşnicul Vizir Ibrahim. Vestea schimbării lui de atitudine începuse a se şi răspândi încă înainte de părăsirea Albei-Iulii, şi agentul ragusan la Fiume al lui Rudolf al II-lea scria la 20 Ianuar: „Pe calea Veneţiei aflu că Mihail Voevod a făcut pace cu Sultanul, cu condiţia ca Turcii să nu treacă prin Ţara-Românească. Nu pot s'o cred, neavând ştire de la Belgrad, nici de la Ragusa; dar, dacă va fi bine tratat de Măria Sa Împăratul şi, prin autoritatea lui, de prinţul ardelean şi va fi asigurat de gradul şi demnitatea lui, nu cred că se

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 288, no. CCCCXIX.
[2] *Ibid.*, p. 290, nota 2.

va lega de un tiran perfid, puindu-se în pericol de a nu fi sigur nici ziua, nici noaptea, de viaţa lui"[1].

La 20 Maiu Mihai el însuşi arăta lui Zamoyski, cerându-i să îngăduie un comerţ polon care i-ar da sobolii, necesari pentru a întovărăşi tributul, că „e acum în pace cu păgânii[2]. Cancelariul polon ştia de la dânsul, în vară, că, „dacă e credincios, nici Turcii, nici Tatarii nu vor intra în Ţara-Românească"[3].

Ceva trebuia să oprească pe Mihai, chiar dacă ar fi voit să strângă mâna acelora împotriva cărora nu numai că din toată inima luptase, dar sufletul întreg, de la început, îi fusese îndreptat contra lor. Şi anume *atitudinea creştinilor din Balcani.*

Aceştia, cari frământau de mult, până în Albania Ducaşinilor, erau hotărîţi să facă orice jertfe pentru a-şi recăpăta libertatea. Nu era o întetire din partea nimănui, nici conştiinţa unei slăbiri a Împărăţiei turceşti, care tocmai, în aceşti ani 1596-8, dădea dovadă de energie supt conducerea noului Sultan, râvnind de gloria lui Soliman, câştigată până şi supt zidurile Vienei[4]. Unii Ragusani, ca Paolo Giorgio, necontenit în legături, ca negustori, cu Apusul, scormoniseră în sufletele lor încă de la începutul luptei dunărene, şi ei chemaseră pe Sigismund ca izbăvitor[5]. Era vechiul instinct războinic, vechea mândrie de neatârnare creştină, luptătoare, care se păstra prin cântecele popu-

[1] *Ibid.*, p. 289, no. CCCCXXXII.

[2] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[2], p. 419, no. CCXVI.

[3] *Ibid.*, p. 421. Dar el nu se îndoia că Mihai trebuie să aibă „o înţelegere secretă cu creştinii". Pentru legăturile lui Mihai cu Hanul în acest moment (August), *ibid.*, pp. 423-6, no. CCXX.

[4] Din nou acest scop de expediţie la începutul lui 1597; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 288, no. CCCCXXV.

[5] *Ibid.*, pp. 289-90, no. CCCCXXXIII.

lare. Şi în fruntea acelora cari visau de o altă viaţă, în care puterea şi faima să nu trebuiască a fi căutate pe calea de ruşine a renegării religioase, a contopirii în Islam, era acea lume de sus grecească, dominată de marile familii istorice, în care înviase bizantinismul imperial [1].

Represintantul de căpetenie al acestor tendinţi îndrăzneţe era un membru al familiei Rali, înrudită cu Cantacuzinii, dar şi cu Ragusani din familia Gagliano, bancheri, cari avuseră strânse legături cu ţerile noastre supt Mirceşti [2], şi care credea că are dreptul de a se intitula şi Paleolog: Dionisie, care ajunsese a fi Mitropolit de Târnova, de şi probabil nu-şi avea acolo, ci în Constantinopol, pe care, de altfel, se grăbi să-l părăsească pentru totdeauna, reşedinţa obişnuită. El câştigase şi pe un bogat Bulgar din Nicopol, Teodor Ballina [3], pe Vlădica Ieremia de Cerven, de cei de Şumla, de Lovcea, Teofan şi pe un Metodie din Rumelia, pe mulţi preoţi şi mireni din Târnova; planul era măcelărirea minorităţii turceşti, unul la zece, până la Adrianopol [4].

Incă din iarna 1596-7 Dionisie se adresă de-a dreptul Impăratului, trimeţând soli bulgari la Praga [5], ca să propuie un plan de răscoală. Răspunsul, la 13 Mart, era foarte favorabil: Rali Paleologul era trimes la dieta ardeleană, în care şi Impăratul, gata să ajute pe Sigismund şi Mihai, va avea un represintant, şi se arăta dorinţa unei legături creştine între noii luptători ce se

---

[1] V. Iorga, *Byzance après Byzance, passim.*

[2] Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 290, no. CCCCXXXIII, şi Iorga, *Contribuţii, passim.*

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 290, no. CCCCXXXIII.

[4] *Ibid.*

[5] V. şi Hurmuzaki, III, 279-80, no. CCXII; III², pp. 233, 236-8.

anunţau şi aceia cari până atunci serviseră cruciata la Dunăre[1].

Pe când armele se odihniau la Dunărea muntenă, înteţirile de la acela care se intitula „cap al tuturor Bulgarilor şi altora“[2] urmau tot mai ispititoare, şi ele se îndreptau acuma către sufletul, menit să fie veşnic fără odihnă şi doritor de lucruri mari şi înalte, al lui Mihai. Dintr'o localitate lângă Nicopol, care-i văzuse de curând furtuna războinică — şi poate ea însăşi fusese provocată de aceste seducătoare chemări—, Dionisie amintia Domnului român că el li-a spus să fie gata de răscoală. Urmând acestui îndemn, cheltuise bani mulţi pentru arme şi pregătise provisii pentru războiul împreună. Mitropolitul de Adrianopol venise şi el. Dar mântuitorul tot n'a sosit până la această apropiere a primăverii, 12 Mart st. v. O bănuială se strecoară în sufletul Mitropolitului: „Poate vreţi să vă împăcaţi cu păgânii: pentru Dumnezeu Te rugăm pe Măria Ta să nu crezi nimic vorbelor frumoase ale Turcului, nici Măria Ta, nici Craiul Ardealului“. Mai curând să se lege, pentru opera cea mare, cu „Împăratul Muscalilor“. „Aici toată creştinătatea“, spune altă scrisoare a lui Dionisie, „e aplecată către Măria Ta, cum o va dovedi şi la judecata cea de pe urmă“. Invinuit că n'a făcut nimic, el se explică, aducând înainte şi grâul ascuns în „casa Dediului“. „Sântem creştini şi gata să trăim cu Patriarhul de Constantinopol după datina creştină“: pe acel moştenitor religios al Impăraţilor creş-

[1] Veress, *l. c.*, pp. 59-60, no. 37. Solii bulgari, *ibid.*, p. 56, no. 35 p. 60, no. 37.

[2] Scrisoare către Impărat, *ibid.*, p. 68, no. 45. Aşa se privia şi Nectarie, patriarhul de Ohrida, care stătu un an la Ieremia (I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 478) înainte de a trece la Moscova. Mihai era în legături cu Patriarhul de Constantinopol şi cerea regelui Poloniei liberarea lui Nichifor Dascălul *(ibid.*, p. 483), care era să fie ucis acolo (Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 443 şi nota 1).

tini din Bizanţ l-au şi chemat să vie — şi va veni. „Nu scriu aceaste Măriei Tale pentru aceia ca Măria Ta să-mi trimeţi bani sau alte daruri, ci conştiinţa mea ma sileşte la aceasta, ca să servesc de acum înainte Măriei Tale; şi nu cer nimic de la Măria-Ta decât să aibă inimă bună faţă de mine". Şi acum zvonul de pace cu Turcii e pomenit cu îngrijorare, dar i se pune în faţă altul: acela că se va face în sfârşit, şi cu Polonii şi cu Muscalul, acea imposibilă ligă creştină pentru care se zbăteau în nesfârşite corespondenţe, pline de o diplomaţie neobosită, dar zădarnică, nuncii din Ardeal, Polonia şi Imperiu[1].

Şi alte scrisori se adaugă, dând veşti de pregătiri ale Turcilor la Silistra, al cărui Paşă va fi Serdar, şi mai ales la Nicopol, unde se va face podul contra lui Mihai. Căci iertarea acestuia de Turci e numai aparentă. „Un Turc de samă îmi spune: „Mihai-Vodă se preface cu noi şi ne ţine cu vorbe dulci; dar, de ni va cădea în mâni, o să lămurim noi prietenia dintre noi"[2]. „Ei, Turcii, din toate puterile se trudesc numai la aceia: cum, şi supt ce formă, să te poată prinde pe Măria Ta." De aceia, şi „ca să aibă fiul Măriei Tale viaţă lungă", Mihai e rugat să se ţie de jurământul făcut creştinilor de peste Dunăre. „Să fie inima Măriei Tale către mine, cum e a mea faţă de Măria Ta." Altfel, primejdie de viaţă li va cădea pe grumaz acelora cari au pregătit ridicarea în arme[3].

Mihai fu adânc înrâurit de această fierbere. In mintea fiului femeii de neam grecesc se treziau mari în-

[1] *Ibid.*, pp. 291-2, no. CCCCXXXIV.

[2] *Ibid.*, p. 292, no. CCCC XXXV.

[3] V. Hurmuzaki, III[2], p. 242; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 292. Scrisoarea lui Mihai către Iojica în legătură cu aceste ştiri; Hurmuzaki, III[2] p. 244, no. CCLXXVI. Altul e, firește, Patriarhul bulgar (de Ohrida), Atanasie Risea, care vine şi la Mihai; *ibid.*, III[2], p. 307.

chipuiri împărăteşti: nu fuseseră oare, fără împotrivire, ostaşii lui în faţa Adrianopolei? Se vedea, cum îl vedeau şi alţii, cari vorbesc de putinţa unei astfel de măreţe realisări[1], moştenitor al împăraţilor „încununaţi de Dumnezeu" în acel Constantinopol unde petrecuse ca un creştin despreţuit, miluit şi ameninţat atâta timp din tinereţile lui. Scriind lui Iojica, ajuns acuma un prieten de încredere de când cu visita la Bălgrad, — era vorba şi de o căsătorie: ori între fiul lui Mihai şi sora Cancelariului ori între fata lui Mihai şi fratele acestuia[2] —, el îl asigură că *pregătirile turceşti ţintesc la Dunăre şi au în vedere Ardealul însuşi.* Sigismund să se gătească deci de apărare, „căci, dacă-i vom aştepta pe dânşii, cari-şi gătesc calea, atunci va fi fără vreme râvna noastră. ...Socot că dumneata ştii foarte bine cât sântem de slabi şi lipsiţi de mijloace, ca şi de întăriturî şi de bani. *Cât mă priveşte pe mine, ori de voiu trăi ori de voiu muri, în toate cele începute de mine mă voiu strădui zi şi noapte*",— şi la împiedecarea podului peste Dunăre. „*Dar, dacă nu mi-ar lipsi nici ostaşii, nici banii, n'aş face numai atâta, ci aş încerca şi lucruri mai mari*". Să se ieà toate măsurile sau, de unde nu, la altele să ne gândim" *(aliam rei rationem habendam)*[3].

Dar, tot în Mart, arhiducele Maximilian se scusa faţa de Mihai că nu s'a putut face nimic în ce priveşte ajutoarele făgăduite[4]. Domnul român încercă şi în Polonia[5]. Intr'un moment când şi Imperialii se gândiau la

[1] V. Iorga, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine,* XVII (1931), p. 14 şi urm., după un document tipărit de d. Mesrobian, în *Cercetările Istorice* ale d-lui Minea, IV[1] (1929), p. 86.

[2] Szamosközy, trad. Crăciun, p. 109.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 292-3.

[4] *Ibid.*, p. 294, no. CCCCXXXVI; p. 312, no. CCCCLXVII.

[5] *Ibid.*, pp. 295-6, no. CCCCXXXIX.

pacea cu Turcii[1], sosirea contingentului german era mai puțin așteptată decât oricând, de și se căuta, în April, un șef pentru soldații ce ar fi să se trimeată la Dunăre[2]. Dar, pentru moment, Rudolf îl mustra pe Sigismund, la care fuseseră trimeși doi comisari, episcopul Martin de Orade și Adam Gall Poppel, pentru gândul de a părăsi, după îndemnul, de mult stăruitor, al ambasadorului engles, causa creștină: prințul însuși se arăta așa de amenințat, încât, promițând sprijin, cerea și unul pentru dânsul[3]. Era vremea când judele din Rodna, primind știri despre Turci și Tatari din Moldova, spunea că se crede la Constantinopol într'o hotărîre definitivă care stă să cadă asupra Ardealului său: „ori să fie prințul Impărat în Turcia, ori Impăratul Craiu în Ardeal".

De fapt, la Constantinopol nu erau gata de nicio expediție și silinți mari se cheltuiau pentru pace. Se spânzura în haine domnești, de Paști, Alexandru-cel-Rău pretendent continuu la Domnia pe care o pierduse; se vorbia de un Ștefan-Vodă „ars într'un tun", de un alt Ștefan pus la închisoare; Bogdan Sasul, de care se interesau Venețienii pentru sora lui măritată la Veneția și pentru planul lui de căsătorie acolo, se ținea ascuns ca să nu aibă aceiași soartă. Murind Patriarhul de Constantinopol, se căuta așezarea în Scaun a lui Meletie Pigas de la Alexandria, care avea corespondență în țerile noastre, pentru ca el să adauge stăruințile sale în vederea acelei împăcări cu Mihai și Sigismund, așa de mult dorita din causa împrejurărilor. Și de fapt, o scrisoare în acest sens pleca la 23 Maiu către Domnul muntean[4].

[1] *Ibid.*, p. 295, no. CCCCXXXIX.

[2] *Ibid.*, p. 296, no. CCCCXLI.

[3] *Ibid.*, p. 297, no. CCCCXLIII.

[4] *Ibid.*, p. 299, no. CCCCXLVII și nota 2; *Mem. Ac. Rom.*, III, pp. 34–5.

Către vechiul îndemnător Paolo Giorgi Mitropolitul Târnovei se adresa, „cu toţi episcopii, preoţii, diaconii şi creştinii", din Târnova chiar, în acest Maiu, vorbind şi de recomandaţia Ragusanului de a se adresa şi Papei. Încă odată sună accentul unei dureroase desilusii pentru părăsirea întreprinderii eroice: „Să ştiţi că mare pierdere aţi pierdut, şi mari bogăţii aţi pierdut, pentru că, anul trecut, n'aţi venit, cum ne pregătiserăţi şi, dacă şi prea-înălţatul prinţ (Sigismund) mi-ar fi trimes 20.000 de oameni, niciodată vre-un lucru n'ar fi avut un sfârşit mai bun şi mai desăvârşit decât acesta; dar ce să facem: aşa a fost voia lui Dumnezeu"[1].

Dar la Curtea lui Mihai era linişte în această vară de aşteptări ale rosturilor bizantine. Doamna Stanca scria nemeşului ungur Keserü cu privire la moştenirea din ţară a acestuia după domniţa Zamfira, fiica lui Moise Voevod; Nicolae Petraşcu, fiul domnesc, se ocupa de o moşie din Ardeal, scriind aceluiaşi[2]. Explicaţia neacţiunii complecte se găseşte, nu în lipsa tragerii de inimă a celui totdeauna gata de o nouă fulgerare a spadei, *ci în neputinţa, dovedită de atâtea ori şi care se va mai dovedi în chipul cel mai tragic, de a avea o armată care să fie în adevăr a lui.* In adevăr, Ungurii, 3.000, plătiţi de Rudolf, cari se aflau la Târgovişte supt Matthias Perussith, se răscoală, cu altă gloată de mercenari de toate naţiile. Optsprezece steaguri se îndreaptă spre palatul lui Mihai-Vodă, cerându-şi cu ameninţări o soldă care încă nu venise şi pe care el n'o putea scoate dintr'o ţară în care Turcii şi Tatarii răpuseseră până la 200.000 de suflete. Şi aceasta în momentul când Mihai, temându-se de o năvălire a

[1] Veress, *l. c.*, pp. 68-9, no. 45. Şi la Praga se mai considera, de nuncîu, ca posibilă întreprinderea transdanubiană; *ibid.*, p. 71.

[2] *Ibid.*, pp. 72-4, n-le 47-8. Şi o scrisoare a Logofătului Teodosie, *ibid.*, no. 49.

Tatarilor, susţinuţi de Ieremia, care era socotit ca un duşman ce trebuie înlăturat[1], se răpezia, cu Ungurii săi nesiguri, până la Buzău[2]. El rămânea însă în suflet ce fusese, şi dregătorul imperial, Lassota, trimes cu plata, îl caracterisa aşa: „e un om liber, viteaz, fără frică, cu poftă de a lucra.., Se arată foarte aplecat să servească Maiestăţii Voastre Impărăteşti şi creştineşti; o arată şi prin aceia că nu se lasă prins în nicio statornică negociere cu Turcii, de şi Turcul se ocupă foarte mult de dânsul *(sich imit ihm lavirt)* şi-i face mari propuneri", doi ceauşi luându-şi de curând drumul spre Tatari pe la dânsul şi un nou steag sosindu-i „îndată după Paşti", pe lângă presenţa, în cursul altei călătorii, a vechiului prieten polon Taranowski, care oferia să se ieie în soldă 2-3.000 de Poloni[3]. „Indată însă ce va vedea prilej, el se oferă să îndeplinească ceva, de va avea, binevoitor, plăcere Maiestatea Voastră Imperială".[4].

In acest moment însă *boala sufletească a lui Sigismund Báthory,* care era desnădăjduit că nu poate săvârşi de fapt căsătoria sa cu buna şi pioasa Maria-Cristina, pe care o învinuia că şi-a găsit mângâierea cu un Hossuthóti[5], *punea pe neaşteptate chestia Ardealului*[6].

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 304-5, no. CCCCLII.

[2] Veress, *l. c.*, p. 78 şi urm. Şi Sigismund lua măsuri pentru aceasta la sfârşitul lui Iunie; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 306, no. CCCCLV. Zamoyski se temea să nu se atace Moldova; *ibid.*, p. 307, no. CCCCLVIII. Ştiri de la Iojica despre cete tătăreşti la Nistru şi la Chilia; *ibid.*, p. 309, no. CCCCLXII.

[3] V. şi *ibid.*, p. 317, no. CCCCLXXVII.

[4] Veress, *l. c.*

[5] *Ibid.*, p. 77, no. 51.

[6] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 308-9, no. CCCCLXI. Pentru soli ai lui Mihai la Impăratul în Februar şi în toamnă, Meteş, *Domni şi boieri din ţerile române în oraşul Cluj*, p. 7.

Incă din Maiu un Italian în serviciul Ardealului, Sigismondo della Torre, putea să scrie că e vorba de o retragere a prinţului, *care ar lăsa lui Mihai, susţinut de ruda sa în aşteptare Iojica, moştenirea ardeleană:* „Am auzit de la cancelariu că Voevodul Ţerii-Româneşti ar putea tratà cu prinţul ca să rămâie la cârmuirea Ardealului, de oare ce prinţul e hotărît să părăsească ţara. Voevodul acela e rudă cu cancelariul şi ocrotit şi ajutat de dânsul". Se adauge că tot Iojica e în fundul planului de întrare în Balcani [1]. Deocamdată, în acel moment de primă şovăire a bietului tânăr din Ardeal, Mihai îi scrisese, plângându-se din nou că nu-i vine niciun fel de ajutoare: *el ameninţa că, dacă se urmează aşa, va fi silit să plece dintr'o ţară pe care nu mai are cu ce s'o apere* [2].

Italianul, de la care avem această preţioasă ştire, într'o scrisoare de taină către Impăratul, arătând că gândul uşor al aceluia care era încă prinţ, dar nu-i mai ardea de vitejie şi nu mai urmăria fantoma gloriei, era să plece în lume „cu câţiva Italieni de temperamentul său" *(di suo humore)*, reproduce chiar strigătul în care se cuprinde dorinţa nenorocitului în ce priveşte moştenirea lui: „Nu văd ceasul în care Maiestatea Sa s'ar hotărî asupra acestei provincii [3]". Dar în acelaşi timp ceauşului nou venit de la Turci el răspundea cu un sol extraordinar de bine primit la Poartă [4].

Avem însă şi părerea lui Iojica, bucuros că la Tatari a izbucnit, oprindu-i pe loc, lupta între Han şi fratele

---

[1] Veress, *l. c.*, pp. 67-8, no. 44.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 308-9, no. CCCCLXI. Sigismund della Torre credea că ar fi trebuit trimese în Ţara-Românească trupe apusene importante, supt un general ca Ferrante Gonzaga.

[3] *Ibid.*

[4] *Ibid.*, p. 314, nota 1.

lui, cu măceluri de rude şi fugă la Muscali[1]. Nimic, la 20 Iulie încă, despre această problemă, totuşi definitiv deschisă, şi cu atât mai puţin de o aşezare a lui Mihai în Alba-Iulia. *El trebuie să meargă pe drumul* bizantin: *„Munteanul să prade cu foc şi pârjol Bulgaria şi ce mai este până la muntele Em şi astfel se va găti o peire de necrezut oştirii duşmanilor şi pagubă, groază imensă Constantinopolitanilor şi Greciei întregi, ba chiar şi Asiei“* [2].

Deocamdată Mihai scăpa de grija Tatarilor. Hanul îi trimetea în Septembre, cu un ceauş turc, o scrisoare cu unui „bun prieten“, în care-i povestia vechile relaţii, fără care va fi silit să treacă din nou prin Ţara-Românească. El e, de fapt, stăpânul „celor trei ţeri“, a căror linişte atârnă de dânsul. Dacă până acuma Mihai nu l-a cercetat „ori din grosolănie, ori pentru că tinereţa l-a îndemnat la aceasta, ori că n'a avut sfetnici înţelepţi cari să-i aducă înainte astfel de lucruri“, are acum prilejul, când îl cercetează solul tătăresc, Mustafà, de a trimete un boier cu daruri. Lui Sigismund, de altfel, i s'a adresat aceiaşi cerere[3].

Comunicând aceasta prinţului ardelean, Domnul Ţerii-Româneşti arăta *ce bun lucru s'ar fi putut face în acest an fără pereche, în care Turcii nu pornesc la la nicio graniţă şi Tatarii sânt paralisaţi prin discordiile lor interioare (Sigismund reţinuse banii trimeşi lui Mihai*[4]). Oricum fiindcă Tatarii sânt din fire nesiguri, ar fi bine ca Senniey să se ţie gata pentru a-l ajuta la nevoie[5]. Impăratului îi trimetea pe Ragusanul

[1] V. şi ştirile din Moldova, *ibid.*, pp. 313-4, no. CCCCLXX.

[2] *Ibid.*, p. 310. A fost vorba de regenţa princesei până la venirea unui arhiduce; *ibid.*, p. 323, nota 2.

[3] *Ibid.*, pp. 286–7, no. CCCCXXVIII.

[4] Veress, *l. c.*, p. 71. Mihai îi trimete în Octombre 1598 un steag; Meteş, *Domni şi boieri din ţerile române în oraşul Cluj*, p. 8.

[5] Iorga în Hurmuzaki, XII, p. 315, no. CCCCLXXIV. Mihai cerea şi un trimes al lui Sigismund pentru unele împărtăşiri; n-i următor.

Lucian, fost vameş moldovenesc, pentru acelaşi concurs militar[1]. Prin scrisoarea de la 4 Octombre el măgulia pe Rudolf spunând că Tatarul a fost oprit de oştire, că vor fi la Dunăre 12.000 de oameni împărăteşti gata să-i taie năvălirea: e bine ca aceia să rămâie şi iarna în ţara lui, fiindcă altfel Hanul va încerca atuncea lovitura pe care a întârziat-o numai; lui Maximilian, odată ales rege al Poloniei şi purtând încă acest titlu, i se recomanda să încerde, împreună cu Sigismund, câştigarea prin arme a acestei ţeri[2]. De altfel Senniey rămăsese în Secuime, la Dipşa, gata să intervie, dacă s'ar adeveri ştirile, menite să sperie, ale lui Ieremia-Vodă despre aceiaşi Tatari[3].

Până mai târziu Mihai statu, trecând în revistă şi caii, în număr de 5-600, pe cari boierii erau datori să i-i dea pe trei luni, în aşteptarea împrejurărilor de la Răsărit, care nu i se părea încă pe deplin lămurit şi aşezat, de şi trimesese Hanului cai şi cocii, oprindu-se deci de la *ce avea de gând să facă peste Dunăre, după însăşi mărturisirea sa pe la jumătatea lui Septembre*. Gândul îi mergea încă într'acolo, fiind şi necontenit cerut de acei creştini desnădăjduiţi: „*Creştinii din Bulgaria şi de aiurea dincolo de Dunăre îl aşteaptă cu cerere mare şi-l îndeamnă zilnic, ba-i trimet şi scrisori de blastăm* (lettere di maledìction) *că zăboveşte atâta şi spun că i-a adus pe ghiaţă şi, dacă acum ar voi să întreprindă ceva pe sama lor şi n'ar izbuti şi aceasta ar fi spre paguba lor, a soţiilor şi copiilor lor, acesta ar cădea pe sufletul şi conştiinţa lui.*“ La 30 Septembre Domnul era în tabăra de la Stăteştii Bu-

[1] *Ibid.*, pp. 315-7, no. CCCCLXXXVII. Cf. şi *ibid.*, p. 318, no. CCCCLXXVIII.

[2] *Ibid.*, pp. 321-2, no. CCCCLXXXIV.

[3] *Ibid.*, pp. 321-3, n-le CCCCLXXXIII.

[4] Veress, *l. c.*, pp. 95-6, no. 60.

zăului, de unde ea trece spre apa Nișcovului[1], și la Buzău chiar[2], gata să se mute spre Moldova, dar fără dânsul, care va merge să primească la Târgoviște doi capugii[3], veniți la el la Micșunești. Și din nou planul dunărean apare. Dacă i se dau 2.000 de oameni de la Impăratul pe iarnă, el, care-și *„are înțelegere cu Mitropolitul din Bulgaria, și acesta, după cât anunță el Domnului, ține la el 30.000 de oameni gata, ar voi, când va îngheța Dunărea, să treacă acolo, în speranța de a dobândi, cu concursul locuitorilor, acea țară până în munte"*, dar îngrijindu-se întâiu să vadă ce e cu adevărat în aceste părți, ca să nu fie înșelat și trădat și luând Bulgarilor un jurământ[4]. In oaste el avea Sârbi și Albanesi[5].

Toamna înaintase când, la sfârșitul lui Novembre, Mihai, răspunzând la cele aduse de Schonkebonk, asigura pe Impărat că și mai departe e gata a se strădui întru „peirea păgânului": dacă i se dă ajutor, e gata ca *„în această iarnă, cu toată puterea mea să trec Dunărea, să prăd țara Turcilor, să ieau cetățile și să le prăd"*[6]. Cu 4.000 de ostași buni, Turcii ar crede că sânt 400.000, și *„cu ajutorul lui Dumnezeu aș încerca un lucru mare contra dușmanului: să-i prăd, să îl stric țara și să merg până la Constantinopol*[6]. Dar, îndată, el ajunge a anunța că va fi silit să dea drumul Secuilor, neplătiți, ai lui Moise Székely, rămânând nu-

[1] *Ibid.*, pp. 101-2.

[2] *Ibid.*, pp. 108-9, no. 65.

[3] V. pentru întorsul lor Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 334, no. D.

[4] Veress, *l. c.*, p. 99. Cf. *ibid.*, pp. 96-100, no. 61. Acesta ar fi fost, zice același Lassota, și gândul lui Sigismund, care se apropiase cu șase trăsuri de granița munteană; *ibid.*, pp. 102-3. Socotelile ale lui Lassota, *ibid.*, p. 104 și urm., 112 și urm.

[5] *Ibid.*, p. 114, no. 69.

[6] *Ibid.*, p. 118.

mai cu vechii săi Sârbi şi Cazaci [1]. Dar, la plecarea lui Moise, i se spusese *să stea gata pentru ca, la îngheţarea Dunării, să poată alerga pentru o nouă lovitură peste Dunăre* [2]. Trimeterea lui Gheorghe Raţ, cu Bernardffy, la Tatari, a unui frate al lui Dimo celebi [3], capuchehaiaua lui Mihai la Constantinopol, făceau parte din obişnuitele mijloace de înşelare [4].

Se strângeau necontenit Bulgari de peste Dunăre în jurul steagului desrobirilor şi, când Mihai merse la Craiova pentru nunta Banului Mihalcea, Turcilor din Vidin li se părea acum că vine asupra lor cu 40.000 de oameni. Cazaci se aduc din Ardeal şi din Moldova, trecând peste străjile lui Ieremia, şi din Polonia, de la marele senior ortodox, Vasile, cneazul din Ostrov [5]. Domnul, întorcându-se din Oltenia, se opri la Caracăl, dar topirea zăpezilor înlătură orice putinţă de trecere în Balcani.

Resumând tot ce se făcuse în această privinţă, îndemnătorul Paul Giorgi Ragusanul, descria miseria creştinilor cărora în vre-o douăzeci de ani li s'a împătrit birul şi-şi arăta speranţa că măcar Impăratul va face ceva pentru ei [6]. La 11 Maiu îl vedem amintindu-şi meritele şi arătând că Mihai îşi caută acum de pacea cu Turcii [7].

---

[1] *Ibid.*, p. 121. Părerea Consiliului de Războiu e să i se dea bani, dar să i se ceară ispravă; *ibid.*, pp. 124-6, no. 76. Şi alte rapoarte asupra plăţii soldaţilor lui, *ibid.*, p. 126 şi urm. In acest sens îl scrie, la 11 Ianuar 1598, Impăratul; *ibid.*, pp. 130-1, no. 80. Cf. *ibid.*, pp. 133-4, no. 83; pp. 137-8 (instrucţiile către Szuhay şi Pezzen).

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 330-1, no. CCCCXCIX.

[3] V. şi *ibid.*, p. 334, no. CCCCXCIX.

[4] *Ibid.*, p. 331.

[5] *Ibid.*, pp. 332-3, 340, no. DX.

[6] V. Isopescu, în *Ephemeris*, 1929, p. 94 şi urm.; Veress, *l. c.*, p. 150 şi urm.

[7] *Ibid.*, pp. 159-61, no. 97.

CAPITOLUL VIII.

Problema Ardealului

Încă din Octombre 1597 chestia moştenirii Ardealului era destul de coaptă pentru ca arhiducele Maximilian să recomande fratelui său Impăratul imediata acceptare a provinciei, luându-se şi măsurile potrivite pentru a o asigura [1]. Şi astfel Consiliul de Război, presidat de Maximilian, hotărî, la 22, primirea cu aceste condiţii: Sigismund, divorţat de soţie, restituindu-i-se moşiile date la nuntă şi întărindu-i-se orice donaţii, va păstra titlul de prinţ al Imperiului şi ocrotirea Casei de Austria; i se va da un ducat silesian şi ce mai trebuie pentru un venit de 100.000 de ughi; se va cere pentru dânsul purpura de cardinal. Iar în Ardealul pe care Imperialii îl vor ocupa şi guverna nu se va aşeza nimenea altul cu titlul de principe [2].

Acela care trebuia, după capitulaţiile iscalite de Ştefan Bocskai, trimesul lui Sigismund — şi el nu se gândia că va fi cândva el însuşi, nu numai principe ardelean, dar rege al Ungariei [3] —, să fie şeful Ardealului, fu arhiducele Maximilian, pe care Rudolf îl invita la 12 Novembre să-şi ieie provincia în stăpânire. Dar el

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 323, nota 2.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 329, nota 1.

va obiecta că-i trebuie o misiune formală din partea Impăratului, cu sumele trebuitoare ca să nu se facă de râs, şi unirea, necesară din punct de vedere militar, cu Ungaria Superioară. Numai aşa el va părăsi acea zădărnicie care era coroana Poloniei, — ceia ce se făcu fără îndeplinirea acestor condiţii la 2 Decembre [4].

Dar la 23 Octombre Ibrahim era mazilit pentru că se pierduse un an degeaba, precum o arătase Ilanul, care se plângea că în urma ordinelor acestui Mare Vizir el rămăsese cu lipsa obişnuitului său venit din pradă. I se aducea învinuirea că Mihai, împăcat numai de formă, nu-şi trimesese tributul aşteptat şi că nici pacea cu Ardealul nu era proclamată [5].

Cu succesorul lui, Mihai avu legături, dar mai ales în legătură cu Tatarii, prin Meletie Pigas, care spunea, cu privire la tribut, mai bisericeşte decât creştineşte, „să dea lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu şi Chesarului", fie şi păgân, „ce e al Chesarului" [6]: acesta cerea însă şi cetăţile: Brăila, Giurgiu şi un „Bapalè" care se pare a fi „calè", Turnul [7] şi isprăvi prin a-i opri şi chinui solul cu tributul [8].

[1] *Ibid.*, p. 327, nota 1. Intervenţiile pentru divorţ şi pălăria de cardinal, *ibid.*, p. 328, nota 1.

[2] *Ibid.* pp. 325-6, no. CCCCXCI.

[3] Scrisoarea lui Meletie, în Hurmuzaki, III, pp. 518-9, no. LXXV; răspuns, *ibid.*, pp. 519-20, no. LXXVI. Negocierile se fac prin Dimo celebi şi fratele lui, „Chender Bali"; v. şi altă scrisoare a lui Mihai, *ibid.*, p. 212, no. CXXIX. E pomenit şi omul lui, Anghelachi.

[4] *L. ult. cit.*

[5] *Ibid.*, p. 523, no. LXXXII. Cf. relaţii cu Papa, care, la 16 August, declară că n'are cum îl ajuta, *ibid.*, VIII, p. 199, no. CCXCI. Ar vrea ca el să treacă la catolicism, n-l următor, 12 Octombre. Relaţii cu Sf. Scaun vor avea loc şi în 1599-1600; *ibid.*, pp. 202-3, n-le CCXCV-VI; p. 204. După Szamosközy, p. 75, Mihai ar fi apărat ortodoxia într'o formă jignitoare pentru Papa Cf. I. Lupaş, în *Revista Istorică*, VII, p. 135 şi nota 3. Cu Veneţia in 1600, Mart; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 203, no. CCXCVII.

Mihai se găsia deci într'o situaţie nouă. Sigismund îi va lipsi ca razim, neştiindu-se, în lipsa de bani şi de hotărîre a Imperialilor, la cari erau multe capete, cine va veni în loc, şi noul Vizir, Hadâm-Hasan, conducătorul de la Dunăre în 1595, *având, foarte probabil, să se întoarcă pe linia războiului.*

Ii rămânea un singur drum: aceela de la Praga. Intr'acolo se pornise din nou Sasul Schonkebonk (25 Octombre) ca să arăte mulţămirea pentru trimeterea celor 4.000 de oameni „în cele mai mari nevoi, cu care ajutor, din mila lui Dumnezeu, Domnul mieu a stat vara aceasta împotriva Tatarului, care avea de gând să năvălească şi sosise acum cu oaste mare până pe la Cetatea-Albă, dar, aflând că Domnul mieu, cu ajutorul Măriei Voastre Impărăteşti, e cu totul hotărît a i se împotrivi şi socotind apoi că ajutorul Măriei Voastre Impărăteşti e mult mai mare, s'a întors înapoi". Dacă şi în anul ce vine va fi acest ajutor, „nădăjduieşte Domnul mieu să aducă folos mare întregii creştinătăţi, ca unul care *şi acuma era gata să treacă Dunărea şi să supuie Bulgaria creştinilor şi să facă orice-i va porunci Măria Voastră Impărătească*". L-a împiedecat însă faptul că lefile pe trei luni au întârziat şi el a trebuit să iea din veniturile sale proprii. E sărac şi, dacă se va retrage în posesiunile Impăratului, unde ar fi să i se deie un adăpost, — trimesul se gândeşte la cele din vremea lui Ştefan-cel-Mare şi la Skt. Georg şi Pösing, lângă Pojon — pe vre-o moşie, să nu-l supere nimeni cu datoriile. Vechea groază a acestora către Turci se trezise din nou în sufletul aceluia care nu scăpase de dânsele decât ucigându-şi creditorii: „Pe vremea Impăratului turcesc, aşa stăteau lucrurile în Ţara-Românească, încât orice Domnie venia, trebuia să spuie Impăratului şi să dea şi în scris că va plăti toate datoriile cu care erau împovăraţi Domnii

de mai înaintea lui şi să dea şi fiecărui creditor de la sine sineturi noi, — ceia ce şi Domnul mieu a trebuit să primească, şi de aceia să deie de la el multe sineturi, şi la creştini, care la un loc fac o sumă aşa de mare de abia face ţara întreagă atâta". Oricum, solul se întoarse cu 30.000 de florini, aceiaşi sumă trebuind să fie adausă în vara următoare ca ajutor lunar. Arhiducele Maximilian, recunoscând „ce a dat Mihai până atunci", stăruise pentru acest resultat, menit să-i insufle strâmtoratului Domn român încredere în acest mai puternic sprijinitor[1].

In acest timp, mulţămită lui Mihai, care şi povesteşte aceste negocieri în Memoriul său[2], un secretar ardelean. Bernardffy, mergea să se înţeleagă cu Hanul, în credinţa, veche 'n Apus şi naivă, că el ar putea fi smomit de la legătura cu Turcii. Sigismund era hotărît să treacă la altă politică, de vreme ce nu se îndeplinesc faţă de dânsul hotărîrile, citate, ale Consiliului de Razboiu. El vorbia astfel nunciului de Cervia, în Decembre: „Oricum, până la sfârşitul lui Ianuar afacerea trebuie să fie, nu numai încheiată, dar şi executată; altfel înţelege să fie liber a lua altă hotărîre în lucrurile sale, adecă să facă pace, a cării negociare, şi prin scrisorile ce aduc capugii..., şi printr'un secretar care se trimete Hanului Tatarilor, se menţine în picioare"[4].

[1] Insemnările lui Schonkebonk, în *Quellen*, VI. V. şi scrisoarea însăşi a lui Mihai, Veress, *l. c.*, pp. 110-1, no. 67. Cf. *ibid.*, p. 113, no. 69; pp. 132-3, no. 82; p. 140, no. 85; pp. 155-6.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 327, no. CCCCXCIII.

[3] Pernice, p. 42. Mihai adaugă că a vrut să dea ajutor la Orade, atacată de Paşa Satârgi-Mohammed, dar l-a oprit Sigismund.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 327, no. CCCCXCIV. In acest timp, exilată la Chioar, biata arhiducesă tinerică se plângea că-i e urât, trăind aşa „ca o pasăre în aier"; *ibid.*, p. 327, nota 3. Şi ea, crescută în munţii Stiriei, scrie aceste rânduri frumoase despre singura distracţie ce poate avea: „Acum, când e zăpadă, umblă cerbii sălbatec

Primind tratatul deplin încheiat, Sigismund stăruie şi la sfârşitul lui Ianuar 1598 pentru execuţia lui, fără care nobilimea ardeleană se va tulbura: se aştepta mai de mult sosirea unui diplomat imperial de mult amestecat în rosturile răsăritene, şi ca fost trimes la Constantinopol, dr. Pezzen: cu el se trimetea episcopul Ştefan Szuhay, preşedinte al Camerei ungare [2]. In Ardeal însă era, la cei ce ştiau ce se pregăteşte, o mare nemulţămire, şi Iojica îi dă rostire, spuind lămurit nunciului că ţara nu primeşte pe Maximilian sau vre-un alt frate al Impăratului, că după plecarea lui Sigismund va fi o răscoală şi un măcel, căutându-se unirea cu Turcii, pe care şi acesta a căutat-o şi o caută. Nu se poate altfel decât aducerea tratatului în dietă, unde să se aleagă liber un prinţ, dacă se poate, unul „naţional", admiţându-se la nevoie şi princesa cu un Sfat şi un general din Ardeal, iar Imparatul s'ar învoi a da 12.000 de taleri pe an şi plata a 500 de călăreţi şi 500 de pedeştri [3]. La aceasta Impăratul a răspuns arătând că şi Maximilian poate fi privit ca „indigen"[4].

Sprijinul imperial devenia îndoielnic pentru Mihai, pe care, măcar în parte, îl va fi înştiinţat prietenul Iojica despre cele ce stau să se petreacă. El se îngriji de spre laturea cealaltă, scriind lui Meletie Pigas că e aplecat la pace, acesta ca şi Barton grăbindu-l să ajungă neapărat la încheiarea ei [1].

---

aşa de aproape că îi poţi arunca pietre; de la fereastră îl poţi împuşca. Ieri mi-au adus un mistreţ; e foarte mare; fiind eu vânătoare, îl socot a fi de un an; nu l-au putut prinde altfel decât împuşcându-l. Am văzut şi un căprior: e grozav de frumos". Cf. Reissenberger, *Maria-Christina von Innner-Österreich*, în „Mitteilungen des historischen Vereins für Steiermark", XXX (1882).

[1] Veress, *l. c.*, p. 133 şi urm., no. 83.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 329, nota 1.

[3] Veress, *l. c.*, p. 136.

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 329, no. CCCCXCVII.

Sigismund Báthory se hotărîse în sfârşit să plece. El vestia aceasta prin Sarmasagy lui Mihai, spuindu-i că, de fapt, el se duce numai în acele părţi ale Apusului ca să intereseze lumea la cruciată şi că, îndeplinind această sarcină, aşa de folositoare, se va întoarce. Dacă nu, la întors, va încheia pacea [2].

La 30 Mart comisarii pentru predarea Ardealului erau la Alba-Iulia [3], şi îndata acelaşi Iojica, Românul din Caransebeş, care se numia pe sine cu mândrie „prinţul fără titlu“ [4], *era arestat, pus supt judecată, trebuind să isprăvească, din ordinul primit al căpitanului Mihai Székely, de secuiul călăului turc, la Sătmar* [5], *de şi judecătorii improvisaţi lăsaseră sentinţa în voia Impăratului. Cu aceasta lui Mihai îi lipsia, dacă nu un prieten sigur, măcar un sfătuitor de zile grele şi un asociat de interese,* de şi s'a spus, atunci, că Iojica ar fi voit să-i pregătească soarta lui Aron [6].

Lui Mihai nu-i rămânea decât să se lege sincer şi statornic de noul stăpân al provinciei, Impăratul. De mult el îşi arătase bucuria că va avea de acum înainte oameni de frunte cu cari să poată discuta [7]. Teama de o nouă invasie a lui Hasan Socoli, pe la Giurgiu şi Vidin, îl făcea să-i dorească şi mai mult. Dar acuma nu mai era vorba de atacul peste Dunăre, ci de izgonirea, îndată ce vor veni cei 5.000 de Cazaci, a lui Ieremia.

[1] Szamosközy, tr. Crăciun, p. 110.

[2] Veress, *l. c.*, pp. 156-8, no. 95.

[3] *Ibid.*, p. 180.

[4] *Ibid.*, p. 179 şi urm.; Anonimul din Alba-Iulia, la Şincai, II, pp. 419-20. Procesul lui Iojica aduce înainte toată politica ardeleană faţă de Moldova; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 382-4, no. DLXXXVIII. Se vorbeşte şi de tălerea capului lui Tolnay, de uciderea răsplătitoare a lui Calogherà.

[5] *Ibid.*, p. 384.

[6] *Ibid.*, pp. 332-3.

Plângerile pentru bani însă urmau: „M'am băgat", spunea el, „în mare dant, şi alţii stau în pace, ca Ardelenii, şi eu răspund la toate, cu mânile goale[1]".

Dar nici comisarii, recomandaţi, încă din Ianuar, şi lui Ieremia[2], pe care în April îl salutau amical[3], adăugindu-se şi scrisori imperiale[4], nu voiau războiul. Ei se vor adresa mai târziu Hanului, spuindu-i că Impăratul, „care e căpetenia tuturor creştinilor ce sânt pe lume", „a scos din ţară" pe Sigismund, dându-i ceva mai bun „lângă Marea Albă, aproape de Italia", iar în loc va veni arhiducele Maximilian. Ei se vor coborî ca să întâlnească în Ţara-Românească pe Hasan-Celebì, care a sosit acolo[5]. Bernardffy fu păstrat de dânşii ca agent la Tatari[6]. *Mihai promise deci Turcilor tributul de 5.000 de galbeni şi primi pe negustorii turci în ţară*[7].

Soli ai lui Mihai[8] veniseră în Mart la dieta ardeleană[9]. Puţin după aceia „nu departe de Braşov, într'un castel", adecă la Bran, comisarii erau să aibă o întâlnire cu Mihai, în cariera căruia era să aducă apoi atâta încurcătură, pregătindu-i peirea[10]. Cum era în post şi Mihai rănit la vânat, se simţia ţinut să meargă la bise-

---

[1] *Ibid.* O scrisoare către Împărat (16 Mart), *ibid.*, p. 338, no. DV

[2] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 443-4, no. CCXXXIII.

[3] *Ibid.*, p. 448.

[4] *Ibid.*, p. 454.

[5] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 335. In anexă, unul din actele negocierilor lui Sigismund cu Turcii (p. 336, no. DI). Ajutorul lui la negocierile cu Tatarii; *ibid.*, p. 337, nota 2. V. şi *ibid.*, p. 345, n-le DXX, pp. 348-9, no. DXXV. Bernardffy la el; *ibid.*, p. 351, no. DXXXIII.

[6] *Ibid.*, pp. 336-7, no. DII.

[7] *Ibid.*, p. 337, no. DIV.

[8] Petru Armeanul şi Seculul Kakuczy; Anonim, la Şincai, II, pp. 422-3.

[9] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 339, no. DVII şi p. 339, nota 1.

[10] *Ibid.*, p. 340, no. DXI; p. 341, no. DXIII.

rică, trebui ca el să fie căutat în ţara lui chiar [1]. Intâlnirea se tot zăboveşte de-a lungul acestei luni April, Domnul plângându-se de dureri mari, aşa că abia a putut veni de la Bucureşti la Târgovişte. Aşa spun Radu Comisul Buzescu şi Logofătul Teodosie, cari merseră înaintea lui Pezzen. Se trimeseră deci la el Schonkebonk şi tesaurariul Hödl, bine cunoscut în ţară, rămâind ca, după ce ei vor fi căpătat toate asigurările, *jurământul lui Mihai să fie luat în însăşi ţara lui, deci ca Domn independent şi nu ca membru al Ardealului* [2], aceasta o şi voise el cu zabăvile sale, cerând pe Pezzen sau, măcar, pe episcopul Istvanffy, colegul lui. *Unii începeau a-l bănui că vrea Ardealul pentru dânsul, cu îngăduinţa Turcilor* [3].

De fapt era altceva. Nu-i convenia regimul mixt, cu principesa austriacă şi comisarii cari nu puteau spune pe cine cepresintă. Prin judele Braşovului, Valentin Hirschel, el răspunse neted la începutul lunii *Maiu: să vie Maximilian, şi aceluia el îi va jura* [4].

Deocamdată centrul politicei creştine în Răsărit se mutase în reşedinţa Domnului. Acolo veniră în Maiu, întorşi de la Tatari, Bernardffy şi Imbrohorul Hanului [5]. Din Gherghiţa scrie cel d'intăiu comisarilor cari-l aşteptau, ca să afle de la dânsul vestea bună că nicio primejdie de la Tatari nu ameninţă în anul acesta, că nimic nu făcea să se prevadă o nouă expediţie a Turcilor în Ungaria. Imbrohorul şi cei cari-l întovărăşiau declarau că nu pot să între în Ardeal decât dacă Domnul muntean, un om de cuvânt, îi asigură că nimic rău nu li se va întâmpla. Dacă o garanţie nu se poate da de

[1] *Ibid.*, p. 341, n-le DXIV-V.
[2] Pp. 342-4, no. DXVII. Cf. *ibid.*, p. 349, no. DXXVI.
[3] *Ibid.*, p. 345, no. DXIX.
[4] *Ibid.*, p. 350, no. DXXX.
[5] *Ibid.*, p. 351, no. DXXXIII.

comisari şi de regentă, să se lase lui Mihai sarcina raspunsului. Bernardffy arată scopurile trimeterii lui între altele intervenţia Hanului pentru ca să se cedeze Ardealului tot Ţinutul până la Tisa, cu Timişoara şi Ghiula, dar era vorba, cum s'a spus, şi de o alianţă cu Tatarii contra Sultanului, şi în această privinţa solul ungur e de părere că Mihai ar ajunge pentru a se continua negocierile, ca unul care „ştie bine şi pricepe temeiul şi începutul acestor lucruri, ca şi toată treaba şi împrejurarile Turcilor şi Tatarilor". El, Mihai, e în stare să lămurească Tatarilor plecarea lui Sigismund — şi ea s'a făcut cum am arătat mai sus — şi să-i îndulcească, dându-li o sumă ce s'ar trimete de la Impăratul [1].

Mihai s'a arătat pe urmă foarte mândru de resultatul acestor negocieri începute şi conduse de dânsul, arătând „ce mare serviciu a adus creştinătăţii făcând să se plece un tiran, un păgân, Hanul cel prea-mare şi prea-puternic al Ţerii Tătăreşti, şi l-a făcut să vie la supunerea prea-neînvinsului Impărat al Romanilor, necruţând nici cheltuieli, nici bani, sperând totuşi că va fi răsplătit de creştinătate, şi că i se vor întoarce cheltuielile mai mult ca îndoit" [2].

Episcopul Szuhay enumera în acelaşi moment (26 Maiu) ce e în stare să facă Domnul muntean: „a izgoni, cu toate ofertele lui de prietenie [3], pe Ieremia Movilă, adus ca intrus de către Poloni, din Moldova, care e în orice prilej potrivită contra Turcilor, şi a aşeza pe altul pe care-l va porunci Maiestatea Voastră...; ajutat de Constantin Vasile, ducele de Ostrog, şi întărit cu o numeroasă mulţime de Cazaci, ar potoli pe duşmanul

[1] *Ibid.*, pp. 352-3, no. DXXXV. Cf. *ibid.*, p. 353, n-le DXXXVI-VII; p. 354, no. DXXXVII.

[2] Pernice, p. 42.

[3] Hurmuzaki, III, pp. 285- n-le CCCXVIII-XII.

moldovean care i se obrăzniceşte în coastă şi, Tatarii cerând acuma, precum sperăm, prietenia noastră, poate sa zădărnicească şi formările protivnice ale Polonilor şi să le oprească prin mişcările şi năvălirile Tatarilor, şi astfel apoi să treacă Dunărea şi până la Constantinopol să devasteze tot ce va găsi în cale cu fier şi foc şi astfel sa constrângă pe Turc la ce va voi Maiestatea Sa"[1].

Niciodată până atunci purtarea lui Mihai nu fusese atât de deplin recunoscută şi rolul ce i se atribuia aşa de însemnat.

La sfârşitul lunii Maiu comisarii se hotărîră să mearga amândoi, împreună cu cei mai buni cunoscători ai lucrurilor de acolo, Kornis şi Senniey, în Ţara-Românească, mai ales pentru acea afacere a Tatarilor, pe care deci nu înţelegeau s'o lase întreagă în sama Domnului românesc[2].

Indată ura, invidia nemeşilor ardeleni, cari alcătuiau Sfatul ţerii, se vădeşte. Ei declarară că e imposibil să se lase provincia numai în sama Mariei-Cristinei, dar mai ales „ar fi o scadere pentru reputaţia Impăratului ca *doi comisari împărăteşti aşa de aleşi să se ducă la un supus*". Aceasta pe lângă situaţia generală aşa de rea, de la Orade până în Polonia, şi pe lângă primejdiile ce ar putea răsări în cale, Românii nefiind demni de încredere. Cum episcopul şi-a menţinut părerea cu hotărîre, adăugând că s'a şi comunicat lucrul Impăratului, oligarhia aceasta netrebnică şi veşnic agitată s'a arătat foarte jignită: odată ce poruncile se ieau de la Praga, de ce mai sânt şi ei întrebaţi[3] ?

[1] Să i se dea 10.000 de taleri, dar să se păstreze ca garanţie fiul şi o parte din tesaur; *ibid.*, pp. 354-5, no. DXL.

[2] *Ibid.*, p. 355, no. DXLI.

[3] *Ibid.*, p. 356, no. DXLII.

Mihai şi Bernardffy zoriau sosirea reprezintanţilor Împăratului[1]. Domnul Ţerii-Româneşti, care se afla la 7 Iunie în satul Ploeştilor, înştiinţa pe cei doi oaspeţi că are de gând să atace Moldova, cum îi spusese şi lui Sigismund fără să fi avut aprobarea acestuia. Aceasta fiindcă e de nevoie „să se aleagă odată neghina din grâu". El stăruia şi pentru bani, pe cari aceştia declaraseră că nu-i au la îndemână, căci „nu mai poate ţinea cu vorba pe ostaşi", într'un moment când Turcii aşteaptă numai să treacă bairamul ca să înceapă o nouă acţiune[2].

Ajungând la Târgovişte, Pezzen şi Szuhay, întâmpinaţi, nu de Mihai, care pretexta tot reaua lui stare de sănătate, ci de fiul lui, cu o întreagă oaste de peste trei mii de oameni[3], fură duşi la biserica din Deal, unde se odihnia, împreună cu câteva rude, bătrânul Radu ctitorul şi tatăl lui Mihai, Petraşcu-cel-Bun. Aici trebuia să se facă jurământul de Mihai şi de acele căpetenii ale ţerii cari o legaseră odinioară, în aşa de umilitoare condiţii, cu Sigismund Báthory, deci: Mitropolitul Eftimie, Vornicul Dumitru, Clucerul Radu, Logofătul Teodosie şi, pe lângă dânşii, membri mai noi ai Sfatului sau de aceia cari nu participaseră la negociaţiile din 1595: Mihalcea, Andronic Cantacuzino, Negre Spătarul, Logofătul Miroslav, Banul Calotă. In forma d'întâiu, jurământul era şi către Mihai. *Dar încă odată se amestecă sfatul unguresc, şi de două ori cuvintele care-l*

---

[1] *Ibid.*, pp. 356-7, no. DXLIII-V. Cf. ştiri îngrijorătoare din Moldova transmise de Sennley, care era tot de pază, la Varhégy; *ibid.*, p. 357, no. DXLVI.

[2] *Ibid.*, pp. 358-9, no. DXLVIII; Hurmuzaki, III, p. 287, no. CCXXI, cu adresa greşită.

[3] Anonim, la Şincai, II, p. 424. O primă întâmpinare, de boieri fusese la graniţă. V. descrierea oficială a călătoriei, Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 360-2, no. DL.

cuprindeau fură şterse. Domnul însuşi, recunoscând legătura ţerii sale de *Ungaria imperială, nu de Ardeal — aici era marea schimbare* —, primia, cu scutire de orice tribut, dar în schimb se prevedeau daruri anuale, asigurări pentru moştenirea fiului său şi, în cas de stângere a neamului, a unui om de ţară, ales de dânsa, pentru plata a 5.000 de ostaşi, şi pentru o adăpostire în vreme de nevoie pe pământul Împăratului[1].

In grădina curţilor domneşti se discutaseră între Mihai, ajutat de interpretul său, Ioan Raţ, şi comisari toate chestiunile pe care le atinseseră până atunci scrisorile; într'o zi de Duminecă, la Mitropolie, se ascultase solul tătăresc, care asigură că stăpânul său aprobă, ba întăreşte şi cu jurământ tot ceia ce va spune Domnul român; cum Sultanul a stârnit duşmăniile în dinastia tătărească şi susţine acum pe fratele mai mic al Hanului, Rudolf e sfătuit să nu se încreadă în ofertele constantinopolitane, care nu sânt decât numai o înşelare. Pentru aşa de frumoase cuvinte, li se dau, şi ca din partea lui Mihai, 10.000 de galbeni, destinaţi celui care i-a trimes; cu această sumă pleacă Ioan din Pojon, socotitorul de lefi Hödl şi priceputul Gheorghe Raţ.

Mihai, căruia i se dăduseră pentru ostaşi 10.000 de galbeni, stăruia să mai capete plată pentru 5.000 de mercenari, sau aceştia să fie trimeşi şi întreţinuţi de Impărat.

In cas de războiu din partea Turcilor, el poate „trece Dunărea" sau trimete o parte din trupele sale la Orşova. *„El spune, şi e adevărat, căci o avem şi de la alţii, că, dacă el, Voevodul, va trece Dunărea cu cinspre-*

[1] Pray, *Dissertationes*, pp. 287-8; Hurmuzaki, III, p. 287 şi urm. (şi despre negocierile cu Tatarii. V. şi *ibid.*, p. 298 şi urm., no. CCXXIXII: instrucţiile lui Bernardffy. Cf. şi n-le următoare.; pp. 323-5 şi urm. (Hanul către Maximilian); Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 359, no. DXLIX; Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. I, no. 1, *Studii şi documente*, V, p. 2, no. II.

zece sau douăzeci de mii, toate naţiile acelea până la Constantinopol, scârbite de robia turcească, cum sânt Bulgarii, Sârbii, Albanesii, Raţii, legaţi religios de dânsul, vor înlătura pe orice Turc din mijlocul lor; pentru care scop el păstrează la dânsul ca zălog şi chezăşie pe copiii celor mai de samă din aceste neamuri." Altfel, mai bine să plece, dacă i se dă undeva un culcuş[1].

Dar acum intervine, întâiu supt forma unei firești dorinţi de răsbunare contra lui Ieremia, „şiretul, trădătorul, omul fără nicio credinţă", care-i spionează şi-i denunţă toate acţiunile, *ideia cealaltă, pornită din instinctul celui care se simţia legat de toate elementele, risipite, ale aceluiaşi neam, fără ca aceasta să fie încă pentru dânsul o politică: urmărirea legării într'un singur Stat a acestor fragmente de viaţă românească.* Deocamdată, e vorba de Moldova: cât ar dori s'o atace, s'o ieie, s'o închine Imparatului, cum a închinat propria sa moşie! *Nu-i pasă de Poloni, în a căror ţara sînt domni mari gata sa-l ajute.* Deci „i-ar fi foarte uşor să aiba pe Ieremia legat şi stăpânirea Moldovei", dar ce-l intereseaza nu e atâta ţara, cât Ieremia, pe care nu vrea să-l cruţe. Cum, la întors, comisarii aflară de rele intenţii polone, ei înşii îi cerură ca, la un atac moldotătăresc, el sa intervie cu armata[2]. In ce priveşte Ardealul, spune atâta: *„a fost îndemnat de lojica să-l ajute a căpăta principatul ardelean".*

Dar ura contra acelora cari-l despreţuiseră şi-l înjosiseră în tristele zile ale lui Sigismund nu şi-o ascunde *Ea merge până acolo, încât au trebuit mari staruinţe pentru a-l face să jure, legându-se din nou cu aceia cari nu-i recunoscuseră neatârnarea.* Mânie răsufla din cuvintele sale. „Se plânge că prin ei a

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 361.

[2] *Ibid.*, p. 364, no. DLIV.

fost oprit de la orice ispravă strălucită..., ca unii cari pretutindeni caută trufia lor; *ei l-au lipsit* de ţara lui şi, cu cea mai mare înjosire, i-au dat numai lefile pentru două sute de călăreţi, şi multe alte lucruri foarte absurde; *dar pe urmă a fost restabilit în toate drepturile sale (postea tamen in integrum fuerat restitutus);* se teme să nu se repete asemenea lucruri". Felul, plin de reserve, cu care episcopul Napragy vorbeşte de cele petrecute, subliniind că Mihai n'a ieşit înaintea oamenilor împărăteşti, îndreptăţeşte şi el această judecată [1].

Comisarii plecară foarte mulţamiţi de ţara dăruită cu toate binefacerile lui Dumnezeu — pe la Craiova se secera orzul — şi având şi clădiri frumoase, în fruntea carora — curioasă cunoştinţa! — e mănastirea de la Argeş. Păcat că prada lui Sinan a luat 5.000 de locuitori birnici. Ei cred ca trebuie să dea şi un portret fisic şi moral al lui Mihai: „înalt, cu părul şi barba negre, şi faţa oacheşa, aspra; crunt, doritor de glorie, inimos" *(sinister, reputativus, animosus)* [2].

Peste câtva timp, Mihai putea să aibă bucuria scrisori împărăteşti de la 10 Iulie [3], prin care, după recomandaţia lui Pezzen întors la Praga, se lăuda purtarea lui, în aşteptarea conlucrării apropiate cu Maximilian şi i se da sfatul să nu atace Moldova.

Indată se semnalară mari mişcări ale Turcilor. Satârgi-Mohammed era la Belgrad; Hafiz-Ahmed îşi întinsese corturile la Vidin; la Rusciuc comandă chehaia gebegiilor şi Aga Ienicerilor; Silistra aştepta un corp de oaste cu Paşa Ahmed; acestea afară de soldaţii

---

[1] Veress, *l. c.*, pp, 466-7, no. 102.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 362, no. DL. Cf. şi n-l următor.

[3] Cred că trebuia cetit aşa, în loc de Iunie; Veress, *l. c.*, pp. 164-5, no. 101.

cari se tot adunau la răscrucea de drum de la Plevna, cunoscută lui Mihai, care din lagărul său de la satul Datco înştiinţează pe comisari la 29 Iunie. O parte din Turci va ataca Ardealul, alţii, cei de la Rusciuc şi Silistra, unindu-se şi cu Hanul, în care, pentru o sumă ca aceia ce i s'a dat, nu e de pus încredere, vor întra în Ţara-Românească. Dacă, spune Domnul muntean, îi vin Cazacii, pe cari-i aşteaptă el şi se vor trimete bani, nu va aştepta să-i vie cineva în ţară, ci se va arunca el asupra duşmanilor. E de nevoie, adauge dânsul—şi câţi alţii stăruiau în acelaşi sens pe lângă bolnăvicioasa nehotărîre habsburgică! — ca arhiducele Maximilian să vie în ţara care-l aşteaptă [1]. Ceva mai târziu, Mihai, căruia nu i se putuse da un ban, îşi arată temerea ca nu cumva însuşi Sultanul, după bairam, să se arăte la Dunăre [2].

Până în Iulie cererile desperate se repetă. La 6 Iulie, din Ploeşti, Domnul arată că 10.000 de Tatari vreau să treacă la Smil: *oastea, neplătită, nu ascultă de dânsul şi rătăcind, prădă;* se gândeşte să-şi trimeată familia în Ardeal, să plece şi el [3]. La 11 Iulie era la Târgovişte şi asigura, după raportul Banului de Buzău şi Brăila, că, de fapt, Tatarii sânt la Obluciţa, iar alţii la Vadul-lui-Jora *(Deligiura).* Lumea, şi în Moldova şi la el, fuge spre munţi. Pregătindu-se a pleca spre Gherghiţa, el cere să i se trimeată Moise Szekély şi să se ţie gata Senniey cu călărimea [4].

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 364-7, no. DLVI. În altă scrisoare a comisarilor e vorba de pornirea lui Mihai contra lui Ieremia *(ibid.,* pp. 368-9, no DLVIII), care anunţa apropierea Tatarilor *(ibid.,* pp. 367-8, no. DLVII). Szuhay repetă, la 30 Iunie, ştirile de la Mihai; *ibid.,* p. 369, no. DLXI.

[2] *Ibid.,* pp. 369-70, no. DLX.

[3] *Ibid.,* p. 371, no. DLXIV. Altă scrisoare, din 7, Veress, *l. c.,* p. 171.

[4] *Ibid.,* p. 273, no. DLXVIII.

Emisarii, răpede învăţaţi cu lucrurile de la noi, căutau să câştige pe Tatari, de la cari veniră ştiri mai bune, şi pe Ieremia, care trimetea scrisori de reverenţioasă politeţă[1]. *„Ce bine ar fi dacă aceşti doi antagonişti români s'ar putea uni contra duşmanilor!"*: toate cetăţile ocupate de Turci în Moldova ar cădea[2].

Dar gândul lor, care se linişti numai pe la jumătatea lui Iulie în ce priveşte primejdia anunţată, merge, îndrăzneţ, mai departe. Fantoma bizantină ispiteşte şi pe diplomat şi pe episcop. Ei se gândesc la atacul contra Bizanţului *(ad Bizantium petere)*[3]. Au legături cu Dionisie Ralì, care nu-şi părăsise idealul cu care se credea dator faţă de religia ca şi faţă de rasa sa, faţă de marea seminţie din care i se cobora familia: „am lucrat cu arhiepiscopul Mitropolit de Târnova, Dionisie Grecul, căruia i-am trimes apoi o scrisoare grecească, pentru ca, atunci când se vor vedea steagurile Maiestăţii Voastre dincolo de Dunăre în Bulgaria, supt conducerea lui Mihai Voevod sau unui altuia, care se va părea potrivit Maiestăţii Voastre, toată Macedonia şi chiar Grecia să scuture jugul tiranului. Ceia ce de la ei înşii o pregătesc şi făgăduiesc cu sfinţenie, şi zic că în puţine zile vor fi la număr 200.000 şi că pot face greutăţi şi Bizanţului însuşi"[4].

Atitudinea Turcilor era provocată poate de credinţa că, odată Imperialii aşezaţi în Ardeal şi având la îndemână un om ca Mihai-Vodă, ei vor încerca ofensiva balcanică despre care am văzut că în două rânduri vorbesc comisarii. De-odată, la sfârşitul lui Iulie, situaţia se lămureşte, după ce se trimesese la dânşii de

---

[1] Veress, *l. c.*, p. 164, no. 99.
[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 374-5, no. DLXXI.
[3] *Ibid.*, p. 374, no. DLXXI.
[4] *Ibid.*, p. 370, no. DLXII.

două ori Gheorghe Raţ. Hafiz-Ahmed de la Vidin asigură că nu va trece Dunărea [3], iar Hanul desminte prin solul sau Alexandru Paleologul intenţiile de a năvăli care i se atribuiau [4].

In mult mai maré măsură această situaţie se încurcă însa prin neaşteptata sosire îndărăt a lui Sigismund Báthory.

Inca de la 28 Iunie şefii oligarhiei nobiliare din Ardeal, episcopul Dimitrie Napragy, Ştefan Bocskai, Kornis şi Sennyei, Cristofor Keresztesy, Gheorghe Ravazdy, Baltasar Bornemissa şi Ştefan Tholdy, înştiinţaseră pe Imparat ca e cu neputinţă ca provincia să resiste duşmanilor aşa fara stăpân, fără bani şi fără oaste cum a rămas după încheiarea unei convenţii cu privire la care ei nu fuseseră întrebaţi. Ardealul e „o ţară mică şi, precum un izvor mic, de la care se tot iea apă, se usucă, astfel a fost şi ea stoarsă şi slăbită prin atâtea cheltuieli pe care, aprins de iubirea creştinătăţii, prealuminatul prinţ Sigismund, împreuna cu noi, le-a răspândit" [1]. La Lugoj, Andrei Barcsai dădea războiu în toata forma Turcilor [2]. Peste câteva zile Napragy zoria şi el pe Maximilian să vie [3]. De multă vreme, cei doi Báthoreşti din Polonia, Ştefan, adapostit în Moldova, şi cardinalul Andrei, se pregătiseră de o lovitură [4].

---

[1] *Ibid.*, p. 377, no. DLXXVI.

[2] *Ibid.*, p. 379, no. DLXXI. Ei sânt trimeşi cu Gheorghe Raţ la Maximilian; *ibid.*, no. DLXXXII. Cf. *ibid.*, pp. 377-8, no. DLXXVII. (Scrisoarea, în legături cu solia lui Hasan-Aga şi cu sosirea Tatarilor la Silistra, e mai veche decât data ce i-am atribuit.) Observaţia se cuprindea, de altfel, *ibid.*, p. 378, nota 1.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 364, no. DLV.

[4] Veress, *l. c.*, p. 170.

[5] *Ibid.*, pp. 167-8, no. 103.

[6] Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 145-8, 162-3, 334, nota 4, 339, nota 1; Veress, *l. c.*, pp. 164-5, no. 100.

Sigismund va fi aflat de aceste unelţiri în castelul său silesian din Oppeln, în care aşteptând purpura de cardinal care l-ar fi chemat la Roma, el, răpede desgustat, îşi blăstămase ceasul când părăsise Curtea ardeleană, cu nobilii deprinşi a servi o dinastie naţională de glorioase amintiri, cu soliile strălucitoare de la „vasali" şi de la foştii stăpâni turci, cu posibilităţile de întreprinderi menite să-i aducă laude de la întreaga lume catolica. Oppeln, reşedinţa lui, era „un loc prost, ruinat, fără îngrijire şi podoabe"; Silesieniii şi-au râs de el, zugrăvindu-l cu picioarele în sus"; era tratat de prost [1].

La 20 August, după negocieri care rămăseseră cu totul necunoscute comisarilor, dintre cari Pezzen şi plecase înapoi la Praga ca să-şi facă raportul, uşuratecul Sigismund, care se strecurase prin Cracovia [2], apărea în mijlocul acelor despre cari aşa de greşit se credea că „mai curând ar vrea să-şi mănânce copiii decât să se întoarcă supt jugul Báthoreştilor" [3]. Soţia divorţată îl primi bucuroasă, de şi Iojica asigura că el a stat s'o împuşte ori s'o otrăvească [4]. Napragy fu aruncat la închisoare, ca şi noul cancelariu în locul lui Iojica, pe care nu-l putuse scăpa Sigismund, şi comisarii.

Răpede vestea se răspândi în tot Ardealul, stârnind la foarte mulţi, mai ales dintre aceia cari nu vedeau bucuros aşezându-se în locul unei domnii cu trecut şi tradiţii neputinţa nemţească, o sinceră bucurie. La 30, Sennyei, din Cetatea-de-Baltă, o arată lui Ieremia Movilă: „Pe milostivul nostru Domn vrednic de închinare, pe prinţul nostru l-a adus Dumnezeu, pe care

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 400, nota 1.
[2] Veress, *l. c.*, p. 191.
[3] Scrisoare a residentului toscan la Curte, *ibid.*, p. 165, no. 100.
[4] Veress, *l. c.*, p. 187, no. 115.

acum ni l-au ales din nou ca principe, şi astăzi e împreună cu noi... Puţini ar fi putut nădăjdui ca acest lucru să se întâmple aşa, dar cred că e din marea milostivire a lui Dumnezeu, şi a orânduit-o Măria Sa Sfântă pentru dăinuirea acestei ţeri"[1]. După retragerea marii armate turceşti de la Alba-Regală, Oradea fiind atacată, pe neprevestite, de Turci, se aştepta ajutorul celui abia întors la ai săi[2]. Tatarii, întorcându-se, prădau în părţile Crişurilor şi în Banat, Cenadul era luat, Aradul ameninţat[3].

In momentul sosirii în fuga calului a lui Sigismund, relaţiile lui Mihai cu Praga erau cele mai bune. Ioan de' Marini Poli, care se afla atunci acolo, asigura pe Domn că Împăratul a dat ordin printr'un bancher vienes cu legături la Cluj să i se dea imediat 50.000 de taleri; trăsura şi cei doisprezece cai ceruţi se vor trimete. In ce priveşte schimbarea din Ardeal, Sigismund s'ar putea înţelege cu Rudolf, care-i e rudă. Dar lui Maximilian Ragusanul îi suggera, faţă de „enormul esces", cum s'ar putea cotorosi de acest „băieţandru desfrânat, călcător de credinţă", care „îşi bate joc de toată creştinătatea şi de Măria Sa, şi anume ridicând împotriva lui pe Secuii, cărora Báthoreştii li-ar fi răpit libertatea şi cari ard de dorinţa de a o recâştiga. *Mihai, având Secui în oastea lui, fiind vecin cu Secuimea şi disţunând în ţara sa de Franciscanii din Ciuc, ar fi cel mai potrivit pentru a pune la cale răsturnarea*[4]. E, din cercurile imperiale, *cea d'intâiu îndreptare a lui către Ardeal.* Şi vechiul prieten al Mirceştilor preci-

---

[1] *Ibid.*, pp. 178-9, no. 112.
[2] *Ibid.*, p. 197.
[3] *Ibid.*
[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 381, no. DLXXXVI.

seazã: Saşii nu vor jura credinţă celui întors contra Impăratului. Ar fi uşor deci ca el „să fie atacat de Maximilian de o parte şi *de Mihail Voevod de altă parte, iar Secuii în ţara însăşi, cari ar avea înţelegere cu Mihai.* Ragusanul merge aşa de departe, încât, sprijinindu-se pe vechi conflicte moldo-transilvane, pe întinderea Moldovenilor în Ardeal, crede că Ieremia însuşi ar putea fi câştigat pentru Casa de Austria[1].

Din partea lui, arhiducele, care se afla la Caşovia, căuta, scăzând însemnătatea restaurării lui Sigismund, să se asigure de credinţa lui Mihai[2]. Ii făgăduia bani, îi punea înaintea exemplul celor din Orade, cari s'au ţinut credincioşi, îi vestia înaintarea oştilor împărăteşti, care au cucerit mai multe castele în drumul lor, către Buda[3]. Se aştepta acum la Caşovia solia tătărească, întovărăşită de oamenii lui Mihai[4], cu Gheorghe Raţ în frunte[5]. Consiliul de Războiu împărătesc era şi el de părere că trebuie făcut orice pentru a păstra pe Mihai[6], care trimetea tocmai atunci un nou sol, din tabara de la Dunăre, pe Ştefan Petneházy[7]. I se spunea lămurit Ardeleanului că, dacă vrea să-şi facă pacea cu Turcii, este Mihai care-i poate strica toată afacerea *(ipsum Valachum id irritum factorum)*[8].

Dar Sigismund, ajutat şi de arhiducesă[9], făcea tot ce-i era în putinţă ca să fie iertat şi tolerat la locul lui. Se arăta acelaşi bun creştin, cu aceleaşi sentimente

---

[1] *Ibid.*, p. 382, no. DLXXXVI.
[2] *Ibid.*, p. 382, no. DLXXXVII.
[3] *Ibid.*, p. 388, no. DXCI.
[4] *Ibid.*, no. DXCII; p. 389, no. DXCIII.
[5] *Ibid.*, pp. 390-1, n-le DXCVII-VIII.
[6] *Ibid.*, p. 389, no. DXCV.
[7] *Ibid.*, pp. 388-9, no. DXCVI.
[8] *Ibid.*, p. 387, no. CXC.
[9] *Ibid.*, p. 491.

față de Casa de Austria. Cerea ajutor ca să nu cucerească Turcii Oradea, fiindcă, în lipsa lui comisarii n'au luat nicio masură de apărare. Aceştia, de altfel, erau câştigaţi de dânsul până într'atâta, încât, şi de frica lui, fiind reţinuţi ca prisonieri de Stat, serviau la Curte argumentele prinţului ardelean, staruind să i se dea Oradea, garnisonată acum de Imperiali, şi toată vechea graniţa, căci tot e mai bine decât ca Turcii sa ajungă a se aşeza acolo[1].

Din partea lui, Mihai se gândia de sigur încă din acel moment că ar putea fi el stăpânul acestui Ardeal pe care se vedea bine că n'are cine-l apăra. Prin Gheorghe Raţ, cerea, e drept, îngăduire pentru Sigismund, care ar putea să se îndrepte, el însuşi fiind gata să-l ajute la aceasta. „Dar, de unde nu, el va rămânea până la moarte cu trupul şi puterea sa statornic pe lângă Impărat, şi aşteaptă numai porunca Măriei Sale pentru a o îndeplini, şi, *dacă s'ar ajunge la o extremitate, şi Ardeleanul s'ar desface de Măria Sa, îi va pune împotrivă, pe ce cale ar porunci Măria Sa, puterea lui, şi crede că va găsi la Saşi şi la Secui o bună legătură*[2]".

Mulţămind lui Maximilian pentru scrisoarea trimeasă[3], el declara prin Petneházy că la un lucru ţine, neapărat: *independenţa sa aşa de mult râvnită, cu atâta durere, părăsită un moment: „Dacă Maiestatea Voastră s'ar înţelege cu Ardeleanul aşa ca să rămâie în ţară, el nu vrea să fie supt el, nici să-l recunoască* de Domn (das aber nicht unter ihm sein, noch für seinen Herrn erkennen wolte)". De altfel, rămas credincios Impăratului, el e gata *să meargă de o potrivă şi contra Turcului şi contra lui Sigismund, şi are 4.000 de*

[1] *Ibid.*, p. 338, nota 1.
[2] *Ibid.*, pp. 390-2, no. DXCVII.
[3] *Ibid.*, p. 392, no. DXCIX.

Cazaci buni, cari ştiu bine toate drumurile şi cărările în Ardeal. E înţeles cu Secuii şi crede că Saşii sînt gata de răscoală. Pe cei d'intăiu e gata să-i caute în chiar ţara lor, trecînd Dunărea pentru un „puternic iuruş". Acolo, pe lîngă cei 30-40.000 de oameni ai lui — cea mai puternică oaste pe care a ţinut-o vre-odată, — va avea pe Bulgari, cari-l ajută foarte, să treacă Dunărea şi să năvălească asupra duşmanului[1]. Răspunsul fu, cum era de aşteptat, moale: da, să se atace Turcii, da, să se păstreze legătura cu Secuii; restul, chestia însăşi a Ardealului, priveşte pe Imparat[2]. Scrisoarea însăşi, datata 26 Septembre, era aşa încât să nu se poată prinde dintr'însa nici un gând lamurit, să nu se întrevadă nicio hotărîre[3].

Sigismund trimesese însă la Poartă pe Ştefan Ováry. Atunci Mihai, care îndreptă spre Praga pe Armeanul său credincios, zbucneşte de aprigă mânie contra „trădătorului" care „vrea să-l nenorocească pe el şi ţara lui". Dacă face aşa, atunci el îi va fi „păgân şi Turc". de şi-i trimesese în ajutor la Lugoj 8.000 de oameni[4], Aşa să-i spuie Petru Armeanul lui Sigismund, cerându-i şi liberarea comisarilor. Când Ardeleanul voi să oprească pe acest sol, care se făcea că merge să înroleze Cazaci, Mihai trimese răspunsul că va face lucruri de să fie „paguba ambelor ţeri". Pe Bodony expediat de vecin n'a vrut să-l primească. Lui Maximilian îi repeta că are pe Secui în mână. Pacea cu Ardeleanul nu trebuie făcută cu niciun preţ.

---

[1] *Ibid.*, pp. 392-3, no. DC.

[2] *Ibid.*, pp. 393-4, no. DCI.

[3] *Ibid.*, p. 394, no. DCI. Comisarii se rugau să nu se dea încă drumul lui Petneházy; *ibid.*, no. DCIII. Să fie din acest timp, cum credeam, planul de a se lua Moldova, „prin tratate şi căsătorii", dându-se şi lista Polonilor prieteni (*ibid.*, no. DCIV)?

[4] *Ibid.*, p. 397.

Şi gândul lui Mihai se ridică foarte sus. Toată puterea sufletului său se vădeşte în mari planuri de viitor. Vrea Moldova, dar ea nu-i ajunge. S'a înţeles cu Voevodul de Chiev, căpetenia ortodecşilor din Polonia, de care atârnă „toată Rusia, Pololia, Volinia şi Lituania". Şi, *„când deci Ardealul, Ţara-Românească şi Moldova ar fi împreună, cum el are mulţi prieteni în Polonia..., cine poate şti ce ar mai trimete Dumnezeu, mai ales că regele*[1] *nu e în ţară"*. Poate că s'ar putea aşeza din nou Maximilian[2].

Răspunsul fu rece, admiţând legăturile cu Secuii şi Saşii şi înlăturând cu totul planurile cele mari, acum când alte chestii „bat la uşă". Nici măcar în chestia Ardealului nu se poate lua o hotărîre, când primejdia atacului turcesc e în spate[3].

Dar Mihai continuă să vorbească de necesitatea de a ieşi din strâmtorarea de toate părţile în care se găsia, pentru a merge până la aducerea în Polonia a lui Maximilian, şi el vorbeşte iarăşi de legăturile cu Secuii „şi alţii în Ardeal". Aliaţii săi „se oferă lui Mihail Voevod ca să i se unească şi, *la nevoie, să gonească pe prinţul Sigismund din Ardeal"*, adăugând că acesta a trimes soli la Zamoyski şi la vărul său, Andrei, ca să-l ajute pentru pacea cu Turcii. Incă odată se subliniază punctul că „dacă rămâne prinţul Sigismund în Ardeal..., *„Mihai nu înţelege să atârne, nici să asculte de alţii decât de Maiestatea Sa sau de cinc va fi trimes de acesta"*[4].

---

[1] Armeanul spunea însă că acesta în 1597 a oferit lui Mihai sate în Lituania, dacă se leagă cu regatul.

[2] *Ibid.*, pp. 295-7, no. DCVII.

[3] *Ibid.*, pp. 398-400, no. DCVIII. Tot aşa, la 5 Octombre, prin Grigorovici; *ibid.*, pp. 407-8, no. DCXIX; v şi n-l următor.

[4] *Ibid.*, pp. 400-1, no. DCIX. Pentru ajutoare de la Maximilian, n-l următor şi pp. 403-4, no. DCXVI. V. şi *ibid.*, p. 405; pp. 421-2, no. DCXLI.

Cererea din 12 Novembre, prin Grigore Bálogh şi Marcu Iovan Ragusanul[1], ca Sigismund, aşa de meritos în trecut, aşa de util în viitor, pentru ca să nu se mai repete nenorociri ca prada Ţinutului Orăzii[2], să fie iertat, nu era decât o acoperire a adevăratelor intenţii[3], Maximilian trimetea (12 Decembre) hotărîrea la Împăratul[4], care nu se arăta de loc dispus la concesii, ci apăsa asupra pactului din Iunie[5].

Acestea au fost deci, de la început, raporturile dintre Mihai, care-şi avea atunci la Praga un sol, pe Ciprioţul Hector Vorsi, fost în 1597 pentru el la Roma[6], şi Sigismund reaşezat în Scaunul lui. In memoriul adresat de Domnul român Marelui Duce de Toscana se trece asupra acestui moment gingaş. Cronica Buzeştilor pomeneşte de apariţia Marelui Vizir Gerah-Mehemed, acela care, în cursul acestui an, fiind numit la 8 April, însufleţise armatele demoralisate ale Sultanului, înaintea Orazii: „deaci unii bătea' cetatea, iar alţii prăda' ţara". Ea trece apoi astfel la reluarea legăturilor între Mihai şi Sigismund: „Şi trimese la Mihai-Vodă pentru cea prietenie şi credinţă d'întâiu, ca să fie iar unul cu altul, şi trimese la Mihai-Vodă să-i dea oşti ajutoriu, să se apere de vrăjmaşi, şi-i deade 3.500 de voinici, şi li puse cap pre Aga Leca"[7].

Dar Mihai se simţi dator, nu faţă de cel pe care

---

[1] Hurmuzaki, III, p. 311: credenţiale din 8 Novembre.

[2] Scrisoarea lui Mihai din 12 Novembre *(ibid.*, pp. 312-3). Tot aşa instrucţiile, *ibid.*, pp. 315-7, no. CCXLV.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 418, no. DCXXXIV.

[4] *Ibid.*, p. 421, no. DCXL. Gheorghe Raţ se întorcea atunci de la Praga; *ibid.*, pp. 422-3, no. DCXLIV; pp. 424-5, no. DCXLVII. Pentru Raţ şi Tatari, şi Hurmuzaki, III, p. 314, no. CCXLI.

[5] Scrisoarea din 26 Novembre *ibid.*, p. 317, no. CCXLV.

[6] *Ibid.*, VIII, pp. 199-200, no. CCXCII; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 380, no. DCXXXV.

[7] P. 289.

vom vedea cum îl judeca, dar față de creștinătate, în acele zile care părcau hotărîtoare pentru causa creștină, să dea mai mult decât un asemenea contingent. Cum Turcii călcaseră în picioare toate făgăduielile de atâta vreme răspândite între foștii lor tributari, el se hotărî să dea o mare lovitură, nu lui Hafiz-Ahmed, care-l purtase cu vorba, ci noului Pașă eunuc, care fusese trimes la Vidin și, îndată după așezarea sa, îndemnase pe Pașa de Silistra, Mehmed, sa treacă Dunărea, încercare răpede împiedecata de Dumitru Vornicul, luându-se și două steaguri. Din partea lui, Mihai, care stătea în lagăr la Caracăl, atăcă pe Pașa „Diului" mai sus de Nicopole, care, împroșcat de tunurile românești, în ziua de 10 20 Septembre, putu să se apere. De aici Mihai se întoarse asupra Vidinului și avu luptă lungă și grea cu sangeacii din aceste părți, Domnul însuși fiind împuns adânc în pântece de sulița unui Turc. Logofatul Buzeștilor e bucuros să poată spune că aceia cari alergara la strigatele lui, luând cu sabia capul Turcului, au fost tot vechii tovarăși de luptă, frații Buzești, Preda și Stroe, de cari de mult nu se mai vorbia. Zece zile înca prada acestui ținut urmă, nemiloasă, și trebui sa se aștepte trecerea unui cumplit vifor pentru ca să se poată întoarce oastea pe la Orșova, expediția fiind ispravită la 15 Novembre[1].

In Memoriul lui Mihai e vorba tot de Hafiz, dar și de un Pașă de Caramania, care poate fi „Hadâmbul" de dincolo. „Am făcut să se adune atunci oastea mea, cu care am mers spre părțile Dunării, cu toată puterea mea, și m'am așezat în lagăr în fața lagărului lor. Dar, când ne-au văzut acolo, au ieșit vitejește contra noastră cu armata lor. Așa că eu, chemând în ajutor pe Dumnezeu, am pornit lupta cu dânșii. Și s'a făcut

[1] Pp. 290-1. Cf. și Hurmuzaki, III, p. 524, no. LXXXIII.

acolo o ispravă foarte frumoasă și vrednică de pomenire, și, cu ajutorul lui Dumnezeu, de și mi-a fost ucis calul supt mine și am fost rănit într'o spată, am câștigat asupra lor biruința, cu foarte multă ucidere, în care Caraiman-Pașa a fost ucis, cu nesfârșite ale lor căpetenii, și Hafiz-Pașa cu greu a scăpat în cetatea Nicopolei. Și, după ce Dumnezeu mi-a dat biruința asupra lor, am poruncit să se înceapă a bate cetatea și, pe de altă parte, am trimes oștile mele prin locurile vecine, ca să ardă și să nimicească orice lucru, ucigând pe câți păgâni ar găsi. Și, pe când se bătea acea cetate, mi-a lipsit praful, pentru că nu aduseseam destul, și de aceia am oprit bătaia.

„Și așa cu toată oastea m'am dus spre Vidin, călătorind zece popasuri, începând de la Dunăre până la acesta și din nou de la munte până la Dunăre, distrugând toată țara dușmanului și ucigând câți inimici se puteau gasi, și, câți creștini am găsit, i-am făcut să treacă toți în Țara-Românească, împreună cu ale lor familii, averi și animale. Când apoi am ajuns la Vidin, atunci găsiiu pe sangeacul de Vidin, cu alți sangeaci împreună și alți Turci de prin împrejur și încă și de la Sofia, toți foarte viteji, cari stăteau inimos să ne aștepte; cu cari, fără zăbavă, ne-am încăierat și, cu toate că vitejește-au început a se împotrivi și a se lupta, totuși noi, cu ajutorul lui Dumnezeu, i-am învins, cari au fost foarte rău tratați, și nesfârșiți dintre dânșii tăiați. Și eu, în această luptă, am primit de la un Turc o suliță în piept, pe care am scos-o și am rupt-o cu mânile mele. Li-am luat tunurile și tot ce aveau în lagăr.

„După această ispravă am mers la Cladova, și aceia cetate a Turcilor, unde am găsit că sangeacul de acolo cu mulți Turci ne aștepta, cu multă oaste. Cu cari m'am luat la luptă și, ei neputându-se împotrivi, au

fost puşi pe fugă; dintre cari o bună parte, din mila lui Dumnezeu, a fost ucişi, şi alţii fugiră, dar totuşi au fost urmăriţi de ai noştri prin acele câmpii, şi nesfârşit de mulţi dintre ai lor prinşi şi morţi. Apoi m'am mai ţinut în ţara Turcului şase săptămâni, unde am voit ca toată ţara aceia să fie arsă şi nimicită, şi câţi creştini se aflară, pe toţi i-am făcut să treacă în Ţara-Românească, cu toate ale lor".

Vestea falsă, de la „trădătorii Ardeleni", că s'a luat Oradea face pe Mihai să se întoarcă. Şi el notează că pentru neisprava Vizirului acesta a fost scos şi zugrumat. Nu poate lipsi să însemne *ridicarea din nou, la 8 Decembre, a omului păcii, Ibrahim.*

Povestirea se încheie aşa: „Acum oricine va putea cunoaşte câtă pagubă am făcut duşmanului şi câtă slujbă creştinătăţii, distrugând atâtea ţeri, de la hotarele Ardealului până unde se varsă Dunărea în Marea cea Mare, ostenindu-mă zi şi noapte fără să fi avut pace sau odihnă, nici vara, nici iarna, necruţând cheltuială, nici altele, nici primejdie de orice fel" [1].

Încă de la 20 Octombre, Napragy, liberat, menţionează luptele de la Nicopol şi Vidin şi mutarea ţeranilor creştini [2]. Soli ai lui Mihai la Praga aduc două steaguri [3].

Ştiri din Constantinopol adaugă că Mihai înşelase cu vorbe bune pe cei doi Paşi, cari se puteau crede pe deplin asiguraţi, şi că a căzut asupra lor ca un fulger, în mijlocul nopţii. A scăpat numai unul din Paşi: cel „de Serbia", al Silistrei rămâind prins; s'ar fi luat o sută douăzeci de tunuri de câmp şi douăzeci şi opt de cele mari. A urmat apoi luarea Nicopolei [4]. Mi-

[1] Pernice, pp. 42-4.
[2] Veress, *l. c.*, pp. 199-200, no. 124.
[3] *Ibid.*, pp. 201-3, n-le 126-7; p. 206, no. 130; pp. 206-7, no, 131.
[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 395, no. DCV.

hai s'ar fi plâns la Poartă că el a fost cel atacat, după ce plătise tributul şi îngăduise negoţul [1].

De fapt Ahmed de Silistra trecuse în ţară, prădând un sat la vreme de nuntă şi Mihai trimisese pe un Paleolog dintre boierii lui, care-l dădu uşor afară [2]. Alte veşti nouă se cuprind în cronica versificată a lui Stavrinos, care avu şi o traducere contemporană rusească: acolo se atribuie un rol şi boierului Udrea. „Şi Hafiz-Paşa", continuă ştirea de la Mihai-Vodă însuşi, „fugi la Târnova doar cu un cal şi cu două slugi, caci se temea, fiindcă Bulgarii şi Sârbii erau în înţelegere cu Mihai. Şi a doua zi sosi şi Mihai la Nicopol şi dete lupte şi aprinse oraşul, şi-l pustii, şi acolo i s'a închinat toată Bulgărimea" [3]. Din toate părţile vin, de la participanţi, veşti de victorie [4]. Şi la Sibiiu se ştia că „Mihai-Vodă al nostru (!) e dincolo de Dunăre şi a luat Nicopole şi merge înainte; toată Bulgaria i s'a supus" [5]. Un Syrmay, plecat de la Dunăre, vorbia de prada a o mie de cai. In Balcani Domnul biruitor ar avea 12.000 Bulgari revoltaţi, cari ţin drumurile [6]. Mihai el însuşi, care trimete Imparatului steagurile celor trei Paşi [7], socoate la 13.000 de Turci pe adversari: supt cei doi Paşi erau doisprezece sangeaci. In Nicopol au ars 6.000 de case, în Vidin 12.000. *Au avut aceiaşi soartă, a arderii depline, toate locurile vecine: Rahova, Florentinul,*

---

[1] *Ibid.*, no. DCVI. Pentru luarea Cladovei cu Cazaci şi ajutorul Sârbilor, *ibid.*, p. 397. Textul grec, *l. c.*; cel rusesc, de d. Mihai Ştefănescu, în *Rev. Ist. Rom.*, IV, p. 170.

[2] V. şi Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 426, no. DCXLIX.

[3] *Ibid.*, p. 401, no. DCIX (acelaşi ştire din Constantinopol, *ibid.*, p. 431, no. DCLIX). V. şi *ibid.*, pp. 414–5, no. DCXXIX. Ştiri din Constantinopol, *ibid.*, pp. 402-3, no. DCXIV.

[4] V. *ibid.*, pp. 408-10, no. DCXXI.

[5] *Ibid.*, p. 404, no. DCXVIII

[6] *Ibid.*, pp. 405-7, no. DCXVIII

[7] *Ibid.*, p. 409.

Plevna şi Vraţa[1], *supt Balcani.* „Până la Sofia am ars peste 2.000 de sate, şi pe cei de acolo, cari erau creştini sau Bulgari, mari şi mici, după socoteala mea, peste 16.000 de suflete[2], cu toată averea lor, i-am dus peste Dunăre, şi celor mai săraci prelutindeni în ţerişoara mea, unde s'a putut, li-am dat atâta loc ca să-şi capete hrană". Şi nu-i ajunge atât: *„acuma am de gând să trec Dunărea prin alt loc şi să ard şi să pustiesc toată Dobrogea până la Cetatea-Albă sau până la Mare*[3]. Ungurul Ştefan Toldy vorbia de 10.000 de „Grecí şi Bulgari" strămutaţi pe malul stâng[4].

In altă scrisoare, Mihai afirmă că *Sigismund a căutat să împiedece expediţia sa — ceia ce era firesc, din moment ce el începuse negocierile cu Turcii,* — şi adauge, cu mândrie, că, *„dacă ar fi avut tunuri, ar fi luat Vidinul, Silistra şi Nicopol. Dar, voind să treacă mai departe cu gândul de a străbate până la Adrianopol"* — *cel mai îndrăzneţ din planurile lui!* — *„a fost împiedecat de prinţul Sigismund, care, fiind în lagăr, îl ameninţa să între în ţara lui şi s'o cucerească. Aşa încât fără voia sa a fost silit să se întoarcă îndărat"* [5].

Planurile lui Mihai nu se opresc aici. El va cere de la Imparat 4-5.000 de archebuse şi arme albe pentru călăreţii săi şi generali deprinşi cu tactica occiden-

---

[1] Dar castelele se ţin. Pentru Plevna, *ibid.*, p. 417, no. DCXXXII.

[2] Din Veneţia se vorbeşte de 60.000 de Bulgari, dintre cari 15.000 ar fi buni de oaste; *ibid.*, p. 420, no. DCXXXIX „Patriarhul Bulgariei" pentru milă în Apus; *ibid.*, p. 420, nota 1. E vorba de Atanasie de Ohrida. V. pentru el şi *ibid.*, p. 424, nota.

[3] *Ibid.*, pp. 411-2, no. DCXXII. Maximilian stăruia ca Mihai să fie ajutat. Corespondenţa cu el şi despre el, *ibid.*, pp. 412-3, n-le DCXXIV-VII

[4] *Ibid.*, p. 414, no. DCVXXVIII. O menţiune Împăratului şi la 12 Novembre, *ibid.*, pp. 418-9, no. DCXXXVI. Cf. şi n-l următor.

[5] *Ibid.*, pp. 400-401, no. DCIX.

tală: unul pentru pedestrime, altul pentru cavalerie[1], sau chiar patru; ar fi preferat niște săraci, dar credincioși Croați[2]. Ii trebuiau și meșteri de mine[3]. Un Ghiuzelgi-Mahmud fusese trimes să păzească, în cursul iernii, Dunărea[4].

La începutul lui 1599 se întâlnia la Praga o solie nouă a lui Mihai cu una a lui Sigismund[5]. Acesta se gândise din nou la soarta sa; neputându-se înțelege singur cu Turcii, necrezând că ar putea-o duce cu Polonii, el refusa ofertele de schimb în Polonia cu cardinalul Andrei și încheie un nou act de cesiune cu Imparatul la 6 April, rămâind ca acesta să-i dea un alt adăpost și să-i găsească un loc între șefii Bisericii romane[6]. Maximilian era grabit de Rudolf să meargă în Ardeal, fiindca — prevederea era întemeiată — s'ar putea ca nobilimea să-și aleagă un alt prinț[7].

In schimb o alta lovitura de teatru se produse în Ardeal. Cardinalul Andrei, alt băiețandru, cu și mai puțina pregatire și înțelegere politica decât Sigismund, chemat de acesta, veni la Cluj, de unde merse, prin Sibiiu și Brașov, la dieta din Mediaș, și aceasta-l proclama prinț, lasându-se vărului sau, pentru venituri, „vidicul" Bistriței și două cetați 29 Mart)[8].

Nicio judecata nu e mai potrivită pentru acest act

---

[1] *Ibid.*, p. 409.

[2] *Ibid.*, p. 415, no. DCXXIX.

[3] *Ibid.*, pp. 427-8, no. DCLII; pp. 428-9, no. DCLIV (scrisoarea din 8 April a lui Rudolf) și n-le următoare.

[4] *Ibid.*, pp. 415-6, no. DCXXX.

[5] *Ibid.*, p. 425, nota 2; cf. Veress, *l. c.*, pp. 209-10, no. 134; n-le 135-6; p. 215, no. 138, pp. 232-3, no. 153; pp. 237-9, no. 155. Cf. răspunsul dat lui Gheorghe Rat *ibid.*, pp. 136-7.

[6] *Ibid.*, p. 425, nota 2; Veress, *l. c.*, p. 214, no. 136.

[7] *Ibid.*

[8] Anonimul Ardelean, la Șincai, II, p. 427.

fără socoteală, care venia însă din ambiția lui Zamoyski de a înfăptui acea graniță a Dunării, de care visase regele Ștefan Báthory, decât aceia, în ton patriarhal așa de înțelept, a cronicii muntene, singura pentru această vreme: „Prea aceaia vreame Bator Jigmon Craiul iar întrase în multe gânduri, care nu i-au fost nici de un folos, nici lui, nici țerii, cum zice că omul înțelept află calea și pre unde n'au umblat, iar, deacă-și pierde mintea, rătăcește și pre unde au umblat. Ca și Bator Jigmon Craiul; încă nu i-au ajuns cât întâiu își închină țara la Impăratul nemțesc, ci apoi lasa și credința ce făcuse cu Impăratul, năpustind cetatea Epuliei, și veni iar la Ardeal și se apucă cu Mihai-Vodă de cea prietenie d'întâiu. Apoi el nici așa nu se așează, și iar lăsă gând rău ca să se despartă de Mihai-Vodă și să închine Ardealul Turcilor, ci altminterea n'au avut cum face pentru cel jurământ rău și greu ce au făcut cu Mihai-Vodă, cum, pân' va fi el Craiu, în Ardeal Turcii să n'aibă treabă[1]. Deci facu Bator Jigmon svat hiclean și trimese în Țeara Lețească, la văru-său Bator Andreiaș, cum să vie să fie Craiu în locul lui, și el să facă tocmeală cu Turcii, ca să înșeale pre Mihai-Vodă. Și veni Bator Andreiaș în cetatea Mediașului: acolo se împreună cu Bator Jigmon, și se strânseră toți voivozii și neamișii, jurând toți cu Bator Andreiaș“[2].

Andrei își luă titlul pe care-l purtase vărul său, *cu pomenirea Moldovei și a Țerii-Romînești ca stăpâniri ale sale.* Indată el anunța lui Satârgi-Mohammed că înțelege a trăi în bune relații pașnice cu Sultanul[3]. In zădar Papa-i trimesese pe nunciul Malaspina ca

[1] Exact această motivare și în știri din Constantinopol; v. nota penultimă.

[2] Pp. 291-2.

[3] Veress, *l. c.*, p. 22[5], no. 146.

să-l împiedece de la aceasta [1], în zădar alerga în Ardeal priceputul Iesuit Alfons Carrillo [2], ocupându-se de divorţul acelui care se voia cardinal [3] şi în zădar îndemnuri de a imita pe unchiul său regele Ştefan îi veniau de la cercuri catolice [4].

La 29 Maiu, câteva săptămâni după ce la Dunăre Paşa Mahmud prădase satele muntene [5], un ceauş venia în Ardeal, şi cardinalul îl primia solemn la Turda în cocie cu şase cai, în acelaşi timp când apărea şi un sol de la Ieremia, care stăruisc pentru această împăcare. Li se dădu audienţă în condiţiile cele mai onorabile, Andrei ieşind înaintea Turcului până în a patra odaie. „Aţi căpătat un Turc", îi spunea lui Gaşpar Kornis, cu totul nemulţămit de ce se întâmplase, un emisariu al lui Mihai Székely, căpitanul imperial de la Sătmar. Intre Secui, desfăcându-se de trabanţii lui Sigismund, noul prinţ se putea crede asigurat, nebănuind ce se pregăteşte în ţară şi afară împotriva îndrăzneţei lui nevinovăţii politice [6]. Un Nicolae Gávay era imediat trimes la Turci cu Francisc Buday [7], cunoscut negociator la păgâni, Ştefan Ováry îndreptându-se spre Hanul Tatarilor [8].

Mihai, căruia i se dăduse un domeniu în Silesia, Künigsberg [9], fu invitat prin solia lui Gheorghe Ra-

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 430, nota 1.

[2] *Ibid.*, p. 437, nota 1.

[3] *Ibid.*, p. 440, nota 1.

[4] *Ibid.*, p. 430, nota 1.

[5] Hurmuzaki, IV [2], p. 230. Pentru negocierile lui cu Mihai, *ibid.*, pp. 236 şi urm., 242-3.

[6] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 434, no. DCLXVI.

[7] Ştiri de la Ieremia; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 533-4, no. CCLXXIX.

[8] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 435, no. DCLXVII.

[9] Veress, *l. c.*, p. 229.

vazdy şi Gabriel Haller[1], să se închine noului prinţ şi să-l întovărăşească în supuşenia turcească pe calc de a se înfăptui. El răspunse încă din Iunie cu oferta de a da afară pe omul care venise pentru a desăvârşi încunjurarea lui din toate părţile[2]. Dar lui Andrei îi comunică întâiu că, fiind legat de Impăratul, nu poate face nimic fără a-l fi întrebat pe acesta[3].

Indată după lovitura de Stat, Pezzen se înţelegea la Sâmbăta Mare Târnavia) cu Ardelenii nemulţămiţi, şi informatorul obişnuit al arhiducelui Maximilian putea să anunţe la sfârşitul lui April că Mihai ar fi gata să între în Ardeal pentru opera de executare contra cardinalului. Aceasta însă în tovărăşie cu acela pe care de curând, anume pentru rosturile ardelene, arhiducele-l adusese din Ţerile-de-Jos, anume Gheorghe Basta, Albanes din Italia-de-Sud, om priceput în ale razboaielor după acele maxime ale antichităţii pe care le ştia aşa de bine, în Polonia, Zamoyski, şi, pe lângă aceasta, bogat, şi în ce priveşte politica, de experienţa câştigata în acele locuri de conspiraţie şi represiune, de tradari şi acţiuni ascunse de o parte şi de alta, care era teritoriul unde luptase până atunci[4].

Pentru ca lovitura, acum hotărîtă în anumite cercuri, sa reuşească, *Andrei trebuia înşelat până în clipa din urmă,* şi tot aşa Turcii, cari, supt noul Vizir Ibrahim,

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 431, no. DCLVII. O scrisoare a lui Rudolf către Mihai în acel moment (8 April) pentru ajutor, Szádeczky, *Erdely és Mihály Vajda*, pp. 295-6, no. XVIII. V. asupra primelor relaţii şi I Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 530-1, no. CCLXXXVII.

[2] Veress, *l. c.*, p. 232, no. 151

[3] Cf. *ibid.*, pp. 234-5, no. 154. Scrisoarea în care spune că n'a primit steagul de la Turci fiindcă aşa l-a sfătuit Andrei e în adevăr falsă *(ibid.*, pp. 236-7).

[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 430, no. DCLVI. Pentru solia la Han, *ibid.*, p. 438, no. DCLXXV. Cf. şi *ibid.*, p. 432, no. DCLXII.

întors la cârmă în Decembre, păreau hotăriţi să atace [1], oastea ieşind din Constantinopol la 15 Maiu. De aceia, Mihai, părând a-şi aduce aminte de ce făcuse odinioară fratele său, Petru Cercel, se arătă gata a-şi părăsi ţara pentru a se retrage, dar cu o întreaga oaste, în posesiunile Impăratului, unde, cum am văzut, i se gasise un culcuş [2]. La 11 Iunie Impăratul îi trimetea pe Ragusanul Aloisiu Radibrati cu o misiune secretă [3]. De şi prinţul ardelean expediase la Praga un informator, alta scrisoare, tot aşa de scurtă şi de misterioasă, se adresa lui Mihai de la acela pe care el şi-l recunoştea, fiindca era Imparatul creştin, după tradiţie, sprijinită pe amintirea de doua ori milenare ale neamului său, ca singur stăpân [4].

Andrei, înştiinţat de ai sai, se încredea totuşi aşa de puţin în dispoziţiile vecinului de care ar fi dorit de mult să scape prin orice fel de mijloace, încât îşi trimetea prin Moldova, nu pe calea munteană obişnuită, solii la Turci [5]: Ieremia-i devenise cu atât mai prieten, cu cât era vorba ca o fiică a lui să iea în căsătorie pe consilierul cardinalului, Ioan Iffiu [6]. Scrisoarea de îndatorire a acestuia căzu în mânile lui Mihai, şi vedem pe dânsa o însemnare românească în acest cuprins: „au facut Irimiia tocmeala“ [7]. Andrei adăugia la 3 Iulie o scrisoare cu acelaşi scop [8]. Rudolf nu voià să-i deie deocamdată niciun răspuns: să se explice, şi atunci

---

[1] *Ibid.*, p. 433, no. DCLXIV; p. 434, no. DCLXV.

[2] *Ibid.*, p. 431 şi urm. Din Moldova se vorbia de intenţia lui de a trece la Muscali; *ibid.*, p. 434, no. DCLXV; p. 436, no. DCLXX.

[3] *Ibid.*, p. 435, no. DCLXVIII.

[4] *Ibid.*, p. 436, no. DCLXXI.

[5] *Ibid.*, p. 437, no. DCLXXII.

[6] *Ibid.*, p. 437, no. DCLXXIII.

[7] *Ibid.*

[8] *Ibid.*, p. 437, no. DCLXXIV.

numai se va lua o hotărîre, „cum se potriveşte cu noi şi cu sângele nostru“ [1].

Meşteşugul lui Mihai merse aşa de departe, încât el se supuse somaţiei, adusă prin Ravazdy şi prin Nicolae Vitéz, şpan de Turda, vecinului, care-l considera ca un dregător al lui ce şi-a zăbovit îndeplinirea unei neapărate datorii, şi consimţi să presteze la 26 Iunie un jurământ ca acela pe care-l făcuse odată lui Sigismund [2]. Supt acest act, dat şi în calitatea de simplu „consilier“ ardelean, pe lângă aceia de „Domn al Ţerii-Româneşti“ *(dominus)*, dar fidel al prea-luminatului prinţ al Ardealului, Moldovei, Ţerii-Româneşti ş. a.“, se iscăliau, cu bună credinţă, ca unii cari nu ştiau ce se pregăteşte, şi Mitropolitul şi boierii: Vornicul Dimitrie, Teodosie, Banul Mihalcea, Logofătul Miroslav, Banul Calotă, Radu Clucerul şi Preda Postelnicul, Stroe Stolnicul,—Buzeştii—, Radu Comisul, Vistierul Andronic —care iscăleşte grecește—, Şerban Păharnicul, viitor Domn supt numele de Radu-Vodă, Aga Leca, luptătorul de la Orade şi de la Lugoj, un alt Grec, iscălind pe jumătate grecește, Pană Vistierul şi, în sfârşit, Armaşul Sava. Prin aceasta Mihai căpătă voia de a-şi trimete noi soli, la Praga [3], de a trece 2.600 de puşti de care avea nevoie [4] şi o scrisoare, vădit nesinceră, către Ieremia, căruia i se spunea să cruţe pe Mihai cu care, el. Andrei, s'a înţeles pe deplin (2 Iulie) [5].

---

[1] *Ibid.*, p. 437, nota 1.

[2] Hurmuzaki, III, pp. 329-32, n-le CCLV-VII.

[3] Pentru soli şi Veress, *o. c.*, p. 247, no. 164; pp. 249-50, n-le 166-8; p. 252, no. 170; pp. 253-4, n-le 172-3. Tot acolo dania către Mihai a moşiei silesiene Künigsperg; *ibid.*, pp. 255-6, no. 174.

[4] *Ibid.*, la această dată.

[5] *Ibid.*, pp. 244-6, no. 162. Şi totuşi d. Veress înalţă frumosul sentiment creştin al lui Andrei, Mihai rămânând un mincinos şi un trădător; *ibid.*, p. XIII. Aceasta pentru că residentul toscan a văzut de la un ministru de frunte al lui Matthias că Mihai a promis

Lui Ibrahim Vizirul îi spunea, cu aceiaşi sinceritate, că e gata să facă pace cu Sultanul [1].

Gândul adevărat al lui Mihai, care scrâşnind din dinţi va fi iscălit *această nouă jignire ce i se aducea prin revenirea la vechea situaţie de căpitan al Ardealeanului*, cum o şi subliniau boierii, dintre cari unii erau chiar vinovaţii pentru actul trădător din 1595, se vede din ştirea pe care, îndată după aceasta, o dă unul din credincioşii lui Maximilian, despre cererile unei noi solii a lui Mihai la Praga, unde totuşi se căuta pacea cu Turcii [2]: „e statornic, se roagă numai să se atace Ardealul; e hotărît să-i cadă în spate pe la Braşov; are 8.000 de cai şi 12.000 de pedeştri plătiţi, afară de oastea de ţară" [3]. Petru Armeanul putea să anunţe la 22 Iulie că Mihai nu numai că e credincios, dar *„va încerca atâta de se va auzi şi vedea în Ardeal peste câteva zile o bună veste, chiar de ar fi să-şi piardă întru aceasta trupul şi viaţa"* [4]. Iar, pe când Impăratul continua cu asigurările obişnuite [5], Basta scria din Caşovia că *Mihai îl zoreşte să între în Ardeal* [6]. Impăratul, căruia

---

să dea „capul cardinalului Báthory"; *ibid.*, p. 246, no. 163. Dar lasă la o parte *asigurarea nunciului din Varşovia că Andrei a cerut lui Ieremia (Septembre) să-l ajute a izgoni pe Mihai, ibid.*, pp. 256-7, no. 175. Şi la 10 Novembre acesta era tot în tabăra de la Roman; *ibid.*, pp. 274-5, no. 189. *Un căpitan polon aşteptase toată vara pe Turci stând să atace, pe la Buzău şi Râmnic. Simion trebuie să fie instalat; ibid.*, pp. 333-4, no. 232. Şi solii din Ianuar 1600 la Praga ai lui Mihai vorbesc de somaţia prin Csumortány (Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 606).

[1] *Ibid.*, p. 443, no. DCLXXXVI. V. şi n-l următor.

[2] *Ibid.*, p. 439, no. DCLXXXVIII. Cf. şi *ibid* pp. 439-40, no. LXIXX.

[3] *Ibid.*, p. 438, no. DCLXXVI.

[4] *Ibid.*, p. 441.

[5] *Ibid.*, p. 442, no. DCLXXXII.

[6] *Ibid.*, no. DCLXXXIII.

Mihai îi spunea cu nerăbdare că afacerea nu se poate zabovi [1] printr'o misivă de acelaşi tip, recomanda generalului său sa se îndrepte după ce-i va spune negociatorul întregii afaceri, Pezzen (26 Iulie) [2].

N'avem nicio ştire de-a dreptul cu privire la unele solii ale lui Andrei care s'ar fi perindat în timpul verii. Mihai vorbeşte de un trimes ardelean în Moldova. Toma „Ciomârtan" sau Csomortány, nemeş, de origine, cum se vede, românească, pentru a se pune la cale o năvălire în Ţara-Românească, împreună cu Turcii lui Ghiuzelgi-Mahmud, Vizirul, — erau acolo şi pribegi, ca Bătrânul Vistier Dan şi Vintilă Clucerul. cari cereau să fie liberaţi de Mihai „care e mai rău ca un Turc" [3],— de sosirea la dânsul a unui ceauş Husein, împreuna cu un mare capitan din Banat, de obârşie sârb, Gheorghe Palatici. Csomortány vine apoi la Domnul român cu îndemnul de a părăsi ţara, căci nici Sultanul, nici vecinii nu-l mai sufăr [4]. Invitaţia de a părăsi ţara o adevereşte şi capitanul polon de la graniţă: „In această vreme Ieremia-Vodă trimese un om la Mihai-Vodă ca să-i dea Ţara-Românească pe sama fratelui său. *Ieremia a avut oastea gata,* tot aşa ca şi Andrei Báthory; şi acesta trimese un om la Mihai-Vodă ca să-i cedeze Ţara-Românească" — dar poate că e vorba de jurământ, căci urmează: „ca să-i facă juramânt de supuşenie şi să înceteze de a lupta contra Turcilor" [5].

---

[1] *Ibid.*, p. 444, no. DCLXXXVIII.

[2] *Ibid.*, p. 444, no. DCLXXXVII.

[3] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II [1], pp. 487-8. La 1-iu Octombre Ieremia scria lui Zamoyski despre intervenţiă boierilor munteni, cari merg, cu „suferinţile" lor şi în Polonia, *ibid.*, p. 551. Ingroparea reginei Poloniei, de care e vorba, este în Octombre; *ibid.*, p. 554.

[4] Pernice, pp. 44-5. De fapt Csomortány era în ţară în momentul năvălirii lui Mihai şi fugi în Moldova (I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II [1], p. 555).

[5] Veress, *l. c.*, p. 338.

Din partea lui, Mihai își urmase vechile legături cu Ibrahim, acuma, precum s'a spus, din nou Mare-Vizir, și, nu numai că izbutise a se asigura că nu va fi atacat de trupele Sultanului, dar, arătând, de bună samă, pe cardinal ca omul Polonilor, făcu să nu i să trimeată steagul de întărire pe care-l cerea de mult pentru a-și asigura stăpânirea[1]. Se pare chiar că *Ibrahim era gata să dea lui Mihai însuși acest steag ardelean:* acesta e înțelesul unei părți din Memoriul lui către Marele Duce de Toscana („Ebraim voler primo mander o standardo a me che al cardinale")[2].

In Memoriul acesta, care-i vădește așa de credincios, potrivit cu însași realitatea lucrurilor, puternicul suflet de aprigă sinceritate, Mihai asigură că, trimes de Imparatul pentru orice hotărîre la Basta, — *dat, adecă, în sama acestuia, care, el, și în numele Impăratului, și nu „Valahul", pentru sine, trebuia să atace pe Andrei și să ieie Ardealul* —, el se înțelesese deplin cu generalul imperial, așa de necunoscut lui ca fire și scopuri și în care era să descopere un spirit egoist, neîncrezător și gata de toate uneltirile și trădările. Înțelegerea s'ar fi făcut, spune el, așa „ca la cutare zi eu să fiu cu oastea în Bârsa, loc din Ardeal, și tot în ziua aceia el să fie la Cluj"[3]. Și, de fapt, avem scrisoarea lui Basta din 2 August, în înțelegere cu solul lui Mihai: *„către sfârșitul lunii August el se va găsi cu 6.000 de pedeștri și 3.000 de călări la hotarele Ardealului, cu douăsprezece tunuri. Și în același timp Voevodul însuși va intra cu 10.000 de pedeștri și tot atâția călări"* — *deci asupra lui cădea greutatea întreprinderii* — *„și va atrage la sine pe Secui, cu cari el a tratat întâiu"*[4]. Și un

[1] *Ibid.*
[2] Pernice, p. 45.
[3] *Ibid.*
[4] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 446, no. DCXCIV.

informator al lui Maximilian era sigur, cam la aceiaşi dată — şi alţii, spune el, fiind de această părere, — că „Basta împreună cu Mihai-Vodă va supune pe Ardeleni“ [1]. Altul, vorbind de „porunca secretă către Basta de a se uni cu Valahul şi a supune Ardealul cu puterea“, arată că acesta are, pe lângă grupul sau din Ţerile-de-jos, 2.000 de Silesieni, 2.000 de trupe platite de Pezzen şi 500 de haiduci, pe lângă 1.500 de raiteri din Silesia, ostaşi locali din Ungaria Superioară şi 600 de Cazaci, cu tunuri şi maşini de războiu [2].

Atacul *în acel moment* era absolut necesar pentru Mihai, a cărui situaţie, în ciuda legaturilor cu Turcii, care cu aceiaşi lipsa de sinceritate se faceau şi se desfăceau, devenia din ce în ce mai ameninţată. Ştiri sigure din Constantinopol asigură atunci că, şi din causa prădăciunilor care se făceau necontenit pe Dunăre, cu prindere de vase, de către haiducii lui Vodă, cari opriau luntrile expediţiei proiectate, în afară de haiduci cari jăfuiau până la Sofia [3] Ibrahim voiă să trimeată, odată cu steagul pentru Andrei, *un altul pentru Simion Movila, care să înlocuiască pe Mihai* [4], şi se semnala şi *adunarea de trupe în Moldova, Ieremia aflându-se spre toamnă la Roman, în fruntea lor.* Capuchehaiaua Domnului Moldovei spunea unui confident ca, în acelaşi timp când Serdarul Mahmud aştepta la Rasgrad, cu 15.000 de oameni, contra lui Mihai „Moldo-

[1] *Ibid.*, p. 447, no. DCXCVI.

[2] *Ibid.*, p. 448, no. DCXCVIII.

[3] *Ibid.*, p. 448, n-le DCXCIX, DCC.

[4] I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 556. O ştia şi nunciul Malaspina; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 453, no. DCCXI. 5.000 de oameni erau gata în Octombre, pe lângă straja de la Focşani; *ibid.*, p. 469, no. DCCXLII.

veanul", îndată ce va fi primit steagul, va face o demonstrație asupra Țerii-Românești", Andrei fiind și el gata de năvălire[1].

Avem, de altfel, și scrisoarea din 17 August, către Ibrahim, a lui Andrei, care primia atunci pe noul ceauș Mustafa[2]. Voia sa aibă de la Turci și Inăul și Lipova, cuiburi de pradă pentru Banatul său. dar mai ales *să nu se recunoască existența politică deosebită a Țerii-Românești, pe care o considera ca reunită cu Ardealul său într'o măsură mai mare decât chiar Sigismund în zilele cele mai trufașe ale tristei sale domnii. Lui Mihai să nu i se dea măcar steagul, care ar însemna, cum spune el, o „osebire", și el nu vrea s'o admită.* Cuvintele întrebuințate sânt perfect clare: „Ce răspuns am de la Mihai-Vodă *din* Țara-Românească" — nu: *al* Țerii-Românești" — „îți va aduce înainte ceaușul Husein; dar, cum am aflat de la Francisc Buday, dumneata vrei să osebești *(absondern)* țara lui de a noastră; însă Mihai-Vodă a devenit *una cu noi (eins worden),* ca pe vremea prințului care a fost înaintea noastră. Pe lângă aceasta am aflat că i-ai trimes un steag și un buzdugan. Dintr'aceasta pot băga de samă că vrei să-l osebești de noi... Mă rog încă odată să nu osebești Țara-Românească, pentru că, dacă Valahul se apucă de ceva, mă rog să fiu scusat, căci sântem totdeauna supuși și ascultători puternicului Impărat. Și nădăjduim să căpătăm în aceste afaceri un bun răspuns"[3]. Prin solul trimes cu ceaușul cel vechiu, Husein,

[1] *Ibid.*, p. 447, no. DCXCVII.

[2] Pentru negocierile lui la Poartă, și cu Ieremia Veress, *l. c.*, pp. 263-4, no. 180. Încă din Iunie un sol al Domnului Moldovei venia la Cluj cu ceaușul. V. Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. v.

[3] *Ibid.*, pp. 448-9, no. DCCI.

cardinalul cerea nu numai Lipova şi iertarea sau zăbovirea tributului în restanţă pe mai mulţi ani, oferind garanţia regelui Poloniei, dar şi aceia că, dacă ar fi să fie scos Mihai, el, Andrei, sau urmaşii lui, să aibă dreptul de a alege pe cine vor voi[1]. Totuşi Mihai avu steagul, şi el cerea să se reînceapă comerţul cu ţara sa[2].

Petru Grigorovici[3] vorbia la Praga de scrisori primite nu numai de la Sultan, ci de la mama lui şi de la Ibrahim, de darurile Sultanei, de caftanul pentru copilul Patraşcu; — dar ceauşii au fost reţinuţi de Mihai, care-i va trimete, împreună cu scrisorile lui Andrei către Turci la Praga, alte scrisori, prin care Aga Leca umbla după Domnie, fiind tot atunci descoperite. Domnul porunci să se arăte Imparatului ca el a răspuns Sultanului aşa: e gata să se împace cu el, ba chiar *să-i supuie Ardealul rebel,* că altfel, *cu „Unguri, Nemţi şi Spanioli", va arde totul până la Constantinopol,* ca e dispus a mijloci pacea cu Impăratul[4]. In relaţiile cu Turcii el se arăta mândru şi dârz şi, cum în acest moment al sosirii steagului, unii Turci prădasera în Oltenia, el strigă ceaşului că atunci nu se mai supune Sultanului[5].

In acelaşi timp se producea pe lânga Basta o intervenţie ardeleană pentru a-l opri în loc. Mihai o însemnă în expunerea sa, aşa de veridică, în stare să fie controlată în orice punct cu documentele con-

---

[1] *Ibid.*, p. 452, no. DCCX.

[2] *Ibid.*

[3] Scrisorile de recomandaţie ale lui Mihai pentru el, fără dată, *ibid.*, pp. 480-1, no. DCCLXIV.

[4] *Ibid.*, pp. 477-8, no. DCCVIII. Reţinerea ceaşilor şi *ibid.*, p. 481, no. DCCLXV; pp. 488-9, no. DCCLXXX.

[5] *Ibid.*, p. 480, no. DCCLXIII.

temporane: „Cardinalul a trimes pe Gaşpar Kornis la Gheorghe Basta — sau la, Giurgiu", cum îi zicea el —, „nu ştim în ce chip, nici cu ce scop, nici ce au tratat între ei, dar ştiu bine că Basta n'a vrut să vie în ziua hotărîtă, nici să-şi ţie făgăduiala, şi sper ca de aceasta va da socoteală înaintea lui Dumnezeu, pentru că m'a părăsit fară să mă ajute într'o întreprindere ca aceasta, cu riscul de a mă pierde, pe mine şi familia mea"[1]. De fapt, cum o arată însuşi castelanul de Caşovia, Nicolae Fagina, Kornis a gasit pe Basta la Tokaj şi i-a arătat de ce s'a aşezat Andrei în Scaun, de ce, în aşteptarea nunciului, a zabovit sa-şi arate sentimentele bune, ale sale şi ale ţerii, faţă de Impărat. Acum însă, când „a băgat de sama că Impăratul ar putea porni cu războiu asupra lui", o face, asigurând ca în negocierile cu Turcii a vrut numai sa-i oprească pe loc[2]. Şi regele Poloniei, care totuşi, în Maiu, ceruse Sultanului sa dea Ardealul „unui om creştin care ar fi aprobat de noi şi de urmaşii noştri", fu adus, la 24 August, să intervie, în interesul Ardealului şi al creştinatăţii, pentru iertarea de către Imperiu a aceluia a carui instalare a socotit-o însuşi „de mirare şi neaşteptata"[3]. Dar tot odata solul polon la Praga, Gostomski, vorbind de gândul ambiţiosului cardinal de a uni Ardealul cu regatul Poloniei, observă glumeţ ca el ar dori mai mult unirea Poloniei înseşi — la care-şi credea drepturi dupa marele sau unchiu — cu Ardealul[4]. Condiţii se presintau Imparatului, în Septembre, prin care se prevedea recunoaşterea supu-

[1] Pernice, p. 46.

[2] Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 449, nota 1.

[3] *Ibid.*, p. 450, no. DCCIV. Răspunsul Împăratului fu că la generalităţi răspunde şi el cu generalităţi; *ibid.*, p. 456, no. DCCXVI.

[4] *Ibid.*, p. 451, no. DCCVI.

nerii către Ardeal a ţerilor noastre şi cedarea graniţii vestice[1]. Era vremea când nunciul din Ardeal facea cele mai mari sforţări, nu fără a pune în vedere plecarea sa — „mai curând decât să văd primindu-se de un cardinal steagul turcesc, eram hotărît să plec“[2] — şi răsbunarea Impăratului, pentru a desface pe cardinal de Turci[3].

De-odată, la 7 Septembre, când nunciul credea că „s'a rupt ţesătura Polonilor“[4], Basta credea că poate să anunţe lui Pezzen că Mihai a şi întrat în Ardeal. De *fapt acesta întrebuinţase o stratagemă pentru a sili pe Basta să între*[5]. Generalul imperial, care trimesese o avangardă la Carcii Mari, era de părere ca, de şi Silesienii lui nu merg bucuros împreună cu Ardelenii[6]. — în curând i s'a luat şi o parte din trupe, între cari raiterii silesieni pentru apararea Granului[7] —, să se facă întrarea, chiar de ar fi sa se opuie Turcii, pe cari. unit cu Mihai, i-ar bate[8]. Şi Pezzen era de parere că s'ar putea produce intervenţia militară[9]. Dar la Praga, unde se cauta a se face mult cu mijloace puţine, se temeau ca nu cumva razboiul în Ardeal să lase Ungaria Superioară descoperită[10]. De altfel, „de mila supuşilor“, la 24 Septembre, *se dadeau patentele imperiale pentru nego-*

---

[1] *Ibid.*, pp. 463-4, no. DCCXXXIV. Îndreptăţiri pentru el; p. 464, no. DCCXXXV.

[2] *Ibid.*, p. 454, no. DCCXI.

[3] *Ibid.*, pp. 453-4, no. DCCXI.

[4] *Ibid.*, p. 454, no. DCCXI.

[5] *Ibid.*, p. 454, no. DCCXI.

[6] V. şi *ibid.*, p. 458, no. DCCXXI.

[7] *Ibid.*, p. 457, no. DCCXIX; p. 460.

[8] *Ibid.*, no. DCCXII.

[9] *Ibid.*, p. 454, nota 2.

[10] *Ibid.*, p. 457, no. DCCXX.

ciarea păcii cu Turcii[1]. Indată se şi numiau negociatorii de ambele părţi[2]. Se punea între primele condiţii ca Ardealul şi Ţara-Românească să treacă la Imperiu[3] sau să fie cuprînse în pace, rămâind neutralisate[4].

Nehotărîtă, *Curtea din Viena* —, căreia i se plângea Mihai de această nemişcare[5] — *refusă să-i deie lui Basta orice instrucţii clare:* poate face el ce i se pare mai potrivit[6]. Dar Mihai nu plecase încă, de şi toate măsurile erau luate, de şi cardinalul îi sechestrase posesiunile din Ardeal şi oprise pe Armean, care venia de la Praga, luându-i scrisorile[7].

De fapt, zabava cuceririi Ardealului de Mihai şi de Imperiali împreună a fost determinată de rugăminţile lui Malaspina, represintantul politicei pontificale de înţelegere între creştini. La 7 Septembre el asigura pe Basta că s'a înţeles cu cardinalul, care deci nu mai trebuie atacat[8]. La 10, Andrei însuşi, trimeţând pe Ştefan Kakas, şi cu oferte de a lua în căsătorie pe Maria Cristina[9], arata Impăratului că venise în Ardeal numai ca să colaboreze cu Sigismund, că, ajuns prinţ, e totuşi mai bun decât altul, că se consideră ca legat

---

[1] *Ibid.*, p. 458, no DCXXII.

[2] *Ibid.*, p. 158, nota 2; p. 459, no. DCCXXVIII şi nota 1. V. şi *ibid.*, p. 464 şi urm. Se negocia şi cu Tatarii, prin Alexandru Paleologul; *ibid.*, p. 460, nota 1.

[3] *Ibid.*, p. 459, no. DCCXXVII.

[4] *Ibid.*, p. 461, no. DCCXXXI. V. şi *ibid.*, nota 1; p. 462, no. DCCXXXII.

[5] Veress, *l. c.*, pp. 260-1, no. 177.

[6] *Ibid.*, p. 451, no. DCCVII.

[7] *Ibid.*, pp. 451-2, no. DCCVIII.

[8] *Ibid.*, p. 455, no. DCCXIV.

[9] Veress, *l. c.*, pp. 265-7, no. 182; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 479, no. DCCXI.

de Impărat, că s'a supus ordinului Papei şi n'a încheiat cu Turcii [1]. Şi din nou. la 15. nunciul se ruga sa nu se facă războiul [2].

Dar peste două zile un nou sol al lui Mihai era la Satmar, şi Basta. care căzuse rău bolnav [3]. ştia acuma că graniţa n'a fost trecută [4]. Dispoziţiile celor de la Praga erau contra Domnului, aflându-se că el a făcut înţelegere — dar era cea din Iunie! — cu cardinalul şi ca a dat ştiri false despre invasia sa [5]. Şi Basta. care primise doi soli de la Mihai, cu veşti desperate [6]. se arăta convins ca prietenia cu „Valahul", jurat cardinalului, e pierduta şi afacerea nu poate deci să continue [7]. Trebui sosirea Armeanului pentru ca Impăratul să afle că în gândul lui Mihai nimic nu fusese schimbat [8] El izbutise atâta: a se asigura ca nu va fi atacat de Turci [9].

Imperialii nu mai aveau însă acuma grija lui. La Praga gândul de capetenie era pacea cu Turcii. In ce priveşte afacerile ardelene, consilierii lui Rudolf nu mai aveau încredere în nimeni: nici în Basta, nici în nunciu [10]. Cardinalul, care cunoştea foarte bine ce se trateaza cu Turcii, presinta acuma, fără să se mai ferească de nimeni, condiţiile sale. Capuchehaiaua Moldovei, Aga Caraiman, le resuma astfel: *„să i se dea Ţara-Românească şi unele părţi către Ti-*

---

[1] *Ibid.*, p. 455, nota 2.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 458, no. DCCXXIV.
[4] *Ibid.*, p. 456, no. DCCXVI.
[5] *Ibid.*, no. DCCXVIII.
[6] *Ibid.*, p. 461, no. DCCXXX.
[7] *Ibid.*, p. 459, no. DCCXXVI.
[8] *Ibid.*, p. 460.
[9] *Ibid.*, pp. 462-3, no. DCCXXXIII.
[10] *Ibid.*, pp. 465-6, n-le DCCXXXVII-VIII.

mişoara", *cu cedarea drepturilor asupra Lipovei şi Inăului*. Odată ce se va ajunge la pace, „*el se va osteni împreună cu Moldoveanul să prindă pe Mihai Voevod şi să-l trimeată aici la Poartă, dar cu învoială ca acea Ţară-Românească să nu fie recunoscută altora decât fratelui Moldoveanului, cum i-a mai fost promisă, cu plata tributului anual, adecă de 5-6.000 de ţechini de aur, cum se plătia în vremea veche, şi tot aşa şi Ardealul*" [1]. La 22 Octombre se răspundea din Polonia Sultanului, care anunţase încheiarea pacii cu cardinalul [2].

In locul dorinţii de rasbunare a Curţii din Praga[3] era însă acuma, pentru a pune din nou pe tapet chestia invasiei, altceva şi decât pânda lui Mihai, care nu se oprise decât până se va produce obişnuita retragere a Turcilor, de Sfântul Dumitru, în cartierele de iarna.

De la început, fusese contra lui Andrei o puternică opoziţie ardeleană, duşmană în genere a Báthoreştilor. O represintau partisanii sinceri ai politicei creştine, ca Gaşpar Kornis, ca Napragy, dar şi alţii, ca Ştefan Bocskai, care doria coroana pentru dânsul [4]. La 24 Octombre, acesta din urmă recomanda Imperialilor să nu piardă prilejul contra lui Andrei, căci, „dacă lupul va capăta mai multe puteri şi mai multă maduvă, fără îndoiala va îngadui mai greu vulturului să-i iea pielea" [5].

De la Satmar deci, Mihai Székely, care era sigur că

---

[1] *Ibid.*, p. 469, no. DCCXLII.

[2] *Ibid.*, pp. 470-1, no. DCCXLV.

[3] Pentru bani lui Mihai, *ibid.*, p. 473, no. DCCXLVIII, şi Veress, *l. c.*, la această dată.

[4] *Ibid.*, p. 449, no. DCCII şi nota 1.

[5] *Ibid.*, p. 471, no. DCCXLV.

Mihai va da lovitura, înainta spre hotarul Ardealului, cu ce trupe avea la îndemână[1]. Ieremia Movilă era, din parte-i, la Roman, în ziua de 26 Octombre şi trimetea scrisori de taină[2]. Şi Mihai însuşi spune, precum am făcut pomenire ceva mai sus, că, puţin mai nainte, prin Csomortány, care, cum am văzut, rămăsese în ţară. Andrei îi arătase cum că, de oare ce nu-l vreau Turcii, el nu-l mai poate ţinea, ci să plece, ceia ce el ar fi simulat că vrea, cerând numai un adăpost în Ardeal: „să părăsesc ţara mea, pentru că nici ei (Ardelenii), nici Moldovenii, nici, încă mai puţin, Turcii nu erau mulţămiţi şi nu voiau să admită ca eu să rămân în Ţara-Românească; aşa că, văzând ca eram încunjurat din toate parţile de duşmani, cum am ştiut mai bine am trimes îndărăt pe Ciomârtan, cu un răspuns plăcut, şi l-am rugă ca în numele mieu să stăruie de cardinal a-mi da în Ardeal vre-un loc unde să pot locui cu familia mea"[3]. Intocmai aşa spune şi Cronica românească a ţarii. „Atuncea Ierimia-Vodă, Domnul Moldovei. dacă se aşează Bator Andreiaş de crăie, iar el trimise cărţi la Bator Andreiaş cum să fie amândoi una şi să scoată pre Mihai-Voda din mijlocul lor şi, de nu va ieşi de voie, ei să ridice oşti asupra lui, să-l prinză şi să-l dea Turcilor", — afirmaţie adeverită, cum iarăşi am văzut, pe deplin prin izvoare străine. „Şi Bator Andreiaş fu bucuros acelui sfat rău şi trimise sol la Mihai-Vodă pre un neamiş, anume Ciomârtan Tamaş, cum să iasă Mihai-Vodă din ţară cu pace, că apoi va încăpea în mânile Turcilor"[4]. In sfârşit nişte scrisori prinse în ultimul moment, după ce Mihai va trece munţii, arată

[1] *Ibid.*, pp. 473-4, no. DCCL.
[2] *Ibid.*, p. 472, no. DCCXLVII.
[3] Pernice, p. 45.
[4] P. 232.

că Andrei, care trimesese totuşi la Mihai pe Palatici cu o solie prietenească de asigurare, ştia despre venirea lui Ieremia, pe la Oituz, contra acelui „necredincios şi călcător de jurământ" Mihai, pe care „Dumnezeu îl va pedepsi cum i se cade"[1].

Nu se mai putea aştepta. *„Nimenea nu vrea de Ardeal, îl ieau eu"*, aceasta-i era hotărîrea[2].

---

[1] Hurmuzaki, III, p. 424. Cf. raportul, iscălit, al lui Ioan Darahi, *ibid.*, pp. 427-9.

[2] Mehr hab ich von den Sibenbürgern gehört das der Weyda in des Wallachey vermeldt haben soll, dieweil sich umb Siebenbürgen Niemandts annehmen will, so will er sich gleich darumben annehmen; *ibid.*, p. 475, no. DCCLIII.

TABLA DE MATERII

Pagina

I. — Cucerirea Ardealului 1
II. — Lupta cu oamenii Împăratului 41
III. — Cucerirea Moldovei 67
IV. — Răsçoala nobilimii ardelene 91
V. — Pierderea Ţerii-Româneşti 104
ANEXE. — I. Politica lui Mihai Viteazul 143
II. Comemorarea lui Mihai Viteazul la Academia Română 157
III. Soarta faimei lui Mihai Viteazul 169
Tabla numelor 201
Erata 227

Această carte s'a lucrat aproape în întregime, după un manuscript foarte greu, de d. Milu Manolescu.